GEORGIJ J. LOZGACSOV-JELIZAROV

FELEDHETETLEN ÉVEK

GEORGIJ J. LOZGACSOV-JELIZAROV

FELEDHETETLEN ÉVEK

MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT
Nyó-os körzet Vezetősége
1003-3.

MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT
Nyó-os körzet Vezetősége
1003-3.

Georgi J. Langacsov:

Feledhetetlen évek

3. r. sz. Könyvkártya
ÁKV Könyvtárellátó
Közl. Ny.

Ára: 6 fillér

Georgij J Lozgacsov–Jelizarov

FELEDHETETLEN ÉVEK

GEORGIJ J. LOZGACSOV-JELIZAROV

FELEDHETETLEN ÉVEK

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ
1965

Az orosz eredeti címe:
Незабываемое
Молодь, Киев, 1963

Fordította
SZABÓ TAMÁS

A SZOVJET KIADÓ ELŐSZAVA

E könyv szerzője, Georgij Jakovlevics Lozgacsov-Jelizarov, Lenin nővérének, Annának és Mark Tyimofejevics Jelizarovnak fogadott fia. Szarátovban született 1906-ban, apja tanulatlan háziszolga – akkori nevén: udvaros – volt. A fiúcska igen hamar, már hároméves korában megtanult olvasni. 1911-ben egy szarátovi lapban és az „Ogonyok" című folyóiratban cikk jelent meg „a kis írástudóról", s ekkor ismerkedett meg Georgij az Uljanov család tagjaival. Ettől kezdve ott élt a családban. Először 1917-ben találkozott az emigrációból hazaérkező Vlagyimir Iljiccsel, s mindvégig bensőséges családi kapcsolatban állt vele.

Könyve Leninnel való találkozásairól, az Uljanov család mindennapi életéről szól.

A könyv először 1957-ben jelent meg. Ez az újabb, negyedik kiadás néhány helyesbítést és kiegészítést tartalmaz az előzőekhez képest. Az olvasók kívánságára a szerző rövid utószót írt a könyvhöz, s ebben elbeszéli Vlagyimir Iljics legközelebbi hozzátartozóinak további életútját.

A SZERZŐ ELŐSZAVA A MAGYAR KIADÁSHOZ

Könyvem, amely most a magyar olvasó kezébe kerül, nem tart igényt rá, hogy megrajzolja Vlagyimir Iljics Lenin teljes emberi portréját, s nem is tárgyilagos leírása Lenin életének és tevékenységének az 1917-től 1924-ig terjedő időszakban. A „Feledhetetlen évek" emlékirat, régmúlt esztendők élő tanújának visszaemlékezése.

Sorsom úgy alakult, hogy hosszú éveket tölthettem az Uljanov család körében. Még gyermek voltam, amikor Anna Iljinyicsna – Vlagyimir Iljics Lenin nővére – és férje, Mark Tyimofejevics Jelizarov örökbe fogadott. S 1917 elején bekövetkezett haláláig velünk lakott Marija Alekszandrovna, az Uljanov család „anyácskája", aki egy életre szóló emléket hagyott bennem. Szemem láttára zajlott le Lenin testvéreinek, Annának, Marijának és Dmitrijnek forradalmi tevékenysége, és sok mindent koromhoz képest korán megértettem abból, amit más gyermekek még csak nem is sejtettek.

1917 áprilisában az emigrációból visszaérkezett Petrográdra és hozzánk költözött egy vígkedélyű, életvidám és mozgékony ember, akit nevelőanyám elbeszéléseiből ismertem. Ez az ember Lenin volt, akinek neve akkoriban közszájon forgott.

S ettől fogva évekig akaratlanul is tanúja voltam annak, hogyan élt és dolgozott Lenin.

Megfigyeltem legkülönbözőbb tényked̈ései közben: kremli dolgozószobájában, a Vörös tér vagy kisebb munkásgyűlések szónoki emelvényén, fesztelen családi környezetben és Gorkiban, pihenés idején, séta közben, amikor gyermekekkel beszélgetett, és a Nagy Színházban, a szovjetkongresszuson ...

Lenin mindig, bármely helyzetben és hangulatában hű maradt önmagához. Mindenkor közvetlen és érthető volt, sohasem élt magának, távol állt tőle az önzés és az elbizakodottság.

A sokak számára emlékezetes 1919-es évben Ransome angol polgári újságíró azt írta, hogy Lenin az első nagy népvezér, aki nem értékeli eléggé saját személyiségének jelentőségét. Ez a megállapítás különös figyelmet érdemel most, amikor már ismerjük a személyi kultusz fogalmát.

E könyv nem tartalmaz semmiféle kitalált tényt vagy eseményt, nem szerepel benne egyetlen költött személy vagy név sem. Írója arra törekedett, hogy olyannak ábrázolja az akkori idők mindennapi életét és eseményeit, ezeknek az eseményeknek a részeseit, amilyenek a valóságban voltak, vagy legalábbis amilyennek látta őket. Hasonlóképpen Leninről is hű képet kívánt festeni, mert bármiféle önkényes változtatás csak eltorzíthatná e nagy forradalmár vezetői és emberi alakját.

S ha ennek az őszinte szívvel papírra vetett történetnek az elolvasása után a magyar olvasó lelkét a szeretet és a hála érzése tölti el az iránt, aki csak az emberek boldogulásáért élt és életét áldozta az emberiség szebb jövőjéért, a könyv szerzőjének ez lesz a legnagyobb jutalma!

A „Feledhetetlen évek"-nek, amelyet a legkülönbözőbb korú olvasók, de különösen a fiatalok érdeklődés-

sel és tetszéssel fogadtak, most készül az ötödik orosz nyelvű kiadása. Már lefordították ukrán, tatár és bolgár nyelvre, s rövidesen kezükbe vehetik a Lett Szovjetköztársaság, a szocialista Csehszlovákia és Lengyelország olvasói is.

A magyar kiadás, amelyre a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának és személyesen Kádár János elvtársnak a javaslatára kerül sor, számomra különösen nagy jelentőségű esemény. Még ifjú koromban ismertem Kun Bélát, akinek a Magyar Tanácsköztársaság fennállása idején megnyilvánult szervezőképességét és forradalmi lendületét Lenin rendkívül sokra becsülte. S valamivel később első lépéseimet a munkásélet útján Vlagyimir Jusztusnak, a szilárd és önfeláldozó leninista bolseviknak az irányításával tettem meg, aki a Kommunisták Magyarországi Pártjának egyik szervezője, Kun Béla, Szamuely Tibor és Münnich Ferenc barátja és harcostársa volt.

Vlagyimir Iljics Lenin, aki mélységesen hitt a proletariátus erejében, e szavakkal üdvözölte 1919 májusában a magyar munkásokat: „Ti még jobb példát adtatok a világnak, mint Szovjet-Oroszország... Legyetek szilárdak! A győzelem a tietek lesz!"[1]

Lenin szavai, ha később is, de valóra váltak. S ma Lenin alakja a magyar dolgozók számára éppoly sokat jelent, mint szerte a világon minden becsületes ember számára.

1944–1945-ben e sorok írója a szovjet hadsereg századosaként végigharcolta a magyarországi hadjáratot, s büszke rá, hogy tőle telhetően hozzájárult a hitleristáknak a magyar földről való kiűzéséhez. Ez természetes is volt, hiszen

[1] *Lenin* Művei. 29. köt. Szikra 1953. 397. old.

1917-ben a magyar hadifoglyok is segítették az orosz népet a Lenin vezette októberi forradalom győzelmének kivívásában.

Ezért fogadtam oly nagy örömmel a hírt, hogy a „Feledhetetlen évek" eljut a magyar olvasóhoz. Hiszen ez a könyv népeink, a népek nagy forradalmár vezetőjéről, az egyszerű emberek „Iljics"-éről, Leninről és családjáról szól.

Georgij J. Lozgacsov-Jelizarov

1964 június.

Anna Iljinyicsna Uljanova-Jelizarova
nevelőanyám emlékének . . .

I. fejezet

A KIS ÍRÁSTUDÓ

AZ ELSŐ LÉPÉSEK AZ ÉLET ÚTJÁN

1906 kora tavaszán születtem Szarátovtól néhány versztnyire, a knyazevkai kitérőállomás vasúti őrházában.

Anyám akkor a negyvenhetedik évében járt, s bölcsőm ringatása közben sok keserű könnyet hullatott. Egyetlen bátyám, Ignatyij, aki huszonhét évvel volt idősebb nálam, akkoriban a szarátovi börtönben ült – lévén egyik szervezője a vasutasok sztrájkjának –, s anyám nagyon aggódott érte. A dolog azzal végződött, hogy bátyámat Atkarszk járási székhelyre száműzték, apámat pedig elbocsátották a vasúti szolgálatból. Családunk rákényszerült, hogy Szarátovba költözzön.

Hároméves voltam, amikor Varja nővérem, aki mindig dajkált, iskolába készült. Alekszandra, idősebb nővérem hozzálátott, hogy beavassa az írás-olvasás titkaiba. Varja nehezen, a szöveget szótagolva birkózott az olvasással. Amikor tanult, mindig ott lábatlankodtam körülötte, zsámolyra állva ráhasaltam az asztalra, szipogtam és fintorogtam, semmiképp sem tudtam megbékélni „dajkám" nehéz felfogásával.

Miközben nővérkém tanulását figyeltem, elég gyorsan megjegyeztem a betűket, megtanultam, hogyan alakulnak belőlük ismerős vagy olykor ismeretlen szavak. Amikor

Varja még csak a szótagok összekapcsolását gyakorolta, én már elég folyékonyan olvastam. S minthogy nővérkém buzgólkodásait az asztalon hasmánt fekve, szemben vagy oldalvást figyeltem, számomra mindegy volt, milyen helyzetből nézem a könyvet: annak rendje és módja szerint, oldalról vagy tótágast állva egyaránt tudtam olvasni. Később játékból megtanultam a szavak tükörképének olvasását.

Anyám őszinte rosszallással azon tűnődött, kire ütött az ő fiacskája. Ő maga sohasem tanult meg olvasni. Apám, aki a jobbágyság idején született, ugyancsak iskolázatlan maradt. De mikor is tanult volna? Tizenegy éves sem volt, amikor elhagyta szülőfaluját, Zsukovkát, hogy kereset után nézzen; s bárhogy igyekezett, élete végéig nem került ki a reménytelen nyomorúságból. Segítség nélkül annyit mégis megtanult, hogy olvasni tudta a nyomtatott betűt. Robotolt napi ötven kopekért, hogy eltartsa öttagú családját.

Olvasási szenvedélyem láttán apám megvette részemre a zsibvásáron az első könyvet: egy durva újságpapírra nyomtatott, képes ábécéskönyvet, pompás színes fedőlappal. Életem nagy eseménye volt ez. Napokig nem váltam meg kincsemtől, még vele is aludtam. Anyám gyengéden kivette kezemből és az asztalra tette, hogy álmomban össze ne gyűrjem.

A bőbeszédű, mindentudó szomszédasszonyok gyakran ijesztgették anyámat:

– Meglásd, ellopják a fiúcskát és eladják. Akkor majd bottal ütheted a nyomát! Nem sok olyan gyerek akad, aki hároméves létére ír és olvas!

És anyámnak minden oka megvolt az aggodalomra. Akárhogy vigyázott rám, én nem maradtam meg otthon – folyvást barangoltam. Jól ismertem Szarátovot, s nem fél-

tem, hogy eltévedek. Egyszerre csak fogtam magam, felszálltam a villamosra, s a hátsó peronon, az utasok háta mögé bújva, potyautasként kiruccantam a Volga-partra Sura nővéremhez. Szerettem naphosszat a kikötőben ténferegni: elnéztem a pallókon ide-oda járkáló rakodómunkásokat, a „krucsnyikokat" és „galahokat", ahogyan a hajók kirakodásán dolgozó munkásokat nevezték.

És micsoda gyönyörűség volt a júliusi hőségben ruhástul beleereszkedni a vízbe, s megkapaszkodni a kifeszített hajókötélben, odatartani mellemet a szépséges hajók kerekétől felkorbácsolt hullámok elé.

Egy alkalommal egy ismerős rendőr kézen fogva vezetett haza, s figyelmeztette anyámat, hogy jobban ügyeljen rám. Ezért meg is kaptam a kiérdemelt nyaklevesporciót. De ismét elszöktem.

„Lehetett is rád vigyázni! – mesélte később anyám. – Mostam az urak szennyesét, te meg a küszöbön ültél és olvastál. Egyszerre csak odanézek, s hűlt helyedet látom. Futok ide, futok oda, mindenkit megkérdezek. Mondják, láttak egy fiúcskát könyvvel, mezítláb, egy szál, köldökig érő ingben, valahol a Moszkva utcán túl. Végigfutok a Moszkva utcán, s látom: ott ülsz a járda szélén, a villamosmegállónál. Nadrág nélkül, mindenki téged néz. Nevetsz, amikor meglátsz engem. Az ábécéskönyv a hónod alatt.

– Mit keresel itt? – kérdezem.

– A villamost várom.

– És hova akartál menni?

– A gimnáziumba, Szema bácsihoz...

A gimnázium csaknem a pályaudvarnál, a város végén volt. Örültem hát, hogy megtaláltalak, megfogtam a kezed, és hazavittelek. Még a verésről is megfeledkeztem."

Szema bácsi – unokabátyám – pedellus volt a fiúgimná-

ziumban, szemben a városi börtönnel. Már többször jártam nála, az osztályokban, sőt a tanári szobában is. Ellenállhatatlanul oda vonzott valami: arról ábrándoztam, hogy gimnazista leszek, szürke egyenruhát, csatos lakkövet, aranykokárdás sapkát hordok majd.

SZAKÁLLAS BARÁTAIM

Apám 1910-ben új gazdánál, egy Schmidt nevű gazdag német molnárnál helyezkedett el ház körüli munkára, s hogy egy kis mellékkeresetre tegyen szert, éjszakánként az elárusítók bódéit őrizte a Mitrofan-piacon (a mai Csernisevszkij téren).

A Mirnaja utcával szemben, a Konsztantyinov utcában, egy hosszú pincehelyiségbe költöztünk. Új lakásunk padlója valamilyen oknál fogva nem fából készült, hanem aszfaltozott volt. Az udvarra nyíló és a földdel egy síkban levő egyetlen ablakocskán keresztül bágyadt fény szűrődött a szobába. A nap sugarai sohasem csillantak meg sivár lakásunk falán.

Akkorra már az egyházi szláv nyelvet is megtanultam, s esténként otthon fennhangon olvastam az újtestamentum számomra csaknem érthetetlen szövegét.

Lakott a házunkban egy zsidó diák, s nyilván merő kíváncsiságból elhatározta, hogy megtanít a nehéz héber írásra. Megtudta ezt egy orvos ismerősünk, s magából kikelve így szólt anyámhoz:

– Ha nem akarja, hogy a fiú megbolonduljon, tüstént vegyen el tőle minden könyvet. Nem szabad, hogy ilyen korán kifejlődjék, ez veszélyes!

Megrémült anyám eltiltott a héber nyelv tanulásától – amiért akkor korántsem kesereg tem. Egyéb tudományom-

mal azonban nehezebb volt a helyzet. Oroszul folyékonyan olvastam, és leszoktatni az olvasásról engem már nem lehetett. Ami az egyházi szláv nyelvet illeti, anyám szerette hallgatni, ha „szent" könyvekből olvastam fel neki. Így szüleim csak legyintettek: ez hasznos, léleknemesítő dolog, mondották.

Akkoriban különös barátokra tettem szert. Tőlünk nem messze, a Kamisin utca sarkán egy bérkocsiállomás – ismertebb nevén „stand" – állt. Egyszerű, becsületes, szinte egytől-egyig írástudatlan, paraszti származású emberek gyűltek itt egybe; a szegénység, a földnélküliség elől menekültek a városba, hogy némi keresethez jussanak, s beálltak kocsisnak valamelyik fuvarosgazdához. Úgyszólván mindnek családja, gyermeke maradt a messzi faluban. Mihajla, egy fiatal, eleven és talpraesett muzsik volt köztük a legfőbb tekintély.

Ismeretségünk szinte véletlenül, önmagától kezdődött, majd egykettőre sajátos barátság lett belőle. A szakállas családapák írni-olvasni tudásom miatt még egy csipetnyi tisztelettel is bántak velem, azzal a kissé nyers gyöngédséggel, ami oly jellemző az egyszerű emberekre. Mindennap meglátogattam őket.

Már amikor messziről megláttak, egyikük sietve előkotorta a bak alól a népszerű szarátovi filléres újságot:

– Na Gora, gyere, olvasd fel nekünk, mi történik a nagyvilágban!

Fürgén felkapaszkodtam az egyik fiáker ülésére, s méltóságteljesen kezembe vettem az újságot. Hírekre szomjas és szerény igényű hallgatóságomtól körülvéve, sorra olvastam mindent, válogatás nélkül: a külföldi tudósításokat és a helyi közleményeket. Hallgatóim különösen kedvelték a tűzesetekről, gyilkosságokról, mérgezésekről szóló jelentéseket. Álmélkodtak, hümmögtek, s kértek,

hogy az érdekesebb részeket olvassam fel újból. Utána hosszasan, szakszerűen és élénken megvitatták a hallottakat.

A szövegben itt-ott előforduló latin betűs idegen szavak sem hoztak zavarba: a latin betűket aszerint olvastam, ahogyan az orosz betűkre hasonlítottak. Ebből rejtélyes új szavak születtek, amelyeket sem én, sem hallgatóim nem értettünk.

– Miféle szó ez? – kérdezték tőlem értetlenül a szakállasok.

– Ez idegen írású – vágtam rá habozás nélkül, s folytattam az olvasást.

Nem múlt el nap, hogy szakállas barátaim keresetükből néhány kopejkával ne jutalmazták volna „fáradozásaimat", nem is szólva arról, hogy gyakorta megkocsikáztattak, „mint egy urat". Néha magukkal vittek a közeli söröző̈be vagy teázóba, ahol a vendégeket ugyancsak újság vagy valamilyen könyv felolvasásával kellett szórakoztatnom. És míg a kocsisok lassan iddogálták a csúcsos palackokból sörüket, lábaimmal az asztal alatt kalimpálva élvezettel rágcsáltam a melléje felszolgált sós kétszersültet, vagy vékonyra szeletelt, szárított pontyot majszoltam.

Így teltek-múltak a napok. A bőbeszédű bérkocsisok gyakran emlegették utasaik előtt a háziszolga fiacskáját, aki úgy olvassa az újságot és a könyvet, akárcsak a nagyok, s tudományomnak elterjedt a híre Szarátovban.

„Egyszerűen nem lehetett végigmenni veled az utcán – mesélte később a nővérem –, egyetlen cégtáblát sem hagytál ki, egytől egyig végigolvastad mindet, mégpedig jó hangosan. Az emberek megálltak és csodálkozva kérdezték:

– A kistestvéred? Hány éves?

– Négyéves elmúlt.

– És valóban ilyen jól tud olvasni?

Körülvettek bennünket. Előkerült egy újság, s kezembe nyomták.

– No itt van, olvass.

És te olvasni kezdtél.

– Ne azt, ezt olvasd – és valami könyvet nyújtottak feléd.

De számodra mindegy volt, mit olvasol . . ."

Így tettem meg az első lépéseket az élet útján.

A FÉNYKÉPEZŐGÉPES

Elérkezett 1911 tavasza. Szűkös pincénkben semmi nevezetes változás nem történt. Apám továbbra is éjjel-nappal dolgozott; anyám a mindennapi házi teendők elvégeztével a teknő fölé görnyedt, mosta az urak szennyesét. Még mindig naponta meglátogattam szakállas barátaimat, hazavittem az olvasással megkeresett kopejkákat, s belenyomkodtam a gipszcica-persely hátán levő nyílásba.

Nővéremmel együtt tanultam a leckéit, „segítettem" elkészíteni házi feladatait. Elbeszélése szerint megesett, hogy a rossz olvasásért jókora hátbavágást kapott tőlem. Születésemtől kezdve balkezes voltam, írni is bal kézzel tanultam meg, de a családban ennek nem tulajdonítottak különösebb jelentőséget.

Egy napsütéses májusi délután ismeretlen ember érkezése hozta izgalomba kicsiny pincevilágunkat.

A látogatásnak meglehetősen egyszerű oka volt. Mihajla, szokása szerint, szóba elegyedett utasával, s mesélt neki az ismerős kisfiúról. A kocsiban ülő hegyes szakállú, mintegy harmincéves, élénk tekintetű, mosolygós,

szőke fiatalember érdeklődését fölkeltette a bőbeszédű kocsis fecsegése; a ház előtt a viteldíj kifizetésekor megkérdezte Mihajlától Jakov Lozgacsov címét, s feljegyezte noteszába.

Vaszilij Ivanovics Gyevjatkov – így hívták az utast – a „Szaratovszkij Lisztok" című lap irodalmi rovatának munkatársa volt. Később (a húszas években) tőle magától megtudtam, hogy a forradalmi gondolkodású értelmiséghez tartozott, tagja volt a szociáldemokrata pártnak, részt vett a vasárnap esti munkásiskolák szervezésében és az 1905-ös forradalomban. Irodalmi munkásságából tartotta fenn magát, több lap szerkesztőségének dolgozott.

Vaszilij Ivanovics elhatározta, hogy a kocsis elbeszéléséből egy kis újságcikket kerekít.

Szándékán nem sokat töprengett, magához vette ormótlan, állványos fényképezőgépét, s elindult a kapott cím alapján a Konsztantyinov utca felé. Lement a pincébe vezető lépcsőkön, s együtt találta az egész családot. Már késő délutánra járt az idő.

Lakásunkba lépve Vaszilij Ivanovics laptudósítóként mutatkozott be, s elmondta látogatásának célját. Egyszerűen, vidáman és fesztelenül viselkedett, s így az az elfogódottság és némi gyanakvás, amely szüleimen úrrá lett váratlan megjelenésekor, gyorsan eloszlott.

Miután letette kalapját s leült a zsámolyra, amelyet anyám eléje tolt, a látogató magához intett. Bátran odamentem hozzá, ő pedig megkért, mutassam meg, valóban tudok-e olvasni. Volt néhány könyvem, és szerény könyvtáramat a vendég ölébe rakva, gyorsan belefogtam az ismert mesék egyikének hangos olvasásába. Vaszilij Ivanovics egy ideig hallgatta, majd ravaszkásan elmosolyodva felkiáltott:

– Ej, te kis kópé, ezt a mesét már betéve fújod! Ol-

vasd csak ezt, akkor elhiszem, hogy tudsz! – Kabátja zsebéből egy összehajtogatott újságot vett elő, s ujjával odabökött az egyik bekezdésre.

Akadozás nélkül olvasni kezdtem az újságcikket, amelyből egy mukkot sem értettem; még az írásjeleknél sem álltam meg, lévén hogy jelentésükkel, a pontot kivéve, nem voltam tisztában.

– Nagyszerű! Ez már igen! – helyeselt a vendég, miután elvette és zsebre tette az újságot. Hátradőlve előhúzott a mellényzsebéből egy ezüst ötkopekest, és odanyújtotta nekem. Felállt, s a magával hozott fényképezőgépre mutatva így szólt szüleimhez:

– Szeretnék a gyerekről írni a lapban, s közölném a fényképét is.

Anyám váratlanul tiltakozni kezdett, s mindkét kezével átölelt, szinte félve, hogy elvesznek tőle. Apám, aki meglehetősen békés természetű volt, és rendszerint minden létfontosságú kérdésben engedett anyámnak, nem állhatta meg szó nélkül, s bosszúsan dörmögte:

– No mi lelt, mitől ijedtél meg? Mért nem pityeregsz mindjárt? Nem hallottad, hogy az úr csak felvételt akar készíteni?!

Vaszilij Ivanovics nem várta, hogy a dolog ilyen hatással lesz anyámra, de gyorsan feltalálta magát, s vidáman felkiáltott:

– Hát igen, mi ebben a különös? Egyébként, hadd fényképezzek le mindenkit, az egész családot! – És zavarban levő anyámnak időt sem hagyva a feleszmélésre, már unszolta is apámat: – Induljunk felfelé, amíg süt a napocska, s hozzák a padot is magukkal!

A vendég már indult is gépével és az állvánnyal az ajtó felé. Apám kihozta az udvarra a padot. Vaszilij Ivanovics fontoskodva sürgölődött, mint egy valódi fényké-

pész. Úgy intézte a dolgot, hogy nekem ne jusson ülőhely, s oldalra állított, szinte külön a többiektől. Beszabályozta az objektívet, nagy fekete kendőt terített a fényképezőgépre, s maga is alábújt.

– Nézzenek a gépbe, és ne mozogjanak! – figyelmeztetett. – Te pedig, Gora, ne hunyorgass annyira, és ne pislogj! Így ni! Csak nyugodtan. Felvétel! – Gyorsan lekapta a bőrkupakot az objektívről, majd visszatette. – Kész! Felállhatnak!

Néhány nap múlva valamennyien érdeklődéssel nézegettük a „Szaratovszkij Lisztok" mellékletében „A kis írástudó" című cikkecskét és a fényképet, amely egyedül engem ábrázolt. Anyám álmélkodott:

– No nézzétek csak, mégis becsapott bennünket! Egyedül Gorkát fényképezte le!

Apám pedig, szemüvegét feltéve, az ablakhoz ült, s lassan, szótagolva olvasta a fiáról szóló cikket. Időnként hangosan szipákolt és krákogott, ami nála az izgalom jele volt.

Június első napjaiban postán megjött az „Ogonyok" folyóirat egy példánya, amelyet az ismeretlen feladó apámnak címzett. Ebben szintén volt egy kéthasábos cikk a „csodagyerekről", recézett keretbe foglalva, s középen ismét ott díszelgett a fényképem.

Sejtelmem sem volt róla, hogy a megjelent cikkek milyen befolyással lehetnek életemre és sorsomra, gondtalanul hancúroztam tovább, s meg is feledkeztem róluk.

Egyébként ismeretségem Vaszilij Ivanovics Gyevjatkovval ezzel még nem zárult le: olykor vendégül látott, összehozott gyermekeivel, Jurával és Klavgyijával, megmutatta könyvtárát. Emlékszem: ültem a széles, puha díványon, térdemen egy vaskos Nyekraszov kötettel, s fennhangon olvastam egy versrészletet, amely nagyon tetszett nekem:

„Jákov bátya szekerébe'
Van az asszonyok kedvére
Kartonba bőség –
Olcsó minőség!"[1]

Vaszilij Ivanovicsnak akkor este három vendége volt. Én egyiküket sem ismertem, csak arra emlékszem, hogy hangos elragadtatással fogadták világosan tagolt olvasásomat, s egyikük, egy fiatal nő, csíkos blúzban és fekete szoknyában, amelyet széles selyemöv fogott össze, így szólt a házigazdához:

– Nagyszerű, Vaszilij Ivanovics, a fiúcskával feltétlenül el kell jönnie hozzánk. Nagyon jó hatással lesz a hallgatókra. Igaz, elvtársak?

És egy szép napon Vaszilij Ivanovics elvitt a vasárnap esti munkásiskolába, ahol bajuszos, szakállas tanulók ültek a padokban. A fiatal tanítónőben csodálkozva és örömmel ismertem fel Vaszilij Ivanovics vendégét.

A tanári asztalhoz ültettek, de előzőleg néhány vastag könyvet raktak a székre, hogy a felolvasót mindenki láthassa. Mintegy tizenöt egyszerű, jóindulatú, mosolygós arc kísérte figyelemmel ezeket az előkészületeket. Én pedig e mosolygástól felbátorodva, szép hangosan olvastam Nyekraszov következő sorait:

„Csupa sóhaj a sorsa a réten,
Rabigában a bánya ölében,
Sűrű láncra kötözve, vakon,
Kocsialjban a sztyeppei éjben . . ."[2]

[1] *Nyikolaj Nyekraszov:* Jákov bátya. Fordította Fodor András.
[2] *Nyikolaj Nyekraszov:* Gondolatok egy palota főbejáratánál. Fordította Fodor András.

Az „Ogonyok"-beli cikk megjelenése után sorra érkeztek a levelek apám címére Pétervárról, Harkovból, Varsóból és Oroszország más városaiból, csábító ajánlatokkal. Tartalmuk általában a következő volt: ez és ez a rendkívül jómódú, gyermektelen házaspár szeretné a szegény családból származó kis Gorát felnevelni vagy örökbe fogadni, s majdan örökösévé megtenni.

Anyám később elmondotta, hogy neki és apámnak nem voltak velem káprázatos terveik, s egyetlen anyagi jóléttel kecsegtető levélre sem válaszoltak.

... Megint elmúlt egy szokásos júniusi nap, s magával vitte a rekkenő nyári hőséget; lassan alkonyodott. Mint más estéken, most is otthon volt az egész család, s mindenki megszokott teendőit végezte, amikor a pincébe vezető lépcső felől súlyos lépések zaja, a lépcsőfokok fájdalmas nyöszörgése hallatszott. Feltárult az ajtó, s megszólalt egy öblös basszus hang:

– Bocsánat a zavarásért. Itt lakik a kis Gora?

És választ sem várva, hatalmas alakjával eltorlaszolva az ajtónyílást, egy széles vállú, testes férfi nyomult be a szobába, nagy húsos orrán aranykeretes pápaszemmel. A látogató bő, világosszürke nyári felöltőt és szalmakalapot viselt. Mögötte, ruhájának alját kissé megemelve, egy középtermetű, barna hajú hölgy jelent meg, széles karimájú, könnyű kalapban, amelyet az akkori divat szerint egy hatalmas tű rögzített a hajához. Szemeit rövidlátón hunyorgatta, s belépés után tüstént szeméhez emelte a nyakában függő teknőckeretű lornyont, hogy tájékozódjék a lakásunkat betöltő félhomályban.

Anyám éppen a kemence körül tett-vett, de a hangra gyorsan megtörölte a kezét kötényében, s a belépők felé

fordult. Én mélyen elmerülve, színes ceruzákkal ábrákat rajzoltam egy újságlapra. Apám, aki félretaposott sarkú cipőmet javítgatta, felállt a zsámolyról, hogy fogadja az újabb váratlan vendégeket, de anyám megelőzte:

– Itt, uram, itt lakik! Goruska – fordult felém –, téged keresnek, gyere, s köszönj szépen! Üljenek le, kérem – tette hozzá, és zsámolyt rakott a látogatók elé.

A testes férfi helyet foglalt, levette kalapját, megtörölte zsebkendőjével nedves homlokát, s elmondta, hogy Mark Tyimofejevics Jelizarovnak hívják, feleségével, Anna Iljinyicsnával, közvetlen szomszédságunkban, az Ugodnyikov utcában (a mai Uljanov utcában) laknak; az újságban meg az „Ogonyok"-ban olvasták a rólam szóló cikket, s elhatározták, hogy eljönnek és megismerkednek velem.

Miután megmagyarázta látogatásának célját, Mark Tyimofejevics felém fordult. Anyám mellett álltam, s ő közvetlen hangon, mintha már réges-régen ismerne, így szólt hozzám:

– No, szervusz Gorok-bugorok![3] – és felém nyújtotta nagy, puha kezét. Elnevettem magam, ő pedig még mindig a kezemet fogva felesége felé fordított. Anna Iljinyicsna lehajolt és gyengéden homlokon csókolt.

– Ej! – kiáltott fel Mark Tyimofejevics, mintha eszébe jutott volna valami. – Majdnem elfelejtettem! Az imént bementünk egy boltba, vettünk egy egykopekes borítékot és egy hétkopekes bélyeget. A boltosnak egy húszkopekest adtam, a visszakapott pénzt pedig számolatlanul zsebre vágtam. Meg tudnád mondani nekem, Gora, mennyit kellett visszakapnom a huszasból? No, nézzük csak!

[3] Szójáték a Gora becenévvel. Gorok – hegyecske, bugorok – dombocska. – *A ford.*

Egy kicsit gondolkoztam, aztán határozottan válaszoltam:

– Tizenkét kopeket.

– Helyes – erősítette meg válaszom Mark Tyimofejevics, és egy pillantást váltott feleségével. Elővett két fényes tízkopekest, és így szólt:

– Ezt pedig fogadd el jutalmul, amiért ilyen okosan és gyorsan megfeleltél. Hívd a nővérkédet. Mi is a neve? Varja? Nos hát, osztozz meg Varjával, vegyetek magatoknak valamit, mi meg addig elbeszélgetünk apukáddal és anyukáddal.

Egy perc sem telt belé, s már futottunk ki a kapun, markunkban a tízkopekessel. Amikorra a sarkon vásárolt fagylaltot elfogyasztva visszatértünk, a vendégek már épp távozóban voltak.

– Tehát hozza el Gorát, Ignatyevna – kérte anyámat búcsúzóul Anna Iljinyicsna –, és néha Varenyka is legyen nálunk. Ismerkedjünk meg közelebbről, ő is ismerjen meg minket, szokjon hozzánk. Aztán majd meglátjuk, egyelőre még semmit nem határozunk. Tehát, nem felejti el a címet? Ugodnyikov utca huszonhat, az emeleten. Ott megmondják. Jöjjön el holnap, anyám és én otthon leszünk, s valószínű, hogy hamarosan Maruszja húgom is megérkezik.

Jelizarovék elmentek, az egész család a kapuig kísérte őket. Amikor a sarkon eltűntek szemünk elől, anyám a szokottnál erősebben ölelt magához és hangosan felsóhajtott, apám pedig szipákolás és jelentőségteljes krákogás közepette megjegyezte:

– Hát igen, nehéz ügy, mama!

Kíváncsian néztem szüleimre, és semmit sem értettem...

A JELIZAROV-ULJANOV CSALÁDBAN

ÚJ BENYOMÁSOK

Sejtelmem sem volt róla, miről beszélgettek Jelizarovék akkor este szüleimmel. Nem is gyanítottam, hogy Mark Tyimofejevics akkor vetette fel – rá jellemző nyíltsággal –, mi legyen további sorsom. Nekik, akik részt vettek az illegális forradalmi mozgalomban, nem volt könnyű rászánniuk magukat oly fontos lépésre, amilyen egy kisfiú örökbefogadása, bármilyen ritka tehetség is ez a gyerek. Szüleimet, elsősorban anyámat sem volt könnyű rábírni, hogy idegeneknek örökbe adjanak.

A tapintatos és elővigyázatos Anna Iljinyicsna érezte anyám vonakodását Mark Tyimofejevics őszinte ajánlatával szemben, bekapcsolódott a beszélgetésbe, és így szólt:

– Én megértem magát, Ignatyevna. Tökéletesen igaza van. Természetesen rosszul esik még hallania is, hogy megváljék gyermekétől. Aztán meg az ilyen dolgokat nem lehet csak úgy egykönnyen eldönteni; ez nem olyan egyszerű, s ne felejtsük el, hogy számolnunk kell a gyerekkel is, aki még mit sem sejt és először látott minket életében. Mark és én mindent el fogunk követni, hogy Gora fokozatosan megszokjon és megszeressen bennünket. Hiszen valamennyien jót akarunk neki: mi is, maguk is – no nem igaz? Eljön az ideje, s akkor őt is megkérdezzük.

Anna Iljinyicsna higgadt, okos érvei, úgy látszik, lefegyverezték szüleimet...

Ezután gyakori vendég lettem az Ugodnyikov utcai lakásban; Jelizarovék gyöngéden és figyelmesen bántak velem, s én gyorsan megbarátkoztam új helyzetemmel.

Most, ötven év múlva nehéz megállapítani, hogy ez a nagyszerű forradalmár család mikor költözött Szarátovba. Az akkori évek levelezése korántsem maradt fenn hiánytalanul. Az Uljanov testvérek anyjának, Marija Alekszandrovnának a leveleiből megállapítható, hogy Anna Iljinyicsna és Mark Tyimofejevics 1909 augusztusában utazott először Szamárából (a mai Kujbisevből) Szarátovba. Eleinte a Bolsaja Szergijevszkaján (a mai Csernisevszkij utcában) laktak, később átköltöztek a Pankratov utcába (ma Micsurin utca).

Marija Iljinyicsnát, aki hol Moszkvában, hol pedig Moszkva környékén lakott anyjával, teljesen lefoglalta az illegális forradalmi munka. Oroszország központjában ugyan állandó kockázattal járt és különös elővigyázatosságot követelt a pártmunka, de könnyebb volt a szükséges kapcsolatok fenntartása. Mindamellett 1910-ben édesanyjával együtt Marija Iljinyicsna is Szarátovba költözött.

A Jelizarov házaspár gyermektelen volt. Nyilván az anyaság olthatatlan vágya késztette Anna Iljinyicsnát arra, hogy mások gyermekének nevelését vállalja. Mint az Uljanov család legidősebb sarja jól ismerte anyjának, Marija Alekszandrovnának óriási gyermeknevelési tapasztalatait. Jól tudta, mennyi gondja és munkája lesz velem, míg – akárcsak valami nyersanyagot – egészen újjáalakít. S már az első naptól kezdve határozottan hozzálátott csöppnyi egyéniségem, jellemem és szokásaim átformálásához.

A legmegtisztelőbb helyet ebben a nagyszerű családban kétségtelenül az anya, Marija Alekszandrovna töltötte be.

1911-ben a hetvenhatodik életévében járt. Sok esztendő múlt el azóta, s már régen ismerem e sohasem csüggedő, bámulatos asszonynak bajjal, bánattal telt életútját, de a színek mégoly gazdag skálája is szegényesnek látszik ahhoz, hogy híven ábrázolhassam őt. Ez a kicsiny, hófehér hajú asszony, átszellemült lényével, mélységesen szép volt. Fején fekete csipkekendőt viselt, jóságos barna szemében fiatalos hév, értelem ragyogott. Hajlott kora ellenére mindig élénk, aktív és mozgékony volt. Nem törték meg az évek.

Ha anyai szeretetét kívánnám ecsetelni, egész könyvet kellene teleírnom. A családban mindig a kölcsönös figyelem, az egymásról való gondoskodás légköre uralkodott.

Marija Alekszandrovna nyájasan, barátságosan fogadott, s élénken részt vett nevelésemben. Engem úgyszólván minden érdekelt, s ő nem hagyta kielégítetlenül tudásszomjamat. Megtanított arra, hogyan kell az időt leolvasni az óráról, türelmesen megmagyarázta, mi a különbség az óra- és a percmutató között. Az ő segítségével ismertem meg az egyes sakkfigurák nevét és alkalmazását, s tettem meg első gyermeki sakklépéseimet.

Kíváncsian figyeltem zongorajátékát és a kottatartóra támasztott, furcsa, farkincás jelekkel telerótt füzetet. Egyszer meg is kérdeztem tőle, miféle füzet az.

– Ezekből a hangjegyekből ugyanúgy olvasok, mint te a könyvből – magyarázta Marija Alekszandrovna. – A könyvben az egyes betűkből tevődnek össze a szavak, itt pedig minden hangjegy valamilyen hangot jelöl. Az egyes hangjegyekből jön létre a dallam, a zene, az ének. Játszom egy dalt, s rögtön felismered az ismerős dallamot, a zenére énekelni kezded. Tehát számodra is érthetővé válik valami.

Nekem bizony ez kevés volt, nagyon szerettem volna kottából olvasni. És a kedves Marija Alekszandrovna nem

sajnálta az időt, beavatott a hangjegy-ábécé titkaiba, megismertette velem a kottavonal-rendszert, a kulcs jelentését és a hangjegyek megfelelő helyét a zongora billentyűzetén. Természetesen a zene titkainak ilyen vázlatos ismerete alapján nem tanultam meg hangszeren játszani, de fokozatosan hozzászoktam, hogy az írott hangjegyeket egybevessem a zenei hangokkal és akkordokkal, s néhány év múlva, amikor zenére taníttattak, a hangjegyek már nem látszottak értelmetlen hieroglifáknak.

1911 őszén hazajött Moszkvából Marija Iljinyicsna, s vele is gyorsan összebarátkoztam.

Ennek a fiatal, élete virágjában levő lánynak a vidámsága, arcának kihívó gödröcskéivel, mindenkit magával ragadott. Jelenlétében tüstént hangos jókedv támadt.

Egyszer túláradó buzgóságomban, hogy segítsek neki, hozzáfogtam valamihez, ami meghaladta erőmet. Marija Iljinyicsna vidáman felkacagott, s így ugratott: „Kicsi vagy te még, gyenge legény, fát nem hordtál, tüzet nem raktál, kását nem főztél, kellesz is nekem!"

Mindig szívesen, kéretés nélkül ült anyácska zongorájához, s vidám gyermekdalokat gyakoroltatott velem meg a nővéremmel. Aligha tévedek, ha azt mondom, hogy Marija Iljinyicsna volt a család kedvence. Anyja, ha szólította, a legkedvesebb becenevekkel illette: Maruszecska vagy Maruszenyecska, ahogy az ukránoknál szokás. Anna Iljinyicsna Manyecskának, Vlagyimir Iljics Manyasának hívta.

HOGYAN NEVELTEK?

Mi tagadás, jólneveltségemmel nemigen dicsekedhettem – honnan is vettem volna? És Anna Iljinyicsna a rá jellemző kitartással hozzálátott, hogy megtanítson a magavi-

selet szabályaira – miként viselkedjem az asztalnál, hogyan bánjak a késsel-villával, hogyan beszéljek az idősebbekkel –, és általában rávezessen mindarra, aminek ismeretét egy valamennyire is kulturált embertől elvárja a társadalom. Mindez új és szörnyen szokatlan volt számomra. Abban az egyszerű paraszti családban, amelyben addig nevelkedtem – hiszen anyám írástudatlan volt, apám meg csak a betűzgetésig jutott – ezekre a dolgokra nem oktattak. Sok türelemre és erőfeszítésre volt hát szüksége Anna Iljinyicsnának ahhoz, hogy kigyomlálja a belém rögződött csúnya szokásokat, s pozitív jellemvonásokat alakítson ki és rögzítsen bennem.

Anna Iljinyicsnának pompás emlékezőtehetsége volt. Tömérdek népi szólást és közmondást tudott úgyszólván az élet minden területéről, s nem mulasztotta el, hogy ezeket kellő pillanatban példaként ne idézze. Amikor türelemre és a munka szeretetére oktatott, figyelmemet ilyen közmondásokra hívta fel: „Senkinek sem repül a szájába a sült galamb", „Türelem rózsát terem", „Táplál a munka, de megront a lustaság". Olykor pedig „A paraszt és a medve" című Krilov mesét szavalta.

A szavaláshoz szükséges fürge beszédkészség és hajlékony nyelv kifejlesztése végett tréfás nyelvtörő mondatokat gyakoroltatott velem. Ez nagyon mulatságos volt, rögtön akadozni kezdett a nyelvem, és belezavarodtam a hangok összevisszaságába.

Mielőtt az asztalhoz ültetett volna, Anna Iljinyicsna rendszerint megkérdezte:

– Goruska, tiszta a kezed?

Rózsaszínű tenyereimet felmutatva feleltem: – Tiszta!

– Fordítsd meg, hadd lássam a másik oldalát. Juj, juj – és erre mondod te, hogy tiszta?

Zavaromban elpirultam, de gyorsan feltaláltam magam

és kijelentettem, hogy a mi itthoni szappanunk ezt az oldalt nem mossa tisztára. Valójában pedig mosdáskor csak a tenyeremet kentem be szappannal, ahogyan sok gyerek teszi. Ugyanez volt a helyzet az arcommal: megmostam a homlokomat, orromat, arcomat, a nyakamon és a fülem mögött pedig ott éktelenkedett a sötét csík. Anna Iljinyicsna szó nélkül hóna alá vett, az asztalnál ülők hangos nevetésétől kísérve kicipelt a mosdóhoz, s ott tettekkel cáfolta meg a szappan egyoldalú sajátosságairól vallott nézeteimet.

Étkezésnél megint csak új dolgokat hallottam: „ne rakd a könyököd az asztalra – lábaddal ne kalimpálj az asztal alatt – ne szívd az orrod, és a világért se töröld a ruhád ujjába!" S minduntalan az a „köszönöm" meg a szokatlan „legyen szíves"... „Használd a villát – ne nyúlkálj kézzel a tányérba – a kanalat ne a bal, hanem a jobb kezedben tartsd" – jóllehet születésem óta balkezes vagyok. Mennyi apró finomságot és szabályt kellett megtanulni szegény fejemnek!

Sehogyan sem tudtam megérteni például, hogy a felnőttek miért vágják le a sajt héját, vagy húzzák le a kolbász bőrét fogyasztás előtt. Megszoktam, hogy hiánytalanul megegyek mindent. Nagy kár lenne kidobni a szép piros sajthéjat! – gondoltam. Anna Iljinyicsna azonban szigorúan rám szólt: „Nem szabad!" S mert nem értettem, hogy miért nem szabad, naiv és őszinte meggyőződéssel kérdeztem:

– Akkor miért árulják héjával együtt a sajtot?!

Azelőtt ritkán ettem sajtot. Apám csak fizetéskor vett néha a boltban egy-egy darabka olcsó, kiszikkadt kolbászt vagy sajtot, amely már félig-meddig úgyis csak héjból állt.

Még nézni is rossz volt, milyen irgalmatlanul meghámozza Mark Tyimofejevics kedvenc gyümölcsét, a vajkörtét. Valamennyi gyümölcs közül ő talán csak ezt a körtét

és a görögdinnyét szerette igazán. Kár volt a finom héjáért – s ha Anna Iljinyicsna nincs a közelben, tüstént elveszem és jó étvággyal elfogyasztom a vastag, zamatos kortehéjat... Mark Tyimofejevics látta gyötrődésemet és csak mosolygott. Meg kell mondanom, hogy ő egyszerűbben fogta fel az ilyen dolgokat, és sohasem akadályozott effajta kedvteléseimben.

Desszertként előttem ismeretlen ételeket, valamilyen krémet, zselét vagy szuflét tettek az asztalra. Ezt többnyire maga Anna Iljinyicsna készítette, aki valóságos mestere volt a különleges ételeknek és süteményeknek. De nála csodálatos ízekben bővelkedett még a mézescsók is! Én addig csak a kiszelnek nevezett gyümölcskocsonyát és a fagylaltot ismertem. Szerettem is az édességet, de nem vágyódtam mohón a nyalánkság után, mint sok torkos gyerek. Most azonban – hogy meghosszabbítsam az élvezetet – igyekeztem parányi darabkákban elfogyasztani adagomat. Gyakran előfordult, hogy a felnőttek már rég befejezték az ebédet és felálltak az asztaltól, csak én maradtam ülve, s boldog élvezettel csemegéztem. Anna Iljinyicsna lassúságomat gúnyolva lehajolt hozzám, és mosolyogva szólt:

– Goruska, talán nem ízlik a krém, hogy ily mélán eszegeted?

– De igen, nagyon is ízlik! – válaszoltam hévvel. – Csak olyan finom, hogy szeretném sokáig, nagyon sokáig enni.

– Ha akarsz, kaphatsz még. Kérhettél volna!

Én azonban előkelően és nagylelkűen lemondtam a második adagról... Később a család már annyira hozzászokott különcködésemhez, hogy nem is zavartak, ha kedvenc csemegémet eszegetve egymagamban üldögéltem.

Mint a legtöbb hasonló korú gyerek, én is nagyon eleven és türelmetlen voltam. Anna Iljinyicsna el is nevezett

Goriska-toropiskának (ugri-bugri Gyurinak). Egyébként is sokféle néven szólítottak a családban. Varja nővérem a Gera becenevet választotta részemre, szüleim Gorának, Anna Iljinyicsna Goruskának vagy Goriskának, Mark Tyimofejevics Gorok-bugoroknak, Marija Alekszandrovna Gorjának hívott. Ez utóbbinál Anna Iljinyicsna nem állhatta meg, hogy rímet ne faragjon: „Gorja, Gorja, de sok veled az ember gondja!"

De térjünk vissza eredeti témánkhoz, s lássuk, hogyan neveltek türelemre. Anna Iljinyicsna megfigyelte, hogy a részemre vásárolt holmit, emésztő kíváncsiságomban, tüstént felbontom, mit sem törődve a csomagolás épségével, azaz egyszerűen leráncigálom és szétszakítom a zsineget. Kioktatott, hogy minden egyes csomót gondosan bogozzak ki – ne szakítsam és ne vágjam el! –, és csak azután bontsam ki szép rendben a csomagot vagy a „meglepetést", az ajándékot. Meg is tanított rá, de még hogyan! Egész életemre! Még ma sem nézhetem, ha valaki szakítja, tépi, vágja a csomag zsinegét, mert lusta kibontani!

A kitartásra és türelemre nevelésnek másfajta, mulatságos módszerét is alkalmazta nevelőanyám. Először Varjánál próbálta ki e módszert. Nővérkém egy futball-labda nagyságú papírcsomagot kapott születésnapjára a találékony Anna Iljinyicsnától. A csomag – aprólékos gondossággal – egy keskeny rózsaszínű selyemszalaggal volt átkötve.

Varja, aki csaknem öt évvel volt idősebb nálam, már megtanulta, hogyan illik az ajándékot kicsomagolni. Miután udvariasan megköszönte Anna Iljinyicsnának, és szertartásosan, ahogyan az iskolában tanulta, meghajolt, hozzálátott a szalag csomóinak gondos kibogozásához és a papírburok lefejtéséhez. Valamennyien körülálltuk, s figyeltük buzgólkodását. A felnőttek tudták a titkot, részesei voltak

az „összeesküvésnek", én pedig, akit nem avattak be a dologba, kíváncsian és kissé zavartan figyeltem a fejleményeket.

Az első papír után feltűnt a második, majd alatta a harmadik, negyedik... tizedik! A körülállóknak egyre szélesebb mosolyra húzódott a szájuk, s kezüket rátapasztották, hogy ki ne buggyanjon rajta a nevetés, nővérkém arca pedig mindjobban megnyúlt és sértődött kifejezést öltött. Azt gondolta szegényke, hogy csak csúfolódnak vele, s látszott, hogy mindjárt elsírja magát. Ekkor Marija Iljinyicsna bátorítóan így szólt hozzá:

– Bontsd csak tovább, Varenyka, bontsd ki végig!

Egy egész papírhalom hevert már az ünnepelt lábánál, s ő csak szedte és dobálta lefelé az újabb papírokat.

A gomolyag gyorsan zsugorodott, s végül egy kis papírgombóc maradt nővérkém kezében. Kibontotta ezt is – és kék türkizkövekkel díszített arany fülbevalók bukkantak elő. Ez aztán a meglepetés!

Varja csodálkozó tekintettel nézett a körülállókra, majd nyakába ugrott az ajándékozónak, és csókokkal borította el arcát. Anna Iljinyicsna nem tudta elfojtani könnyeit, s elérzékenyülten mondta:

– Örülsz a fülbevalónak? Ugye szép? Viseld egészséggel, angyalkám!

A SAKKASZTAL TÖRTÉNETE

A Jelizarov-Uljanov család egy ötszobás lakásban lakott az Ugodnyikov utca 26-os számú ház első emeletén. A lakás bejáratától balra nyílt a konyha, azon túl az ebédlő és Marija Alekszandrovna hálószobája. E helyiségek ablaka az udvarra nézett. Jobbra volt a szalon és két háló-

szoba. A szalonban, ahol esténként a család tagjai rendszerint összegyűltek, bal oldalt állt a fal mellett anyácska fekete zongorája, rajta rézből készült figurális karos gyertyatartók, az elülső fedelén pedig egy faragott féldombormű, Beethoven portréja. Az ízléses horgolt zongoraterítő Marija Iljinyicsna ügyes kezét dicsérte. Jobbra, a hófehér cserépkályha és a hálószobába vezető ajtó között, egy régi preferansz-kártyaasztal szerénykedett, az ablaknál négyzet alakú sakkasztal állt, masszív, háromlábú oszlopos alvázzal. Négy fiókjában négy teljes sakk-készlet rejlett – fekete, fehér, piros és kék –, négyes játszmához. Fedőlapján nem hatvannégy kockájú tábla volt kirakva, mint rendesen, hanem kerek száz kockából álló. Sohasem értettem, hogyan lehet négyesben sakkozni, egyetlenegyszer sem voltam tanúja ilyen sakkjátszmának.

És maga az asztal... szerényen rejtette a beléje zárt titkot. Csak a forradalom után fedte föl előttem Anna Iljinyicsna az asztalosnál külön megrendelésre készült bútordarab titkát. Ez az asztalka jó szolgálatot tett a forradalmár családnak. Négyszögletes födelét szükség esetén könnyen el lehetett mozdítani oldalsó irányba, mint egy iskolai tintatartó tetejét, s láthatóvá lett a fába vájt tágas mélyedés. Ide biztonságosan elrejthették a lenini „Iszkra" értékes számait, a tiltott forradalmi írásokat, kéziratokat és a pártlevelezést. Mindezt eltakarta az idegen szemek elől a látszatra ártatlan sakkasztal fedőlapja.[1]

Anna Iljinyicsna 1927-ben a következő írásbeli felvilágosítást adta az asztalról, amely Mark Tyimofejevics vázlata alapján 1900-ban készült Moszkvában:

[1] E történelmi érdekességű sakkasztal jelenleg a moszkvai Központi Lenin Múzeumban látható.

„Az asztalka velünk együtt beutazta egész Oroszországot, magunkkal vittük Szamárába, Kijevbe, Pétervárra, Szarátovba, Vologdába, vissza Pétervárra és ismét Moszkvába.

Az ötletet eredetileg Vlagyimir Iljics vetette fel; már 1893 őszétől, amikor Pétervárra költözött és megkezdte illegális munkáját, foglalkozott azzal a gondolattal, hogy mindenkinek legyen otthon egy titkos rejtekhelye az illegális dolgok részére. Erre a célra szolgálhat például – mondotta – egy kivájt lábú kerek asztal.

1894–1895-ben valóra is váltotta tervét: a mozgalomban részt vevő munkás elvtársak révén rendelt Péterváron egy ilyen asztalt. Az asztalka 1895. december 9-én, Vlagyimir Iljics letartóztatásának éjszakáján ki is állta az első próbát."[2]

Később ez az asztal – mint Anna Iljinyicsna elbeszéli – Nagyezsda Konsztantyinovna Krupszkajához került, s ott szintén megfelelt rendeltetésének. Krupszkaja letartóztatása (1896. augusztus 9.) után anyja, Jelizaveta Vasziljevna átadta – a házkutatás során ismét felfedezetlenül maradt titkos tartalmával együtt – Anna Iljinyicsnának.

Az asztalba rejtett anyag a szociáldemokrata párt programjához fűzött magyarázatok egy része volt. Lenin ezt a művét a börtönben tejjel írta egy könyv sorai közé, s Anna Iljinyicsnának jutott a feladat, hogy Vlagyimir Iljics írását láthatóvá tegye, kibetűzze, lemásolja és eljuttassa rendeltetési helyére. A rendőrség meglepetésszerű házkutatásától tartva, éjszakára gondosan elrejtette az értékes lapokat az asztalka kivájt lábába. Csak az volt a kényelmetlen, hogy a titkos rejtekhely használ-

[2] A Marxizmus–Leninizmus Intézet Archívuma. 13/355. sz.

latakor az asztalt mindig meg kellett fordítani, lábbal fölfelé. Ez vezette Mark Tyimofejevicset arra a gondolatra, hogy változtasson a konstrukción, olyan sakkasztalt készíttessen, amelynek elmozdítható a fedőlapja. S a gondolatot tett követte.

E megbízható asztalka híven őrizte rejtekén a forradalmi röpiratokat, a „Sozial-Demokrat" című külföldi lap példányait, a leveleket, amelyeket Lenin az emigrációból nővérének és egyes elvtársaknak, a Központi Bizottságnak és a pétervári bizottságnak küldött, valamint a válaszlevelek piszkozatait.

– Nem fordult elő – mondta nekem később Anna Iljinyicsna –, hogy a rendőrség vagy a politikai osztály csendőrei a rengeteg házkutatás alkalmával egyetlenegyszer is felfedezték volna ezt a rejtekhelyet. Magad is többször voltál tanúja ilyen házkutatásnak, de te sem ismerted az asztalka titkát, pedig a különböző színű sakkfigurákat nemegyszer szedted ki a fiókból és helyezted el a táblán. Egy ideig senkinek sem volt szabad erről beszélni...

Csak később tudtam meg azt is, miért volt kivájva a toalettasztalka tükrének fakerete, amelyhez csavarok erősítették magát a tükröt, s hogy egy angol könyvből, melynek címére már nem emlékszem, miért maradt meg csak a kötés. E könyvnek kettős fedőlapjai voltak, s ezek Anna Iljinyicsna szerint arra szolgáltak, hogy Lenin külföldről leveleket, hajszálvékony papírra nyomtatott „Iszkra"-példányokat és más illegális irodalmat juttasson el az országba.

Akkor, Szarátovban, én gyermekfejjel minderről semmit sem tudtam.

Esténként néha Mark Tyimofejevics, Anna Iljinyicsna, Marija Alekszandrovna és Marija Iljinyicsna nekiültek preferanszozni. De többnyire csak hárman játszottak, Marija Iljinyicsna nélkül, akit nem nagyon szórakoztatott a hosszadalmas kártyajáték, s inkább olvasott vagy kézimunkázott. Én jóformán semmit sem értettem ebből a játékból, és szörnyen untattak a játékosok egyhangú megjegyzései: „egy... kettő... három... enyém... hét pikk... passz." Csak ültem mellettük, játszadoztam a felszabadult kártyákkal, és összekevertem a partnerek ütéseit.

Sokkal érdekesebbek voltak azok a szórakoztató társasjátékok, amelyekben éveink számától függetlenül mindannyian részt vettünk. Ilyen volt például a szórejtvény-fejtés – az eredeti rejtvények kiagyalásában Anna Iljinyicsna járt elöl –, vagy a közmondásrejtő, amelyben a játék részvevőinek a feltett kérdésre észrevétlenül be kellett szőniük válaszukba a megbeszélt közmondás egyik szavát, a kérdező pedig a válaszokból igyekezett kitalálni a rejtett szót és az egész közmondást.

Máskor valamilyen elrejtett tárgyat kellett megtalálni a zene hangjaira. Egyikünk, akire éppen sor került, kiment a szobából, s míg kint volt, valamilyen ismert tárgyat – kendőt, melltűt, gyűrűt stb. – elrejtettünk. Azután behívtuk a keresőt, s neki a zenére figyelve meg kellett találnia a tárgyat.

Marija Alekszandrovna ült a zongorához, s valami egyszerű dallamot játszott – halkan, ha a kereső távol volt az elrejtett tárgytól, s egyre hangosabban, erősebben, ha közeledett hozzá –, mindaddig, amíg a kísérőzene fortisszimója és a részvevők hangos kiáltozásai közepette

a delikvens meg nem találta a tárgyat. Olykor zenekíséret helyett szóval irányítottuk a keresést. Ha a kereső távolodott a tárgytól, ezt kiáltottuk: „hideg, havazik, fagy", ha pedig közel került hozzá vagy éppen ráakadt: „langyos, meleg, forró, tűz!".

A sok-sok családi társasjáték régóta divat volt az Uljanov családban. Ezek nem puszta gyermekmulatságok voltak, mint a szembekötősdi vagy a „benn a bárány, kinn a farkas", és a felnőttek ugyanolyan élvezettel vettek részt bennük, mint a gyermekek. Hasznuk az volt, hogy okos céltudatosságukkal fejlesztették a képzelőerőt, az értelem hajlékonyságát, a gondolkodási képességet.

Az ilyen szórakozások közé tartozott egyebek közt az is, hogy versenyeztünk, ki tud több szót összeállítani egy kiválasztott hosszú szó betűiből. Mondjuk, ez a szó „Pétervár" volt. Valamennyien körülültük az asztalt, mindenki papírt és ceruzát vett elő, megjegyezte, hol áll az óramutató, s gyorsan hozzákezdett az íráshoz. A „Pétervár" szó betűiből igyekeztünk minél több szót alkotni és papírra vetni anélkül, hogy szomszédaink lássák, mit írtunk fel. Meghatározott idő (10–15 perc) múlva megkezdődött az összeszámolás, és az lett a győztes, aki a legtöbb eredeti – a verseny többi részvevőjénél nem szereplő – szót írta fel.

Egy alkalommal, amikor ezzel a játékkal szórakoztunk, a „Jekatyerinoszlav" nevet választottuk mintául. Rengeteg szót alkottunk betűiből, s amikor az idő lejárt, mindenki letette ceruzáját. Aztán aludni tértünk. Másnap a reggelizö asztalnál Mark Tyimofejevics valamennyiünket elképesztett. A játék heve ugyanis annyira elragadta, hogy suttyomban csaknem egész éjjel az asztalnál gubbasztott, és szótárral felfegyverkezve folytatta újabb szavak kiagyalását. Diadalmasan jelentette ki,

hogy az említett név betűiből körülbelül négyszáz szót hozott össze.

Anna Iljinyicsna és Marija Alekszandrovna még sokáig mulatott Mark Tyimofejevics játékszenvedélyén, elbeszélve a történetet barátoknak, ismerősöknek.

A zene nagy becsben állt az Uljanov családban. Valamennyien szerették a zenét, s Mark Tyimofejevics kivételével a család minden tagja szépen zongorázott. Csajkovszkij, Grieg, Chopin, Wagner és Mendelssohn voltak kedvenc zeneszerzőik, s azokat a klasszikus motívumokat és dallamokat kedvelték, melyek mély belső tartalmuk mellett bővelkedtek zenei képekben. E képek a hangok varázslatában lehunyt szemmel szinte láthatóvá váltak. Talán ezért tette kezét szeme elé Vlagyimir Iljics, ha zenét hallgatott.

Marija Alekszandrovna kitűnően zongorázott, és szenvedélyesen szerette a zenét. Amikor a zongorához ült és játszani kezdett, arca átszellemült, komolyság és elmélyültség tükröződött rajta. Talán, mert kora miatt nehezére esett, hogy gyors, eleven ritmusú műveket játsszon, szemlátomást jobban kedvelte azokat a szép, lírai hangzású, többnyire moll hangnemben megkomponált dallamokat, amelyeknek előadása lassúbb ütemet követel. Egyik legkedvesebb zeneszáma a „Dal az esthajnalcsillaghoz" néven ismert részlet volt Wagner „Tannhäuser"-éből.

A lobbanékony természetű Marija Iljinyicsna már az élénkebb, szenvedélyesebb, technikailag nehezebb zenét kedvelte. Könnyedén játszott nehezebb műveket, Beethoven-szonátákat, de szerette a sajátos szépségű Griegműveket is, gyakran zongorázott részleteket a „Peer Gynt" című operából. Kívülről tudta Chopinnek majdnem valamennyi szonátáját, nocturne-jét és mazurkáját; mind-

ez együtt volt két kottakönyvben, melyek fedőlapján ott díszlettek Marija Iljinyicsna nevének kezdőbetűi.

Emlékszem, milyen gyönyörűséggel figyeltem az arcát, amikor valamilyen nehéz művet játszott. Szinte teljesen megfeledkezett környezetéről, egész lényével elmerült a muzsikában, a hangokban. Tekintete a hangjegyekre tapadt, szemei felragyogtak. Játék közben ajkait sajátságosan csücsörítette, arcán, melyet kissé beszívott, piros foltocskák ütköztek ki, s előtűntek a bájos gödröcskék. Anna Iljinyicsna nem állhatta meg, hogy e gödröcskék láttán egy-egy kedves bókkal ne adózzon húgának.

A zongorajáték után Marija Iljinyicsna újra visszaváltozott a vidám Maruszjává, Manyecskává, ahogyan hozzátartozói nevezték, s hozzám hajolva (rendszerint ott álltam mellette, és lélegzet-visszafojtva hallgattam a zenét) vidáman megkérdezte:

– No, hogy tetszett?

– Nagyon! – válaszoltam lelkesülten.

– Nagyon-nagyon? – évődött velem, és szívből kacagott.

Kérleltem, játsszon még, újra és újra...

Lányai gyakran játszottak Marija Alekszandrovnával négykezest; ilyenkor rendszerint a mama ült jobbról, s ő játszotta a fő szólamot. Meggyőződésem, hogy az Uljanov családban a zene nem volt puszta szórakozás, mondanivalójával mély érzelmeket, benyomásokat keltett, a megszólaltatott művek pedig nemcsak a család nőtagjainak zenei ízlését, nevelését tükrözték vissza, hanem lelkiállapotukat és hangulatukat is.

Marija Alekszandrovnának és Marija Iljinyicsnának kitűnő hallása és kellemes hangja volt. Anna Iljinyicsna viszont egy csöppet sem tudott énekelni, hangja mindig hamisan szólt. Ezt ő maga sem értette soha.

Nekem és nővéremnek külön vettek egy gyermek- és népdalgyűjteményt, „Guszelki"[3] volt a címe. A dalocskákat hamarosan betéve tudtuk. Egyikre-másikra még ma is emlékszem, pedig ötven év múlt el azóta... Marija Alekszandrovna vagy Marija Iljinyicsna kísért bennünket, s Varenyka meg én két szólamban énekelgettünk. Új dalok tanulásakor Marija Iljinyicsna is bele-belesegített, helyesbített, ha valamelyikünk elvétette a dallamot. Repertoárunkban szerepelt többek között egy pattogó ritmusú dal a daruról, amely rákapott a „zöld kenderre", meg ez a dalocska: „Az ösvényen béka ugrál, lábait kinyújtja."

Marija Alekszandrovna nagyon kedvelte a kissé vallásos árnyalatú, mélabús „Legenda" című dalt. Ez arról szól, hogy az ifjú Krisztus gyönyörű rózsákat nevelt a kertjében; hő vágya volt, hogy koszorút fonjon magának belőlük, ám ehelyett mind szétosztotta a gyermekek között, és csak a töviseket – a szenvedés szimbólumait – tartotta meg magának.

Később, midőn nevelőanyám elbeszélte bátyjának, Alekszandr Iljicsnek[4] tragikus történetét, megértettem, hogy édesanyjuk miért szerette ezt a gyermekhangon meghatóan felcsendülő, bánatos dalt. Az erős lelkű anya szívében kitörölhetetlenül ott élt az ifjú Alekszandr képe; mindig fájón emlékezett fiára, aki még alig töltötte be huszonegyedik életévét, midőn a cári vesztőhelyen

[3] A guszla orosz népi hangszer. – *A ford.*

[4] Alekszandr Iljics Uljanov 1866. március 31-én született. 1887. március elsején Péterváron letartóztatták azzal a váddal, hogy részt vett a III. Sándor cár elleni merényletben, s halálra ítélték. Bánattól sújtott anyjának kérlelésére sem volt hajlandó kegyelemért folyamodni, s 1887. május 8-án végrehajtották rajta az ítéletet.

életét áldozta a népért. A dalba foglalt legenda élénken emlékeztette Marija Alekszandrovnát fia nemes önfeláldozására.

AZ ELSŐ KARÁCSONYFA

Nálunk, odahaza drága mulatság lett volna a karácsonyfa. Nővérkém és én beértük annyival, hogy összeszedtünk az utcán néhány fenyőgallyat, amelyeket szerencsés ismeretlenek elhullajtottak, bedugtuk egy palack nyakába, s a magunk módján, egyszerűen és kedvtelve feldíszítettük rögtönzött karácsonyfánkat szalagokkal, papírcsillagokkal, havat jelképező vattacsomókkal. Mellé helyeztük a babákat, s élveztük szerény ünnepünk díszét. A magunk készítette karácsonyfa pótolta nekünk az igazi, nagy, csillogó csodát, amelyet néha gyönyörködve bámultunk meg idegen lakásokban, orrunkat a hideg ablaküveghez nyomva. Előfordult egyébként, hogy meghívtak bennünket egy órácskára a gazda gyerekeinek karácsonyfájához, de ott kényelmetlenül feszengtünk.

Ezért hát az a fenyőfa, amelyet Mark Tyimofejevics 1911 szilveszterére vásárolt, álmaink netovábbja, a boldogság teteje volt! Mark Tyimofejevics általában nem sokra tartotta azt, ami kicsi, mindig a nagyarányút, a hatalmas méretűt szerette. Így volt ez a karácsonyfával is. Amikor a háziszolga nagy üggyel-bajjal becipelte a szalonba, kitűnt, hogy a fa egy jó fél méterrel magasabb, mint a mennyezet. Anna Iljinyicsna szelíd jóindulattal dorgálta férjét:

– Ej, Mark, egyszerűen javíthatatlan vagy: mindent a magad méretei szerint igyekszel megválasztani! Ha dinnye, akkor feltétlenül ölnyi nagy legyen, ha karácsonyfa,

kis híján kétemeletes! Talán eredetiségből állítsuk ferdén, s majd bujkálgatunk alatta?!

– Nem baj, Anna – jegyezte meg mosolyogva Mark Tyimofejevics –, majd alul egy kicsit megrövidítjük. Nem tart soká. – Behozta a konyhából a kerti fűrészt, levette kabátját, hogy ne legyen gyantás, nehézkesen letérdelt, s az alsó ágakkal együtt lefűrészelt egy darabot a fenyő törzséből.

– No, kész is van. Lehet feldíszíteni!

Az Uljanov családban régtől fogva hagyomány volt, hogy saját készítésű csecsebecsékkel ékesítették a karácsonyfát. Marija Alekszandrovna és lányai valóságos művészei voltak a díszítésnek. S Varja meg én is segítettünk nekik az ünnepi felkészülésben.

Esténként a barátságos szalonban az asztal köré telepedtünk, s ollóval felfegyverkezve kartonból, arany-, ezüst-, színes, fényes és selyempapírból láncot, füzért, különféle figurákat, kicsiny cukortartókat és egyéb dobozkákat vágtunk-szabtunk ki, hajlítgattunk és ragasztgattunk olyan mennyiségben, hogy megvásárolni csak a feldíszített erdőszépe csúcsára tűzött, aranyszínben tündöklő csillagot kellett (amelyet Mark Tyimofejevics illesztett a helyére), no meg a kapszlikat, a gyertyatartókat a gyertyákkal és a csillagszórókat.

A karácsonyfa alatt egy nagy Télapó Anna Iljinyicsna ügyes kezét dicsérte, s mellette ott sorakoztak a színes szalaggal átkötött ajándékcsomagok nekem, nővéremnek és Masának, a szolgálólánynak.

Mondanom sem kell, milyen lelkesülten és őszintén zendítettünk rá „Az erdőben kis fenyő termett" kezdetű dalra:

És hozott a gyermekeknek
Sok boldogságot, örömet!

S valóban így is volt. A karácsonyfáról leszedett kapszlikból, zajos pufogtatás után, Varja meg én tréfás süveget formáltunk, s ebben díszelegtünk. De az örökké vidám Marija Iljinyicsna még igazi jelmezbált is rendezett. Az ünnepi hangulat tetőfokán váratlanul megjelent a szalonban három szokatlan öltözékű álarcos alak. Marija Alekszandrovna a zongora mellett már várta betoppanásukat, belevágott a billentyűkbe, s a titokzatos jelmezesek vidám keringőzésbe fogtak.

Egyikük, aki fekete ruhát, tündöklő aranycsillagokkal telehintett fekete fátylat viselt és hajába ezüst félholdat tűzött, kétségtelenül az éjt jelképezte. A másik, tarka öltözetben, fején mulatságos turbánnal, talán egy török lányt személyesített meg, a harmadik öltözékéből azonban nem nagyon lehetett kiokoskodni, hogy mit jelképez; csak később derült ki, hogy fenyőfát ábrázolt.

Nem nyugodtam, amíg a titokzatosságukkal megfélemlítő álarcokat le nem vették, s ekkor az Éj Királynőjében felismertük a kipirult Marija Iljinyicsnát, a török lányban a fiatal, szőke Nadja Golubjatnyikovát, Mark Tyimofejevics unokahúgát, aki náluk vendégeskedett. A harmadik jelmez Masát rejtette.

A családi műkedvelő est befejezéséül Mark Tyimofejevics fellépését jelentették be. A zongora mellett teátrális pózba merevedett, s Anna Iljinyicsna kíséretével, öblös basszus hangján alighanem az „Ivan Szuszanyin" egyik áriájába kezdett, de az első magas hangnál megakadt, köhécselni kezdett, s ezzel be is fejezte „dalestjét", az egész publikum felharsanó nevetése és dörgő tapsa közben lelépett a képzelt színpadról. Hogy a tekintélyén esett csorbát kiköszörülje, közreműködésemmel egy sikeres akrobata számot mutatott be, amely nekem szörnyen tetszett. Megálltam előtte, majd mélyen előrehajolva

lábam között messzire kinyújtottam két kezemet. Ő pedig tenyerem fölött átfogta csuklómat, s gyors, erőteljes mozdulattal a magasba emelt. A levegőben egy teljes fordulatot csináltam, miközben egy pillanatra a lélegzetem is elakadt. Aztán Mark Tyimofejevics óvatosan a padlóra helyezett.

Anna Iljinyicsna aggódva felkiáltott:

– Mark! Kificamíthatod a kezét!

Én azonban oda voltam a gyönyörűségtől, újra meg újra kértem, hogy ismételjük meg a kellemes, lélegzetelállító szaltót, míg szegény Mark Tyimofejevics teljesen ki nem merült.

Boldogan, ajándékokkal és édességekkel megrakodva, késő este mentünk haza Varjával, s még sokáig emlegettük ezt a pompás mulatságot.

AMIT NEM TUDHATTAM

Szüleim eleinte nem is sejtették, s én természetesen még kevésbé gyanítottam, hogy annak a családnak a tagjai, amely később mindörökre szívemhez nőtt, hivatásos forradalmárok, s ifjú éveiktől kezdve a cárizmus elleni harcnak szentelték életüket.

Ezek a szeretnivaló, jóságos, figyelmes emberek – a szelíd és egy icipicit kimértnek látszó Anna Iljinyicsna, az eleven, talpraesett és vidám Marija Iljinyicsna, a hatalmas termetű, jólelkű Mark Tyimofejevics – irányították a szarátovi bolsevik szervezetet, amely még nemrégen egy súlyos csapástól szétzilálódott, s az ő energiájuk és erőfeszítéseik révén kezdett ismét működni. A szigorú fegyelem és az illegális forradalmi munkában szerzett jelentős tapasztalatok ellenére szüntelenül fenyegette

mindhármukat a veszély, hogy letartóztatják, börtönbe vetik vagy távoli vidékre száműzik őket.

Életünknek ezt az oldalát csak később ismertem meg, amikor már a Jelizarov-Uljanov családhoz tartoztam.

1912. május 8-án éjjel a bolsevik párt szarátovi bizottságában végzett illegális irányító tevékenységükért Anna és Marija Iljinyicsnát letartóztatták és a szarátovi börtönbe zárták.

A hetvenhét éves Marija Alekszandrovna bátran viselte el a csapást – nem az elsőt életében. Újra egyedül maradt, mint akkor, nyolc évvel azelőtt Kijevben, midőn újév éjszakáján nemcsak két lányát tartóztatták le, de még fiát, Dmitrij Iljicset és menyét, Antonyina Ivanovnát is.

Tudta, hogy Mark Tyimofejevicset, aki május 8-án el volt utazva, szintén letartóztatás és börtön fenyegeti, s ezért sürgősen megüzente veje Szizranyban élő fivérének, hogy mindenképp figyelmeztesse Markot a veszélyre, és ne engedje visszatérni Szarátovba. Ezzel egyidejűleg levélben értesítette a történtekről a Párizsban lakó Vlagyimir Iljicset.

Természetesen nekem egy szót sem szóltak minderről, már csak azért sem, mert Anna Iljinyicsnát bizonyítékok hiányában rövidesen szabadlábra helyezték, s ő visszatért közénk. Így hát sejtelmem sem volt semmiről. Csak Marija Iljinyicsna huzamos távolmaradását nem értettem, s állandóan előhozakodtam a kérdéssel: „Hová lett Marija Iljinyicsna?" Megnyugtatásomra Anna Iljinyicsna azt a magyarázatot találta ki, hogy Manyecska üzleti ügyben elutazott Szarátovból, s meghagyta, hogy feltétlenül írjak neki. Én pedig sorra küldözgettem naiv, gyermeki leveleimet, nem is sejtve, hogy posta helyett a börtönbe viszik és az igazgatóságon elolvassák őket. Mind-

egyik levelemben makacsul ismételgettem: „Marija Iljinyicsna, jöjjön haza minél előbb!" S ő nővérének és anyjának írt leveleiben rendszeresen válaszolt nekem.

Nem is gondoltam, hogy sok-sok év, kerek 44 esztendő múlva viszontlátom ezeket a leveleket. Meghatottan olvastam újból Marija Iljinyicsna ismerős kerekded írását, az időtől elsárgult lapokat, amelyeken meglátszanak a politikai cenzúra vegyi ellenőrzésének nyomai (azt vizsgálták, nincs-e láthatatlan írás a sorok között), s megelevenedtek távoli gyermekéveim emlékei . . .[5]

A börtönből anyjának címzett 1912. szeptember 29-i levelében Marija Iljinyicsna egyebek között a következőket írta:

„Mondd meg Gorkának, hogy nagyon köszönöm levelét, nem írta rosszul, csak miért »menntek«, két n-nel? Mondd meg neki, hogy akkor jövök haza, ha már tökéletesen megtanult írni, mégpedig tintával, és nem ceruzával, s ha már sok-sok verset tud. Hosszúakat, nem olyan kurtákat, mint tavaly."

Nem sokkal azután, hogy kiengedték a börtönből – júniusban –, Anna Iljinyicsna édesanyjával kéthetes hajóutazást tett a Volgán. Ellátogattak Szamárába, Kazanyba, Izsevszkbe, s ott találkoztak rokonaikkal. A kellemes utazástól felfrissülve, a közelmúltban lezajlott házkutatás izgalmait kipihenve, július elején tértek vissza Szarátovba.

[5] A levelek egy része fennmaradt, s az Uljanov család levéltári anyagával együtt a Marxizmus–Leninizmus Intézet birtokában van. A szövegben előforduló levélrészletek innét valók, s pontosan megegyeznek az eredetivel.

Akkortájt Mark Tyimofejevics állást változtatott, s az Orosz Szállítási Biztosító Társaság főfelügyelője lett. Új munkakörével minden tekintetben elégedett volt, egyetlen dolgot kivéve: továbbra is utazgatnia kellett, és sokat volt távol hozzátartozóitól. Miközben hosszabb szibériai útra készült, kibérelt egy családi házat[6], s augusztusban az egész család átköltözött oda; elhagyták a régi lakást, amelyhez oly sok kellemetlen emlék fűződött. Valamivel előbb elment tőlük Masa, a szolgálólány; az utóbbi időben arról panaszkodott, hogy az Uljanov-lakást megfigyelés alatt tartó rendőrnyomozók zaklatják és állandóan fenyegetik.

1912 októberében véget ért Marija Iljinyicsna féléves börtönbüntetése. A fegyházban egyetlen napot sem hagyott kárbaveszni, nem ült ölbe tett kézzel. Sokat olvasott, szorgalmasan tanult angolul. Leveleiben mindig beszámolt róla anyjának, hogyan él, mivel foglalkozik a börtönben, Marija Alekszandrovna pedig tájékoztatta őt a családi eseményekről.

Anyácska a fogoly egészségéről is gondoskodott, maga készítette el a csomagokat, amelyeket a kijelölt napokon elvitt a börtönbe. Tudta, hogy Marija Iljinyicsna nem kerülheti el a száműzetést, és már előre felkészült, hogy önként kövesse lányát a távoli Szibériába. 1912. július 29-i, szeretettől és gondoskodástól áthatott levelében ezt már mint eldöntött ügyet említi:

„... Most hat óra, s arra gondolok, hogy éppen sétálsz, drágaságom, a börtön udvarán. Gondolatban veled va-

[6] Ez a Carevszkaja utca 36-os számú ház (ma Pugacsov utca 78) ugyanúgy fennmaradt, mint az Uljanov utca 26. Homlokzatukra nemrégen emléktáblát helyeztek.

gyok... nagyon örülök, hogy vidám vagy és jól érzed magad. Isten adja, hogy továbbra is így legyen. Remélem, hogy nemsokára szabad leszel, s talán együtt megyünk, ahova a sors rendeli..."

A „sors" Marija Iljinyicsnának azt rendelte, hogy hosszú száműzetésbe menjen a vele együtt letartóztatott szarátovi bolsevikok egy részével a vologdai kormányzóságba. Hozzátartozóinak sikerült elintézniük, hogy saját költségén utazhasson a száműzetésbe, s ne fogolyvagonban, fegyveres kísérettel. Mark Tyimofejevics úgy intézte dolgait, hogy Pétervárra kelljen utaznia, és szívesen vállalta, hogy elkíséri Marija Iljinyicsnát egészen Vologdáig, s ptt segítségére lesz a berendezkedésben. Visszatérve néhány napot Szarátovban töltött, s az újévet családi körben ünnepelte meg.

Természetesen ez alkalommal is egy nagy karácsonyfát cipelt haza a piacról. Most is, mint egy évvel előbb, az asztal mellett töltöttük az estéket, karácsonyfadíszek kivágásával és ragasztásával. Csak Marija Iljinyicsna nem volt köztünk, egymagában búslakodott a távoli száműzetésben.

A karácsonyfát pompásan feldíszítettük. Marija Iljinyicsna nélkül ugyan jelmezbálra nem került sor, de ehelyett új műsorszámok szerepeltek az ünnepi programban: Krilov mesék, kiosztott szerepekkel, jóllehet csak jelmez nélkül. Anna Iljinyicsnával ketten eljátszottuk „A Majom és a szemüvegek" meg „A Holló és a Róka" című mesét. Anna Iljinyicsna nagyszerű volt a hízelgő és ravasz róka szerepében, én pedig a holló mondókáit meg a szerző szavait adtam elő. Nekem a legjobban a vége tetszett, amikor fenyegetően harsogtam:

„Kár" – zengte megnyíló csőréből; és a sajt
Leesett . . . No, azt se láttuk azóta![7]

Itt nem bírtam tovább, kirobbant belőlem a nevetés, kiestem szerepemből, mert utolsó szavaimnál a róka koma – Anna Iljinyicsna –, hátát ragadozó módjára meggörbítve nagyot ugrott, a levegőbe kapott a hulló sajt után, majd kezével hátul farkcsóválást utánozva, rókajárásban kisomfordált a szobából. Az előadás a kevés számú néző osztatlan tetszésnyilvánítása közepette ért véget.

Marija Alekszandrovna 1913. január elsejei újévi üdvözletében többek között ezt írta lányának Vologdába:

„A tegnapi estét természetesen otthon, hármasban (Anna Iljinyicsnával és Mark Tyimofejevicscsel. – *L.-J.*) töltöttük. Varja és Gora is eljött. Anyecska megígérte nekik, hogy másodszor is meggyújtja a karácsonyfa gyertyáit, s ennek nagyon örültek, verseket mondtak, énekeltek, azokból a dalokból is, melyeket te szereztél. Zálogosdit játszottunk, s mindez bennünket is elszórakoztatott; hazakísértük őket, aztán sakkoztunk, kártyázgattunk, s tizenkét óra után szétszéledtünk, ki-ki a maga kis zugába . . ."

HÁRMASBAN MARADTAK

Mark Tyimofejevics elutazása után a Carevszkaja utcai házban nem maradt más, csak Anna Iljinyicsna és édesanyja meg az új szolgáló. Ez a fiatal parasztlány –

[7] *Ivan Krilov:* A Holló és a Róka. Fordította Szabó Lőrinc.

Dasa – teljesen írástudatlan volt, s ezért őszintén örült, amikor Marija Alekszandrovna hozzálátott, hogy megtanítsa az írás-olvasás elemeire. Hálás örömében könnybe lábadt a szeme, amikor először vetette papírra a nevét: Darja Sabanova[8]. Az esemény tiszteletére Anna Iljinyicsna színházjegyet vásárolt hármunknak és Dasának, aki még sohasem járt színházban. S természetesen Marija Alekszandrovna el nem mulasztotta, hogy írjon erről szeretett lányának Vologdába:

„Anyecska... most indult el a gyerekekkel színházi matinéra, a »Hüvelyk Matyi«-t választották, s a gyerekek ujjonganak örömükben. Tegnap Dasát is színházba küldtük, nagyon boldog volt."

A családi ház tágas szobái elcsendesedtek: nem hallatszott Marija Iljinyicsna mindenkit magával ragadó nevetése, Mark Tyimofejevics szelíden dörmögő basszusa és különös, fülsiketítő tüsszentése, amelyet Anna Iljinyicsna sohasem tudott megszokni. Mark Tyimofejevics e tüsszentés miatt még színházba sem járt. Ha netán eltüsszenti magát, mondogatta, a hölgyek rémületükben felsikoltanak, a színészek pedig kiesnek szerepükből. „Mindenkinek kellemetlen lenne, én pedig elsüllyednék szégyenemben. Ezért inkább el sem megyek színházba!"

Anna Iljinyicsna évről évre jobban ragaszkodott hozzám, és szeretettel, hosszan foglalkozott velem. Törődésére hasonló szeretettel válaszoltam, naponta – néha, amikor Anna Iljinyicsna egyéb dolgokkal volt elfoglalva, másodnaponként – ellátogattam a Carevszkaja utcába.

Mark Tyimofejevics mindkettőnknek gyakran, csaknem

[8] Darja Iljinyicsna Sabanova jelenleg is Szarátovban él.

naponta írt. A változatosság kedvéért képes levelezőlapokat küldött nekem otthoni címünkre, s tréfából, miként a felnőtteknél szokás, a címzés alá odaírta: „Georgij Jakovlevics Lozgacsov úrnak". Nekem természetesen hízelgett, hogy önálló levelezésben állok, kissé el is hencegtem vele. A leveleken különböző szibériai városok postabélyegzői virítottak. Elolvasásuk után múlhatatlanul nekiültünk a földrajz tanulmányozásának, s Anna Iljinyicsnával kikerestük az Orosz Vasutak Térképén azokat a városokat és állomásokat, ahonnan a messzi tájon utazó elküldte leveleit. Gyorsan és könnyen megtanultam eligazodni a térképen, és sejtelmem sem volt róla, hogy ennek rövidesen nagy hasznát veszem.

„Drága Mark! – írta férjének Anna Iljinyicsna ezekben a napokban. – Szretyenszki leveledet és nyercsinszki lapodat megkaptam. Nagyon örülök, hogy tovább már nem vezet vasút, és így elindultál hazafelé!... Éppen itt voltak a gyerekek, Gorka bontotta fel a borítékot, s elhozta nekem képeslapodat, mellyel nagyon meg volt elégedve. Verhnyeugyinszki táviratodat is megkaptam; a távíróhivatalban ugyan Verhnyeuralszkot írtak rá feladóhelyként, de Gorkával megnéztük a térképet, és megállapítottuk, hogy Verhnyeugyinszkból jött."

Miután elolvasta a legfrissebb levelet, s velem együtt beutazta a térképen a végtelen Szibériát, Anna Iljinyicsna olykor leült a hintaszékbe, én fürgén a térdére telepedtem, s aztán képzeletben útra keltünk, bejártuk Szibéria messzi tájait, városait. A kényelmes hintaszékben ringatózva, ősi ritmusban, mintha históriás éneket mondana, Anna Iljinyicsna ilyen rímtelen versféléket rögtönzött:

Megyünk, megyünk feléd
Goriskával ketten
Messzi Szibéria.
Tyimofejevics Mark
Ott él magányosan.
Régen elment tőlünk,
Bánatos magában
S repesve vár minket.
Utazunk őhozzá . . .

Mindketten élvezettel ábrándoztunk arról, hogy utazunk „az ismeretlen Szibériába". Nekem borzasztóan tetszettek az efféle utazások az alkonyi félhomályban, s a szőnyegként lábunknál kiterített, agyarait vicsorító, hatalmas medve – Mark Tyimofejevics ajándéka – még csak élénkítette esteli képzelődéseinket.

Máskor együtt ültünk az asztalnál, s nekiláttunk a válaszlevél megírásának. Az enyéimet én külön írtam, s olykor még külön borítékban is küldtem el. Nem volt könnyű megtanulnom a jobbkezes írást, miután már megszoktam, hogy bal kézzel írjak, de hála Anna Iljinyicsna kitartásának, ezt a nehézséget sikerült leküzdenem.

Anna Iljinyicsna rengeteg verset tudott emlékezetből, orosz, francia, német, angol és olasz költőktől, s olykor szívesen szavalta is őket. Mindig kifejezően, mély érzéssel szavalt, s elmondhatom, csakis neki köszönhetem, hogy lassan, de biztosan egész életemre elsajátítottam ezt az előadó képességet. Figyelmes és hálás hallgató voltam, ő pedig szívesen szavalta nekem Puskin, Lermontov, Nadszon, Kolcov gyönyörű verseit, s adott elő egyes részleteket és teljes elbeszélő költeményeket Nyekraszovtól, akinek dalait a nép olyannyira szerette, ha nem is mindig tudta, ki a szerzőjük.

Segítségével elég hamar emlékezetembe véstem a „Ki él boldogan Oroszországban" egyes részleteit és az egész „Tányértalpú tábornok"-ot, valamint Krilov meséinek jó részét. E mesék némelyikét, a nagyobb szemléletesség kedvéért, Anna Iljinyicsna megszemélyesítve is előadta. Valósággal gurultam a nevetéstől, amikor – nem valami kecsesen, de annál komikusabban – a tükör előtt tetszelgően forgolódó majmot játszotta meg. Kényeskedve, szinte minden szót mulatságos gesztusokkal és fintorokkal kísérve szavalta:

Ej nézd, komám, csak bámulom,
Hogy mikben leli kedvét
E pofa ott!
E kacska bakugrások, bamba grimaszok!
Én fel is kötném magam bánatomban,
Ha erre csak egy cseppet hasonlítanék!

Majd ajkait mókásan csücsörítve, rekedtes, mély hangon a medvét utánozta:

Nem volna jobb, talán,
Ha önmagaddal törődnél, komám?[9]

Így teltek napjaink és estéink. Anna Iljinyicsna továbbra is anyai szeretettel gondoskodott rólam, új holmikat vásárolt, kiegészítette egyszerű ruhatáramat, egyre újabb szórakozásokat és foglalatosságokat talált ki részemre. Időnként, szüleimet előre értesítve, ott tartott éjszakára, s egy terjedelmes ládán készített nekem fekhelyet. Miután lefektetett, leült a láda szélére és így beszélt hozzám:

[9] *Ivan Krilov:* A Majom és a tükör. Fordította Mándy Stefánia.

Мальчикъ-феноменъ.

Az „Ogonyok" 1911. évi 23. számában megjelent cikk

Anna Iljinyicsna Uljanova-Jelizarova és Mark Tyimofejevics Jelizarov
1912

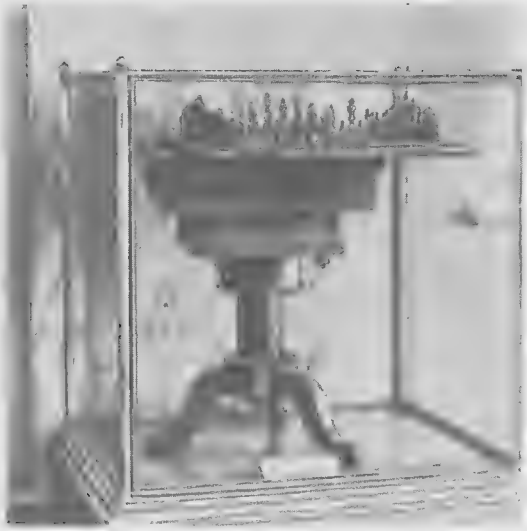

Ebben a házban lakott 1911–1912-ben az Uljanov és a Jelizarov család (Szarátov, Uljanov utca 26. 1. emelet; a bal oldali öt ablak)

Marija Alekszandrovna Uljanova, Lenin édesanyja
1913–1914

Anna Iljinyicsna és Gora Lozgacsov Vologdában 1913

– Akarsz végleg nálunk maradni? A mi fiunk leszel, elutazunk Mark Tyimofejevicshez, hiszen olvastad, hív bennünket Omszkba. Akarsz a mi fiunk lenni, mondd? Apukád, anyukád és Varja itt maradnak Szarátovban, mi ketten meg elutazunk – jó lesz?

Így, észrevétlenül, a rá jellemző pedagógiai érzékkel készített elő a családba való bekerülésre.

Akkor még nem is gyanítottam, hogy örökbefogadásomat Jelizarovék és szüleim egymás közt már úgyszólván eldöntötték. Szüleim az idő tájt nem beszéltek velem a dologról, mintha belenyugodtak volna a sors rendelésébe, de észrevettem, hogy anyám néha-néha mélyen elgondolkodik és szomorú. „Nem–nem" – sírta el magát, majd hirtelen, szó nélkül átölelt.

Anna Iljinyicsna tapintatosan felvetett kérdéseire válaszolva, őszinte örömmel beleegyeztem, hogy Jelizarovékkal elmegyek én bárhová, akár a fiuk is szívesen leszek, de ugyanakkor gyermekésszel sehogysem tudtam felfogni, hogy örökre el kell hagynom enyéimet – apámat, anyámat, nővérkémet –, s igyekeztem a beszélgetésbe beleszőni, hogy talán magunkkal vihetnénk őket is Szibériába, ahova oly türelmetlenül hív bennünket Mark Tyimofejevics.

MESSZI ÉVEK NÉMA TANÚI

Anna Iljinyicsna akarta ugyan, hogy a fiuk legyek, de egyszersmind aggódott is, nem leszek-e akadály a távoli, fárasztó utazásoknál, s még inkább Marija Alekszandrovnával együtt, akinek hajlott kora és gyenge egészségi állapota miatt legalább annyira ápolásra, gondozásra volt szüksége, mint nekem.

Félt tőle, hogyan alakul majd jövendő élete Pétervároń egy gyerekkel. Végtére is illegalitásban dolgozó, hivatásos forradalmár volt, akit a rendőrség állandóan megfigyelés alatt tartott: szüntelenül a letartóztatás veszélye fenyegette.

Marija Alekszandrovna tisztában volt vele, milyen nehéz és felelősségteljes lépés – különösen ilyen helyzetben – egy idegen gyermek örökbefogadása, s eleinte igyekezett lebeszélni szándékáról lányát...

Sajnos, csak hiányosan maradt fenn Uljanovék akkori családi levelezése, de még a meglevő levelekből is világosan kitűnik, mennyi belső harcot kellett önmagával megvívnia, mennyi nehézséget és kétséget kellett leküzdenie Anna Iljinyicsnának.

A messzi éveknek ezek a néma és pártatlan tanúi hű képet adnak az 1913 elején fennálló családi helyzetről, szemléltetően mutatják második anyámnak, Anna Iljinyicsnának belső vívódásait és nemeslelkűségét.[10]

Február 8-án a következőket írta férjének Omszkba:

„Anyácska eleinte határozottan ellenezte a vele (vagyis velem. – *L.-J.*) tervezett krími utazást. Nemigen vitatkoztam a dolgon, inkább elkerültem a témát. Két nap múlva aztán ő maga jelentette ki: nem akarja, hogy miatta bármit is tegyek kívánságom ellenére... Tudtam, hogy így lesz. Jelleme nem változott, ugyanaz, aki volt. S mintha Gorához is jobban vonzódna az utóbbi időben. A külső akadályok tehát elhárulnak, a belsők azonban növekedni látszanak, vagyis egyre inkább úgy rém-

[10] A leveleket kivonatosan közöljük, a szöveg pontos visszaadásával; az eredetiben előforduló rövidítéseket teljes kiírással helyettesítettük.

lik, hogy nem szabad megtennem. A gyereknek csak az a fontos, hogy segítsük a tanulásban. Ha magamhoz veszem, elszakítom a családjától – ezt csak önmagamért teszem. És nem biztos, hogy minden tekintetben előnyére válik... Nagyon bizonytalan, hogyan alakul az életem, mennyire veszi igénybe személyemet és időmet *egyéb*..."

Az érvek és ellenérvek alaposabb mérlegelése céljából Anna Iljinyicsna húgával is meg akarta tanácskozni ügyemet, közölte vele terveit (ez a levél nem maradt fenn), de Marija Iljinyicsnától olyan határozatlan választ kapott, hogy a levélváltás nem könnyítette meg feladatát.

„Drága Anyecska! – így szólt a vologdai válasz. – Köszönöm leveledet. Nagyon örültem neki, és meghatott, hogy hozzám fordultál tanácsért Gora ügyében. Ám a kérdésre igennel vagy nemmel felelni olyan nehéz, hogy félek bármit is tanácsolni. Nem tudom, mi lenne jobb neki és neked... Nehéz előre látni a dolgokat. Egyrészt, gondolom, az ilyen fiúcska jelenléte sokat nyújthat, másrészt félő, hogy túl sok erőt és időt vesz majd igénybe. De talán próbáld meg, vidd magaddal, legalábbis egy időre (ha mégis így döntesz) Mityához[11] vagy hozzám (hiszen eljössz, ugye?). Sajnálom őt, persze, hogy sajnálom, de ismétlem, félek, nem merek tanácsot adni. Kár, hogy Mark sem lesz veletek, akkor egészen más lenne a helyzet. Anyácskát pedig igyekszem idehozni! Biz'isten, nem tudom, drágám, mit tanácsoljak. Talán a napokban még írok erről, ma beérem ennyivel."

[11] Dmitrij Iljicshez, aki akkor a Krímben élt.

Március 7-én Marija Alekszandrovna örömmel írta lányának Vologdába, hogy készülődnek a Szarátovból való elutazásra:

„Veled maradok száműzetésed végéig, Anyecska pedig Pétervárra utazik, ott várja be Markot, s valószínűleg ott is telepszenek le."

Férjéhez intézett március 11-i levelében Anna Iljinyicsna közölte az utazás időpontjára és az útirányra vonatkozó elgondolásait, de még mindig nem döntötte el, mi legyen velem.

„... Terveimről a következőket mondhatom: a hónap végén, ha minden jól megy, Mityához utazunk; ott töltünk 1–1½ hónapot, utána indulunk Manyához... Vologdában szeretnék 2–3 hetet Manyával tölteni, mielőtt Pétervárra utazom. Ezt kell tehát figyelembe venned!

Ami Gorát illeti, újra fontolgatom, ne vegyük-e magunkhoz, mert nem valami kedvező híreket hallok otthoni helyzetéről. De hogy leszünk vele Péterváron? Aztán meg Varja tegnap kijelentette, hogy nem is adják nekünk, s így csak még jobban megszoknánk. Attól is függ a dolog, hogyan érzi majd magát a mama."

Ezt követően néhány levél főként azzal a rengeteg bajlódással, vesződséggel foglalkozik, ami a berendezés egy részének eladásával és az elutazás előkészületeivel járt. Anna Iljinyicsnát kimerítették a vállaira nehezedő gondok, de azért továbbra sem mondott le arról a szándékáról, hogy magával visz.

„Anna csókoltat – írta Marija Alekszandrovna március 26-i levelében lányának. – Most nincs itthon, elment valahova Gorjával, és elvesztek. Arról ábrándozik, hogy magával viszi a fiúcskát Feodoszijába és tovább, hozzád. Félek, hogy nagyon kifárad, erősen lefoglalja a gyerek, pedig teljes nyugalomra van szüksége! Nyakig merült a munkába, túlságosan elcsigázódik . . ."

S én két nap múlva értetlenül, lehangoltan búcsúztam el a Krímbe indulóktól. Nem vigasztalt az sem, hogy régi vágyam teljesült: búcsúzóul egy háromkerekű biciklit kaptam Anna Iljinyicsnától.

Úgy reménykedtem, hogy velük utazom! Miért nem vittek hát mégsem magukkal, mikor az utóbbi időben csak erről folyt a szó? Magamban már mindent eldöntöttem: elhagyom szüleimet, nővérkémet, Szarátovot – és tessék . . . Mark Tyimofejevics is régen előkészített arra, hogy a családjukba kerülök, s eldöntöttnek tekintette a kérdést. Még január 7-én, rögtön elutazása után, egy levelezőlapon írt néhány sorban megkérdezte tőlem: „Akarsz Péterváron lakni? Te nálunk, apádat meg elhelyezhetnénk a vasútépítésnél." Legutóbb Csitából írt, s a közeli találkozást emlegette:

„. . . Most már mindvégig visszafelé utazom. Remélem, hogy Anna Iljinyicsnával vártok Péterváron, onnan pedig együtt megyünk az Altaj-vidékre!"

Közvetlenül Szarátov elhagyása előtt Anna Iljinyicsna táviratban közölte férjével: mégsem tudta rászánni magát, hogy elvigyen. Ez abból a levelezőlapból tűnt ki, amelyet Mark Tyimofejevics március 30-án, születésnapomon küldött nekem Ufából. Soraiból rejtett keserűség érződött:

„Ma van a születésnapod, kedves Gora, s én sokat gondolok rád. Szívből kívánom neked, hogy egészségben és boldogságban nőj nagyra. Nagyon sajnálom, hogy Anna Iljinyicsna nem vihetett magával. De lehet, hogy a körülmények hamarosan megváltoznak, és magához vehet. Tanulj, ne henyélj. Nem kerülök el egyhamar Szarátovba, de talán hamarosan viszontlátjuk egymást. Írj a címemre..."

Gyermeki reményeimben csalatkozva, a történtek mély nyomot hagytak bennem. Senki nem szólt, nem magyarázott meg semmit, s így nem tudtam, mit gondoljak. „Lehet, hogy a körülmények hamarosan megváltoznak" – e szavak némi reményt keltettek bennem. De akkor miért fejezte be levelét Mark Tyimofejevics ilyen szokatlanul furcsa szavakkal: „No, ég veled! A te Mark Jelizarovod." Miért nem a szívélyes „viszontlátásra"? Mintha örökre búcsúzott volna tőlem.

Anyámnak a jelek szerint nem okozott csalódást az események alakulása, de gyengéden vigasztalt bánatomban. Apám egy kissé zavarban volt, de igyekezett közömbösnek látszani. Varja pedig nyíltan kárörvendezett balsikeremen, s el nem mulasztotta az alkalmat, hogy így csúfolódjon: „No – elutaztál? Anna Iljinyicsnával utazom a Krímbe, a tengerhez! – utánzott csúfondárosan. – Megjósoltam neked, hogy nem visz magával. S látod, igazam lett!"

Feldühödve, ököllel rontottam „dajkámra", de ő ügyesen kitért előlem, és felszaladt a lépcsőn. Egy pillanatra az ajtó mögül rám öltötte nyelvét, s ezt kiáltotta: „Tengerész, ki a sutban heverész!" – majd a megtorlástól tartva eltűnt.

Ugyanazok a néma tanúk – Anna Iljinyicsna és Marija

Alekszandrovna levelei – csak hosszú évek múlva árulták el, mi volt az a „rejtélyes" ok, amin akkortájt hiába törtem a fejem.

1913. április elsején Marija Alekszandrovna szerencsésen megérkezett lányával Feodoszijába, s már két nap múlva levélben értesítette Marija Iljinyicsnát érkezésükről és arról, hogy én Szarátovban maradtam:

„... Anyecska magával akarta hozni Gorát, de aztán meggondolta. Többször is mondtam neki, tegyen úgy, ahogy akar, engem a gyerek nem fog zavarni.

Azt hiszem – fejeződik be a levél –, a fiúcska itt unatkozna, kényelmetlenül érezné magát, és vágyódna övéi után. Nem lehetne szüntelenül kint, a lakást pedig szűknek érezné, s nem találna magának foglalatosságot..."

S két nap múlva egy újabb levél feltárta az igazi okot, amely Anna Iljinyicsnát arra az elhatározásra késztette, hogy megválik tőlem:

„... Amikor Goráról írtam neked, elfelejtettem hozzáfűzni, hogy az utóbbi napokban Anyecska – nyilván a kimerültségtől – erős fejfájásról panaszkodott, amely még éjjel is kínozta, nem hagyta aludni. Félt, hogy a rázástól az úton is folytatódik a fejfájása, s ezért habozott, hogy magával hozza-e a fiút, most pedig már sajnálja, hogy nem tette..."

S valóban, elutazása után Anna Iljinyicsna még mindig nem szabadulhatott valamiféle belső ellentmondás érzésétől. Bántotta, hogy nem volt elég határozott és nem vitt magával. Ez az érzés egész úton nem hagyta nyugodni. És Feodoszijába érkezése után három nappal már nem bírta

tovább, egy levélben mindent elmondott férjének, részletesen leírva a határozatlansága miatt benne kavargó érzéseket.

„Drága Mark! – kezdte levelét. – Bár néhány napja már itt vagyok, csak most írok először. Tudod, mi ennek az oka? Egész idő alatt nem találtam a helyemet amiatt, hogy Gorkát otthagytam. S azt hiszem, rosszul esik neked, hogy erről nem írtam. Tudom, azt mondod magadban, hogy mindig utólag gondolom meg, mit cselekszem stb., de...

Túlságosan bonyolult volt minden, s főként, az utóbbi időben annyira kimerültem Szarátovban, hogy már nem éreztem magamban semmi erőt, féltem az újabb tehertől, s bár továbbra is örültem a gyereknek, fárasztott...

Ő pedig a leghatározottabban készült, hogy velem jön. Apjától tudom, hogy kijelentette: »Hogyne utaznék, amikor Mark Tyimofejevics hív!«

Mint egy felnőtt határozta el magában: találkoznom kell vele. Az utolsó napokban azt mondtam neki: »De hiszen Mark Tyimofejevics húsvétkor még Péterváron lesz, és így nem találkozunk vele.« Ő azonban kijelentette: »Dehogyis!« Otthon meg ezt bizonygatta: »Biz' isten nem fogok unatkozni!«

Amikor megkérdeztem, ír-e majd nekem, elmosolyodott és így válaszolt: »Nem, én Ánya nénivel utazom.« Elutazásom előtt két nappal otthon sírva fakadt, és megverte Varját, mert ezzel ugratta: »Anna Iljinyicsna úgysem visz magával!«

Ezt látva úgy gondoltam, hogy magammal kell hoznom (nem tudtam volna megtenni, hogy könnyek között, elkeseredve otthagyjam, ahogy feltételezted), s közvetlenül elutazásom előtt már eldöntöttnek tekintettem a dolgot.

Az indulás napján kora reggel ébredtem (az utóbbi napokban rossz éjszakáim voltak), újból elfogott a kishitűség, s az a szerencsétlen ötletem támadt, hogy kipróbálom, nem mond-e le az utazásról, ha cserébe játékot ajánlok fel neki. Egy nagy labdát ígértem, s ő azt mondta: nem kell labda, de régen szeretnék egy háromkerekű biciklit. Először nem akartam ilyen drága játékot venni, de izgalmában majd kibújt a bőréből az üzletben, s egyre csak azt hajtogatta: vegye meg, vegye meg! Ez a kívánság nyilván olyan erős volt benne, mint télen a szánkó.

»Mit akarsz jobban: vigyelek magammal, vagy a biciklit?«

»Magával visz?« – kérdezett vissza. – »No jó, elviszlek, de mit kívánsz jobban?« – »Nem tudom.« – »Mi kell inkább?« – »A bicikli« – válaszolta csendesen a kis butus.

Ha azt mondja, »inkább utazom«, akkor velem jön, de így – ha már belementem a játékba – kiderült volna, hogy akarata ellenére viszem magammal, s ráadásul még talán a biciklit is cipelhetjük... Persze, ez ostobaság: megígérhettem volna, hogy később megveszem – de az egész dolog már kedvemet szegte. Kifizettem a biciklit, ő pedig rögtön ráült, s egész úton biciklizett, teljesen elfoglalta a játék.

Este még egyszer eljött anyjával és Varjával elbúcsúzni. Kétszer is odaszaladt hozzám izgatottan és kedveskedve, s kért, hogy írjam meg a címünket. Bizonyára az anyja küldte. Majd amikor beültem a bérkocsiba, így szólt hozzám: »Szeretnék Ánya nénivel menni.« – »Hová?« – kérdeztem. – »A pályaudvarra, kikísérném.« Én azonban lebeszéltem, mondtam neki, minek jönne éjszaka. Most már sajnálom. Ha kint lett volna a pályaudvaron, talán magammal hozom.

Leírtam hát, ahogy kívántad, miként váltunk el, mel-

lesleg az én hibámból: mi az ördögnek kellett megvesztegetnem a gyereket...

Újabb téma jellemhibáim megvitatásához.

Mamával útközben néha idegesek és fáradtak voltunk, de általában jól ment minden. Itt különszoba várt, sőt ágy is a gyereknek. Bosszankodtam, s többé-kevésbé esztelen terveket szőttem idehozataláról... Most már, úgy látszik, észhez térek.

És mégis, nem kellene-e Pétervárról visszajövet Szarátovba utaznod, hogy magaddal hozd? Eljönnétek Caricinig hajóval, én meg elétek mennék Caricinba?!

Gorkával kapcsolatosan még el kell mondanom, hogy anyácska az utóbbi időben észrevehetően kezd megbékülni, azt mondta: tégy úgy, ahogy jónak látod, engem a gyerek nem zavar. És amikor már sikerült ezt kiharcolnom, egyszerre csak megtorpantam..."

Anna Iljinyicsna egész áprilisban terveket szőtt, majd elvetette őket, s újabb terveket dolgozott ki a legapróbb részletekig arról, miként juttasson el engem Feodoszijába. Szüntelenül sürgette férjét:

„...Gorka fehérneműit és ruháit kössétek batyuba – adta ki az utasítást április 23-i utolsó levelében –, ha nincs minden kimosva, majd itt kiadjuk. Talán a biciklijét is feladhatnád poggyásznak. De ezt belátásodra bízom! Mama is ír egy lapot Gorkának... Nagyon szeretném, ha még elérne ez a levél!"

Mark Tyimofejevics mélyen meg volt győződve róla, hogy Anna Iljinyicsna hibát követett el, amikor anyjával elutazott Szarátovból anélkül, hogy az én dolgomat végleg elrendezte volna. Midőn Szarátovba jött, hogy rendelkezzék a visszamaradt vagyontárgyakkal, gyorsan és határozottan felvázolta tervét, s azonnal hozzálátott végrehajtásához. A feleségével folytatott levelezésből jól tudta, hogy Anna Iljinyicsna kizökkent lelki egyensúlyából, s azt javasolta szüleimnek, hogy foglalják hivatalosan írásba örökbefogadásomat.

Miután hozzájárulásukat megkapta, ott álltunk együtt, szüleim, én és Mark Tyimofejevics a közjegyző előtt. Anyám csendesen sírdogált – ami ilyen pillanatokban érthető. Apám gyanúsan vöröslő szemmel rásandított, s ő is szipogott.

A közjegyző, meglehetősen ünnepélyes hangon, először szüleimnek tette fel a kérdést: önként engedik-e át Georgij nevű fiukat nevelésre a Jelizarov házaspárnak? Apám izgalomtól remegő hangon igennel válaszolt, s tehetetlenül széttárta karjait, majd rápillantott anyámra, mintha igazolást várna.

És anyám... Hogyan is lehetne más egy anya, aki szegénységben nevelte és szereti gyermekét? Nyilván nehezen hagyja el ajkát e rövidke szó: „igen." Ő könnyeit alig tudván visszafojtani, néma fejbólintással fejezte ki beleegyezését; e pillanatban úgy érezte, valóságos bűnöző, aki megtagadja tulajdon gyermekét.

A közjegyző hozzám lépett, fölém hajolva vállamra tette a kezét, majd letekintve rám, szelíden megkérdezte:

– És te, fiatalember, egyetértesz azzal, hogy új szüleid Jelizarovék, Anna Iljinyicsna és Mark Tyimofejevics

legyenek, s hogy édesapádtól, édesanyádtól átköltözz hozzájuk? Most már ők lesznek a te apukád és anyukád – s kezével a mosolygó Mark Tyimofejevics felé intett.

Az igazat megvallva, abban a pillanatban egy cseppet sem voltam elfogódott, s bátran viselkedtem. Anyám ezt többször is emlegette, amikor később szóba került a közjegyzőnél lejátszódott jelenet.

A Jelizarovékkal való csaknem kétéves szüntelen, szoros érintkezés erős vonzalmat ébresztett bennem, megszerettem őket, annál is inkább, mert természetemnél fogva a gyengédségre nagyon fogékony, könnyen bízó gyerek voltam. Már annyira megszoktam, hogy egy másik családba való átkerülésemről beszélnek, úgy megbarátkoztam a gondolattal, hogy szüleimtől el kell válnom, hogy a közjegyző kérdésében nem találtam semmi újat vagy ijesztőt. Az a tény, hogy Anna Iljinyicsna nélkülem utazott el, szinte álnok magatartásnak tűnt fel előttem.

Nem vállalkozom rá, hogy pontosan idézzem a közjegyző kérdésére adott válaszomat, de anyám elbeszélése szerint körülbelül ilyenformán fejeztem ki magam:

– Elutazom, és Mark Tyimofejevicsnél meg Anna Iljinyicsnánál fogok lakni, csak nem tudom őket apának és anyának szólítani, mert apám és anyám élnek. Biztosan eljövök hozzájuk vendégségbe. De hogy lehetnék Jelizarov, amikor Lozgacsov a nevem?

Így zajlott le, a törvényes előírásoknak megfelelően, belépésem egy új családba. Szüleim és nevelőapám úgy döntöttek, hogy családi nevemet meghagyják. Később a kettős családnév észrevétlenül, önmagától alakult ki, s végleg állandósult Komszomol-tagkönyvemben, majd pedig párttagsági könyvemben.

1913. április 30-án Mark Tyimofejevics átnyújtotta anyámnak a vonatjegyeket és az útra szükséges pénzt,

majd apámmal és nővéremmel együtt kikísért bennünket az állomásra. Őszintén beismerte, hogy az utazásnál nem annyira írástudatlan anyámra számít, mint inkább énrám, újdonsült fogadott fiára. Miután ellátott vasúti menetrenddel és a már jól ismert vasúti térképpel, részletesen elmagyarázta, hol kell átszállnunk, s melyik vonattal kell továbbmennünk. A biztonság kedvéért adott egy kis cédulát, amelyre mindent részletesen feljegyzett, még azt is beleértve, mennyit kell az egyes átszállásoknál a szükséges vonatra várni.

Nehéz út előtt álltunk, három átszállással: Rtyiscsevóban, Harkovban és a krími Dzsankoj állomáson.

Az történt, hogy nem anyám vitt engem a Krímbe, hanem én vittem őt, minthogy én ismertem a menetrendet, a térképet és a megadott útirányt. S minden kaland nélkül, szerencsésen megérkeztünk úti célunkhoz.

Néhány nap múlva, egy délvidéki késő estén az izgatott és könnyekig meghatódott Anna Iljinyicsna a feodoszijai pályaudvar kagylókkal teleszórt peronján, a vasúti kocsi lépcsőjéről karjaiba zárt.

Mögötte ott állt mosolyogva a fekete szemű Dmitrij Iljics...

A TENGER ILLATÁT HOZZA A SZELLŐ

ANYÁM SZOKÉSE

Másnap reggel, ébredés után, életemben először megpillantottam a tengert. A nyugodt, tükörsima víztömeg, amely a széles ablak mögött egész a szemhatárig terjedt, csodálatos kéken, vakítóan csillogott a tavaszi nap sugarában. Az áttetsző, enyhe reggeli ködben nem lehetett megkülönböztetni, hol válik el a víztükör az égboltozattól. A simogató, friss szellő felém hozta a partról a tenger ismeretlen illatát. Ujjongó örömömben az a vágyam támadt, hogy tüstént megosszam elragadtatásomat anyámmal. „Mama!" – kiáltottam, de senki sem válaszolt. „Mama" – ismételtem újra, most már hangosabban, s ahogy éppen voltam, egy szál ingben, mezítláb, futottam az ajtóhoz, a szomszéd szobába. Anna Iljinyicsna sietett elém, és csaknem a nyomában belépett Marija Alekszandrovna is.

– Hol a mama? – kérdeztem.

Valamit kellett válaszolni kérdésemre, s észrevettem, hogy Anna Iljinyicsna arcán pillanatnyi zavar suhan át. De rövid hallgatás után elhatározta, hogy nyiltan elém tárja a már befejezett tényt. Leguggolt mellém, gyengéden megsimogatta a fejemet, és szelíden közölte velem, hogy anyám ugyanazzal a vonattal, amellyel előző nap megérkeztünk, visszautazott Szarátovba.

A váratlan hír lelohasztotta reggeli ujjongásomat, sírva fakadtam. Anna Iljinyicsna számított erre, s igyekezett megvigasztalni.

– No, miért sírunk, Goruska? – kérdezte részvéttel. Nem válaszoltam, és sértődötten szétkentem arcomon patakzó könnyeimet.

– Unatkozol anyukád nélkül, sajnálod, hogy elutazott? – próbálta kipuhatolni elkeseredésem okát Marija Alekszandrovna.

– Dehogyis! – böktem ki végül. – Csak miért hagyott itt búcsú nélkül?

Anna Iljinyicsna megkönnyebbülten felsóhajtott, s anyjával összenézve, önkéntelenül elmosolyodott.

S tulajdonképpen ezzel vége is volt az átmeneti zavarnak, kénytelen-kelletlen beletörődtem anyám éjszakai szökésébe. Anna Iljinyicsna rosszabbra volt elkészülve: félt a drámai búcsúzkodástól, s annak tudatában, hogy „hosszú búcsúzkodás felesleges könnyhullatás", rábeszélte anyámat, hogy ne búcsúzzék el tőlem. De valójában nem is egészen így történt a dolog. Anyám később elmondotta, hogy ott állt ágyam előtt, mialatt aludtam, sírt, és álmomban sokáig csókolgatott... Én nem hallottam és nem éreztem semmit.

De megértettem a történteket. Anna Iljinyicsna szükségtelennek tartotta, hogy elleplezze előttem az igazságot, s a hazugságot amúgy sem állhatta. Megértettem őt, és egyetértettem vele, de a meg nem érdemelt sérelem még sokáig sajgott bennem. Hiszen szívesen, önként utaztam ide, s anyám csak elkísért. Jól tudtam, hogy én itt maradok, ő meg visszamegy. Erre már régen felkészültem Szarátovban. De hát búcsú nélkül elutazni!...

A jókedvű, közlékeny és életvidám Dmitrij Iljics éppen akkor jött meg valahonnan egy füzér puha, még meleg

pereccel, s megjelenése rögtön eloszlatta a komor esőfellegeket, amelyek picinyke látóhatáromat egy pillanatra elsötétítették. Ismét felragyogott a nap, kékes színekben játszott a tenger, s vidáman hunyorgatta fényfoltjait.

DMITRIJ ILJICS

Dmitrij Iljics családjába rajta kívül csak a felesége, Antonyina Ivanovna – lánynevén Nyescseretova – tartozott. Fiatal, karcsú, barna nő volt, fekete szemű, mint Dmitrij Iljics. Valahogy illettek egymáshoz, szeretetreméltó, kedves pár voltak így együtt.

Marija Alekszandrovna nagyon szívélyesen bánt Tonyecskával, miként Antonyina Ivanovnát[1] valamennyien nevezték. A vendéglátó házaspár foglalta el a tetszetős, egyszerű architektúrájú nyári lak emeleti részét. A nyaraló közvetlenül a tengerpartnál, egy emelkedőn épült. Különös véletlen, hogy a kapu fölött egy tábla díszelgett ezzel a felirattal: „Mitya-lak" – mintha csak Dmitrij Iljics tiszteletére nevezték volna el.

– „Mitya-lak" – olvastam le a tábláról már az első napon, s Dmitrij Iljicshez fordulva kétkedőn megkérdeztem: – Ez a bácsi nyaralója? Az egész ház a magáé?

– Hát persze, hogy az enyém – felelte mosolyogva Dmitrij Iljics. – Mitya is vagyok, itt is lakom, tehát az enyém! – És látva, hogy már-már hiszek neki, rögtön hozzáfűzte: – Nem az enyém, Gora, csak tréfálok. Amikor Tonyával lakást kerestünk, többek közt az is megtetszett, hogy „Mitya-lak" a neve, s elhatároztuk, hogy ideköltözünk... Jó itt, nem igaz? Közel a tenger, és „saját" nyaraló, még a neve is az enyém. Mi kell még?

[1] Antonyina Ivanovna Uljanova jelenleg Moszkvában él. 1962. március 14-én töltötte be 80. életévét.

– Csakugyan pompás! – helyeseltem. – Amíg élek, itt maradnék. És télen befagy a tenger?

Dmitrij Iljics, akit hamar megszerettem, szívesen foglalkozott velem, s rengeteg új szórakozást eszelt ki. Én meg mindent oly szokatlannak és érdekesnek találtam! Egy lépést sem tágítottam vendéglátó házigazdánk mellől – mindenbe beleütöttem kíváncsi orromat –, s valósággal elárasztottam kérdéseimmel.

Szobájában egy sohasem látott műszerre bukkantam; kis ablakok és tükröcskék voltak rajta, s kiderült, hogy mikroszkópnak hívják. Persze tüstént feltámadt bennem az érdeklődés, és Dmitrij Iljics, aki egyébként tisztiorvos volt, feltárta előttem a mikroszkóp titkát, bevezetett a szabad szemmel nem látható dolgok világába. Megmutatta, milyen a mikroszkóp alatt egy közönséges emberi hajszál, egy légy szárnyacskája, egy vízcsepp, s én váltig ámultam e csodákon.

A tartózkodó Anna Iljinyicsna nem avatkozott bele zajos barátságunkba; így kevesebbet kellett vesződnie velem, s többet törődhetett anyjával. Dmitrij Iljics pedig szívesen virgonckodott gyermek módra, hiszen még fiatal volt, ereje teljében.[2]

„Gorka, cipőjét levetve, mezítláb futkározott a vízben és a homokban – írta Anna Iljinyicsna 1913. május 7-én férjének, aki valahol a szibériai rengetegben kóborolt. – Boldogan csatangol egész nap ... s velem nagyon kedvesen viselkedik. Az otthoniakra nem gondol, de ha szóba kerül, látszik, hogy ez még némiképp érzékenyen érinti ... Nagyon vonzódik Mityához ... Megérkezésekor kijelentette, hogy hasonlít hozzám."

[2] Abban az időben Dmitrij Iljics 30 éves volt.

Élvezettel szaladgáltam a tengerparton, bementem a vízbe, összefogdostam a hullámoktól partra sodort tehetetlen, kocsonyás medúzákat. A homokon ezek az állatok tüstént elvesztették különös formájukat, áttetsző masszává folytak szét. A gyanútlan tövishalakat kézzel meg lehetett fogni. Anna Iljinyicsna kitalálta, hogy a szárított halacskákból tollhegyet készít; s kitűnően írt is velük.

Meleg, verőfényes nappalok köszöntöttek be. Úszni nem tudtam, de fáradhatatlanul pancsoltam és rúgdalóztam a vízben. Csodáltam, hogy a sós, kellemetlen ízű tengervíz nem csíp, ha a szemembe kerül. Dmitrij Iljics is sokat úszkált. Bemutatta tudományát: mozdulatlanul feküdt a víz színén, a feje alatt összekulcsolva két karját – s azt állította, hogy ebben a helyzetben nagyszerűen tudna aludni is. Amikor már betelt a fürdéssel, süttette magát a homokon a délvidéki nap simogató, de alattomos sugaraival. Emiatt csakhamar tréfás ugratások céltáblája lett, mert „a bátor sportember", nem számolva az ibolyántúli sugarak rejtett erejével, hólyagosra égette a vállát.

Ő maga is nagy tréfacsináló volt, az asztalnál csak úgy ontotta a tréfás történeteket és anekdotákat, amelyeken nagyokat nevettünk. Voltak köztük kaukázusi viccek, orvosi és másfajta adomák. Egyikre-másikra még ma is emlékszem.

– Mi a különbség a víz és az újszülött ikrek között? – tette fel a kérdést Dmitrij Iljics. Mindenki értetlenül hallgatott, s Anna Iljinyicsna vállát vonogatva megjegyezte:

– Megint egy kaukázusi vicc, Mitya? Afféle örmény hering, amely, ki tudja miért, zöld színű, szögön függ és csipog? Akkor előre megmondom, nem találjuk ki.

– Ugyan, Anna, szó sincs kaukázusi viccről – mondta nevetve Dmitrij Iljics – Ez nem félrevezetés, hanem af-

féle tudományos adoma! Tudod-e még, mi a Mengyelejev-rendszerben a víz képlete?

– A víz a táblázat szerint há kettő ó, de mi köze ennek az ikrekhez? Róluk, ha jól tudom, nem alkotott képletet Mengyelejev!

– Persze, hogy nem, hiszen az ikreknek semmi közük a kémiához, csak a papához meg a mamához. Itt már a lélektan kezdődik: amikor a papa meghallja, hogy egy helyett két gyermeke született, fejéhez kap és felkiált: „Hát kettő, ó!" Nem igaz?

A felnőttek kacagtak a „tudományos" adomán, s én is velük nevettem, habár nem egészen értettem a szójátékot.

– Miben hasonlít egymáshoz a viharos tenger és a pólyásbaba? – folytatta lankadatlanul Dmitrij Iljics. – Ez nem tudomány, egyszerű találós kérdés. – És mindjárt meg is felelt rá: – Mindkettő bömböl, s ha megtapintod, nedves.

Most aztán belőlem tört ki elsőnek a kacagás.

Miként az Uljanov családban mindenki, Dmitrij Iljics is szerette a zenét. Esténként, amikor elültek a nappali zajok, közvetlenül az esti szürkület után ráereszkedett a városra az éjszaka bársonyos, puha takarója. Anna Iljinyicsna kissé félrehúzódva leült a kis asztal mellé, s levelet írt férjének Szibériába, Marija Alekszandrovna a karosszékben ülve elmélyedt valamilyen francia regény olvasásába, Antonyina Ivanovna nesztelen léptekkel járt-kelt a lakásban, végezte a ház körüli teendőket. Dmitrij Iljics pedig behozta kétsoros harmonikáját, s halkan előttem ismeretlen dallamokat játszott. Olykor dúdolt is hozzá kissé tremolós tenorján. Én ott ültem mellette a nyitott ablaknál, s figyeltem a halkan áradó melódiát; elgondolkodva bámultam Dél fekete egét, amely a számtalan csillag-briliáns vibrálásában szinte remegni látszott...

Anna Iljinyicsna szerencsétlen ajándékát – a háromkerekű biciklit –, amely „a hűség próbája" volt számomra, magammal vittem Feodoszijába. Ám a homokos, kavicsos utakon nem valami kényelmes utazás esett rajta, s a tengerparti élmények újdonságának varázsában szinte meg is feledkeztem kisded járművemről. Ráadásul nemsokára megismerkedtem egy kamaszkorú gimnazistával, akinek valódi kétkerekű biciklije volt. Sokszor elvitt magával kirándulni, de nem a vázra ültetett, ahogy szokás, hanem egyenesen a kormányra, maga elé, úgyhogy lábammal az első kerék sárhányójára támaszkodtam. Ebben a helyzetben nagyon bizonytalan volt a tartásom, mert kanyarban a kormány szükségképpen menetirányba fordult, én pedig hol balra, hol meg jobbra... A dolog azzal végződött, hogy egy szép napon, a kormány hirtelen fordulatánál kirepültem a tyúkülésből, elterültem az úton, s az éles kagylók lehorzsolták tenyeremről és térdemről a bőrt.

De a bicikli iránt érzett vonzalmam ettől egy csöppet sem lanyhult, váltig ábrándoztam arról a boldog időről, amikor majd nekem is lesz „felnőtt kerékpárom".

„Egy szomszédban lakó gimnazista szokta bicikliztetni – írta Anna Iljinyicsna egyik levelében férjének –, a kis bicikli majdhogynem nyugállományba került. Mitya nevetve jósolja, hogy két-három év múlva már nagy kell majd neki."

Dmitrij Iljics valamicskét tévedett: saját biciklihez csak nyolc év múlva, Vlagyimir Iljics jóvoltából jutottam.

Anna Iljinyicsna, aki többé-kevésbé teljesen szabadjára engedett, anyácskával együtt a szép kagylók és a tenger-

víztől lecsiszolt, szeszélyes formájú gyöngyháztöredékek gyűjtésében lelte örömét, s különféle művészi tárgyakat készített belőlük. „Alapanyagul" egyszerű, fából faragott vázácskákat, kis korsókat, dobozokat vásárolt, s ezek ügyes kezében kecses, ízléses tárgyakká alakultak át. A vázák felületét mázzal vonta be, s ebbe belenyomta, beleragasztotta a kiválasztott különleges mintájú, nagyobb kagylókat. A szegélydísz egyforma kis csigaházakból készült. A közökben még előtűnő mázt, festőecset segítségével, tojásfehérjében oldott aranybevonattal borította, majd szárítás után gyorsan száradó lakkal vonta be művét.

E vázácskák rendkívül tartósak voltak, s hosszú évekig díszítették lakásunkat. Nemrégen rábukkantam egyre, s átadtam a Lenin Múzeum leningrádi fiókintézetének. Negyvenhárom év múlva is teljes épségben került elő.

Egy alkalommal az egész család nagy kirándulást tett fogaton a Feodoszijától nem messze fekvő Koktyebelbe. Ez a festői falucska szintén a part közelében, közvetlenül a tengerbe ereszkedő sziklák között épült. Szerte a parton rengeteg színes kavics hevert, miként Feodoszijában a kagyló. Tulajdonképpen a kirándulásra is azért került sor, hogy kavicsokat gyűjtsünk, no meg azért is, mert nagy örömet okozott Marija Alekszandrovnának, aki koránál fogva nem tudott sokat járni, s egyedül unatkozott otthon. Így valamennyien körülötte voltunk. Később pedig alaposan megterhelt poggyásszal hagytuk el a barátságos Krímet: zsákba kötve magunkkal vittük tengerparti trófeáinkat.

A gyönyörű krími környezet és a csodálatos tengeri klíma ellenére Marija Alekszandrovna egy pillanatra sem feledkezett meg száműzetésben sínylődő lányáról, vágyódott hozzá, s türelmetlenül várta az indulást. Két-háromnaponként Marija Iljinyicsnának küldött leveleiben állandóan arról írt, mennyire szeretne már ott lenni nála, s bosszankodott a sokáig elhúzódó feodoszijai tartózkodás miatt. Április 21-én így kesergett lányának:

„Vágyódom hozzád, drágám, s ha tehetném, már holnap indulnék... Az igénytelen Vologda sem riaszt el, sőt lélekszakadva rohannék oda."

Képzeljük csak el, mekkora lelkierő lakozhatott ennek a sokat szenvedett anyának a szívében, ha még 78 éves korában is szíves-örömest „rohant" volna másfél ezer versztnyit egész Oroszországon át, csak hogy együtt lehessen szeretett lányával!

S alig telt el egy hét, Marija Alekszandrovna ismét elpanaszolta:

„Mint már megírtam, örömmel utaznék hozzád korábban, de ez nemcsak tőlem függ..."

Anna Iljinyicsna, aki elégedett volt a krími éghajlat jótékony hatásával, nem nagyon sietett, hogy útnak indítsa anyját északi tájakra; azt akarta, hogy az utóbbi években megrendült egészsége minél többet javuljon. Persze, erről nem beszélt előtte.

Minden egyébtől eltekintve, indulásunkat váratlanul az is hátráltatta, hogy Dmitrij Iljicsnek szolgálati ügyben sür-

gősen Szimferopolba kellett utaznia. Május 26-án Anna Iljinyicsna így tájékoztatta erről az akkor már Vjatkában levő Mark Tyimofejevicset:

„Nemcsak a jó szerencsére várunk, hanem Mityára is, aki ottrekedt Szimferopolban és Szakiban. Valószínűleg a jövő hét elején, úgy május utolsó napjaiban indulunk útnak... Mellékelten küldöm Gorka levelét. Nehezen lehet őt levélírásra bírni. Pedig hasznos, ha ilyesmivel is foglalkozik, mert néha túlzásba viszi a betyárkodást."

Végül is megjött Dmitrij Iljics, mi nehéz szívvel elbúcsúztunk kedves, szeretetreméltó vendéglátóinktól, s útra keltünk a messzi Észak felé.

A VOLOGDAI SZÁMŰZETÉS

VÉGIG OROSZORSZÁGON

Bármilyen különös, ennek az újabb, több napos utazásnak a részletei – habár keresztülszeltük az országot, déltől északig – majdnem teljesen kiestek emlékezetemből. De ez nem is meglepő, ha arra gondolok, hogy Anna Iljinyicsna egész úton egy tapodtat sem engedett el maga mellől, s úti benyomásaimnak határt szabott a vasúti kocsi ablakkerete. Egymást követték az állomások, sztyeppék és falvak tünedeztek fel, mintegy ráfűzve az ablak előtt ide-oda táncoló távíróhuzalokra. A közeli tárgyak – fák, épületek – rohanva vágtattak visszafelé, s egykettőre eltűntek. A távolabbiak – malmok, erdőcskék, egész falvak – sokáig kísértek bennünket, versenyt futottak a vonattal, mintha nem akartak volna lemaradni. Kiterjesztett szárnyakkal mozdulatlanul lebegtek a levegőben a csíkos búbos bankák, fejükön felfelé meredező bóbitájukkal. Amikor elfáradtak, összezárták szárnyukat, a távíróoszlopok kihegyezett csúcsára telepedtek, s egy szempillantás alatt elmaradtak a vonattól.

Minden újabb város csak zajos és nyüzsgő, de mindenkor unalmasan szürke pályaudvarával mutatkozott meg előttünk. Úgy tetszett, mintha csupán állomásuk csengőjének hangjában különböznének egymástól (ezzel jelezték

ünnepélyesen indulásunkat). Anna Iljinyicsnától megérdeklődtem a városok és a nagyobb állomások nevét, s tüstént kikerestem őket a térképen, majd elkeseredetten sóhajtottam: „Jaj, mennyit kell még felfelé utaznunk!" Igen, felfelé, mert a vasúti térkép szerint lentről felfelé utaztunk: Vologda még sokkal magasabban volt.

Homályosan feltünedeztek Moszkva rendezetlen külvárosai; vonatunk valahogy hátulról megkerülte a várost. Hosszas, tompán visszhangzó vascsörömpöléssel üdvözölt bennünket Jaroszlavlnál a Volgán átívelő híd. S eljött az a perc, amikor mindent magunk mögött hagytunk. A több napos ringástól kissé ingatagon álltam a vologdai állomás peronján, s körülnéztem, tekintetem Marija Iljinyicsnát kereste. Ott van! Szinte futva igyekezett a kocsihoz, integetett és nevetett örömében. Még mások is, nyilván a barátai, eljöttek, hogy fogadják a messziről jött utasokat.

A hat hónapja övéitől elszakított, magányában szomorkodó Marija Iljinyicsna boldog öleléssel üdvözölte, csókokkal borította anyját és nővérét.

Mint ilyenkor általában, elárasztották egymást szaggatott kérdésekkel, s ezekre zavart sietséggel válaszoltak.

Fogadtunk két bérkocsit, s miután elhelyezkedtünk bennük, bőröndöktől, dobozoktól, kisebb-nagyobb táskáktól körülbástyázva, végiggördültünk az ismeretlen utcákon, amelyeket mindkét oldalon fajárdák szegélyeztek.

Marija Iljinyicsna a város központjában lakott, egy hátsó udvarban álló szárnyépület emeleti részén. A közvetlen közelben egy nagy, hosszúkás formájú, kikövezett tér terpeszkedett: ez volt a város centruma. A tér egyik oldalán Vologda legnagyobb épülete, a kétemeletes, vörös téglából emelt Jakor Szálló állt. Vele szemben, sorban egymás mellett, három különböző nagyságú templom. A legkisebb és a legrégibb alig lehetett egy emeletnél magasabb.

Mind a három toronyban számos kisebb-nagyobb harang függött, s ezeket ügyes harangozók szólaltatták meg. Vasárnap és ünnepnapokon a harangok, egymással versengve, az egész várost betöltötték dallamos, tudatosan megkomponált zengésükkel. Be kell vallanom, hogy sem előtte, sem utána nem hallottam ehhez fogható harangjátékot.

Vologdai tartózkodásunk egyébként nagyon is rövid volt; az események, a személyek és a benyomások kaleidoszkópszerűen kavarogtak.

A SZÁMŰZETÉS MEGLEPETÉSEI

A politikai – többek között szociáldemokrata (bolsevik) – száműzöttek népes csoportjában nem egy szarátovi akadt. Ezek Marija Iljinyicsnával egyidejűleg ültek börtönben és mentek száműzetésbe. Szoros elvtársi kapcsolat fűzte őket össze, s állandó érintkezésben álltak egymással. Úgy látszott, Marija Iljinyicsna lakásán alakult ki a vologdai száműzött-kolónia afféle „központja". Csaknem minden este öten-hatan, többnyire férfiak, jöttek össze nála; órákon át élénk eszmecserét folytattak, vitatkoztak, de beszélgetéseik tartalma engem akkor még nem érdekelt.

Marija Iljinyicsna vendégei közül csak néhányra emlékszem, akikkel a későbbi években Péterváron vagy Moszkvában, 1918 előtt vagy után, összehozott a véletlen. Közéjük tartozott Vaclav Vaclavovics Vorovszkij, egy cingár, cvikkeres férfi, rendetlen hajjal és szakállal; Isszidor Jevsztyignyejevics Ljubimov, aki feleségével és Igor nevű fiacskájával élt Vologdában; a jóképű, gesztenyebarna hajú Pjotr Antonovics Zaluckij és Nyikolaj Alekszandrovics Miljutyin. A többiekre már nem emlékszem.

A politikai eszmecseréken és vitákon kívül néha rög-

tönzött működvelő esteket is rendeztek. Marija Iljinyicsna ilyenkor zongoraszámokat adott elő, Chopin, Schubert műveket játszott, vagy Miljutyint kísérte, aki jól hegedült. A vendégek együttes kérésének engedve, néha Marija Alekszandrovna is a zongorához ült (kedvelt hangszerét már átszállították Szarátovból). Többnyire négykezest játszott lányával, Mendelssohn, Grieg vagy Wagner műveiből. Előfordult, hogy én is szórakoztattam a vendégeket: Marija Iljinyicsna „vezényletével" a „Guszelki"-ből ismert gyerekdalokat, egyszerűbb népdalokat énekeltem.

Az egybegyűltek szívesen daloltak együtt, zenekísérettel vagy anélkül. Halkan, de szívből és lelkesen énekelték a kedvelt diáknótákat, a forradalmi, száműzött- és börtöndalokat: „Rázd le bilincsed", „Jól figyelj", „Nem hallik ide a városi zaj", „Ellenséges viharok". Önkéntelenül lángra gyúlt tekintetük, s belső fény ragyogott fel arcukon, amikor – szinte esküvésként – felhangzottak a „Varsavianka" szavai:

Mi mégis büszke arccal nézünk előre,
Hordjuk a munkások vörös zászlaját,
Vélünk a föld szenvedő rabszolga népe,
Vélünk vív ki majd egy szabadabb, jobb hazát.

Marija Iljinyicsna, mint általában a legtöbb száműzött, úgy élt Vologdában, hogy a rendőrség éberen figyelte minden lépését. S ilyen körülmények közt a cári rendszerben tiltott forradalmi dalok bármilyen halk éneklése is vakmerő kihívás-számba ment. A rendőrség bizonyára jól tudta, hogy Marija Iljinyicsna száműzött lakásán állandó „összejövetelek" vannak, s ezt nem hagyta figyelmen kívül.

Amikor Vologdába érkeztünk, Marija Iljinyicsna áten-

gedte nekünk, vendégeknek, a hálószobáját, s a nappaliban levő pamlagon ágyazott magának. Anna Iljinyicsna az ágyban aludt, nekem pedig egy magas ládán készített fekhelyet.

Egyszer, az éjszaka kellős közepén, szokatlanul hangos lábdobogásra, ismeretlen, durva hangokra és egy közvetlenül fölém tartott gyertya fényére riadtam fel (villanyvilágításnak akkor még híre sem volt Vologdában). Amikor kinyitottam a szemem, egy rendőregyenruhás, bajuszos ábrázatú férfi hajolt fölém. Még arra sem volt időm, hogy megijedjek vagy világosan felismerjem, ébren vagyok-e, vagy csak álmodom, s az arc máris eltávolodott, majd eltűnt, és helyébe megjelent Anna Iljinyicsna, sebtében magára kapott öltözékben. Megnyugtatóan suttogott valamit, karjába vett, s átvitt az ágyába. E rövid idő alatt sikerült két-három rendőrköpenyes alakot megjegyeznem, aztán újból nyugodt álomba merültem.

Így zajlott le első ismerkedésem új családom életének addig titkolt oldalával. Az első, de korántsem az utolsó... Később annyira megszoktam az efféle látogatásokat, hogy már nem is csodálkoztam rajtuk. Különösen jellemzőnek találom, hogy nevelőanyámnak sohasem tettem fel efféle kíváncsi kérdéseket: „Miért vannak ezek az éjszakai házkutatások? Miért *nálunk* jelennek meg a rendőrök, s miért nem, mondjuk, a házigazdáéknál?", De mindaz, amit ilyenkor látnom és hallanom kellett, öntudatlanul belém rögződött. Homályosan tudatára ébredtem: a rendőrség éjszakai behatolásai és házkutatásai, később pedig a letartóztatások és a börtön – ugyancsak a rendőrség közreműködésével – elkerülhetetlen és szükségszerű jelenségek. Igen, tudatára ébredtem, mert bár látszólag nyugodtan fogtam fel ezeket a jelenségeket, egyidejűleg vak gyűlölet támadt bennem az életünkbe, családi világunk-

ba való ilyen beavatkozásokkal szemben. Bármi történt, én határtalanul hittem nevelőanyám abszolút igazában és becsületességében, s büszke voltam rá, hogy szembeszállt a rendőrgúnyába öltözött ellenséges erővel.

ÉJSZAKAI KALANDOK

Az éjszakai házkutatások szükségképpen nyomot hagytak bennem, ideges lettem, nyugtalanul aludtam, félelmetes álmaim voltak, s ezek olykor kétszer-háromszor is megismétlődtek – még ma is emlékszem rájuk. Éjszakánként gyakran kiáltozásban törtem ki és felébredtem, felriasztva az aggódó Anna Iljinyicsnát.

Néha mulatságos esetek fordultak elő. Egyszer reggelizés közben Anna Iljinyicsna elmondotta, hogy az éjjel álmomban elváltozott hangon felkiáltottam: „Fogd meg, ne ereszd!" – s egyet fordulva lepottyantam a magas ládáról, amelyen aludtam. Ugyanakkor a nappaliból Marija Iljinyicsna kiáltása hallatszott, nyilván ő is álmodott valamit.

– Gorka hangjára kiugrottam az ágyból – mesélte nevelőanyám, alig tudva visszafojtani nevetését –, s rögtön egy puffanást is hallottam a sötétben. Nyilván ő az, leesett a ládáról – gondoltam. Csend. Meg se moccan. Csak nem történt valami baja? Gyertyát gyújtottam, és rohantam hozzá. Ő pedig – képzeljétek! – alszik a padlón, mint a bunda. A másik szobában meg Manyecska kiáltozik valamit a kerevetről. Mondhatom, szép kis éjszaka volt! Jól rámijesztettetek!

– Én is felébredtem – fűzte hozzá Marija Alekszandrovna. – Először egy puffanást hallottam, aztán Maruszja kiáltását. Mindjárt arra gondoltam, hogy megint a rendőrség dörömböl az ajtón, vagy még egyéb baj is történt!

Valamennyien, s főként mi, az éjszakai riadalom főbűnösei, egymáson mulatva, vidáman kacagtunk. Különösen az én lepottyanásom keltett nagy gaudiumot. Anna Iljinyicsna sokáig nem tudott lecsillapodni, s folyton ezt hajtogatta:

– A legédesebb, hogy elkiáltja magát: „Ne ereszd!" – ő meg leesik a ládáról, s nyugodtan alszik tovább, mintha ez rá nem is vonatkozna!

Marija Iljinyicsna is váltig kacagott, előre-hátra dőlve a széken; szólni akart, de nem tudott, s újból kitört belőle a nevetés, hogy a könnyei is kicsordultak. Ezért az életvidámságáért, víg kedélyéért szerettem meg már Szarátovban. Anna Iljinyicsna kissé szigorúbban, keményebben bánt velem, de közben nagyon is észrevette, hogy nem tudok ellenállni a gyöngédségnek.

„Véleményem szerint a gyöngédség jobban hat rá, de bizonyára mindenki így van ezzel" – írta 1913. június 26-án Mark Tyimofejevicsnek.

Igaza volt: gyöngédséggel könnyebb meghódítani a gyermeki szívet. Velem is ez történt. Marija Iljinyicsna szívesen dédelgetett – nővérének jóindulatú zsémbelődése ellenére –, szívesen játszott velem, kérésemre odaült a zongorához, édességet tömködött a számba, s ezzel némiképp „aláásta" Anna Ijinyicsna befolyását. Nevelőanyám egyik levelében tréfásan így panaszkodott férjének:

„... Gorka mostanában mindig nyalja-falja Manyát, s ma kijelentette, hogy őt jobban szereti nálam. Ezt a leveleddel kapcsolatosan, melyben csókoltatsz ... Én nem bíztatom a puszizkodásra, Manya viszont mindig csókolgatja ..."

Egyébként Anna Iljinyicsna nem valami jól érezte magát a szürke és elég szegényes Vologdában, s amellett nyomasztóan hatott rá a kényszerű átmeneti tétlenség, melyhez nem volt hozzászokva.

„Hirtelen kerültem ide, a hőség után az esőre és a hidegre...", „Ismét vendégeskedem, és lopom a napot...", „Vologdát nagyon sivárnak látom..." – írta férjének.

Marija Alekszandrovna viszont Vologdába érve lélekben megnyugodott, s 1913. június 17-i levelében megelégedéssel nyilatkozott Mark Tyimofejevicsnek a városról és mindennapi életéről:

„... Vologda jobban tetszik nekem, mint vártam. Temérdek zöldje nagyon kedvemre való; nincs olyan sok por, mint Szarátovban és Feodoszijában volt. Tőlünk nem messze tarka rét terül el, mezei virágokkal, távolabb rozstáblák, ahol búzavirágot szedünk. Gora nagyon jól érzi ott magát, szálldos, mint a lepke, s hatalmas csokrokkal tér haza."

Vologdát folyó szeli át, a neve szintén Vologda, a Szuhony mellékfolyója. Hajózható, úgyhogy a tavaszi áradás idején nagy utasszállító hajók is érkeztek a városba. Meleg nyári napokon az egész család uszodába ment, még Marija Alekszandrovna is. Én a Volga mentén születtem, s nem ismertem más folyót, ezért a két név hasonló hangzása alapján összetévesztettem a Vologda folyót a Volgával, gyermeki naivságomban azt gondolva, hogy minden folyót Volgának hívnak. Hogy is lehetne másként, okoskodtam, Szarátovnál a Volga folyt, Jaroszlavl mellett a híd szintén a Volgán vezetett át, tehát itt is a Volga folyik, hiszen gőzhajók közlekednek rajta. Csak éppen Volga helyett az itteniek helytelenül Vologdának ejtik.

Anna Iljinyicsna látta, hogy nem sok jó származhat belőle, ha mindig felnőttek társaságában vagyok, olyanok közt, akik komoly és az én fogalmaimtól távol eső társalgást folytatnak. Ezért átmenetileg beiratott a közeli kerti óvodába, ahol a kis Nyinocska Vorovszkajával és Igor Ljubimovval együtt gyerekek között töltöttük időnket. Összebarátkoztam velük, s egyformán szívesen babáztam Nyinocskával vagy bicikliztem Igorral, akinek ugyanolyan háromkerekű biciklije volt, mint nekem.

LÉGI SZERENCSÉTLENSÉG

1913 derekán egy érdekes esemény kavarta fel Vologdában a vidéki élet egyhangúságát. Az utcákon és a tereken plakátok jelentek meg, melyek tudatták a város polgáraival, hogy ekkor és ekkor a helyi lóversenytéren szenzációs bemutató lesz: N., a híres repülő, aeroplánján a levegőbe emelkedik.

Akkoriban még az autó is ritkaságszámba ment Oroszországban, Vologdában pedig egyetlenegy gépjármű sem volt. A „légi közlekedési eszközök" – vagy ahogyan általában nevezték: az aeroplánok – tehát rendkívüli újdonságnak számítottak. Ezért a jelzett napon és órában százával gyülekeztek a város lakói a lóversenytéren, hogy szemtanúi legyenek a páratlan látványosságnak – nagyrészt csak a terjedelmes térséget körülvevő magas kerítésen kívülről, mert drágállották a belépőjegyet.

A repülőbemutatóra mi is elmentünk. A pálya füves térségének közepén egy különös gép állt kerekeken. Távolról olyanformán festett, mint a jelenlegi U–2-es repülőgépek: szintén kétfedelű biplán volt, négyzetes szárnyakkal, hosszú, rácsos szerkezetű törzzsel és kettős farok-kormány-

felülettel. Törzsébe pilótakabin helyett karosszékszerű nyitott ülés volt beépítve. S az egész vászonból és lécekből álló alkotmányt sűrűn behálózták az egymást keresztező drótkötél-merevítők.

A bőrruhát és szemvédő üveggel ellátott bőrsisakot viselő pilóta felkapaszkodott az ülésre, s megragadta az indítókart. Gépésze néhányszor erőteljesen megforgatta a légcsavart és félreugrott. A motor felberregett, mozgásba hozta a légcsavart, s a repülőgép ügyetlenül bukdácsolva futni kezdett a füvön, egyre gyorsabban. Ugrott egyet-kettőt, majd elvált a földtől, és a levegőbe emelkedett...

Körülbelül száz méternyire a lóversenypályától a gépmadár lassan megfordult, s mintegy húsz méter magasságban megindult visszafelé, hogy a lent egybegyűltek teljes szépségében láthassák. Ám ekkor valami történhetett, vagy a motorral, vagy az irányító berendezéssel. A tér közepén a gép orrával fölfelé billent, majd erősen oldalra dőlt, s a földre zuhanva kusza roncshalmazzá vált.

Sok száz torokból tört ki a rémület kiáltása. A nézők egy része a rendezőkkel együtt a baleset színhelyére rohant, s gyorsan kiemelte a bajba jutott pilótát. Szerencsére nem érte komolyabb sérülés, mert a gép nagyon lassan és csekély magasságban repült. Megúszta a dolgot néhány erősebb zúzódással.

A csalódott nézők lassacskán elindultak hazafelé, s mindenki a maga módján kifejtette véleményét a repülés hasznáról és jövőjéről...

És alig néhány nappal a nevezetes esemény után velem is baleset történt.

Nem messze a háztól, ahol laktunk, közvetlenül a szabad ég alatt egy raktár terpeszkedett különféle mezőgazdasági gépekkel: aratógépekkel, magtisztítókkal stb. Vele szemben, a sarkon egy nyomda állt; Vilencsiknek hívták

a tulajdonosát. Jasa, a nyomdász fiacskája, meg én barátok voltunk, s a fiúkra jellemző kíváncsisággal vizsgálgattuk az őrizetlenül hagyott gépek szerkezetét, vagyis felmásztunk rájuk, megtapogattunk és elforgattunk rajtuk mindent, ami csak hozzáférhető és elforgatható volt. S ismerkedésem a magtisztító forgatáson alapuló szerkezetével ugyancsak balul ütött ki.

Jasával kétségbevonhatatlanul megállapítottuk, hogy egy kar segítségével forgatott fogaskerék fogaival belekapaszkodik az átviteli fogaskerékbe, s ez hozza mozgásba a magtisztító torkában rejlő, hajócsavarhoz hasonló ventillátor lapátjait. A forgatáskor kellemes és erős légáramlat keletkezett, s ez nagyon tetszett nekünk. Egyikünk teljes erejéből forgatta a kart, a másik pedig odatartotta felhevült arcát, s élvezte a hűs szellőt, amely a magtisztító torkából áradt. Aztán helyet cseréltünk.

Jasa helyére állva nem tudtam elkapni a tehetetlenül tovább forgó kart, s kezem belekerült a fogaskerék fogai közé. Egy pillanat, hangos kiáltás – és jobb kezem kisujja menthetetlenül szétroncsolódott.

Szótlanul, fogaimat összeszorítva vánszorogtam haza; magam elé tartottam vértől borított kezemet. Anna Iljinyicsna egy idő óta ránevelt, hogy férfiasan elviseljek mindent, pedig azelőtt valóságos bőgőmasina voltam. De bátorságomból ezúttal csak a házunk kapujáig futotta; a lakásba már hangos jajveszékeléssel léptem be. Nevelőanyám épp a hálószobában tartózkodott. Azt hitte, hogy nevetek, s kiszaladt a nappaliba, hogy csendre intsen:

– Ne lármázz, felébreszted anyácskát!

De hirtelen torkán akadt a szó, megértette, hogy baleset történt velem. És megfeledkezve alvó anyjáról, odaszaladt hozzám, megmosta és bekötözte sérült kezemet. Utána bevitt kocsival a kórházba, s ott kiszedték a sebben

levő csontszilánkokat. Sokáig jártam felkötött, bepólyázott kézzel, felkeltve pajtásaim figyelmét és részvétét.

Ily szomorúan végződött számomra „a mezőgazdasági technika elsajátítása".

A „PRAVDA"[1] „PRAVDA" MARAD!

Vologdában Marija Iljinyicsna rendszeresen kapta Pétervárról a bolsevik „Pravdá"-t, a svéd „Politiken"-t meg a német „Neue Zeit"-et. Ezenkívül az én kedvemért előfizettek valamiféle családi olvasmánynak szánt folyóiratra, amelynek gyermek-melléklete is volt.

A cári kormány lankadatlanul üldözte a bolsevik sajtót. Bátor leleplező cikkeiért a „Pravdá"-t minduntalan betiltották, pénzbüntetéssel sújtották, nemegyszer még a nyomdából kikerült példányait is elkobozták és megsemmisítették. S ennek ellenére a forradalmi szó nem némult el: alighogy betiltották a „Pravdá"-t, másnap már újból megjelent valamilyen más címmel: „Rabocsaja Pravda", „Szevernaja Pravda", „Pravda Truda", „Za Pravdu"[2] stb. Emellett a „Pravda" szót a címben mindig nagy betűkkel, a másik szót pedig kisebb betűkkel nyomták, s ez azt a benyomást keltette, hogy az ujság neve nem változott. Tartalmában pedig még ennyit sem változott a lap.

Reggelenként a postás elé szaladtam, hogy elsőnek lássam, milyen címmel jelent meg aznap a „Pravda". S Marija Iljinyicsna, kiterítve az új címmel megjelent kedvenc lapját, diadalmasan jelentette ki:

[1] A „Pravda" cím magyar jelentése: „Igazság". – *A ford.*

[2] „Munkás Igazság", „Északi Igazság", „A Munka Igazsága", „Az Igazságért". – *A ford.*

– A „Pravda" mindenképp „Pravda" marad!

Augusztus elején a lap egyik számában hírül adta, hogy elhunyt August Bebel, a világszerte nagyrabecsült német szociáldemokrata. Örökre emlékezetembe véződött, milyen hatással volt ez a közlemény Marija Iljinyicsnára. Kezébe véve az újságot, rémülettel vegyes csodálkozással ejtette ki a két szót: „Meghalt Bebel!" – és szeme könnybe lábadt.

Időnként levelek és leveleződlapok érkeztek külföldről, Vlagyimir Iljicstől és Nagyezsda Konsztantyinovnától. Abban az időben a galíciai Poroninban éltek, egy szép Kárpát-vidéki hegyi faluban, ahova Krakkóból költöztek Nagyezsda Konsztantyinovna betegsége miatt.

„Ez a hely csodaszép – írta Vlagyimir Iljics 1913 májusában. – A levegő nagyszerű – kb. 700 m a magasság... remélem, hogy a nyugalomban és a hegyi levegőn Nágya egészsége helyreáll. Itt mi falusi életmódot vezettünk be – korán kelünk és úgyszólván a tyúkokkal fekszünk..."

Nagyezsda Konsztantyinovna leveleiből – mint mindig – csak úgy áradt a rá jellemző humor; olvasásuk mosolyt csalt a hozzátartozók ajkára.

„...A doktor tanácsát követve három helyett eszem – írta például. – Jár hozzánk egy leányzó, főzni nem tud, de a durvább munkát elvégzi... Ma reggel vagy két órát sétáltunk Vologyával, most pedig ő egyedül ment el kószálni meghatározott cél nélkül.

A vidék gyönyörű. Jó az is, hogy nem lehet sokat kerékpározni, mert Vologya nagyon visszaélt ezzel a sporttal és nem pihent rendesen, jobb, ha inkább sétál."

Engem akkoriban elkapott a bélyeggyűjtés szenvedélye, s kedvtelve szedtem le a borítékokról, vagy vágtam ki ollóval könyörtelenül a levelezőlapokból a bulldogképű Ferenc József császárt ábrázoló osztrák bélyegeket, nem nagyon ügyelve a levelek szövegének épségére. De tény és való, hogy nem is akadályoztak effajta kedvtelésemben.

TALÁLKOZÁS A KÁMÁNÁL

Mark Tyimofejevics továbbra is sok száz versztnyire végezte inspekciós körútjait a szibériai és az uráli vasútvonalakon, s gyakran adott hírt magáról. Mivel nem talált más módot, hogy közelebb kerüljön hozzánk, erősen foglalkoztatta a gondolat, hogy költözzünk Omszkba vagy Ufába, de Anna Iljinyicsna bizalmatlanul fogadta az effélé terveket; biztosra vette, hogy szolgálatának jellege miatt férje úgysem ülhet egy helyben, s mi továbbra sem leszünk vele együtt.

„Gondolkozni kezdtem, ne vágjak-e neki mégis Omszknak – írta 1913. június 7-én –, de alighogy Omszkba érkeznénk, te már indulnál is valahová, ki tudja mennyi időre."

Nevelőanyám inkább arra törekedett, hogy újra bekapcsolódjék a forradalmi munkába, s férje javaslatai nem voltak különösebben kedvére. Eleinte majdnem engedett rábeszélésének, hogy utazzunk hozzá s találkozzunk vele Ufában, de egy hónap múlva elvetette a gondolatot, s ezt írta Mark Tyimofejevicsnek:

„... sietek megírni, hogy nem megyek Ufába... Az egyik ok: nyomatékosan hívnak, hogy menjek azonnal Pétervárra, és magam is oda kívánkozom."

Július 29-én pedig kifejtette férjének jövendő terveit:

„... Télig vagy tavaszig hagyd ott a Távol-Keletet, mert különben őszre kimerülsz. Járd ezt a vidéket. Én meg elmennék Permbe, talán vasúton. Nem hiszel nekem? Ha már elhalasztottam a pétervári utat, néhány napra odamehetnék. Nagyon jó lenne, ha találkoznánk."

És nemsokára útnak indultunk Permbe, hogy csaknem fél évi távollét után találkozzunk Mark Tyimofejeviccsel. Egy szállodában vettünk ki szobát, közvetlenül a Káma partján. Mark Tyimofejevics nagyon örült a rég várt találkozásnak, s örömében játékokkal, édességekkel halmozott el.

Nem tudom, mi jutott eszembe, de tény, hogy egy alkalommal Anna Iljinyicsna egy kendőbe csavart, üres csokoládés dobozzal talált a szállodai szobában. A karomon ringattam, mintha baba lenne, s halkan dúdolgattam neki.

– Ej, Goruska, miféle dolog ez? Talán vegyünk neked babát? – kérdezte csodálkozva, s nem állhatta meg, hogy el ne mosolyodjék.

– Az bizony jó lenne! – válaszoltam a legtermészetesebb hangon, észre sem véve a kérdésben rejlő iróniát.

Az ebédnél Anna Iljinyicsna elmondta férjének a dolgot. Az először jót kacagott, aztán így foglalt állást: no és, mi van abban, csak babázzon, ha kedve tartja! S még aznap megvette nekem a babát. Mosolygó, bájos, meztelen kaucsukbaba volt, telt karocskákkal és lábacskákkal. Az „újszülött" tiszteletére mindhárman lementünk a Kámá-

hoz, az uszodába, s ott tréfás keresztelési szertartásnak vetettük alá a babát. Úgy döntöttem, hogy fiú lesz, s Valkának neveztem el. Visszatérve a szállodába, Valkát az asztalkára ültettük, s teázni kezdtünk. Egyszerre csak Anna Iljinyicsna az „újszülött" alatt szétterjedő, nedves foltot fedezett fel az abroszon – fürdés közben ugyanis a víz a nyílásokon behatolt a baba belsejébe. Ám mindhármunk hangos derültségére nevelőanyám komolyan kijelentette, hogy közös keresztfiunk pontosan úgy viselkedik, miként egy pólyásbabához illik.

Mark Tyimofejevics javasolta, hogy tegyünk vele egy hajóutat a Kámán (szolgálati ügyben kellett elutaznia), s így kellemes kirándulásban volt részünk. Elhajóztunk Uszoljéig, majd lefelé Oszáig, utána pedig visszatértünk Permbe. Mark Tyimofejevics rövid szabadságot kapott, s ezt arra használta fel, hogy elkísérjen minket Vologdába, s velünk töltsön néhány napot.

ÉSZAKI POÉZIS

Mark Tyimofejevics indítványára nem sokkal visszatérésünk után valamennyien – az egész család – kimentünk az egyik közeli faluba, Raszkopinóba nyaralni, hogy egy időre megszabaduljunk a városi portól, s a nyár hátralevő részét a szabad természetben, virágzó rétek ölén töltsük. Marija Alekszandrovna, bármennyire tetszett is neki Vologda, szintén nagy örömmel fogadta veje csábító javaslatát.

Raszkopino, az időtől megfeketedett, masszív egyemeletes gerendaházaival, melyekben az emeletet lakták, a földszint pedig háztartási, gazdasági célokra szolgált, tipikus észak-oroszországi falu volt. Szívesen bérbe adták

nekünk az egyik ilyen tágas parasztházat, ahol nagyszerűen elhelyezkedtünk; senki sem korlátozta a másikat kényelmében, s élelmezésünk friss tejjel, finom aromájú, világossárga vologdai vajjal és illatos falusi rozskenyérrel gazdagodott.

Naphosszat élveztük a falu környékén, a réteken és az erdőkben tett sétákat, s vörösáfonyával telt nyírfakosarakkal, hatalmas mezeivirág-csokrokkal megrakodva tértünk haza. Még Marija Alekszandrovna is vállalkozott rá, hogy viszonylag távoli, csaknem egésznapos kirándulásokat tegyen velünk. Hogy kíméljük erejét és egészségét, valahol az erdőszélen tábort ütöttünk, s ott ő kedvére kipihenhette magát, míg mi a közelben erdei gyümölcsöt szedtünk.

Esténként a házunk előtt összeverődtek egy kis tereferére a „szomszédoló" csipkeverőlányok, ki-ki a hímzőrámájával, s rajta puha, kerek párnákkal, amelyek tele voltak tüzdelve színes, üvegfejű gombostűkkel. Verték csodálatosan szép rajzú, híres vologdai csipkéiket, kezükben gyorsan járt ide-oda a csipkeverőfa, egy kisebbfajta cséve, amelyre durva lenfonál volt rátekerve.

Besötétedésig szóltak „nyaralónk" ablakai alatt az andalító, szép északi dalok. Az északi tájszólás nemcsak dallamos kiejtésében különbözött a szokásos orosz beszédtől. Bőven akadt benne ismeretlen szó, s az odavalósiak sok helyütt ja helyett jet ejtettek. Például a „guljaty" (sétálni) szót „guljety"-nek mondták, szerelmesét pedig lágyan és gyengéden „droljá"-nak nevezte a legény.

Egy kissé távolabb rokonszenves fiatal pár ült a füvön. Melléjük telepedtem, s a fiatalembert kedveséről faggattam:

– Ez a te droljád? Szép, ugye?

Mire a fiatalember, pajkosan a lányra pillantva, így felelt:

– Én ezt a drolját fogom, és a mocsárba temetem! – s tréfás fenyegetéssel megrázta fürtjeit. A drolja kissé elmosolyodott, nem szólt semmit, arcát elöntötte a pír, s lesütötte szemét. Én pedig fel nem foghattam, hogy ez a fiatalember miért oly szívtelen ehhez a gyönyörű lányhoz, akinek oly kék a szeme, mint a búzavirág.

Gondtalan falusi életünk idilli boldogságának váratlanul és durván véget vetett a vologdai csendőrség látogatása. Házkutatást tartottak nálunk, látni kívánták a felügyeletük alatt álló „Marija Iljinyicsna Uljanova száműzöttet", s le is tartóztatták egy időre. Mint levéltári okmányokból később megtudtam, Marija nem szerezte be a szükséges engedélyt ahhoz, hogy átmenetileg elhagyhassa Vologdát.

Így hát vissza kellett térnünk a városba.

Sajnálattal mondtunk búcsút a vendégszerető Raszkopinónak és kedves lakóinak.

Nemsokára Mark Tyimofejevics újra vonatra ült, hogy folytassa végeérhetetlen szibériai utazásait. Anna Iljinyicsna is készülődött Pétervárra; várta már a pártmunka.

Elérkezett a nap, amikor ismét ott álltunk a pályaudvaron. A Vologdában maradt hozzátartozók búcsúcsókjai és búcsúszavai után, az állomáscsengő zajos csilingelésére beszálltunk a vasúti kocsiba, s máris vitt a vonat Oroszország fővárosa, az ismeretlen Pétervár felé ...

PÉTERVÁRI BOLYONGÁSOK

ÚJ VÁROS, ÚJ EMBEREK

Már a vasúti kocsi ablakából kíváncsian nézegettem a hatalmas, négy-hatemeletes házak szürke tömbjeit. Még sohasem láttam ilyen épületeket. A vonat hosszan manőverezett, míg átjutott a kereszteződő és szerteágazó vágányok hálózatán; hol zengő topogóst csattogtatva ki az álldogáló tehervagonok alkotta szűk folyosóban, hol ismét tág térségre furakodva, gőzgomolyagokat eregetett. Végül óvatosan belopakodott a pályaudvar peronjára és megállt, nagy csörömpöléssel egymásnak csattantva ütközőit.

Kiszálltunk a kocsiból, s én ámulva fedeztem fel, hogy tovább már nem is mehettünk volna: a mozdony egy szinte feketére füstösödött üvegtető alatt állt. Maszatos alakok sürögtek-forogtak a hatalmas piros kerekek körül, csavarkulcsokkal és hosszú csőrű olajozókannákkal felszerelve.

– No Gora, ez Pétervár – fordult felém Anna Iljinyicsna kissé ünnepélyesen. Én azonban még semmiféle Pétervárt nem láttam: mindent elfedtek a pályaudvar komor falai.

– Hát persze – mondta egyetértően –, ez még csak a Nyikolaj-pályaudvar, de mindjárt kilépünk egy térre, s már benn is leszünk a városban, meglátod a Nyevszkij prosz-

pektot. Hordár, vigye ki a csomagjainkat a villamoshoz – szólított meg egy fehérkötényes embert, akinek a mellén egy réz számlap ékeskedett.

Kilépve a pályaudvar épületéből, egy nagy tér tárult elénk III. Sándor cár ormótlan szobrával. A cár egy hatalmas csatalovon ült, háttal a pályaudvarnak. Előtte, a hagyományos fekete-fehér csíkozású őrbódé mellett, kimért léptekkel járt fel és alá egy jól megtermett, szakállas katona, magas, bozontos medvebőrkucsmában. Otromba volt a szobor talapzata, a hatalmas gránittömb is, meg a vaslábait szétterpesztő, irdatlan nagy ló és lovasa, a kerek tányérsapkát viselő, súlyos hústorony. Később egy csípős, szellemes szójátékot hallottam erről a szoborról: „Áll egy komód, a komódon behemót[1], a behemóton idiót'."

Még át sem értünk a tér másik oldalára, amikor jobbról, egy ház füstös boltíve alól előbukkant egy kétségbeesetten csilingelő, különös vonat: valamiféle kocka alakú, fura mozdony, kurta kéménnyel, több kis személykocsit vontatott maga után, s ezek tömve voltak emberekkel. Az utasok nemcsak a kocsi belsejében, hanem fent, a nyitott tetőn levő padokon is ültek. Fentről többen lementek a csigalépcsőn a peronra, hogy előkészüljenek a leszálláshoz. Annyira elámultam ennek a különös, csak úgy a városi utcán futkározó közlekedési eszköznek a láttán, hogy földbe gyökerezett a lábam.

– Ni csak! Egy vonat futott ki az udvarból egyenesen az utcára!

Anna Iljinyicsna felnevetett, s kézen fogva húzott maga után:

– Goruska, hagyd abba a bámészkodást, még elveszítjük

[1] A behemót (begemot) elsődleges jelentése oroszul: víziló. – *A ford.*

a hordárunkat! Ez a városi kisvasút. Úgy utaznak rajta, mint a villamoson. Mi is megyünk majd vele. Itt a pályaudvarnál van a végállomása. És nem udvarból jött ki, hanem egy másik utcából, egy ház árkádja alól. Péterváron van még régimódi lóvasút is, olyasféle kocsikkal, mint a kisvasúté, de két ló van elébük fogva. A villamos lassacskán kiszorítja mind a kettőt.

Könnyebb holmijainkkal (a többit még Vologdában feladtuk személypoggyásznak) egy nagyablakos villamosra szálltunk, s néhány állomást utaztunk a széles Nyevszkij proszpekton. A nyílegyenes út a messziségben beleolvadt az alkonyi homályba, s az Admiralitás hegyes, aranyozott tornyában végződött. Mindkét oldalán emeletes házak sorakoztak.

Miután leszálltunk a villamosról, Anna Iljinyicsna egy szálloda cégtáblájára mutatott és így szólt: – Egyelőre itt megállapodunk!

Még fel sem pillanthatott, s én már futottam is át az úton, kitérve a száguldó könnyű bérkocsik és a sebesen ügető lovak elől. Nevelőanyám utánam kiáltott, hogy álljak meg, de én se láttam, se hallottam, s néhány másodperc múlva már ott vártam őt a járda szélén.

– Ej, Gorka, megbolondultál? Hát szabad így átszaladni? Egy pillanat és elgázolnak, s akkor mi lesz? – szidott a zihálva, izgatottan mellém érő Anna Iljinyicsna.

– De hát nem estem a ló alá, átszaladtam baj nélkül – bizonygattam bátran ártatlanságomat, bár az igazat megvallva, kissé megszeppentem.

– Nem estél? És ha hirtelen megbotlasz, s a kerekek alá zuhansz? Akkor már késő a bánat! – korholt még mindig izgatottan. – Ígérd meg, hogy máskor óvatosabb leszel.

Készséggel megígértem, s beléptünk a szálloda előcsarnokába. A szálló láthatóan a drágábbak közé tartozott.

Szobánkban kárpitozott bútorok voltak, az ablakokon piros plüssfüggönyök. Szinte féltem hozzájuk érni.

– Itt is fogunk lakni? – kérdeztem Anna Iljinyicsnától, amikor egyedül maradtunk.

– Ó, dehogy! – nevette el magát. – Nem bírná a zsebünk. Itt csak egy napra szállunk meg, amíg valahol szobát bérelek, s majd átköltözünk oda.

Pétervári életünk egész következő időszaka, vagy legalábbis első másfél éve, csak a „bolyongás" szóval jellemezhető. Fővárosi tartózkodásunk második napjától kezdve Anna Iljinyicsna, velem együtt, valóságos vándoréletre kényszerült. Először egy szegényesen berendezett kis szobát bérelt a Goncsarnaja utcában, a pályaudvar közelében, aztán egyre-másra váltogatta a szobákat, amelyeket tömegével adtak bérbe magánosok az úgynevezett Peszki kerületben. Itt majdnem minden utcát Rozsgyesztvenszkajának hívtak, csak a sorszámuk volt más – első, második stb. –, s a hosszú Szuvorov sugárút kötötte őket össze egymással. Csaknem valamennyiben laktunk egy rövid ideig.

És ez korántsem azért történt, mert Anna Iljinyicsna valamiféle jellemvonása folytán nem fért össze a lakásadókkal, vagy én voltam terhükre. Egészen más oka volt annak, hogy minduntalan változtatnunk kellett lakóhelyünket, mielőtt még megszokhattuk volna . . .

Anna Iljinyicsna tüstént belevetette magát a már megszokott illegális pártmunkába. Gyorsan kapcsolatba lépett több pártmunkással, kiterjedt levelezést folytatott, melynek tartalmáról és jelentőségéről nekem akkor természetesen halvány fogalmam sem volt. Egyesekkel találkoznia is kellett, de minthogy rendőri felügyelet alatt állt, lehetőleg kerülte, hogy nála, a lakásán jöjjön létre a találkozó.

Úgy adódott, hogy tanúja lehettem számos találkozásának pártbeli harcostársaival, akikkel sokáig kapcsolatban állt.

Elsőnek Praszkovja Francevna Kugyellit[2] ismertem meg, aki akkoriban a Sztaro-Nyevszkij proszpekton lakott. Már élemedett korú, jól megtermett asszony volt, arcvonásai szigorúak, hangja kissé érdes; orrán ódivatú, íves keretű csiptetőt viselt. Az orosz keresztnevet, német atyai nevet és félig német, félig olasz családnevet viselő Praszkovja Francevna rendkívül éles eszű, kíméletlenül szókimondó egyéniség volt. Amikor Anna Iljinyicsna Pétervárra érkezésünk után velem együtt felkereste, az ismerkedésnél, úgy rémlett, kissé gunyoros tekintettel nézegetett, s erősen szeplős arcomat látva, tüstént elnevezett „pulykatojásnak". Ez nem nagyon tetszett nekem; eleinte feszélyezett szigorú külseje, sőt egy kissé féltem is tőle, de később megbizonyosodtam róla, hogy Praszkovja Francevna nagyon jólelkű asszony. Anna Iljinyicsnát sokéves meleg barátság fűzte hozzá.

Jól emlékszem az egyszerű, szerény megjelenésű Klavgyija Ivanovna Nyikolajevára.[3] Akkor még fiatal volt, vézna testalkatú, homloka magas, értelmes, haját simán hátrafésülve viselte. Fiacskáját, Jurát, aki száműzetésben született, elhozta hozzánk; ketten behúzódtunk a szoba egyik zugába, s jól elszórakoztunk, vigyázva, hogy jelenlétünkkel ne zavarjuk a felnőtteket.

Az összejövetelekről, megbeszélésekről sohasem hiányzott Konkorgyija Nyikolajevna Szamojlova[4]. Gyakran el-

[2] P. F. Kugyelli (1859–1944) 1903-ban lett tagja a pártnak, tekintélyes pártmunkás és közéleti személyiség volt.

[3] K. I. Nyikolajeva (1893–1944) 1909-ben lett tagja a pártnak, hivatásos pártmunkás volt; 1936-tól a Szakszervezetek Központi Tanácsának titkáraként dolgozott.

[4] K. N. Szamojlova (1876–1921), a forradalmi nőmozgalom kiváló harcosa, egyike volt a „Pravda" első szerkesztőségi titkárainak. 1902-ben lépett be a pártba. Kolerában halt meg; egyik Volga-vidéki agitációs útján szerezte a betegséget.

kísérte férje, Arkagyij Alekszandrovics, akit a jelenlevők néha barátságosan ugrattak; azt mesélték, a háztartási teendőkben annyira ügyefogyott, hogy ha megkérik, tegye fel a szamovárt, kitelik tőle, hogy a faszénnek való helyre is vizet tölt, s aztán csodálkozik, hogy mitől csepeg hirtelenében a szamovár.

Különösen szoros és régi barátság fűzte nevelőanyámat Mihail Sztyepanovics Olminszkijhoz, a régi „pravdás" bolsevikhoz. Amikor megismertem, úgy rémlett, hogy már erősen benne jár a korban. Dús ősz hajzata volt, fürtjei zabolátlanul tornyosultak homloka fölé, elsárgult bajusza (sokat dohányzott) és bozontos ősz szakálla eltakarta száját. Szürkéskék, okos, kedves és egy kissé mindig mosolygós szeme figyelmet ébresztett. Halk, tompa hangon, mindenkor nyugodtan és kimérten beszélt.

Mihail Sztyepanovicsnál tett első látogatásunk után odahaza megkérdeztem Anna Iljinyicsnát:

– Ez Karl Marx?

– Hogy jön ide Karl Marx? – kérdezett vissza értetlenül.

– Hát az az öreg bácsi, akinél ma voltunk, ő Karl Marx?

Nevelőanyám vidám kacagásban tört ki, majd megmagyarázta:

– Dehogyis, Goruska. Karl Marx már régen meghalt. Ez a bácsi pedig Mihail Sztyepanovics, régi jó barátom és ismerősöm... Olyan nagyon hasonlít szerinted Karl Marxhoz? – tette hozzá csodálkozva.

– Szakasztott olyan! – jelentettem ki.

Anna Iljinyicsnának volt egy Marx portréja, amelyet gyakran láttam, de nevén kívül semmit sem tudtam Marxról, s emlékszem, mennyire tetszett nem mindennapi arca. Olminszkij természetesen nem hasonlított különösebben Marxra, de első látásra mégis hasonlónak tetszett.

Hamarosan barátom is akadt – helyesebben barátnőm –, s ennek nagyon örültem, mert a felnőttek társasága nem volt túlságosan szórakoztató.

Nem messze tőlünk, a Herszon utcában lakott a Boncs-Brujevics család.[5] A családfőt Anna Iljinyicsna és Vlagyimir Iljics még a kilencvenes évekből ismerte. Én pedig ma is hálával gondolok feleségére, Vera Mihajlovnára.

A nyirkos pétervári éghajlat, melyhez nem voltam hozzászokva, szemlátomást kedvezőtlenül hatott a szervezetemre: sűrűn kaptam torokgyulladást, amely állandó magas lázzal járt. Néha még félre is beszéltem. Szegény Anna Iljinyicsna, látva, hogy éjszakánként mennyire kínlódom, gyakran felkelt s orvosért szaladt, de előfordult, hogy az orvos nem volt hajlandó éjnek idején eljönni. Csak Vera Mihajlovna, aki ugyancsak orvos volt, jött el hozzám a nap és az éjszaka bármely órájában, hogy enyhítse gyötrődésemet. Annyira megszoktam és bíztam benne, hogy már puszta jelenléte is megkönnyebbülést okozott. Összebarátkoztam Boncs-Brujevicsék lányával, Leljával, és szívesen játszadoztam vele. Egy alkalommal tőlük hazamenet meghűltem, s ismét Vera Mihajlovnának kellett istápolnia. Anna Iljinyicsna 1913 novemberében így panaszkodott férjének Novo-Nyikolajevszkbe (a mai Novoszibirszkbe) írt levelében:

„... Még Goruskával is vesződhettem. Ma reggel 38 fokos láza volt, s megkértem Vera Mihajlovnát, hogy jöj-

[5] Vlagyimir Dmitrijevics Boncs-Brujevics a szovjethatalom első napjaitól kezdve a Népbiztosok Tanácsának titkárságát vezette. 1955-ben halt meg. Vera Mihajlovna Velicskina, aki szintén kiváló pártmunkás és közéleti személyiség volt, 1918 szeptemberében hunyt el a Kremlben.

jön el. Ma természetesen ágyban tartom, aztán még két napig valószínűleg itthon marad. Némileg Vera Mihajlovna is hibás: csütörtökön elengedtem hozzájuk Gorkát, ők pedig későn, s főként felhevülve küldték haza, közvetlenül azután, hogy a gyerekek agyonfárasztották magukat a futkározásban."

Nem sokkal később felújítottuk kapcsolatainkat a Vorovszkij és a Ljubimov családdal, akik letöltötték vologdai száműzetésüket, továbbá A. P. Szklarenko és J. V. Baramzin családjával. Az utóbbiak régi elvbarátai voltak Leninnek, még a Jenyiszej menti száműzetés idejéből, s ők is átköltöztek Szarátovból Pétervárra, akárcsak mi. Engem Baramzinék gyermekeivel, Mityával és Nyinával sokéves barátság fűzött össze, amely érett korunkig elkísért.

Mindezek a kapcsolatok és érintkezések, amelyeket Anna Iljinyicsna Péterváron felújított, továbbá aktív illegális pártmunkája fokozott ellenőrzésre ösztökélték a hatóságokat. Sűrűsödtek a rendőrség házkutatással egybekötött éjszakai látogatásai. De Anna Iljinyicsna, aki jól ismerte a konspiráció szabályait, nagyon óvatos volt, s elkerülte a letartóztatást; jól elrejtette vagy idejében megsemmisítette az ellene bizonyítékul felhasználható írásokat.

Ez a sok kéretlen látogatás volt az oka, hogy folyton változtattuk lakhelyünket. Lakásadóink aligha örülhettek az olyan bérlőnek, aki miatt éjszakákat töltöttek álmatlanul, s rákényszerültek, hogy a legalkalmatlanabb időben beengedjék lakásukba a hatósági közegeket.

– Asszonyom – kezdte behízelgő hangon a mindenkori lakásadónő –, mi nagyon meg vagyunk önökkel elégedve, sem ön, sem a fiúcska ellen nincs kifogásunk, de

gondolja csak meg, éjszakánként ilyen kellemetlenségek... Nem akarnám azt mondani...

Egyszóval, Anna Iljinyicsnának tudomásul kellett vennie, hogy újból kereshet hajlékot kettőnk számára.

AZ ELSŐ ISKOLA

Kiderült, hogy iskolai beíratásom korántsem oly egyszerű dolog. Hétéves voltam mindössze, és termetre sem magas, de nem lett volna értelme, hogy akkori tudásommal alsóbb előkészítő osztályba járjak, felsőbb előkészítő osztályba pedig koromnál fogva nem vettek fel.

Valaki azt ajánlotta Anna Iljinyicsnának, hogy forduljon egy szenátor özvegyéhez, aki bizonyos körökben nagyon befolyásos. El is mentünk együtt ehhez a hölgyhöz. Miután megérkeztünk a megadott címre, a lakásban egy méltóságteljes, meglehetősen kimért, ősz öregasszony fogadott bennünket. Meghallgatta a rólam szóló történetet és megismerkedett képességeimmel, majd kijelentette, hogy segítségünkre lesz, s egy ajánlólevelet adott Anna Iljinyicsnának.

A levélnek megvolt a kellő hatása: felvettek a Fröbel-féle elemi iskola második osztályába. Az iskola nem volt messze Peszki kerülettől, ahol laktunk.

Elérkezett az első tanítási nap. Az úton Anna Iljinyicsna hosszasan kioktatott a helyes magatartásra, viselkedésre. Szórakozottan hallgattam, minden gondolatom a küszöbönálló ünnepi esemény körül forgott. Miután megérkeztünk az iskolába, nevelőanyám rábízott az osztályfőnöknőre. Búcsúzóul még megcsókolt, aztán elment, hogy jelenlétével ne zavarjon.

Ott álltam, a gyermekhangok sokaságának vidám zsi-

vajában, egy kisebb terem közepén egyedül, zavartan és elhagyatva. Megszólalt a csengő. A zaj egy pillanatra még fokozódott, a gyerekek lökdösődve szertefutottak, ki-ki a maga osztályába, s elfoglalták a padokban a helyüket. Az általános rohanásban ösztönösen én is beszaladtam egy osztályba, s ott megálltam, mert nem tudtam, hol a helyem. Kínos zavaromban, már azt sem tudtam, mit teszek; meglovagoltam az első kezem ügyébe eső széket, s mintha nyeregben ülnék, előre-hátra dülöngéltem rajta.

A belépő tanítónő elmosolyodott: jól ismerte a hozzám hasonló, újonnan érkezett nebulók lelkiállapotát. Nyájasan megsimogatta a fejemet, odavezetett az első padhoz, s leültetett egy sápadt, kedves kislány mellé, akit Tányának hívtak. Csak ekkor nyugodtam meg, sőt fel is bátorodtam: már nekem is volt helyem az osztályban, egyenjogú tagja lettem az iskolások családjának.

Sajnos, még a második osztály is nagyon keveset nyújtott. Már régen tudtam mindazt, amit az órákon hallottam, túlságosan könnyű volt számomra minden. Ennek ellenére nagyon megszerettem az iskolai környezetet, s reggelenként örömmel futottam a „suliba". Anna Iljinyicsna kissé csalódott volt amiatt, hogy oly keveset nyerek az iskolával, s egyszersmind nyugtalanította gyenge egészségi állapotom.

„... Gorkának alighanem jobb lenne, ha itthon maradna – írta férjének. – Nem tud beilleszkedni az iskolába, amely úgyszólván semmit sem nyújt neki... Két napig rendesebben viselkedett, pénteken aztán megint nem fért a bőrébe. Azt hiszem, ennek elsősorban az az oka, hogy nincs ami érdekelje és levezesse energiáit... Egyszóval nyilvánvaló, hogy ingyenes iskolában nem kapja meg azt, ami kellene.

...Vajon nem erőlteti-e túl az idegeit? Azt mondja, hogy az órákon néha fáj a feje. A legszívesebben itthon tartanám karácsonyig, de unatkozna és vágyódna az iskolába."

Anna Iljinyicsnának igaza volt, de már késő lett volna iskolát cserélni, s a dolog így őszre halasztódott. A tanév befejezése után még nehezebb lett velem a helyzet, mert nevelőanyámnak nemritkán egész napokra magamra kellett hagynia.

Szerencsére 1914 júliusában „világjárónk", Mark Tyimofejevics szabadságot kapott, Pétervárra jött, s magával vitt bennünket. Lenyűgözően érdekes utazást tettünk a Volgán a „Borogyino" nevű gőzössel. Szarátovban engem otthagytak a rokonoknál vendégségben, s nevelőszüleim, ki sem szállva, tovább utaztak délnek, miután megállapodtunk abban, hogy a Fekete-tenger partvidékén néhány hetet pihenéssel töltenek, majd visszafelé jövet magukkal visznek.

Az első világháború kitörése azonban meghiúsította kitűzött tervünket, s én egy időre ottragadtam a rokonoknál. Anna Iljinyicsna, Szarátovot elkerülve, Vologdába utazott húgához és anyjához; Mark Tyimofejevicset pedig szolgálati ügyben Pétervárra – új nevén Petrográdra – rendelték.

„Háború van – írta Anna Iljinyicsna 1914. július 22-én Atkarszkba, ahol bátyámnál vendégeskedtem –, nagy baj ez, és nem tudni, kit hol ér."

Anna Iljinyicsna, miután ismét összekerültünk Petrográdon, új szobát bérelt – szám szerint már nem is tudom hányadikat –, s tovább folytattuk vándoréletünket Peszkiben. Az iskolai tanítás kezdete még messze volt, s hogy ne hagyjon egész nap magamra, nevelőanyám magával vitt a Pantyelejmon utcai nyomdába, ahol akkoriban a „Rabotnyica" című lapot nyomták, vagy a „Pravda" szerkesztőségébe, amely az Ivan utcában volt.

Egy alkalommal mégis otthon hagyott, s azt mondta, hogy csak a nyomdába megy és hamarosan visszatér. Az idő múlt, sokáig nem jött haza, s én eluntam a várakozást. Nem sokat töprengtem, magamhoz vettem az erszényemet, amelyben volt egy kis aprópénz, felültem a villamosra, s elmentem a Pantyelejmon utcába. Hátul az udvarban hamar megtaláltam a nyomdát, s bátran bementem. Szerencsémre Anna Iljinyicsna még ott volt. Amikor megpillantott, nagyon elcsodálkozott.

– Az ég szerelmére, Gorka, hogy kerülsz te ide?

– Egyszerűen. Felültem a villamosra, és eljöttem.

– De hiszen megállapodtunk, hogy otthon maradsz és megvársz! Egyébként is, hogy találtál ide? Még majd eltévedsz, elveszel, aztán hol akadok rád?

Panaszos képet vágtam, odasimultam ruhájához.

– Dehogy, jól megjegyeztem az utat. Meg egyedül annyira unatkoztam, hát eljöttem. Ne tessék haragudni! – kérleltem.

Anna Iljinyicsna megenyhült. S ettől kezdve szinte sohasem hagyott egyedül.

Minden nap reggeli után együtt ültünk villamosra, s elmentünk az Ivan utcába. A szerkesztőségbe érve Anna Iljinyicsna leült egy iratokkal megrakott asztalhoz, és

munkához látott: leveleket olvasott, korrektúrát javított, látogatókkal tárgyalt. Külön dolgozószobája nem volt. Sürögtek-forogtak körülötte az emberek.

Nekem ott volt a szerkesztőségi papírkosár, tömve borítékokkal. Még mindig szenvedélyesen érdekelt a bélyeggyűjtés; leszedtem a borítékokról a bélyegeket, s örültem, ha akadt közöttük olyan új vagy külföldi bélyeg, amilyen még nem volt az albumomban.

– Goruska – fordult hozzám egyszer Anna Iljinyicsna –, ha akarod, bemutatlak valakinek, aki meséket ír.

S látva érdeklődésemet, odavezetett az ablaknál álló asztalkához, amelynél egy jól megtermett, kerek arcú férfi ült, pipával a fogai közt.

– Jefim Alekszejevics – szólította meg Anna Iljinyicsna –, nem akar összebarátkozni a fiammal, Gorkával? Mutassa meg neki a meséit, nagyon érdekli. Gora, ez az a bácsi, aki meséket ír, a neve Gyemjan Bednij!

– Gyemjan Bednij – Muzsik Vrednij.[6] Továbbá: Jáska, a rézcsatos katonácska[7] – mutatkozott be mókás szójátékkal a meseíró. – Nem is tudtam, Anna Iljinyicsna, hogy fia van!

– Nem édes, hanem fogadott fiam! Mindjárt nagynak született, még írni-olvasni is tudott – nevetett Anna Iljinyicsna. – Csak az a baj, hogy sok vele a gond: egyedül hagyni sajnálom, unatkozik, velem akar jönni...

– Én már ismerem a bácsit! – jelentettem ki vidáman, amikor Anna Iljinyicsna magunkra hagyott és visszament az asztalához. – Csak nem láttam még, hogy milyen, de a meséit olvastam az újságban... Volt ott egy

[6] Veszélyes paraszt. – *A ford.*

[7] Gyemjan Bednij (J. A. Pridvorov) ilyen tréfás álneveken tette közzé akkoriban verseit és meséit.

mese a ravasz kupecről, aki a viharos Volgán Istenhez imádkozik, és megfogadja, hogy „mint ez az árboc, akkora gyertyát gyújtok neked".

– No és hogy tetszett? – érdeklődött Gyemjan. – Kié a jobb, az enyém vagy Krilové?

– Ne-e-em tudom – dadogtam. – Krilov mindig állatokról mesél, nem úgy, mint a bácsi.

– Igen, igen. Sok minden megesik. Van úgy, hogy az állatok jobbak, mint az emberek, s van úgy, hogy az emberek rosszabbak, mint az állatok.

Nem egészen értettem a célzást, s okosabbnak tartottam, ha hallgatok.

– Adjak neked könyveket, melyekben az én meséim vannak, ha már úgy tetszettek neked?

Igenlően bólintottam, s Gyemjan Bednij kivett az asztalfiókból két vékonyka kötetet, szép, színes fedőlappal. Lendületes írással mindegyiket dedikálta és átadta nekem. Megköszöntem, s vissza akartam menni Anna Iljinyicsnához, de a meseíró megállított:

– Láttad már, hogyan nyomják a mi „Pravdá"-nkat? Nem? Ha akarod, elmegyünk s megnézzük. Itt van a közelben. – És mikor észrevette, hogy az örömtől felragyogott a szemem, odakiáltott nevelőanyámnak: – Anna Iljinyicsna! Megyünk a nyomdába, megnézzük, hogyan és miből csinálják az újságot. Nincs ellene kifogása?

– Már hogy lenne – de bánt a lelkiismeret, szabad-e ezzel terhelnünk. Magam is elsétálhatnék vele, bár igaz, hogy átkozottul kevés az időm! Csak arra kérem, ügyeljen rá, el ne mászkáljon sehová, mert mindenbe belekotnyeleskedik!

A „Pravda" nyomdája majdnem átellenben, az utca másik oldalán volt. Megnéztük a szedőtermet, s ott kaptam emlékül egy frissen kiszedett sort, e két szóval: „Geor-

gij Lozgacsov". Jártunk a sztereotipműhelyben is, ahol csak úgy árasztották a forróságot a domború, fényes, frissen öntött formák, amelyeken kidudorodott a szedés szövege. A gépteremben az ütemesen mozgó nyomdagépek ontották a kész lappéldányokat, amelyek erős olaj- és nyomdafestékszagot árasztottak. Gyemjan Bednij mindent megmutatott, elmagyarázta az újság egész gyártási folyamatát, s közben nem feledkezett meg Anna Iljinyicsna figyelmeztetéséről: fogta a kezem, s egy tapodtat sem engedett el maga mellől. Ennek ellenére mégis sikerült valahol összefestékeznem magam. A nyomdából örömtől sugárzó arccal, elégedetten érkeztem vissza.

Anna Iljinyicsna mindig hazavitte a kefelevonatokat. Szedéskor előfordultak néha kihagyások, helyesírási és egyéb hibák, s esténként sokáig javítgatott a levonatokon. Nekem úgy rémlett, hogy ez nem is olyan nehéz. Gyakran megfigyeltem, hogyan küszködik a munkával, megjelölve a hibás helyeket.

– Hadd segítsek! Én is megtalálom és ki tudom javítani a hibát – ajánlkoztam valamelyik este. – Meg tetszik látni, hogy tudom!

Abban, hogy rábukkanok a szövegben a helyesírási hibákra, Anna Iljinyicsna nem is kételkedett, s odaadott nekem javítani már megszerkesztett levonatokat. Bármily csekély volt a segítség, valamivel mégis csökkentette munkáját. Én meg szörnyen büszke voltam, s emellett elfoglaltságot is találtam magamnak.

– No, te kis segítőtársam! – szólt mosolyogva nevelőanyám, amikor látta, hogy későre jár és ásítozni kezdek. – Gyere, lefektetlek aludni, mára elég volt a munkából!

Az 1914-és esztendő utolsó hónapjai néhány jelentős változást hoztak családi életünkben. Először is, vége szakadt kettőnk bolyongásának szobáról szobára. Átköltöztünk a Grecseszkij sugárútra egy lakásba, amelyet Mark Tyimofejevics bérelt részünkre ugyancsak a Peszki kerületben. Marija Alekszandrovna is hozzánk költözött, miután eljött Vologdából. Másodszor, letelt Marija Iljinyicsna száműzetése. Elkísérte anyját Petrográdra, ő pedig Moszkvában telepedett le. Harmadszor, az új tanévet már új iskolában kezdtem el: egy kereskedelmi iskola legfelsőbb előkészítő osztályában. Az iskola a Mitnyin téren volt, ahol egykor Nyikolaj Csernisevszkijt, az önkényuralom foglyát, alávetették a polgári jogoktól való megfosztás szertartásának.

Nagy szomorúságunkra elmaradt még egy hőn óhajtott esemény: nem csatlakozott hozzánk a család feje, Mark Tyimofejevics, akinek még mindig nem sikerült megszabadulnia „repülő" szolgálatától. Egyébként Anna Iljinyicsna szerény jövedelmén és anyjának özvegyi nyugdíján kívül Mark Tyimofejevics szolgálata és keresete volt a család megélhetésének fő forrása.

Marija Iljinyicsna Moszkvában főbérleti lakást vett ki, s hol a Sziromjatnyikov, hol pedig a Kozsevnyikov utcából írt. Eltengődött valahogy abból a pénzből, amelyet magánórák adásával keresett, s bármilyen nehéz volt is a sorsa, sohasem panaszkodott.

Marija Alekszandrovna állandóan levelezett lányával, másodnaponként, sőt olykor mindennap írt neki. Levelei telve voltak aggódással. Féltette lánya életét és egészségét, hiszen Moszkvában bármely óvatlan lépés ismét letartóztatással, börtönnel, újabb száműzetéssel fenyegette Maruszját...

„Drágám, légy óvatos, főként vigyázz az egészségedre és minden egyébre, hogy ne történjen baj, mert ez szörnyen elszomorítana..." – írta 1914. november 3-i levelében.

Marija Iljinyicsna, a hivatásos forradalmár, jól tudta, mit értett anyja ezen a kifejezésen: „minden egyébre"; s a tapasztalat megtanította a kellő óvatosságra.

Marija Alekszandrovna megsejtette, hogy Maruszjája aligha tud megélni az alkalmi óraadásból származó rendkívül szerény és ráadásul nem is állandó keresetből, s nemegyszer felajánlotta lányának, hogy nyugdíjából segíti, de ez gyengéd szavakkal visszautasította a támogatást, s váltig bizonygatta, hogy semmiben sem szenved hiányt. Szerénységből és az esetleges kíváncsi tekintetek miatt Marija Alekszandrovna mindig franciául írt erről.

„Ha pénzre van szükséged, írj: ami az enyém, az a tied!" – ismételgette.

Szinte minden levelében beszámolt a családi eseményekről; de hallgatott magáról, saját egészségi állapotáról, amely – túl a nyolcvanadik életévén – súlyosan leromlott.

Szellemi frisseségének megőrzésében nem kis része volt annak, hogy Vlagyimir Iljics mindig erőtől, életörömtől és gyermeki szeretettől áthatott leveleket küldött neki a messzi Svájcból. De nem adatott meg számára, hogy fiát még egyszer viszontlássa és szívére ölelje...

1915 telén kissé szokatlan vendég érkezett új lakásunkba. Vak volt, s egy serdülő fiú kíséretében jött, aki vezette az utcán. Anna Iljinyicsna és anyja nagyon szívélyesen fogadták, megkínálták teával, s élénk beszélgetésbe mélyedtek vele a petrográdi helyzetről és életről, közös ismerőseikről. A vendég Vaszilij Andrejevics Selgunov régi

bolsevik munkás volt, aki még a kilencvenes évekből jól ismerte Lenint, s a marxista körök első tagjai közé tartozott. Látását 1905-ben vesztette el, de még hosszú évekig lankadatlanul folytatta forradalmi tevékenységét (1939-ben hunyt el).

Vakságát láthatólag a megszokás nyugalmával viselte el, mindig élénk, vidám és mosolygós volt. Sötétszőke haját lazán hátrafésülve hordta, dús bajusza és szakálla csaknem eltakarta száját. Magatartásából, ha nincs rajta az üres szemgödröket takaró sötét szemüveg, aligha gondolhatta volna bárki, hogy világtalan.

Anna Iljinyicsna bemutatott Vaszilij Andrejevicsnek; ő kedvesen, barátságosan üdvözölt, s eltréfálkozott velem. A későbbi találkozások alkalmával néha hosszasan elüldögélt nálunk, és szerette, ha felolvastam neki. Hálája jeléül megsimogatta a fejemet és homlokon csókolt, bajuszával csiklandozva bőrömet. Egyik cigarettát a másik után szívta; amikor gyufát gyújtott, ujjával kitapintotta a tüzet, hogy jól rá tudjon gyújtani, s ettől ujjai sárgásbarnák és füstösek voltak.

Nem féltem tőle – mint általában a vakoktól a gyerekek –, sőt igen hamar megszoktam látogatásait, és megszerettem.

... Az új iskola, ahová beírattak, sokban különbözött az előző, Fröbel-féle tanintézettől. Koedukációs iskola volt, s a fiúk kötelezően lányokkal ültek együtt az osztályban. Padszomszédom egy szelíd kislány, a szőke Ljuba volt. S a kialakult hagyománynak megfelelően ő lett az állandó párom, úgynevezett „hölgyem" a táncórákon; itt ugyanis a legalsóbb osztályoktól kezdve kötelező tantárgynak számított a tánc. A fiúk és a lányok ilyen „szentesített" barátsága csakhamar kizárta az iskolákban oly elterjedt vásottságot, durva csínytevést. Az iskolai rend-

tartás előírta az udvariassági formák és bizonyos etikett szigorú betartását a kölcsönös érintkezésben, különösen az idősebbekkel szemben. A tanítókkal való találkozáskor például a fiúk utat engedtek és kötelességszerűen meghajoltak, majd vigyázzba merevedtek, a lányok pedig kecsesen „pukkedliztek": kötényüket ujjukkal kissé megemelték, és szertartásosan térdet hajtottak.

Anna Iljinyicsna nagyon helyesnek találta az ilyen szabályokat. Már korábban is arra törekedett, hogy megtanítson az udvarias viselkedésre – hiszen otthon vagy vendégségben gyakran voltam együtt felnőttekkel –, de gyerek módra megmakacsoltam magam. Most azonban, minthogy ez az iskolában szokás volt, otthon is feltétel nélkül alávetettem magam az előírt szertartásnak.

Meg kell mondanom, hogy ez az iskola falai között meggyökeresedett nevelési irányzat a tanulmányi színvonalra is kedvezően hatott.

A karácsonyi szünetben iskolatársaimmal előadtuk „Az életre kelt majom" című mesejátékot. Nekem jutott a főszerep, én voltam a majombábú, aki egy Duka nevű kislány varázsszavára feléled. Barna vászon kezeslábasba öltöztettek, amelyen hatul farok lengett, s majom-álarcot viseltem. Emlékezve Anna Iljinyicsna szarátovi alakítására, igyekeztem mennél élethűbben utánozni a majmot. Kényeskedve illegettem magam, sőt a nagyobb hatás kedvéért az orromat piszkáltam és bolhászkodtam. A nézők gurultak a nevetéstől. Az álarc alatt én is alig tudtam visszafojtani a kacagást; félő volt, hogy kiesem a szerepemből, amelyet egyébként hibátlanul megtanultam.

A zárójelenetben így hálálkodtam a tündérlányának, Dukának:

Duka, úrnőm, engedd nekem,
Kezed csókkal illethessem:
Engem, akit plüss borított,
Varázsszavad feltámasztott!

Az előadás végén a nézők berohantak a színpadra (a jelképes színpadot csak egy függöny választotta el a nézőtértől), lelkesedésükben majd hogy le nem szakították ruhámról a majomfarkot, s az álarc nyílásán keresztül kis híján kinyomták a szememet.

PETROGRÁD ÉS MOSZKVA KÖZÖTT

Hosszas vita folyt arról, hová menjünk nyaralni, s végül Mark Tyimofejevics kibérelt egy kisebb nyaralót Likosinóban, félúton Petrográd és Moszkva között. Itt töltöttünk néhány hónapot. Marija Alekszandrovna mérhetetlen örömére egy ideig Marija Iljinyicsna is velünk nyaralt. S néhány napra Dmitrij Iljics is eljött, amikor szolgálati ügyben Moszkvában járt. Nem is sejtette, hogy ez az örömteli együttlét az utolsó találkozása anyjával. Mark Tyimofejevics szabadságának csak egy részét tölthette velünk.

Marija Alekszandrovnának egyre romlott az egészségi állapota, bár most is igyekezett erőt venni magán, s tőle telhetően leplezte gyengeségét. Milyen szívesen jött volna velünk az erdőbe, milyen élvezettel szedegetett volna gombát, szamócát! De ez már meghaladta erejét, s beérte annyival, hogy a nyaraló közvetlen közelében rövid sétákat tegyen.

„Mindennap sétálunk – írta 1915. augusztus 9-i levelében kisebbik lányának. – Az imént, kávézás után, Ánya és Gora kiment az erdőbe gombát szedni, én meg a ház körül kószálgattam egy kicsit; sok jó gombát hoztak, az a tervünk, hogy megszárítjuk."

Korán reggel pásztorsíp hangja ébresztett fel bennünket. A pásztor a közeli domboldalon ült, s egy különös dallamot játszott sajátkezűleg készített hangszerén – mindig csak ugyanazt. Az ismerős hangra lassú járással egybesereglettek minden irányból a tehenek, a reggeli nap vakító sugaraitól hunyorogva. A pásztor ekkor felállt, hangszerét csizmaszárába dugta, s karikás ostorát vállára vetve elindult a rétre. A csorda engedelmesen követte.

Az erdőben egy mindössze néhány méter széles folyócska folydogált. Varja nővérem, aki akkor nálunk vendégeskedett, majdnem szerencsétlenül járt ennél a folyónál. Egy forró nyári napon Anna Iljinyicsna és Varja gombát meg szamócát szedett az erdőben, majd elhatározták, hogy megfürdenek. Akkor még nem tudtam úszni, s a füves parton üldögéltem, ők pedig felfrissülve lubickoltak az átlátszó, hűs vízben. Fürdés után Anna Iljinyicsna közvetlenül a part közelében megállt, kinyomkodta hajából a vizet, s várta Varját, aki nem tudott betelni a lubickolással. Végül nővérem a part felé úszott, s már lábra akart állni, de hirtelen megbotlott, elvesztette a talajt a lába alól. Ösztönösen belekapaszkodott egy kis bokorba, de az nem bírta el, a vékony ág letört. Varja ijedten felkiáltott, s a folyó magával sodorta. Anna Iljinyicsna öt-hat méterre lehetett tőle. Az első pillanatokban kiáltásokkal biztatta a már-már elmerülőt: – Ússz, Varenyka, próbálj meg úszni! – s közben körültekintett, hogy valamit odanyújtson segítségül. Szerencsé-

re sikerült kihalásznia egy sodródó ágat, odanyújtotta Varjának, az belekapaszkodott, s Anna Iljinyicsna óvatosan odavonta magához.

Mindez oly gyorsan történt, hogy még fel sem foghattam a nővéremet fenyegető veszélyt. Egy perc sem telt belé, s már mindketten a parton voltak. Anna Iljinyicsna heves szemrehányásokkal illetett tétlenségemért.

– Még az sem jutott eszedbe, hogy a kezedben levő botot odadobd nekem! Tőled meg is fulladhatott volna Varenyka!

– Miért fulladt volna meg? Hiszen együtt jöttek ki a folyóból! – méltatlankodtam.

– Csak szerencsés véletlen, hogy kifogtam egy ágat és odanyújtottam neki. Ha ez nincs, Varja tovább sodródik és megfullad!

Még sokáig nem tudtam elhinni, hogy nővéremet valóban ekkora veszély fenyegette. De elbeszélése végül is meggyőzött róla.

Likosinói tartózkodásunk alatt összebarátkoztunk egy mérnök család gyerekeivel. Különös vezetéknevük volt: Zsuk[8]. A fiú, Szerjozsa Zsuk, rajongott a mozdonyokért, s ez a rajongás rám is átragadt. Rövidesen minden füzetem és albumom tele volt rajzokkal, amelyek különféle rendszerű mozdonyokat és egész személyszállító vonatokat ábrázoltak.

Akkoriban még újdonságszámba mentek a magas, karcsú, hegyes orrú, „SZ" jelű szormovói daliák, amelyek a gyorsvonatokat vontatták. Valahányszor meghallottam a közeledő vonat dallamos füttyjelét, lélekszakadva rohantam a vasúti töltéshez, s elbűvölten bámultam a tüzet okádó vasparipa száguldását. Ha szerencsém volt, és a

[8] Bogár. – *A ford.*

vonat röpke percekre megállt a mi kis állomásunkon, a mozdony körül őgyelegve vizsgálgattam formáit, beszívtam a gőz, a pakura és az átforrósodott fém különleges szagát, gyönyörködtem a kacér szélfogóval ellátott, kecses kéményben. És őszintén elszomorodtam, amikor felhangzott a kalauz sípjának fülhasogató trillája, majd ezt követően az indító gőzsíp hatalmas akkordja. A mozdony, miközben hengerei gőzt okádtak, elmozdította a szerelvényt, hatalmas piros kerekei forogni kezdtek... És tovaszáguldott, eltűnt, amerre a csillogó sínek egyetlen elmosódó csíkba olvadtak össze a látóhatárral...

A nyarat megérintette az elmúlás, az erdők új, élénk színeket öltöttek. Szeptember 3-án visszatértünk Petrográdra, ahol már várt ránk az új lakás, énrám pedig ismét egy új iskola.

A SIROKAJA UTCA

A „HAJÓLAKÁS"

Ez alkalommal Mark Tyimofejevics olyan lakást választott, amely megfelelt ízlésének, számításba véve, hogy végre együtt fog lakni velünk: akkoriban nevezték ki az Első Volgai Gőzhajózási Társaság igazgatójává, s a társaság székháza Petrográdon, a Nyevszkij és a Lityejnij proszpekt sarkán volt.

A házat, amelybe Likosinóból visszatérve költöztünk, valamilyen eredetieskedő építész emelte a Sirokaja és a Gazovaja utca sarkán. Hegyesszöget képező, ötemeletes épület volt, háromszögű erkélyekkel, s hajóorra emlékeztetett. Mindkét utca felől volt bejárata; a kapuk egy tágas előcsarnokba nyíltak, ahonnan enyhe lejtésű csigalépcső vezetett fel. Az előcsarnokban lift is volt.

A hétlakásos emeleteken minden lakás ajtaja egy tágas előtérre nyílt, s így a házban csak egy lépcsőt kellett építeni.

„Hajózási igazgatónk" a 24-es számú ötszobás saroklakást választotta ki a család részére a második emeleten.

Minthogy a lakás a „hajóorr" legvégén volt, maga is háromszög alakú lett: háromszögű ebédlő, oszloppal alátámasztott, hegyes erkéllyel („Szakasztott olyan, mint egy parancsnoki kabin!" – állapította meg Anna Iljinyicsna),

s tőle jobbra és balra két-két szabálytalan formájú szoba, a Sirokaja és a Gazovaja utcára néző ablakokkal. Balról nyílt Anna Iljinyicsna és Marija Alekszandrovna szobája. jobbról Mark Tyimofejevics háló- és egyben dolgozószobája meg egy kisebbfajta gyermekszoba. A lakást egész hosszában egy keskeny folyosó szelte át, amely a bejárati ajtóhoz vezetett.[1]

Anna Iljinyicsna sokáig gúnyolódott férjének különc választásán és ferde sarkú szobáján, amelyben még a bútorokat sem lehetett szabályosan elhelyezni, de általában mégis elégedett volt: anyácska szobája és az övé kapta a legtöbb napfényt. Mark Tyimofejevics csak egyetlen körülményt hagyott figyelmen kívül: a közelben nem volt egy kis park, ahol Marija Alekszandrovna sétálgathatott volna.

A lakásváltozás miatt ismét más iskolába kellett járnom. Most a Bolsaja Grebeckaja utcai kereskedelmi első osztályába[2] kerültem – átellenben a Vlagyimir Tiszti Iskolával, amely az 1917-es októberi harcokban örökre emlékezetessé vált.

Ettől kezdve már nem „hátulgombolós" előkészítős voltam, hanem igazi kereskedelmista. E jelentős esemény alkalmából nevelőanyám elvitt egy üzletbe, s vett egy bárányprémgalléros, zöld szegélyű téli formaköpenyt, csillogó rézgombokkal, amelyeken az iskola nevének kezdőbetűi ékeskedtek, továbbá egy zöld szegélyű egyensapkát, kidomborodó kokárdával. A jó gyakorlati érzékkel megáldott Anna Iljinyicsna az egyenruha vásárlásakor a növésre is gondolt, minek következtében a köpeny gombjait rögtön át kellett varrni, a sapka pedig makacsul a fülemre csúszott.

[1] Ezt a Lenin utca (volt Sirokaja utca) 52. számú házban levő lakást 1925–1926-ban Lenin Múzeummá alakították át.

[2] A jelenlegi középiskola III–IV. osztályának felel meg.

De ez egy csöppet sem akadályozott abban, hogy büszkélkedjek formaruhámmal és „nagynak" érezzem magam.

Miután Anna Iljinyicsna így kiöltöztetett, nem állhatta meg, hogy tüstént el ne vigyen a fényképészhez és teljes díszben meg ne örökíttessen. S Marija Alekszandrovna, aki pontosan számon tartott minden családi eseményt, 1915. szeptember 4-i levelében közölte Marija Iljinyicsnával, hogy „Gora egyensapkában jár az új iskolába, s ettől el van ragadtatva".

Továbbra is jól tanultam, gyorsan elsajátítottam mindent, s ezért olykor szórakozottan viselkedtem az órákon. Földrajztanárom és egyben osztályfőnököm többször is megrovásban részesített magaviseletem miatt. A tantervben jelentős helyet foglalt el a tanulók fizikumának fejlesztése, a torna; s a munkaórákon egyebek közt elsajátítottam a könyvkötést. Az első könyv, amelyet önállóan bekötöttem, egy olasz közgazdásznak, Ugo Rabbenónak „Agrárkérdés" című tanulmánya volt, amelyet Anna Iljinyicsna fordított oroszra. Művemet újévi ajándékul nyújtottam át neki, s nagyon elégedett volt vele.

A kereskedelmiben már a legalsóbb osztályoktól kezdve tanították a francia nyelvet. Nem kellett elmaradást behoznom, mert szerencsére elég jól tudtam franciául; az Uljanov családban, idegenek előtt, olykor konspiratív célokat szolgált ez a nyelv, s még Vologdában tanítani kezdtek a francia beszédre és olvasásra.

Kiejtésem helyes és tiszta volt, de puszta pajkosságból kiforgattam egyes francia szavakat, mert véletlenül hasonlítottak valamilyen orosz szóhoz, vagy orosz-francia „öszvérszavakat" alkottam.

Anna Iljinyicsna haragudott ezért, de Mark Tyimofejevics csak mosolygott a szakállába. Ő csak nagy üggyelbajjal tudott kinyögni néhány francia vagy német monda-

tot, s leplezetlen nemtetszéssel fogadta, ha az asztalnál franciául folyt a társalgás.

– Már megint engem szidnak – szólalt meg váratlanul ilyen beszélgetés közben, tettetett sóhajjal, s észrevétlenül felém kacsintott.

– Mit ki nem találsz, Mark – méltatlankodott Anna Iljinyicsna. – Csak beszélgetünk anyácskával, és eszünk ágában sincs, hogy rosszat mondjunk rólad! (Nevelőanyám még a mindennapi családi érintkezésben is kerülte az efféle szavakat: „hazudni", „szidni". Az ilyen kifejezéseket durvának tekintette.)

Mark Tyimofejevics azonban nem adta meg magát:

– Ha nem szidtok, miért nem beszéltek a jelenlétemben oroszul? Tudjátok, hogy egy kukkot sem értek franciául. De ha titkolni valótok van előttem, akkor más a helyzet!

Anna Iljinyicsna nem tartotta szükségesnek, hogy vitába szálljon férjének ezekkel az egyszerű érveivel, s igyekezett tréfára fordítani a dolgot.

A CSIZMÁS KANDÚR

Francia tudásomnak köszönhettem, hogy újból szerepet kaptam egy iskolai előadáson.

Az első osztály tanulói Perrault ismert meséjét, „A csizmás kandúr"-t adták elő, a harmadikosok pedig a „Hamupipőke"-t. Mindkét darab franciául került színre, a francia tanárnő rendezésében. A kis színészek ruháit a szülők készíttették el, a tanárnő vázlatai alapján.

Marija Alekszandrovna erről is hűségesen tájékoztatta Moszkvában élő lányát. 1916. április 24-i levelében ezt írta:

„Ma van nálunk az első nyári nap, valósággal rekkenő a hőség. Este Gora francia színielőadásra megy. Két jelmez készült számára, ahogy a francia tanárnő előírta: rózsaszínű harisnyával és piros cipővel . . ."

Anna Iljinyicsna természetesen eljött, hogy megnézze nevelt fiát az egyik főszerepben. Én voltam a darabban az ifjú Jean, aki egy kandúrt kapott örökségül, s nem tud vele mit kezdeni; a kandúr okosabbnak bizonyul gazdájánál, s ravasz fortélyokkal híres emberré teszi.

A kandúr szerepét osztálytársam, Zsenya Ennyenberg játszotta. Emlékszem, alig tudtam visszatartani a nevetést, amikor mélabúsan latolgattam, mitévő legyek a kandúrral: „Que dois-je faire avec lui? Je serai obligé de le manger!" (Mitévő legyek vele? Végül is rákényszerülök, hogy megegyem!)

Velem ellentétben Zsenyának, a kandúrnak sikerült komoly hangnemben végigjátszania szerepét. Könnyebb volt neki, mert kandúr-álarcban játszott . . . De a nézők így is jóindulattal fogadták a darabot.

A „Hamupipőké"-ben szarátovi barátom, Mitya Baramzin alakította a herceget, vagy a királyt. Mióta ugyanabba az iskolába jártunk, megszakadt barátságunk újjáéledt.

Mitya apja, Jegor Vasziljevics, akárcsak A. P. Szkljarenko, régi bolsevik volt, Lenin harcostársa a jenyiszeji száműzetés idejéből.[3] Szkljarenkóékhoz hasonlóan Baramzinék is átköltöztek Petrográdra. Jegor Vasziljevics kedv-

[3] J. V. Baramzin és felesége 1920-ban ugyanazon a napon halt meg. Anna Iljinyicsna nem hagyta sorsára Mityát, magához vette, s a fiú ott élt nála. Baramzinék lányát, Nyinát F. V. Lengnyik, egy régi bolsevik fogadta be családjába. Mitya 1942-ben hősi halált halt a fronton.

telésből festegetett, s egyszerű, mesterkéletlen tájképeit rendszerint odaajándékozta barátainak. Két kisebb képét 1916-ban Anna Iljinyicsnának adta; egyikük, a „Tóparti fa" még ma is megvan, s a Sirokaja utcai emlékmúzeumban látható.

Mityának kicsiny korától tehetsége volt a szórakoztatáshoz, s az iskolában lezajlott első nyilvános fellépésünk után lelkesen szervezte a házi színielőadásokat, hármunk – Mitya, Nyina húga és jómagam – állandó részvételével. A közönség rokonokból és ismerősökből verbuválódott. A vállalkozó szellemű Mitya a gazdaságosság elve alapján meghatározta a belépődíjat, s a jövedelemből valóságos házi bábszínházat rendezett be.

A nyári szünidőben meglátogathattam szüleimet, akik akkor Harkovban laktak. Apám továbbra is háziszolga volt, anyám az otthoni teendőket végezte, s némi mosással járult hozzá a család megélhetéséhez. Varja nővérem sikeresen elvégezte a gimnáziumot. Mintegy kétheti harkovi tartózkodás után vele együtt néhány napra Szarátovba utaztam Sura nővéremhez, majd a „Bojarinya" gőzössel Nyizsnij-Novgorodon és Ribinszken keresztül visszatértem Petrográdra.

Szívből örültem a volgai útnak, amelyet Mark Tyimofejevics szervezett. A hajó kapitányának, a figyelmes és jólelkű Vaszilij Ivanovics Durnyevnek személyes felügyelete alatt teljes szabadságot élveztem, s napokat töltöttem a felső fedélzeten és a kormányosfülkében.

A Petrográd–Harkov–Szarátov–Petrográd „világkörüli út" végén, a Nyikolaj-pályaudvar peronján, egy napsütéses reggelen Anna Iljinyicsna várt rám, s elégedetten állapította meg, hogy jól lesültem, megerősödtem, s mintha meg is nőttem volna, jóllehet mindössze másfél hónapig voltam távol.

Mark Tyimofejevics, aki második apám lett, jelentős helyet töltött be életemben. 1916-ig szinte alig volt alkalma, hogy együtt éljen családjával; s ennek ellenére soha senkihez nem ragaszkodtam annyira, mint nevelőapámhoz. Ez a jól megtermett, egyszerű, nyíltszívű ember egészen megnyert magának. Mindig fesztelenül, szinte egyenlő félként bánt velem (ami, meg kell vallanom, nem mindig tetszett Anna Iljinyicsnának), és szabad óráiban szívesen mesélt az életéről.

A jobbágyság eltörlése után két évvel született Szizrany környékén, a Volgánál. Paraszt szülők gyermeke volt. Családja egy évszázadon keresztül Besztuzsev földbirtokos jobbágyi rabságában sínylődött.

Apja halála után Pável bátyja támogatásával beiratkozott a Pétervári Egyetemre, s 1886-ban sikeresen befejezte tanulmányait. Az egyetemen kezdődött és szilárdult meg barátsága évfolyamtársával, Alekszandr Iljics Uljanovval és ennek húgával, Annával. Alekszandrral együtt belépett a Volga-vidéki Egyetemi Hallgatók Segélyegyletébe. Ott alakult és bontakozott ki forradalmi meggyőződése, amely egész későbbi sorsát meghatározta.

1889-ben rokonságba került az Uljanov családdal: feleségül vette Anna Iljinyicsnát. Akkortájt kötött életre szóló barátságot Leninnel; befolyására csatlakozott a marxista bolsevikokhoz, s ettől fogva tevékenyen részt vett a forradalmi mozgalomban.

Nagyszerű matematikus volt, és tehetséges sakkozó. Nemegyszer mérte össze tudását a sakkban Vlagyimir Iljiccsel – aki erős ellenfélnek számított –, s olykor még a szamárai „matadorokkal" is kiállt. Büszkén emlegette a híres Lasker és Csigorin felett aratott győzelmeit.

Lenin, aki akkor Susenszkoje faluban volt száműzetésben, a sakkozókra jellemző szenvedéllyel figyelte sógora eredményeit, s 1899 februárjában ezt írta neki:

„A maga játszmáját is megvizsgáltuk. Ennek alapján úgy látom, hogy sokkal jobban játszik... Különben most bizonyára drukkolt volna, hiszen olyan emberrel kellett mérkőznie, aki megverte Laskert."[4]

Valamivel később, hozzátartozóihoz írt egyik levelében (1899 áprilisában) meglehetősen harcias hangnemben kijelentette:

„A »Russzkije Vedomosztyi«-ban olvastam, hogy Mark Csigorint is legyőzte! A kutyafáját! No, megmérkőzünk mi még vele valamikor!"[5]

A hatóságok, amelyeknek kitűnő értesüléseik voltak Mark Tyimofejevics és az Uljanov család rokoni kapcsolatáról, feszült figyelemmel kísérték Lenin sógorának forradalmi munkásságát, s 1901 tavaszán Mark Tyimofejevics átesett a tűzkeresztségen. Miután nyolc hónapot töltött a moszkvai börtönben, két évre Szizranyba száműzték. A legnagyobb nyugalommal és a választott forradalmi út helyességébe vetett mély meggyőződéssel ezt írta anyjának, Praszkovja Illarionovnának a börtönből:

„... egyedül vagyok. Senki és semmi nem zavar a gondolkodásban, kedvemre elrendezhetem magamban, amit eddig láttam, hogy tudatosabban irányíthassam további

[4] *Lenin* Művei. 37. köt. Budapest 1959. 182 old.
[5] Ugyanott, 194–195. old.

életemet... Lélekben megerősödtem, egyre nő bennem az a vágy, hogy felfogjam az élet értelmét... És ha a sors úgy akarja, hogy itt hatoljak be az élet rejtett értelmébe, akkor ezek a napok – a börtönben töltött napjaim – életem legjobb napjai lesznek..."

Fényképek tömegét mutogatva, lelkesülten mesélt nekem arról, hogyan dolgozott a vasútépítésnél Szibériában és Kelet-Kínában, ahová a szizranyi száműzetés után ment, s miként utazta be 1903-ban a fél világot hajón, Japán, Indonézia, India, a Szuezi-csatorna és a Földközi-tenger érintésével. Marseille-ben szállt partra, azután Párizsban megszakította útját, találkozott az ott élő Leninnel, s 1903 december végén tért vissza Pétervárra.

Útjáról sok ajándékot és emléktárgyat hozott családjának. Anna Iljinyicsna sokáig viselt otthon egy bő ujjú japán kimonót, s gondosan őrzött egy Sanghajból származó csiszolt fémtükröt, amelynek hátlapjára tekergő sárkányokat préseltek, meg egy könnyű indiai pálmalegyezőt. A házastársak íróasztalait kecses kínai bronz- és emailkorsók meg vázák díszítették. Volt a lakásban egy kis bronzelefánt, lábánál játszadozó kínai gyermekkel, egy bronzszarvas és sok más egzotikus emléktárgy. Egy nagy albumot megtöltöttek Sanghaj, Hongkong, Szingapur, Alexandria látképei...

Jól tudtam, hogy nevelőapám nemigen beszél idegen nyelvet. Például a francia orrhangokat sehogyan sem bírta kiejteni. Ezt szelíd mosollyal maga is elismerte:

– Mire való az nekem? Egy orosz parasztnak! Különben is, Ánya öt nyelvet tud helyettem, többet, mint kellene!

Valóban, Anna Iljinyicsna jól beszélt franciául, németül, angolul, olaszul, s valamicskét latinul is tudott.

– De hiszen egyedül tetszett utazni, nélküle! Milyen sok idegen országban járt! Hogyan értette meg magát, ha egyetlen nyelvet sem beszélt? – kíváncsiskodtam.

Mark Tyimofejevics nevetett:

– Persze, azért kotyogtam valamit – egy szót németül, egy szót franciául, tízet oroszul. De leginkább kézzel-lábbal magyaráztam. Jómagam egy kukkot sem értettem, de engem megértettek, már amennyire kellett. Ha venni akartam valamit, egyszerűen kiválasztottam a szükséges dolgot, pénzt mutattam, és szavak nélkül is megértettük egymást. Éheznem sem kellett: bementem egy étterembe ebédelni, az étlapon némileg eligazodtam, aztán odaintettem a pincért, s ráböktem az étlap megfelelő sorára. Szó nélkül hozta, ami kellett.

Régimódi Volga-vidéki családban nevelkedvén, Mark Tyimofejevics mindvégig megőrzött magában valamiféle tisztaságot, ősi oroszos őszinteséget. Nagy darab, testes ember volt, s ugyanakkor olyan áttetsző, mint a kristály.

Valamennyi író és költő közül a legjobban Nyekraszovot, a „parasztköltőt" szerette; miniatűr portréja mindig ott díszelgett íróasztalán. Néha jelenlétemben váratlanul szavalni kezdte (azt hiszem, Nadszontól):

Drága barátom, meghalok,
Csak azért, mert becsületes voltam . . .

– Mark! Tudod jól, hogy nem szeretem, ha ezeket a temetési verseket mondod. Minek szavalsz ilyesmit Gorkának? Azt hiszed, megérti? – szólalt meg tüstént Anna Iljinyicsna.

– No jól van, nem teszem! – mondta nyugodt beleegyezéssel Mark Tyimofejevics. – Hát akkor verses találós kérdést adok fel neked. Nagyon régi – még Nagy Katalin

idejéből származik. – Körülnézett, hangját halkabbra fogta, hogy Anna Iljinyicsna meg ne hallja, mert ő nem szerette, ha pénzzel kényeztettek. – Ha megfejted, kapsz egy ötkopekest fagylaltra:

Áll egy száraz fa
Fal mellé tolva;
Üsd meg ujjaddal,
S csodás hang szárnyal.

– Aligha szárnyal ott csodás hang, ha csak úgy megütik – jegyezte meg gúnyosan Anna Iljinyicsna –, ezzel a „fával" gyengédebben kell bánni.

– Miért tetszik segíteni?! – méltatlankodtam. – Rögtön kitaláltam, hogy zongora! Nem hagyta, hogy magam gondolkodjam!

Felesége tiltakozása ellenére Mark Tyimofejevics szívesen kényeztetett, s ebben ő maga is szemlátomást őszinte örömét lelte. Nem sokkal Petrográdra költözésünk után elvitt egy üzletbe, s tetőtől talpig új holmiba öltöztetett. Nem szeretett félmunkát végezni. Ha valami eszébe jutott, nem sokat fontolgatta, hanem rögtön határozott. Így például egy távoli szibériai kiküldetésből visszatérve, a kilencedik születésnapomra hozott egy valódi kis órát, rubin színű számlappal, nyitott szerkezettel és áttört aranymutatókkal. Anna Iljinyicsna, szokása szerint, dorgálta férjét a drága ajándék miatt, de a „Bonheur" („Szerencse") márka láttán megenyhült és elérzékenyülten így szólt:

– Vigyázz erre az ajándékra, Gorka! Őrizd meg egész életedben – szerencsét hoz!

Mark Tyimofejevics mindig gondosan, de puritánul öltözködött. Valódi perzsa ezüstpénzből készült kézelőgomb-

jain kívül – amelyeken oroszlán, kard és a Nap volt látható – csak egy masszív arany jegygyűrűt viselt. Ezt sohasem húzta le bal keze mutatóujjáról (Anna Iljinyicsna valami oknál fogva nem hordta a jegygyűrűjét).

Mint a többi gyerek, én is sértőnek éreztem és naiv módon nem tudtam felérni ésszel, hogy a felnőtteknek miért szabad minden, s nekem miért mondják minduntalan: gyereknek ezt nem szabad, te még kicsi vagy, majd ha érettebb leszel stb. Ilyenkor Mark Tyimofejevics félig tréfásan, félig komolyan elmondta a már ismert latin közmondást: „Quod licet Jovi, non licet bovi..." Tudtam, hogy ez azt jelenti: „Amit szabad Jupiternek, azt nem szabad az ökörnek" – vagyis a kicsiknek megtiltják azt, amit a nagyoknak megengednek –, és mindig kifejeztem gyermeki tiltakozásomat ezzel az igazságtalan törvénnyel szemben, amely különbséget tesz nagyok és kicsik között. De ezt a tiltakozást az „istenek" nem vették figyelembe.

A természettől fogva jólelkű és nyíltszívű Mark Tyimofejevics még ha beteg volt sem tűrhette az orvost és a gyógyszert, mustártapasszal kúrálgatta magát, vagy egyszerűen feküdt két-három napot. Minden gyógyszert, pirulát határozottan visszautasított, s kedvelt közmondását idézte: „Ha nem hallgatsz az orvosra, kutyabajod holnapra!" Vagy ezt mondogatta: „Az orvos és a patika csak az embert pusztítja!" Ha mozogni kezdett vagy megfájdult a foga, csak bement a fürdőszobába, és saját kezűleg kíméletlenül kitépte a rossz fogat, hiába kérlelték, hogy menjen vele orvoshoz.

Soha életében nem dohányzott és nem ivott szeszes italt, hacsak nem tekintjük a ritka kivételnek számító, különleges ünnepi alkalmakat. Ilyen alkalom volt egyebek között a hagyományos diáktalálkozó. Bárhol tartózkodtak is a volt évfolyamtársak, akik 1886-ban végezték el a

Pétervári Egyetemet minden év tavaszán, egy meghatározott napon egybegyűltek Péterváron, és zajos „legénymurit" rendeztek, felköszöntőkkel, epigrammákkal és diákdalokkal fűszerezve. Minden összejövetelről jegyzőkönyvet készítettek, s ennek másolatát átadták a résztvevőknek.

A nevelőapám íróasztalában őrzött jegyzőkönyvekből örökre emlékezetembe véződött az utolsó rá vonatkozó tréfás versike 1916-ból:

A szőr arcát elborítja,
Zord ugyan, de tisztességes,
Nézz hát gyönyörködve rája:
Ugye Markunk mily érdekes!

Késő éjszaka hazatérve, Mark Tyimofejevics odaült felesége ágyához, s hosszan, vidáman elbeszélte neki, hogyan zajlott le a hajdani diákok s már régóta szakállas, szolid családapák összejövetele.

Velem mindig egyformán viselkedett; még akkor sem emelte fel a hangját, amikor szükségesnek látszott. Nyugodt és szelíd meggyőzéssel igyekezett hatni rám, s érveit gyakran támasztotta alá szellemes aforizmákkal, amelyeknek mindig bővében volt. Nem tudni, honnan szedte őket. A szenvedélyes vitatkozókat például korlátolt, üresfejű embereknek tartotta, s gyakran mondogatta róluk: „Aki vitatkozik, nem ér az semmit." Vagy: „Aki tud és vitatkozik – bolond, aki nem tud és vitatkozik – kétszeresen bolond." Általában minden civódást káros és helytelen dolognak tartott, s erről határozottan kijelentette: „Ha két ember veszekszik, mindketten hibásak."

Ilyen volt és így maradt meg emlékezetemben az én makulátlanul becsületes, okos és szívélyes nevelőapám.

Marija Alekszandrovna továbbra is búslakodott szeretett lánya nélkül. Marija Iljinyicsna még mindig Moszkvában élt; elvégzett egy ápolónői tanfolyamot, s nemegyszer járt egészségügyi osztagával a frontövezetben. Ezt meg is írta anyjának, s Marija Alekszandrovna aggódott lánya egészsége és biztonsága miatt. Utolsó leveleit áthatotta a végtelen szeretet és gondoskodás, az a vágy, hogy mielőbb viszontlássa Maruszenykáját.

Még 1915 tavaszán, amikor osztagával Galíciában járt, Marija Iljinyicsna meglátogatta a lvovi kórházban a sebesült Sztanyiszlav Krzsizsanovszkijt, a szarátovi illegális mozgalomból ismert elvtársát, s magával vitte Moszkvába. Együtt kerültek 1911–1912-ben a bolsevik élgárdába, ugyanazon a napon – 1912. május 8-án – tartóztatták le őket, s együtt töltötték le a vologdai száműzetést. Utána Krzsizsanovszkijt behívták katonának, kikerült a frontra, s 1915 elején súlyosan megsebesült.

Marija Alekszandrovna nagy rokonszenvvel gondolt Sztanyiszlavra. Tudott lányához fűződő meleg barátságáról, s többször is hívta őket, hogy jöjjenek együtt Petrográdra, titkon abban reménykedvén, hogy Maruszját maga mellett tarthatja.

Már túl volt nyolcvanadik életévén, s bár nem hagyta el magát, a közeledő aggkori gyengeség és a rossz közérzet egyre gyakrabban lett úrrá felette. Néha magányáról panaszkodott lányának.

Eleven és erős jelleme azonban még utolsó leveleiben is megmutatkozott:

1916. január 7. „Ma Gora elment az iskolába, Mark a hivatalba, én meg természetesen itt maradtam. Biztatá-

sodra francia könyveket olvasok, és a zene is felüdít. Az ismerősök közül senki sem járt nálunk. Egyébként tegnap este Annáék két ismerőse éjfélig itt volt. Levél sem jött..."

Január 15. „Drága Maruszenykám! Ma kaptam meg 13-án kelt levelezőlapodat, hálás merci[6] érte, drágaságom! Nagyon megörvendeztetett, mert azt a reményt kelti bennem, hogy eljössz. Sztanyiszlavval bizonyára találkoztál már. Ha szabadságot kapott, ellátogathatna hozzánk, ha csak rövid időre is, nagyon örülnénk neki! Indoklásul szolgáljon az, hogy egy jó orvossal kell konzultálnia.

Egymagamban ülök. Ánya ismerősöknél van, Mark és Gora pedig rokonlátogatásra mentek... Várni foglak, kedvesem, drágám, ha lejöhetsz; az a fő, hogy vigyázz az egészségedre, Maruszja!... Nagyon kérlek, írj, ha megkapod ezt a lapot. Szeretettel csókollak, jó egészséget, drágám, és vigyázz az úton!"

Január 28. „... Mondtam már régebben is neked, hogy szeretnék utazgatni a Volgán; a nyaralóban (Likosinóban. – *L.–J.*) unalmasnak, egyhangúnak tetszett az élet; benéznék útközben a rokonokhoz, egy ideig vendégeskednék Marija Andrejevnánál[7], ahol megvan minden kényelem: gyönyörű erdő és rét, fürdés és egyéb..."

Március 10. „Egyre többet fekszem, inkább csak gyengeségből. Várlak, drágám!..."

[6] Köszönet (franciául).

[7] Marija Alekszandrovna unokahúgáról, Marija Andrejevna Gracsevszkajáról van szó, aki Izsevszkben lakott.

Március 12. „Vigyázz az egészségedre, tudod, drágám, hogy mennyire szeretlek! Mi tartóztat Moszkvában, írd meg nekem, kis madaram! Nem akarlak akadályozni, kedvesem, csak azt szeretném, hogy jobb legyen neked..."

Április 19. „Még mindig rosszul érzem magam, bár mindent beszedek, amit az orvos előír; *légszomj* kínoz, nem tudok akadálytalanul lélegzeni, s ez gyötrelmes dolog. A levegőn jobban érzem magam, de sokat járni nem tudok. Alig várom már a volgai utazást, akkor majd jobban leszek, de Mark azt mondja, május közepe előtt nem utazhat, türelemmel kell lennem; most a ház közelében üldögélek a levegőn, és lehet, hogy Ánya *bérkocsin* elvisz kocsikázni..."

Május 4. „Ma ragyogóan süt a nap, de nem készülök sétára, téged várlak, drágám, majd veled megyek. Az imént újra feküdtem. Sokszor csókollak, kedvesem, drágám! Viszontlátásra mielőbb!..."

Ez a szerető anya utolsó fennmaradt levele. Vágya, hogy a Volgán utazhasson, nem teljesült: ereje mindinkább fogyott, egy nagyobb utazást már nem bírt volna el.

Amikor beköszöntöttek az első nyári napok, Mark Tyimofejevics keresett egy nyaralót Bolsije Jukki faluban, nem messze a finn határtól. Oda vitték a beteget, közelebb a természethez, ahová szüntelenül vágyakozott. Nemsokára megérkezett Marija Iljinyicsna is. A találkozás öröme felélénkítette anyácskát, de nem sokáig: közeledett a kérlelhetetlen vég...

Marija Alekszandrovna csendesen, észrevétlenül halt meg, mintha elszunnyadt volna...

Dmitrij Iljics Uljanov
1921

Marija Iljinyicsna Uljanova Vologdában, politikai számüzöttek közöt
1914

Anna Iljinyicsna 1921

Mark Tyimofejevics

A Sirokaja utcai ház Petrográdon. Itt, Jelizarovék II. emeleti lakásában lakott 1917. április 4-től július 5-ig Lenin és Krupszkaja

Marija Alekszandrovna síremléke Leningrádban, a volkovói temetőben (Manyizer szobrászművész alkotása)

Nagyezsda Konsztantyinovna Krupszkaja Georgij Lozgacsovnak ajándékozott fényképe, a hátlapján levő dedikációval

Krupszkaja rajza: „Alvó ifjú"

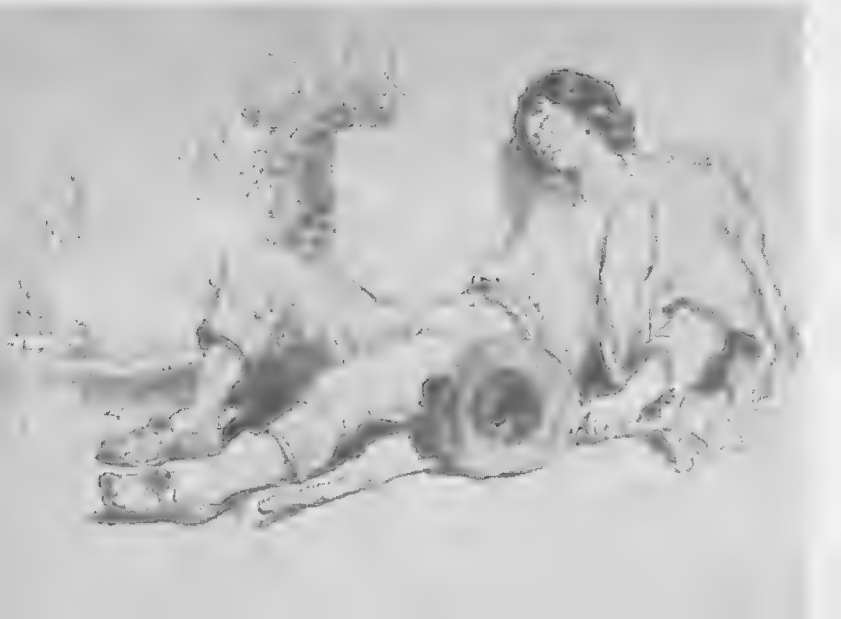

Sok időt töltöttem a nyaralótól nem messze fekvő nagy tónál. Egy öreg ladikon csónakáztam; deszkadarab volt az evezőm. Titokban, hogy Anna Iljinyicsna meg ne tudja, s önmagam számára is váratlanul megtanultam úszni. Mark Tyimofejevics nem volt velünk: lefoglalták hivatali teendői, csak hetenként kétszer jött ki a nyaralóba. Anna Iljinyicsnának pedig más dolga volt, mint hogy velem foglalkozzon, s így majdnem teljesen magamra maradtam.

Egy napon – 1916. július 12-én –, amikor hazamentem ebédelni, elcsodálkoztam a szobákban uralkodó szokatlan csenden. Sehol senki. Óvatosan bekukkantottam Marija Alekszandrovna hálószobájába – az ajtó félig nyitva volt –, s hirtelenében nem is ébredtem rá, milyen szerencsétlenség ért bennünket.

Ágyán ott feküdt Marija Alekszandrovna, sápadtan és nyugodtan, mint mindig. Kinyújtott kezei lágyan hevertek a könnyű takarón. Az ágy két oldalánál szótlanul ült a bánattól lesújtott Anna és Marija Iljinyicsna. Meg sem mozdultak, amikor csendesen beléptem a szobába. Csak akkor értettem meg, mi történt...

Nesztelen léptekkel odamentem Anna Iljinyicsnához, és szó nélkül, részvéttel megöleltem, karommal átfontam a nyakát és hozzásimultam. Lassan, tekintetét le nem véve anyjáról, ő is magához vont, és suttogva így szólt: – Meghalt anyácskánk... Szegény, nem tudta megvárni Vologyuskát! – és újra elfogta a hangtalan zokogás.

Az ágy fejénél levő asztalkán ott állt Lenin fényképe, amelyet 1916 márciusában küldött Svájcból. Ezt a képet – amely a mosolygós Vlagyimir Iljicset szakáll nélkül ábrázolta – Marija Alekszandrovna különösen szerette és mindig magánál tartotta. Utolsó leheletéig megőrizte fia iránti mérhetetlen szeretetét, és rája, a távollevőre gondolva távozott az életből.

Július 14-én, egy barátságtalan, borús és esős napon helyezték örök nyugalomra Marija Alekszandrovnát Petrográdon, a volkovói temetőben, lánya, a 25 éve elhunyt Olga Iljinyicsna mellé.

A sírra szerény fehér keresztet állítottak. Az ugyancsak fehér fatáblácskán rövid felirat hirdette[8]:

MARIJA ALEKSZANDROVNA ULJANOVA
Elhunyt 1916. július 12-én

ANNA ILJINYICSNA BÖRTÖNBEN

A baj nem jár egyedül... Szinte a közmondás igazolásául pontosan egy héttel Marija Alekszandrovna temetése után, július 21-én, fényes nappal nyaralónk elé gördült egy konflis, melyben egy bajuszos, fekete hajú, vállrojtos[9] rendőrtiszt pöffeszkedett. Három rendőr jött vele. A hívatlan látogatók érkezésekor csak Anna Iljinyicsna, én és a háztartási alkalmazott voltunk otthon. Nevelőanyám az ebédlőben tett-vett, én a verandán piszmogtam füzeteimmel és tankönyveimmel. Mark Tyimofejevics és Marija Iljinyicsna Petrográdon voltak, csak estére vártuk őket haza.

A tiszt felmutatta a házkutatási parancsot, s a rendőrök munkához láttak. Egyikük kiment a konyhába „elbeszélgetni" a háztartási alkalmazottal, ketten pedig a

[8] Nemrég monumentális emlékművet – életnagyságú bronzszobrot – helyeztek a sírra.

[9] A vállrojt a törzstisztek jelvénye volt. Fehér sodrott zsinórból készult, s a köpeny jobb vállán viselték.

verandán nekifogtak, hogy lapról lapra, gondosan átvizsgálják könyveimet és füzeteimet. Ott álltam mellettük, s némi kíváncsisággal figyeltem a házkutatás már ismert lefolyását. Észrevettem, hogy rám, a kisfiúra, ügyet sem vetnek, s a nyitott ajtón keresztül bekémleltem Anna Iljinyicsna szobájába. Az asztalon, szokás szerint, szanaszét hevertek a könyvek, a „Voproszi Sztrahovanyija" és a „Rabotnyica" folyóiratok példányai, különféle papírok és egy megkezdett kézirat. Nagyjából sejtettem, mi az, amire a házkutatásoknál a legjobban fáj a rendőrök foga; s míg ők a verandán könyveimmel szórakoztak, észrevétlenül besurrantam a szobába, találomra felnyaláboltam az asztalról a kéziratok és a folyóiratok egy részét, s a másik ajtón kimentem az udvarra. Tudtam, hogy a pajtában rengeteg régi újság, könyv és folyóirat hányódik. Már jártam ott azelőtt, s turkáltam a házigazda lomtárában – még az „Ogonyok"-nak arra az 1911-es számára is ráakadtam, amelyben benne volt a fényképem.

A magammal hozott irományokat bedugtam a papírhalom mélyére, majd szép nyugodtan visszatértem, s ismét áthaladva Anna Iljinyicsna szobáján, megálltam a veranda ajtajában. Miután a rendőrök az én „vagyontárgyaimmal" végeztek, átmentek Anna Iljinyicsna szobájába, továbbra sem törődve a jelenlétemmel. Összeszedtek mindent, ami az asztalon maradt, s az ebédlőben üldögélő tiszt elé helyezték, aki Anna Iljinyicsnával beszélgetett. A tiszt elégedetten bólintott, sorra átnézte az iratokat, s egy részüket félretette.

Nem tévedtem. Amikor a tisztnek jelentették, hogy a pajtában a házigazda ócska újságjai hevernek, legyintett: e poros limlom közt legalább egy napig kellett volna turkálni. Lehet, hogy a kiválogatott iratokat elegendőnek találta, s az is lehet, hogy függetlenül a házkutatás eredmé-

nyétől parancsa volt a letartóztatasra. Bárhogy is volt, Anna Iljinyicsnát letartóztatták és elvitték a városba.

Már bent ült a kocsiban, amikor búcsúzóul megcsókolt, s kísérője jelenlétében így szólt hozzám:

– Mondd meg Marknak, hogy letartóztattak (Marija Iljinyicsnát nem említette, nyilván szándékosan). Viseld magad jól távollétemben, fogadj szót Marknak, ne rosszalkodj! Lehet, hogy rövidesen hazajövök – tette hozzá megnyugtatásomra, amikor kétségbeesett ábrázatomat látta, s egy pillantást vetett a kocsiban ülő tisztre. De ennek arca kifejezéstelen maradt.

A konflis, amely az őrizetest vitte, és a rendőri kíséret fogata eltűnt a távolban. Elszomorodtam, nagyon egyedül éreztem magam. Felmentem a verandára, s kerülve a kiürült és elcsendesedett szobákat, leültem a lépcsőre. Röviddel Marija Alekszandrovna elvesztése után, legalábbis átmenetileg, a családnak még egy tagjától meg kellett válnunk: nevelőanyámat a petrográdi női fegyházba zárták.

Később elmondtam neki a folyóiratokkal és a kéziratokkal elkövetett turpisságomat. Vállamra tette a kezét, szemembe nézett, és komolyan így szólt:

– Helyesen cselekedtél. És derék fiú vagy, hogy ez eszedbe jutott! Igaz, viszonylag kedvezően alakult minden, de ki tudta ezt előre – rosszabb is lehetett volna.

Sirokaja utcai lakásunk elárvult. Marija Iljinyicsnának kellett vállalnia a háztartás és nevelésem gondjait. Hozzánk költözött, s elfoglalta elhunyt anyja megüresedett szobáját. Mark Tyimofejevics szomorúan, gondterhelten járt be hivatalába.

Nagy ritkán engedélyezték a bebörtönzöttek látogatását. Anna Iljinyicsna kérelmére, s természetesen a börtönigazgatóság engedélyével, Mark Tyimofejevics egy alkalommal magával vitt. Beléptünk egy nagy helyiségbe,

amelyet két, mennyezetig érő, párhuzamos drótháló választott három részre. Itt zajlott le a foglyok találkozása rokonaikkal és jó barátaikkal. A szűk folyosót képező drótházak között kimért léptekkel járkált fel és alá a börtönőr. Egyik oldalon állt a háló mögött a bebörtönzöttek csoportja, a másikon a látogatóké. Mindkét oldalon legalább tizenöten voltak, s valamennyien egyszerre beszéltek. Önkéntelenül is felemelték hangjukat, hogy hallható legyen, s azon igyekeztek, hogy mennél többet közölhessenek egymással és mennél több kérdést tegyenek fel. Így aztán hamarosan hihetetlen lárma keletkezett a helyiségben. A látogatás tizenöt percig tartott. Utána a foglyokat elvezették, s miközben mosolyogva távoztak, mindegyik visszafordult, nyájasan integetett és csókokat dobott hozzátartozóinak mindaddig, amíg el nem tűnt az ajtó mögött.

Én csak Anna Iljinyicsnának néhány otthoni dologra vonatkozó kérdésére válaszolhattam; utána férjéhez fordult. Nem zavartam őket, s kíváncsian figyeltem a börtönlátogatás szokatlan látványát.

Marija Iljinyicsnának a házi teendőkön kívül velem is foglalkoznia kellett. Nővére részére összeállította a szükséges csomagokat és elvitte a börtönbe, meg a pártmunkát sem hanyagolta el. Mindez együtt, s hozzá még szeretett anyjának elvesztése, a még be nem hegedt lelki seb, felzaklatott idegállapotban tartotta. Megtörtént, hogy hirtelen haragra lobbant, dührohamai voltak, sőt egyszer erősen összezördült miattam Mark Tyimofejeviccsel, aki védelmébe vett.

Egy alkalommal, amikor meglátogatta Anna Iljinyicsnát a börtönben, beszélgetés közben alighanem éles szavakat használt, de hazatérve azonnal leült és megnyugtató levelet írt nővérének:

„Félek, hogy a mai látogatáskor idegességemmel elszomorítottalak. Csak azt ne hidd, hogy nem élünk egyetértésben. Markért is, Goráért is mindent megteszek, ami tőlem telik, már csak azért is, mert szereted őket! Én is csak azt akarom, hogy nekik minél jobb legyen, ezért hoztam szóba Gorát. Nyugodj meg, drágám, és vigyázz az egészségedre, ez mindennél fontosabb."

Anna Iljinyicsna kivételesen engedélyt kapott rá, hogy szeptember 9-én, a nevenapján személyesen találkozhassék férjével és velem, természetesen börtönőr jelenlétében.

Amikor belépett a fogadószobába, ahol már vártuk, megcsókolta férjét, aki névnapja alkalmából üdvözölte, majd hátat fordítva az őrnek leguggolt elém, megölelt és összecsókolt. Örömkönnyek csillogtak szemében. Úgy tett, mintha megigazítaná a kabátomat és begombolná kinyílt ruhámat, s gyorsan a kabátom alá csúsztatott egy cédulát. Időt sem hagyva, hogy felocsudjak, magához szorított, s a fülembe súgta:

– Ne kérdezz semmit! Add át majd Marknak, ki ne ejtsd!

Ezután újra felállt, mintha mi sem történt volna, s most már hangosan így szólt Mark Tyimofejevicshez:

– Hát hogy boldogultok nélkülem, egyedül? Nem rakoncátlankodik sokat otthon? – és kérdezgetni kezdte férjét hivatali ügyeiről, az otthoni étkezésről és minden egyébről, amit már az őr is hallhatott. A látogatási idő, akár egy perc, oly gyorsan elillant...

Amikor bérkocsin hazatértünk, elővettem a cédulát és átadtam nevelőapámnak. A vizsgálat állására vonatkozó rövid adatokat és Anna Iljinyicsna további sorsát illető feltételezéseket tartalmazott.

A börtönben Anna Iljinyicsna sok időt töltött olvasással, kiegészítette angol nyelvtudását. Minden reggel derékig ledörzsölte testét hideg vízzel, s hogy szervezetét erősítse, tornagyakorlatokat végzett. Emellett elég szabad ideje maradt ahhoz, hogy visszagondoljon ránk, az otthonmaradottakra, és elgondolkodjék bizonytalan sorsán. S töprengései közben, szokása szerint, versbe öntötte gondolatait. Verseit jól eszébe véste, szabadulása után lediktálta nekem, én pedig leírtam, s mindmáig megőriztem emlékezetemben.

Alábbi versében, amely fogsága elejéről származik, humoros hangon jellemzi kritikus helyzetét, és szinte csalhatatlanul megsejti, hogy távoli száműzetés fenyegeti. Helyzete valóban nem volt szívderítő!

Hát bent csücsülsz a csapdában,
Mint egér, no lám!
Egykönnyen most nem szabadulsz,
Biz' nem, de nem ám!

Ha okosabb lettél volna,
S bölcsebb egy kicsit,
Nem szakad rád akkor e baj,
S nem lennél most itt.

De ezúttal jól megjártad,
Gyönyörű dolog!
És hogy majd mi sül ki ebből,
Magad is tudod.

Ülni fogsz egy fél évecskét,
Aztán pedig – hess!
Meghitt fészked el kell hagynod,
Kegyelmet ne less.

Elröppensz hát Petrográdról
Ki tudja, hová,
S élhetsz majd ott, akaratlan
Végtelen soká!

Időnként jöttek tőle levelek, amelyeket a börtöncenzúra átengedett. Nekem négy-öt levelet írt, de közülük csak egy maradt fenn, 1916. szeptember 5-i keltezéssel. Ez a különös és látszólag ártalmatlan tartalmú levél elaltatta a börtönigazgatóság éberségét; rendszerint igen alaposan átvizsgáltak minden írást, amelyet a foglyok kiküldtek, de ez alkalommal Anna Iljinyicsna „botrányos módon" az orruknál fogva vezette őket.

A levél gyermekmese formájában, apró gyöngybetűkkel íródott egy közönséges levélpapír két oldalára (ennél többet nem engedélyeztek). Ott díszelgett rajta a börtöncenzúra bélyegzője: „Átnézve." S Anna Iljinyicsnának mégis sikerült ügyesen kigúnyolnia benne a cári önkényuralom politikáját, kilátástalan próbálkozásait, hogy börtönnel, letartóztatással elfojtsa a nép szabadságvágyát. Átlátszó módon, részletesen leírja a mesében a börtönépület és a cellák elrendezését, a foglyok napirendjét. Íme, így hangzik elejétől végig ez az érdekes levél:

„Egyszer volt, hol nem volt, hetedhét országon is túl volt egy bölcs és hatalmas király. Már a nagyapja meg az apja is sok országot meghódított. Hódításaikat ő még gyarapította, s mindenfelé azt beszélték, hogy nincs az

övénél gazdagabb és erősebb királyság. Ellenségei nem merték megtámadni – s volt ott minden bőségesen. Gabona és gyümölcs annyi termett, hogy a nép meg sem tudta enni, s a föld mélyéből egyre több aranyat, ezüstöt és drágakövet hoztak fel.

»Úgy látszik, népem gondtalanul él – vélte a király –, azt hiszem, minden alattvalóm tökéletesen boldog.«

De amikor jobban szemügyre vette a népet – álruhába öltözve és ismeretlenül bebarangolva országát –, nagy bánatára észrevette, hogy ez nem így van. Látott elégedetlen arcokat, hallotta, hogy egyesek búsan panaszolják életük keserveit. Szörnyű haragra gerjedt, s egyik útjáról hazatérve magához hívatta miniszterét.

– Azt hittem, országomban az embereknek mindenük megvan ahhoz, hogy boldogok legyenek, és mégsem boldogok – mondta a miniszternek. – Most már rájöttem, mi ennek az oka. Nem szoktak hozzá három dologhoz: a rendhez, a tűréshez és ahhoz, hogy kevéssel beérjék. Meg akarom tanítani őket erre, hogy magam körül ne csak gazdag, de boldog népet is lássak.

És megparancsolta a legjobb építésznek, hogy az ő tervei szerint építsen egy nagy palotát. Sok-sok munkást fogadtak fel, s ezért az emeletes kőépület gyorsan nőtt a királyi székhely egyik külvárosában. A tudomány legújabb vívmányai szerint épült. Nagy ablakok tették világossá, könnyű vaslépcsők vezettek egyik emeletről a másikra, s a hosszú folyosók mentén jobbról és balról kicsiny, fehér, teljesen egyforma szobácskák sorakoztak egymás mellett, olyasfélék, mint a hajókabinok. A szobácskák rendkívül szerény berendezése is teljesen egyforma volt: ágy, asztal, zsámoly, mosdókagyló csappal és még egy ülőke a sarokban. S mert a király rendre akarta tanítani alattvalóit, mindezek a berendezési tárgyak erősen oda voltak

csavarozva a falhoz, hogy senki el ne mozdíthassa, halomba ne rakhassa őket. És hogy az utcai sürgés-forgás el ne vonja a szobácskák lakóinak figyelmét – és zavartalanul elmélkedhessenek azon, miként válhatnának egyre jobbá –, az ablakokat a mennyezet alá helyezték oly módon, hogy az üvegen keresztül beszűrődjön a fény, látni lehessen az eget és egy kicsit a háztetőket, de semmi fölösleges dolgot.

Amikor a palota teljesen elkészült, a király megparancsolta, hogy költöztessenek bele lakókat – minden száz lakos közül egyet, sorsolás alapján. Némelyek nagy ostobán sírva fakadtak, nem akartak menni, s azt hajtogatták, hogy nekik van lakásuk. De a király hajthatatlan maradt. És a palotában, mint egy hatalmas méhkasban, nyüzsögni kezdett a nép.

Sehol a világon nem folyt az élet olyan szabályosan, mint ebben a palotában. Télen-nyáron egyaránt mindenki hatkor kelt, és este kilenckor nyugovóra tért. A király rossz szokásnak tartotta, ha az éjszakát nappallá változtatták, reggel hatkor pedig olyan zaj kezdődött, hogy nincs az az álomszuszék, aki újra el tudott volna aludni, különös tekintettel arra, hogy ez esetben még a teáját sem kapta volna meg. Mert vagy átvette a forró vizet reggel hatkor, mint a többi, vagy várhatott ebédig. Ebédre semmi fölösleges étvágygerjesztő fogás: káposztaleves és kása. Vacsorára ismét kása. Este kilenckor lámpaoltás, és senki sem kaphat engedélyt, hogy fent üldögélhessen még egy félórácskát: rendnek muszáj lenni.

Hogy az emberek leszokjanak az üres fecsegésről, nem engedték meg, hogy egymást látogassák. Séta közben sem beszélgethettek, nehogy elvonják egymás figyelmét a megjavulásra irányuló gondolataiktól. Szobácskájukban viszont olvashattak és dolgozhattak. A király hű szolgái

kihordták az ételt, elvitték a lakókat sétálni, s éberen őrködtek uruk minden előírásának betartásán.

És mikor a király néhány hónap múlva meglátogatta a palotát, nagyon meg volt elégedve. Látta, hogy az emberek megtanulták a rendet, hozzászoktak a tűréshez – semmit sem kértek, s türelmesen várták megpróbáltatásaik végét. Sohasem civakodtak, s ha összetalálkoztak, rendkívül szívélyesen néztek egymásra és nagyon kedvesen viselkedtek. Mindig szívesen sétáltak a virágokkal beültetett udvaron, nem finnyáskodtak, hogy »most nem akarok«, »fúj a szél«, vagy »esik az eső«. Oly elégedett volt az arcuk, amikor a füvet, a fákat meg a felhőket nézték, hogy a vak is látta, mennyire boldogok.

A nép között hamarosan híre terjedt, hogy az új paloták lakói (már három ilyen palota épült) boldog emberek. Amikor rokonaik meglátogatták őket, csak úgy sugárzott az arcuk, és sokat nevettek. És a rokonok elgondolkodtak: lám, ezeknek nincsenek olyan gondjaik és keserűségeik, mint nekünk. A nép látta, hogy a palotabeliek nagyon boldogok, mert amikor jó magaviseletük jutalmául néha kikocsiztak a városba, mindig boldogan mosolyogtak és bámulták a járókelőket, a villamost, a kerteket, a játszadozó gyerekeket... És a munkától, az örökös loholástól elfáradt emberek csodálkozva és irigykedve nézték őket...

A király pedig nagyon elégedett volt. Ismét magához rendelte miniszterét, és így szólt:

– Mint te is láthatod, új palotáim nagyszerű nevelésben részesítik alattvalóimat. De még több embert, mindenkit szeretnék boldognak látni. Ezért építtessél még három ilyen palotát!

De a miniszter csak zavartan állt.

– Uram királyom – szólalt meg végül –, az ötlet ki-

tűnő, de most nem építhetünk új palotákat! Nincs hozzá emberünk. Egy részüknek katonáskodni kell, hogy védjék Felséged királyságát az ellenségtől, mások pedig nevelik a szerencsés boldogokat. Dolgozóink alig-alig elegendők ahhoz, hogy ellássák a legszükségesebbel a hadsereget, a szerencsés boldogokat és udvarodat. Ha még több embert állítunk oda palotákat építeni, akkor télre nem lesz elég kenyerünk.

A király egy fejbiccentéssel elbocsátotta miniszterét, és megparancsolta, hogy hívassák elé az öreg bölcset. Adjon ő tanácsot.

– Felséges királyom! – kezdte mondókáját a bölcs...

De folytasd most te a mesét. Írj ugyanennyit, aztán majd megint én következem. Érdekel, mi fog kisülni belőle!

A te Anna Jelizarovád

Miután elkezdtem írni neked ezt a levelet, megkaptam augusztus 30-án kelt leveledet. Köszönöm. Írj az iskoláról és osztálytársaidról. Köszönet a versekért is. Rajzolj nekem egy kis képet a névnapomra. Csókold meg helyettem Manyecskát és Markot, s téged is csókollak."

Könnyen megfejtettem nevelőanyám meséjét, amely hű képet rajzolt a börtönéletről. A király nyilvánvalóan az orosz cár, az önkényuralom; a parancsára épített paloták a börtönök, a király hű szolgái pedig a börtönőrök. Pontos leírást ad a mese a börtönépület belső kiképzéséről, a foglyok celláiról, a börtön belső rendjéről, s híven jellemzi a rokonokkal való találkozás örömét. A „jó magaviseletért" engedélyezett városi kocsizáson a zárt rabszállító kocsiban való utazásokat kell érteni: így vitték a

foglyokat a rendőrkapitányságra vagy a politikai rendőrségre, kihallgatásra.

Anna Iljinyicsna buzdítására hozzákezdtem a mese folytatásához, s ezt az irónikus címet adtam neki: „A boldogság országa".

„– Felséges királyom – kezdte mondókáját a bölcs –, nem teszed boldoggá az embereket, ha elszakítod őket családjuktól, hozzátartozóiktól, rokonaiktól, s magányosan egy szobába zárod. A Te »boldog embereid« hozzátartozóik láttán korántsem a boldogságtól mosolyognak és nevetnek, hanem azért, mert már rég nem látták őket és vágyakoznak utánuk. Hívass magadhoz néhányat azok közül, akik a felépült palotákban laknak, hadd mondják el ők, hogy valóban boldogok-e.

A király magához hívatott több »boldog embert«, a bölcs pedig folytatta:

– Te úgy bántál velük, mintha . . .

De nem fejezhette be a megkezdett mondatot. A király éktelen haragra gerjedve felugrott, szemei villámokat szórtak, és ki tudja, mi történt volna, ha ebben a pillanatban nem lép be egy szolga és nem jelenti, hogy akiket Őfelsége hívatott, megérkeztek . . ."

Ámde én sem fejezhettem be mondókámat, mert októberben Anna Iljinyicsna váratlanul kiszabadult és visszatért közénk.

Ez jobb volt minden mesénél!

LENIN VISSZATÉR

A FORRADALOM KÜSZÖBÉN

Kiszabadulása után Anna Iljinyicsnát folyvást zaklatta a politikai rendőrség. Időről időre ismétlődtek a meglepetésszerű házkutatások.

Ő maga később így jellemezte életének ezt a szakaszát, az 1917-es februári forradalmat megelőző másfél évet:

„... Petrográdon folytattam külföldi levelezésemet, pénzt gyűjtöttem illegális külföldi kiadványokra, átvettem és terjesztettem ilyen kiadványokat. 1916 júliusában letartóztattak. Eleinte úgy volt, hogy Kelet-Szibériába száműznek, azután ezt az asztrahanyi kormányzóságba való száműzetésre változtatták. Októberi szabadulásom idején férjemnek sikerült engedélyt szereznie arra, hogy gyógykezelés céljából Petrográdon maradhassak. Egy hónap múlva házkutatást tartottak nálunk, de minthogy semmiféle illegális dolgot nem találtak, még egy hónapig Petrográdon maradhattam. Egy hónap múlva újabb eredménytelen házkutatás volt, s február 20-án megint egy, de a változatosság okáért már azzal a paranccsal, hogy mindenképpen tartóztassanak le. Petrográd utcáin már nyugtalanság volt érezhető..."

Az új tanév kezdetekor nevelőanyám még abban a „palotában" sínylődött, amelyet oly színesen jellemzett 1916. szeptember 5-i levelében. Ezúttal a vasziljev-szigeti kereskedelmi iskola második osztályába kerültem. Az iskola messze volt tőlünk. Nagyon korán kellett kelnem, s a zsúfolt villamoson nemritkán a kocsi lépcsőjén vagy az ütközőn „lógva" utaztam.

Az osztály javarészben erősen közepes értelmi színvonalú kereskedőcsemetékből állt, az iskolai szokások pedig sokban hasonlítottak a Pomjalovszkij műveiben leírt papneveldei szokásokhoz. A tanárok, ritka kivétellel, véletlenül sodródtak erre a pályára, s távol álltak a mai értelemben vett pedagógiától. Az iskolaigazgató, aki matematikát tanított, maga volt a hivatalnoki egyenruhába bújt ridegség és rosszindulat, buzgón tenyésztette és ösztönözte az árulkodást, a besúgást és a rágalmazást. A tanulók féltek tőle, és nem szerették.

Többé-kevésbé kedvező emlékek talán csak a földrajzórákról maradtak bennem. A földrajztanár szerette szaktárgyát. S hogy a rengeteg földrajzi név jobban megragadjon emlékezetünkben, versbe szedte őket. Közismert dolog, hogy a vers jobban megmarad az emlékezetben, mint a prózai szöveg. Íme, Szibéria fő folyói ilyen költői formába öntve:

Ob, Irtis, Jenyiszej,
Lena, Jana, Ingyigirka,
Anadir és Kolima –
Mossa földed Szibéria.

Ezek a nevek egész életemre bevésődtek emlékezetembe, csakúgy, mint Észak-Amerika félszigeteinek vagy a maláj szigeteknek a neve...

Merőben más emlékeim vannak a hittanórákról, amelyeket valósággal áthatott a papi szemináriumok hagyományos hangulata. A hittantanár aprócska, rendetlen külsejű, ágrólszakadt ember volt, vöröses koponyáját zsíros és gyér hajzat fedte, arcán mindenféle dudor és pattanás éktelenkedett. Az órákra mindig ugyanabban a bizonytalan színű reverendában jött, amelyből penészszag és áporodottság áradt. S ismereteinket nem aszerint ítélte meg, hogy mennyire sajátítottuk el az anyagot; nála csak az felelt jól, aki szóról szóra bemagolta a feladott leckét.

Valamiféle lelki vezeklésül a büntetések egész rendszerét dolgozta ki. Egyes tanulókat még előlegül is büntetett – három-öt órával előbb. A vétkeseket a tábla mellé, a sarokba térdepeltette, vagy megparancsolta, hogy az osztály közepén az egész óra alatt egy helyben álljanak, úgyhogy az óra végén a terem csak úgy díszlett a „bűnösök" művészien elrendezett szoborcsoportjaitól.

Ezen oktatási módszer következtében amúgy sem szilárd vallási meggyőződésem alapjában megingott és rövidesen végleg összeomlott.

... Egy napon (1917 február közepe táján) az iskolából hazatérve nem találtam otthon Anna Iljinyicsnát. Háztartási alkalmazottunk sírva elpanaszolta, hogy ismét házkutatás volt nálunk, s nevelőanyámat letartóztatták és elvitték. A hivatalból nemsokára hazaérkező Mark Tyimofejevics kiderítette, hogy Anna Iljinyicsnát ott tartották a rendőrkapitányságon, nem vitték át a börtönbe. Megint hárman maradtunk ...

S az élet folyt tovább. Ismét Marija Iljinyicsna vette kézbe a háztartást. Mark Tyimofejevics, mint rendesen, reggelenként bejárt a hajózási társasághoz. Én pedig unatkoztam egyedül, s gyakran egyenesen az iskolából elmentem hozzá a Nyevszkij proszpektra; órákig üldögéltem

hivatali szobájában, és szótlanul figyeltem az ablakból az utcai sürgést-forgást. Este együtt tértünk haza.

Február 27-én reggel szokás szerint villamoson mentem az iskolába, s a pótkocsi peronján álltam. Két megálló után a kocsi hirtelen megrekedt. Az utat ellenkező irányból vonuló, vörös zászlókat lengető néptömeg zárta el. A zászlók e jelszavakat hordozták: „Le a háborúval!", „Le az önkényuralommal!" Ünnepélyesen, hívogatón hangzottak a sohasem hallott dal szavai:

A lázadás zászlaját emeld magasra,
Éhező proletár, indulj a harcba!
Bosszúért kiált a nép haragja –
Előre hát, rajta!

A mellettem álló balti tengerész leugrott a lépcsőről és átment a járdára. Példáját én is követtem, s kíváncsian néztem a közeledő menetet, amelyhez hasonlót még sohasem láttam.

A tüntetők élén haladók közül néhányan felugrottak a motoros kocsi első peronjára; láttam, hogy a kocsivezető nyugodtan átadja nekik helyét, aztán leszáll a kocsiról.

A menetből kiáltások hangzottak:

– Mindenki szálljon le, a villamos nem megy tovább!

Az utasok gyorsan leszálltak, felháborodott megjegyzésekkel illetve a „példátlan szemtelenséget" és „önkényeskedést".

A tüntetők pedig nekiálltak, hogy közös erővel felbillentsék a pótkocsit; addig lökdelték, míg végül kerekeit csikorgatva, nagy robajjal oldalára fordult. Diadalmas csörömpöléssel röpültek szerteszét az üvegcserepek.

Az izgatott tömeg dalolva vonult tovább az oldalára dőlt villamoskocsi mellett.

Gyalog kellett mennem az iskoláig, a forgalom teljesen leállt, a felborított villamosok eltorlaszolták az utat. A tanítás ezen a napon csak tessék-lássék folyt, s mihelyt befejeződött az utolsó óra, mindenki rohant az utcára, de senkinek sem volt kedve hazamenni. Eljutottam a Nyikolaj-hídig (ma Smidt hadnagy-híd), ahol temérdek tüntető gyűlt össze a Vasziljev-szigeti üzemekből. Szándékuk az volt, hogy bemennek a város központjába, de a hídon puskákkal és gépfegyverekkel felszerelt tiszti iskolások állták útjukat.

Az egyik mellékutcából kivont karddal, gyors ügetésben előrontott egy kozák lovasszázad, s a menet élét megelőzve felfejlődött a munkásokkal szemben. Egyesek megtorpantak és már-már hátrálni kezdtek, ámde valaki, sapkáját lengetve, hangosan így kiáltott:

– Elvtársak, ne hátráljatok meg! A kozákok nem bántják testvéreiket!

A fegyvertelen tömeg láttán a kozákok megálltak, lovaikat egy helyben táncoltatták, s buzdító kiáltásoktól kísérve, tempósan hátrább vonultak.

Eközben a hidat felhúzták, s ily módon elvágták a város központjába vezető utat. A Tucskov-hídon keresztül hazafelé indultam. Útközben itt is, ott is felborított villamoskocsik feküdtek.

Alig vetettem le a kabátomat, szokatlan csengetés hasított bele a csöndbe, állhatatos és szüntelen. Kiszaladtam az előszobába és kinyitottam az ajtót. A küszöbön Anna Iljinyicsna állt! Még fel sem ocsúdhattam, s a folyosón végigfutva berohant a szobába, miközben nevetett és sírt az örömtől:

– Kiszabadított a forradalom!

Marija Iljinyicsna és Mark Tyimofejevics örömujjongva siettek eléje, s felváltva ölelgették, csókolgatták.

Félrehúzódva álltam, és szívem mélyén sértve is éreztem magam: engem szinte észre sem vettek! De amikor nevelőanyám kissé magához tért, én is eszébe jutottam. Örvendezve felém fordult, és meglepetten kérdezte:

– És te, Goruska, nem örülsz, hogy visszajöttem? Egy szavad sincs hozzám?

Én meg csak álltam ott, és duzzogva válaszoltam:

– Hát igen, én nyitottam ajtót, és úgy elszaladt mellettem, mintha észre sem venne! – s már majdnem sírva fakadtam, de Anna Iljinyicsna gyorsan magához vont, és csókok közben így vigasztalt:

– No, ne sértődj meg és ne haragudj! Te kis bolond! Tudod, az örömtől szinte magamon kívül siettem, csak úgy röpített a lábam! Most már újra itthon vagyok, együtt veletek!

Majd így folytatta, valamennyiünkhöz intézve szavait:

– Képzeljétek, a munkások behatoltak a kerületi rendőrkapitányságra, s a rendőrök még csak meg sem kísérelték az ellenállást, azonnal átadták a kulcsokat. Cellánkat kinyitották: „Elvtársak, jöjjenek ki, valamennyien szabadok. Petrográdon forradalom van!" S mi szabadítóink nyakába borultunk. Ott most mindent ízzé-porrá zúznak, az egész kerületi kapitányság lángokban áll. Uramisten, hát végül mégis elérkezett!

„... a nép egymás után nyitotta meg a börtönöket. Kitárult annak a rendőrségi fogdának a kapuja is, amelyben engem tartottak fogva. Boldog voltam, hogy a forradalmi nép szabadított ki..." – írta Anna Iljinyicsna önéletrajzában.

Mi mindent kellett elviselni, eltűrni és átélni a forradalomért, hogy a boldogságnak ezt a teljességét megérjék!

A forradalmi események nagy hatással voltak rám. Természetesen sok mindent még a magam módján, gyerekesen fogtam fel, de tudásvágyból önkéntelenül is odafigyeltem a felnőttek megjegyzéseire és beszélgetéseire, s ezért lényegében helyesen értelmeztem a bekövetkezett eseményeket.

Sok kérdésben nevelőanyámhoz fordultam, s ő türelmesen magyarázta a helyzetet, a vörösök és a fehérek közötti különbséget, s a lehető legegyszerűbb formában megvilágította az önkényuralom, a forradalom és az osztályharc lényegét.

Új világ nyílt meg előttem. Anna Iljinyicsna most új mesét mondott „a boldogság országáról", de olyan mesét, amelyben a szereplők, a jelenségek s a viszonyok más vonásokat nyertek, s már nem kitalált, hanem valódi nevükön szerepeltek.

Nem csoda, hogy én már kevés szóból is megértettem, hol és kiben rejlik a valódi, színtiszta igazság!

Ezekben a napokban nemigen tudtak otthon tartani; mindenféle ürüggyel elszöktem, csak azért, hogy az utcán legyek és saját szememmel lássak mindent, ami történik. Figyeltem a vörösgárdisták és a padlásokon megbúvó, civil ruhás rendőrök tűzharcát, elgyönyörködtem a felgyújtott rendőrkapitányság égésében, segítettem összeszedni és a tűzbe hajigálni az ablakokon kidobott és az úttesten szerteszóródott iratokat, hordtam haza a legújabb híreket és kósza mendemondákat.

Elbeszéléseimet hallva Anna Iljinyicsna megijedt, attól tartott, hogy előbb-utóbb eltalál egy kósza lövedék, de én újra csak elszöktem.

– Gora, ha semmiképp sincs itthon maradásod, legalább

szerezz újságot, amilyet tudsz, és hozd haza – mondta egy alkalommal Marija Iljinyicsna.

Mark Tyimofejevics „semleges álláspontra helyezkedett", nem aggódott miattam annyira, mint felesége, s lassacskán Anna Iljinyicsnának is engednie kellett; már beérte azzal, hogy lankadatlanul ismételgette, legyek nagyon óvatos – mert városszerte tartott még a lövöldözés.

Lelkiismeretesen teljesítve a megbízást, igyekeztem lehetőleg mindenből szerezni, amit azokban a napokban Petrográdon kinyomtattak. Néhány felhívást és kiáltványt egyenesen az utcákon, teherautókról osztogattak és szórtak a tömeg közé. Az „Izvesztyija Petrogradszkovo Szovjetá"-n és sok más többé-kevésbé forradalmi irányzatú újságon kívül, amelyeket reggelenként szó szerint szétkapkodtak, továbbra is jelentek meg reakciós lapok (mint például a „Novoje Vremja" vagy a „Birzsevije Vedomosztyi"). Iránt uk a kereslet nem volt valami nagy, s az újságárusok, hogy legalább néhányat eladjanak, torkuk szakadtából kínálgatták őket.

A néha nem egykönnyen szerzett újságokat Marija Iljinyicsnának adtam át. Nem fordult elő, hogy üres kézzel tértem volna haza. Szerzeményeimet Manyecska összegyűjtötte és épségben megőrizte Vlagyimir Iljics számára, akinek közeli érkezését (ez az újságokból is látható volt) a petrográdi forradalmi proletariátus már várta. Akkor még nem is sejtettem, hogy buzgalmammal Vlagyimir Iljicsnek teszek szolgálatot: a forradalom kitörésétől kezdve gyűjtött újságokat később segédanyagul használta cikkeihez és beszédeihez.

A mozgékony, vállalkozó szellemű Marija Iljinyicsna buzgó és szolgálatkész segítőtársra talált bennem. Például többször előfordult, hogy az ő irányításával piros textilanyagokra jelszavakat festettem: „Világ proletárjai, egye-

süljetek!", „Le a háborúval!" stb. S tanácsára ezeket a jelszavas transzparenseket kerítésekre és házak falaira szögeztem.

Így lettem fokozatosan, a forradalmi Petrográdon zajló események megfigyelése alapján, az idősebbek elbeszélései és magyarázatai, valamint saját egyszerű következtetéseim nyomán egyre öntudatosabb.

1917. március 23-án valamennyien részt vettünk a forradalom áldozatainak a Mars-mezőn megrendezett temetésén és az ott kibontakozó hatalmas tüntetésben. Felejthetetlenül emlékezetembe vésődtek a hallgatás gyászos és ünnepélyes percei, az óriási közös sír, amelyet körülvett a piros kelmével borított sok-sok koporsó. Gyászszalagos zászlók sokasága borult a sír fölé ...

Addig még sohasem próbálkoztam versírással, de a benyomások hatására ellenállhatatlan vágy fogott el, hogy versbe öntsem a forradalom keltette érzelmeimet. Életemnek ez az első költeménye szinte önmagától alakult ki bennem, s ünnepélyesen nyújtottam át Anna Iljinyicsnának:

Árasztja a nap a meleget,
S a munkás ütemre, bátran lépeget;
Eljött hát végre a Szabadság!
S elpusztul a régi, úri világ.

Ó, Szabadság, kit oly forrón szeretünk,
Nélküled boldogan nem élhetünk!
Terjeszd ki szárnyaid fölöttünk,
Örökre drága vagy nekünk!

Anna Iljinyicsna megdicsérte „művemet", s felajánlotta, hogy beküldi a „Majak" gyermekújság szerkesztőségébe. Ezt a lapot már két-három éve előfizette részemre, s ki-

adójához, I. I. Gorbunov-Poszadovhoz régi ismeretség és barátság fűzte.

Elképzelhető, mekkora volt csodálkozásom és elragadtatásom, amikor a „Majak" következő számában meglátam nyomtatásban költeményemet!

ELBESZELÉSEK A TÁVOLI MÚLTRÓL

Nevelőanyám gyakran és sokat mesélt a pihenés óráiban az Uljanov család életéről, a régmúlt időkről, amikor még élt az édesapja, Ilja Nyikolajevics, és amikor még lány- és fiútestvéreivel együtt ő maga is gyermek vagy serdülő korú volt. Mesélt a szimbirszki évekről, a közös rokonlátogatásokról Kokuskinóban és Alakajevkában, számos unokafivéréről és -nővéréről, a Veretyennyikov, Ardasev, Zalezsszkij és egyéb családok gyerekeiről, akiknek társaságában boldog gyermekkorának és ifjúságának napjait töltötte. S közben rengeteg jellemző és olykor tanulságos epizódot említett, amelyek megmaradtak pompás emlékezetében.

Szásáról – Alekszandr Iljicsről –, aki a legidősebb volt a testvérek közt, mindig a legnagyobb tisztelet és szeretet hangján beszélt. Szása rendkívül komoly, elmélyedő és szorgalmas ifjú volt, bámulatos munkaszeretet és állhatatosság jellemezte. Anna Iljinyicsna megmutatta nekem azokat a dicsérő okleveleket és jutalomkönyveket, amelyeket Szása gimnazista korában kiváló tanulmányi eredményeiért kapott.

Amikor először láttam Olga Iljinyicsna sírját a volkovói temetőben, megkértem nevelőanyámat, hogy meséljen nekem húgáról.

„Olenyka mindössze másfél évvel volt fiatalabb Volo-

gyánál – mondotta –, és szoros barátság fűzte őket egymáshoz. Ők voltak a családban a leghangosabbak és legcsintalanabbak, Olenyka is aranyéremmel végezte el a gimnáziumot, majd Pétervárra utazott, s beiratkozott az akkori Oroszország egyetlen leányfőiskolájára. De nem adatott meg neki, hogy az iskolát befejezze: hastífuszban meghalt, mielőtt betöltötte volna huszadik életévét."

Az Uljanov családban a szülők mindenekelőtt okos és nyugodt nevelési módszerükkel érték el, hogy a gyerekek szót fogadjanak.

„Mitya volt a legkisebb fiú a családban – mesélte egy alkalommal Anna Iljinyicsna –, és azzal a csodálatos képességgel jött a világra, hogy bármilyen okból, sőt néha ok nélkül is könnyekre tudott fakadni. A kecskegidáról szóló dalt, amelyet te is ismersz, a mi időnkben is széltébenhosszában énekelték, és zenére, néha kórusban mi is szívesen fújtuk. De amikor eljutottunk az utolsó sorhoz: »Nem maradt a gidából csak szarvacska és lábacska« – Mityánk éktelenül bömbölni kezdett.

A csintalan Vologya, öcsikéjének ezt a gyengéjét felhasználva, néha különös kísérletbe fogott. – Nézzétek – mondotta –, Mitya most mindjárt megrendelésre fog sírni! – És így szólt Mityához: – No Mityusa, sírj hát nekünk egy kicsit, nagyon kérlek! – Szegény kis Mitya nem is kérette magát soká, és a lehető legigazibb könnyekre fakadt. Vologya hahotázva elfutott, mi pedig közös erővel hozzáláttunk, hogy megnyugtassuk a vigasztalhatatlan bőgőmasinát.

Vologya végtelenül ügyes, találékony, leleményes gyerek volt. Minden érdekelte, mindennek a végére akart járni. Egyszer egy játéklovat kapott ajándékba a születésnapjára. De nemsokára észrevettük, hogy az ajándékkal valahová eltűnt. Keresésére indultunk, a nevét kiáltoz-

tuk. Semmi válasz. Végül megtaláltuk. Egy kettős ajtó közt ült a földön – az egyik ajtót kitárta –, s épp a ló utolsó lábát csavarta kifelé buzgón, feszült figyelemmel, három már ott feküdt előtte. Az idősebbek kérdésére a legnagyobb nyugalommal így válaszolt: – Meg akartam nézni, milyen belül a ló! – Őszintén meg volt győződve róla, hogy a játékló ugyanolyan belül, mint az eleven."

Anna Iljinyicsna, aki arra nevelt, hogy legyek szilárd az adott szó vagy ígéret betartásában, többször emlékeztetett az orosz közmondásra: „Ha nem is adtad szavad, tarts ki, ha szavadat adtad, tartsd be!" És soha nem felejtette el még hozzáfűzni, hogy Lenin nem sokra becsülte az olyan embereket, akik nem tartották be a szavukat. Az efféle megjegyzés mindig jobban hatott rám, mint bármilyen szemrehányás.

Nevelőanyám hozzáértően és színesen felvázolta előttem az ifjú Vologya alakját; elbeszéléseiből megismertem a vidám csínytevőt, az ötletekben kifogyhatatlan kópét, akit rendkívüli, nem is gyermeki képességekkel és tudásra szomjas, éles elmével áldott meg a természet.

Érdeklődéssel nézegettem Vlagyimir Iljics régi fényképeit: az egyiken göndör hajú, négyéves fiúcska, fehér, magasan megkötött övű orosz ingben, öve alá dugott kézzel a kis Olga mellett áll, egy másikon okos, komoly tekintetű gimnazista, csillogó fémgombos, állógalléros formaruhában.

A tizenhét éves Vlagyimir fényképéről – éppen akkoriban végezte el aranyéremmel a gimnáziumot – okos szempár tekintett rám; homlokát szemlátomást apjától örökölte, szép vonalú szemöldöke az anyjáéhoz volt hasonló. Az aranyérmet 33 nappal azután ítélték oda neki, hogy bátyját, Alekszandrt a cári bíróság ítélete alapján kivégezték. Bátyjának tragikus sorsa mély nyomot hagyott

Vlagyimir lelkében: szinte egyik napról a másikra évekkel lett idősebb.

„Anyácska számára ez az időszak a legsúlyosabb megpróbáltatások ideje volt – mondotta Anna Iljinyicsna. – Amikor Szászát letartóztatták, három kicsiny gyerekről – a kis Olgáról, Mityáról és Maruszjáról – kellett gondoskodnia. A nagyocska Vologya a gimnázium utolsó osztályát végezte. Én a pétervári börtönben ültem, ugyanabban az ügyben, mint a bátyám. Anyánk akkor Pétervárra utazott, hogy közbenjárjon a kötél általi halálra ítélt Szása érdekében. A bíróság előtt Szása, hogy társait mentse, mindent magára vállalt, mintha egyedül ő szervezte volna meg a III. Sándor cár elleni merényletet, azok pedig szótlanul elfogadták áldozatát...

Vologya bátran viselkedett: tudta, hogy elsősorban neki kell gyámolítania a bánattól és a gyötrelmektől megkínzott anyját és fiatalabb testvéreit. Szíve mélyéből szerette bátyját, mégis úgy vélekedett, hogy az nem járt helyes úton. Ha megölik a cárt, másikat ültetnek a nép nyakába: a puszta terror nem semmisíti meg az önkényuralmat."

Érthető okokból Anna Iljinyicsna nem sokat mesélhetett Vlagyimir Iljicsnek az emigráció éveiben kifejtett munkásságáról mindaddig, amíg az 1917-es forradalom lehetővé nem tette, hogy Lenin visszatérjen hazájába. Kettejükről Nagyezsda Konsztantyinovnával csak általános jellegű értesülések jutottak el hozzám: hogy s mint éltek Poroninban, Zakopanéban, Genfben, Zürichben. Ha egyik helyről a másikra utaztak, megváltozott a bélyeg külföldről érkezett leveleiken, és új postabélyegzők tűntek fel...

De amennyire a helyzet megengedte, nevelőanyám megismertetett az Uljanov család életével, az egyes családtagok jellemével, szokásaival és érdemeivel. Elbeszéléseit mindig nagy figyelemmel és érdeklődéssel hallgattam.

S most, amikor küszöbön állt találkozásom Vlagyimir Iljiccsel, akit addig csak elbeszélésekből és fényképekről ismertem, nagyon szerettem volna „kitenni magamért". Anna Iljinyicsna révén megszerettem őt, még mielőtt saját szememmel láttam volna.

Azoknak a dicsérő okleveleknek és szürke kötésű könyveknek a zömét, amelyekre ünnepélyes aranybetűkkel ez volt felírva: „A példás magatartásért és előmenetelért", s amelyeket Anna Iljinyicsna féltve őrzött családi ládájában, Vlagyimir Iljics kapta, amikor még a szimbirszki gimnázium tanulója volt. Ahányszor csak ez a láda kinyílt, én mindig ott lebzseltem, s titkos áhítattal fogtam kezembe és lapozgattam a régi díszokleveleket és emléklapokat. Az egyik jutalomkönyv, Goncsarovnak „A Pallada fregatt" című könyve pedig kedvenc olvasmányom lett.

Anna Iljinyicsna arra nevelt, hogy szeressem a könyveket. Ő maga szenvedélyesen szerette és hivatásszerűen művelte az irodalmat. Nyelvtudását felhasználva sokat fordított, s önállóan is írogatott. Az irodalomért való rajongása és irodalmi ízlése már ifjú éveiben kialakult, amikor még élt apja, Ilja Nyikolajevics, a tapasztalt pedagógus.

„Apa járatta az új gyermekújságokat, amelyek akkor szinte virágkorukat élték – mesélte. – Úgyszólván minden orosz klasszikus művet már a gimnázium középső osztályaiban elolvastunk. Apa ezeket már korán a kezünkbe adta, s úgy hiszem, a korai olvasás erősen kitágította látókörünket és fejlesztette irodalmi ízlésünket. Mi érdektelennek és ízléstelennek találtuk azokat a regényeket, amelyeket osztálytársaink elmerülve olvastak."

Nevelőanyám azonban – saját bevallása szerint – szabad idejét többnyire költői és szépírói próbálkozásoknak szentelte, s arról ábrándozott, hogy író lesz.

Korán bekapcsolódott a forradalmi mozgalomba, s ez némiképp akadályozta álmainak megvalósulását, de az irodalom, különösen az ifjúsági irodalom változatlanul érdekelte és vonzotta. Örömmel olvastam el többször is 1901-ben íródott „Barátság az állatvilágban" című elragadó könyvét, valamint De Amicis, Seton-Thompson és Long számos művét, amelyeket ő fordított le angolból és olaszból. A fordítások I. I. Gorbunov-Poszadov kiadóvállalatánál jelentek meg, a forradalom előtt.

Többször is mesélt róla, hogyan adták ki Alekszandr Iljics kezdeményezésére a „Szubbotnyik" című „házi újságot", amelyben első irodalmi szárnypróbálgatásaik napvilágot láttak. Ezeknek a beszélgetéseknek a hatására bennem is érdeklődés ébredt az irodalmi tevékenység iránt, s egy időben lelkesen irogattam. Még Petrográdon, harmadikos koromban több osztálytársammal együtt útjára indítottam a „Zarja" című iskolai újságot, később, 1919-ben pedig, külön nevelőanyám részére, egy „Szubbotnyik"-szerű házi újságot „adtam ki", saját szerzeményű versekkel, elbeszélésekkel, rejtvényekkel és találós kérdésekkel. Az illusztrációkat osztálytársam, Kolja Vlagyimirszkij[1] rajzolta.

Anna Iljinyicsna Pétervárra költözésünktől fogva a „Rabotnyica" és a „Pravda" szerkesztőségében folytatta szerkesztői és irodalmi tevékenységét. Közvetlenül a februári események után – kiszabadulva a börtönből – újra bekapcsolódott a munkába, az októberi forradalom után pedig még a „Tkacs" című folyóirat szerkesztését is elvállalta. Saját bevallása szerint ennek a lapnak ő volt a szerkesztője, titkára és korrektora egyszemélyben; eredeti

[1] Nyikolaj Vlagyimirszkij festőművész jelenleg az „Iszkusszstvo" kiadóvállalat főszerkesztője.

cikkeit és karcolatait is itt tette közzé a szerényen hangzó „Uglovoj Zsilec" („Saroklakó") írói álnéven. (Tréfás utalás ez a Sirokaja utcai, éles szögben kiugró „hajóházra".)

Jól emlékszem nevelőanyámnak a „Tkacs" egyik számában megjelent négysoros versére:

Szőjük a bársonyt, aranyvirág benne,
Szőjük a selymet, brokátot . . .
Ó ha nekünk csak vászonra telne –
Elhordanánk mi, takácsok!

AZ ELSŐ TALÁLKOZÁSOK LENINNEL

Elérkezett 1917 áprilisa. A család örömteljes izgalommal várta Vlagyimir Iljics hazatérését külföldről. Valamennyi petrográdi újság élénken tárgyalta az eseményt és politikai jelentőségét. Az utazás Svájcból Oroszországba nagy nehézségekkel járt, mert Németországgal lényegében folytatódott a háború, a határok le voltak zárva, s a Lenin vezette emigránscsoport szárazföldi úton csak Németország, vagyis egy ellenséges ország területén keresztül jöhetett haza. A polgári, reakciós sajtó német kémnek nyilvánította Lenint.

A petrográdi forradalmi proletariátus viszont türelmetlenül várta vezetőjének hazaérkezését, és örömmel készült fogadására.

A felnőttekkel együtt én is izgatottan vártam a nagy eseményt, s buzgón részt vettem a régvárt kedves vendégek fogadásának előkészítésében. Marija Iljinyicsna indítványára forradalmi jelszavakat rajzoltam néhány hosszú papírcsíkra, az így készült kis transzparenseket sarló-kalapács ábrákkal díszítettem, majd felerősítettem a vendégeink

részére előkészített szobának – az elhunyt Marija Alekszandrovna volt hálószobájának – falaira. Marija Iljinyicsna átköltözött nővére szobájába.

Április 3-án végre megérkezett Finnországból Vlagyimir Iljics távirata, melyben közeli érkezését jelezte:

„HÉTFŐN ÉJJEL 11-KOR ÉRKEZÜNK. KÖZÖLJÉTEK A PRAVDÁVAL.

ULJANOV."

Aznap késő este nevelőanyám és Marija Iljinyicsna, Mark Tyimofejevics kíséretében, elindultak a Finlandpályaudvarra, hozzátartozóik elé. Bármennyire is szerettem volna velük menni, hogy szemtanúja lehessek Lenin ünnepélyes fogadtatásának, kérlelhetetlenül otthon hagytak.

– Értsd meg Goruska – vigasztalt Anna Iljinyicsna –, a fogadásra hatalmas néptömeg sereglik össze, s ráadásul Vologya és Nágya éjszaka érkezik. Mindez nagyon kimerítene téged! És ami a fő, Vologya nem szökik el tőlünk, itt fog lakni. Holnap reggel a legelső leszel, aki meglátja!

Kénytelen-kelletlen elfogadtam a felnőttek megcáfolhatatlan érveit, s bánatos sóhajjal lefeküdtem aludni.

Április 4-én kora reggel arra ébredtem, hogy a folyosóról hangokat hallok. Közülük kivált egy teljesen ismeretlen, raccsoló, vidám férfihang. Minden arra vallott, hogy már az egész ház talpon van. Gyorsan kiugrottam hát az ágyból, keskeny rést nyitottam az ajtón, és kipillantottam a folyosóra.

Pontosan a szobámmal szemben egy zömök, alacsony termetű, széles vállú férfi állt, félig-meddig katonai jellegű, zöld posztóruhában, zubbonyszerű kiskabátban, amelynek bőrgombjai futball-labdára hasonlítottak. Lábán közönséges vastag talpú bakancsot viselt.

Kitaláltam, hogy ő az – Vlagyimir Iljics. Nemrég vég-

zett a mosakodással, ott állt a nyitott ajtajú fürdőszobában, arcát törölgette, s közben mulatságosan fújtatott. Nagyon ismerős volt a Svájcból küldött utolsó fényképekről... Ugyanaz a rövidre nyírt, vörhenyes bajusz, kis szakáll; ugyanazok a ravaszkásan mosolygó, összehunyorított szemek, a homloktól hátranyúló tar fejtető. Anna Iljinyicsna szokta mondogatni, hogy a magas homlok az értelem jele. És amikor Vlagyimir Iljicsre először ránéztem, önkéntelenül ezt gondoltam: „Ha valakinek, neki aztán valóban okosnak kell lennie!"

A család többi tagja is ott állt a folyosón. A szemben levő hálószobából egy ismeretlen nő lépett ki. Egyszerű arcvonásain szelíd báj ömlött el. „Bizonyára ő Nagyezsda Konsztantyinovna" – gondoltam.

– Ááá! Lám csak, Gora is előkerült! – szólalt meg az „r"-t kissé ropogtatva Vlagyimir Iljics, amikor engem, az alvástól még borzasan, meglátott. – No szervusz, szervusz, hát akkor ismerkedjünk meg közelebbről. Anyuta már beszélt rólad – és barátságos mozdulattal nyújtotta felém hűs, a mosdás után kissé még nedves kezét, magához vont, s tréfás kedvességgel megcibálta a hajamat.

Némiképp zavartan viszonoztam üdvözlését. Oly megnyerő egyszerűséggel beszélt hozzám, hogy az első pillanatban nem is tudtam, mit feleljek.

Még nem fért a fejembe, hogy Lenin és „Vologya", akiről Anna Iljinyicsna meghitt családi beszélgetéseinkben oly sok mindent elmondott, egy és ugyanaz a személy.

„Ilyen hát Lenin! – gondoltam magamban, alaposan szemügyre véve a vendéget. – Ő az, akiről mindenütt annyit beszélnek, oly sokat írnak az újságok, nevét a legkülönbözőbb jelzőkkel körítve, ő az, akit ma éjjel tízezrek vezérükként, a legnagyobb ünnepélyességgel fogadtak! És most itt áll előttem. Egyszerű, mindennapi, nincs rajta

semmi feltűnő. Vidám közvetlenséggel üdvözöl, és oly kedvesen tréfálkozik!"

Kezdeti zavaromnak nyoma sem maradt: szinte egy csapásra meleg, gyermeki bizalomtól áthatott rokonszenv töltött el a vidám Vlagyimir Iljics iránt.

Nagyezsda Konsztantyinovnával való megismerkedésem nem kevésbé kedvező benyomást tett rám. Ugyanolyan jólelkű, kedves, megnyerő egyéniség és kiváló jellem volt, mint Lenin.

– Vologya, Nágya, Mark, Ánya! Gyertek reggelizni! – hallatszott be az ebédlőből az edényekkel csörömpölő Marija Iljinyicsna hangja. Gyorsan berontottam a fürdőszobába megmosakodni, hogy én is ott lehessek a többiekkel az asztalnál.

Rég nem volt ily hangos vidámság asztalunknál! Vlagyimir Iljics egy szuszra elbeszélte utazását; közbe-közbe nagyokat nevetett, nekidőlve a szék támlájának, s ettől a többieknek is nevetniük kellett. Az általános jókedvet a lakásajtó felől hangzó csengetés szakította félbe. Hanyatthomlok rohantam végig a folyosón ajtót nyitni. A küszöbön egy magas, jóképű, szálas termetű lett fiatalember állt.[2]

– Mondja meg Lenin elvtársnak, hogy az autó várja – közölte.

Visszamentem az ebédlőbe, és átadtam az üzenetet Vlagyimir Iljicsnek. Tüstént felállt az asztaltól, az érkező elé ment, szívélyesen üdvözölte, s megkérte, várjon néhány percet, míg felöltözködik.

– Akarsz egyet kocsikázni? – ajánlotta nekem.

Kellett is kérdezni, hogy akarok-e! Hiszen még soha-

[2] A jövevény Robert Matyiszovics Gabalin volt. Később ő lett Lenin védőrségének parancsnoka.

sem ültem autóban! S ráadásul megbízást is kaptam: Marija Iljinyicsna részére egy írógépet kellett elhoznom.

Nagy izgalmamban, az utazás gyönyörűségeitől eltelve meg sem jegyeztem, hova mentünk. Egyébként, amit én parádés autónak véltem, egy kis négyüléses francia Renault volt, szürke karosszériával; rizsszalma-fonat díszítette, mint nálunk az ebédlőben a székeket. A védőhuzattal takart írógépet odatették mellém az ülésre, én meg a puha párnákon elterpeszkedve kocsikáztam. A gép egy kettős ábécés, nyolcsoros klaviatúrával ellátott „Smith-Premier" volt. Marija Iljinyicsna tudott gépelni, s vállalta Vlagyimir Iljics feljegyzéseinek és kéziratainak letisztázását.

Bementem vendégeink szobájába, hogy segítsek Nagyezsda Konsztantyinovnának holmijuk kicsomagolásában és elrendezésében, s rakosgatás közben válaszolgattam rám vonatkozó kérdéseire. Amikor megtudta, hogy néhány napja, március 30-án töltöttem be 11. évemet, rögtön keresgélni kezdett, hogy ez alkalomból megajándékozzon.

– De igazán, Nagyezsda, mire való ez, már kapott ajándékot tőlünk – próbálta lebeszélni Anna Iljinyicsna.

Nagyezsda Konsztantyinovna azonban nem hallgatott rá, ő is adni kívánt valamit emlékbe. Böröndjében kutatva egy Genfben vásárolt művészi faragású fa tintatartó akadt a kezébe; medvét ábrázolt, amint mancsait a tartó alapzatára támasztja.

– Ezt Vologyától kapod! – nyújtotta át.

Ujjongtam örömömben, és szívből megköszönve az ajándékot, elárasztottam csókjaimmal. De ő ezzel még nem érte be. – Valamit tőlem is kell kapnod – mondotta. Elővett két albumot, és így szólt:

– Ezt meg én adom, ha tetszik neked! Valamikor szívesen rajzolgattam!

Kiderült, hogy az albumok Nagyezsda Konsztantyinovna ceruzarajzait tartalmazzák. Ifjú éveiben tehetségesen rajzolt. Még egy régi, rajzokkal telt iskolai füzetet is mellékelt az albumokhoz. Mindez értékes ajándék volt számomra, s örülök, hogy hosszú évekig meg tudtam őrizni.[3]

Megszerettem Vlagyimir Iljicset, és ragaszkodtam hozzá egyszerű, közvetlen modoráért. Belőle hiányzott az a sajátos vonás, amely oly gyakran elhatárolja a magasabb pozícióban levőket az alacsonyabb beosztásúaktól, a felnőtteket a kicsinyektől stb. Úgy ismertem, mint aki soha életében nem zárkózott el környezetétől, mindig közvetlen és egyszerű volt.

Azokban a távoli 1917-es időkben viszonylag keveset tartózkodott otthon. Korán kelt, s reggelenként néha magával vitt „kocsikázni", tudta, mennyire élvezem az autózást.

– Egészen elkényezteted nekem, Vologyenka! – jegyezte meg tréfásan Anna Iljinyicsna. – Meg aztán terhedre is lesz: olyan nyughatatlan!

De Vlagyimir Iljics vidáman bizonygatta, hogy egy csöppet sem leszek terhére. Természetesen én is fogadkoztam, s Anna Iljinyicsna engedett. A boldogságtól ragyogva mentem Vlagyimir Iljiccsel a volt Kseszinszkaja-villába, a Kamennoosztrovszkij proszpektra, ahol az első hónapokban a bolsevik párt vezérkara, a Központi Bizottság és a pétervári bizottság berendezkedett. Miután engem rábízott a titkár, Gleb Ivanovics Bokij felügyeletére, Vlagyimir Iljics a dolgait intézte, megbeszélést folytatott a hozzá jö-

[3] A tintatartót a Lenin Múzeumnak adtam; a rajzokat tartalmazó albumok a Marxizmus–Leninizmus Intézet tulajdonába kerültek.

vőkkel. Mikor végzett, magához hívatott, és hazamentünk vacsorázni.

Hazaérkezés után a mindig élénk és vidám Vlagyimir Iljics az asztalnál elújságolta hozzátartozóinak a legfrissebb eseményeket, s megvitatta velük a helyzetet.

Pihenésre szánt szabad idejének egy részét szívesen szentelte nekem, hancúrozott és zajos játékokat rendezett velem, ami ellen Anna Iljinyicsnának nem volt kifogása, csak arra ügyelt, hogy ne törjünk össze semmit. A lágyszívű Nagyezsda Konsztantyinovnát kétségbe ejtették játékaink, mert szerinte férje „inkvizítori módszereket" alkalmazott velem szemben. Marija Iljinyicsnának viszont a könnye is kicsordult a kacagástól, amikor nézte, mit művel velem a bátyja. Bizony meg kell vallani, hogy a háziasszony, Anna Iljinyicsna helyzete nem volt irigylésre méltó: amikor hancúroztunk, a lakásban csak úgy repültek a székek a földre, s még az asztalok is felborultak!

Mindig semmiséggel kezdődött. Például Vlagyimir Iljics ártatlan arccal nyújtotta felém a kezét és invitált: – Gyere Gora, add a kezed! Szervusz!

Mit sem sejtve nyújtottam a kezem. Sokáig rázta s dünnyögte: – Szervusz, szervusz! – aztán erősebben megszorítva magához húzott, és váratlanul csiklandozni kezdett. A csiklandozástól szörnyen féltem, s ezt Vlagyimir Iljics jól tudta. Kacagva buktam a földre, akár egy zsák, kiszabadítottam magam és elfutottam. Ő utánam, s a lakás csak úgy zengett a hegymászó bakancs dobogásától és visítozásomtól. A hajsza ilyenkor a folyosón és a szobákon keresztül folytatódott, aszerint, hogy üldözőm elől merre menekültem.

Egy alkalommal berohantunk a „háromszögletű" ebédlőbe, s a kihúzható ebédlőasztal körül kergetőztünk. Az

asztaltető rozoga volt; ha óvatlanul ránehezedtek kiálló szélére, az egész tető letöréssel, összeomlással fenyegetett. Az asztal ellenkező oldalánál támadni készülő Vlagyimir Iljics túl akart járni az eszemen. S mert nem ismerte a veszélyt, hirtelen ráhasalt az asztalra, hogy elkapja a kabátom ujját. Ebben a pillanatban az asztaltető felmondta a szolgálatot és darabokra hullott szét. Az asztal fölágaskodott, nekem még az utolsó pillanatban sikerült alábújnom, Vlagyimir Iljics pedig a viaszosvásznon végigcsúszva, fejjel lefelé a földre huppant, oldalára döntve az asztalt. Lezuttyant a földre a vizeskancsó, a virágváza, szétszóródtak az újságok.

A nagy zajra, csörömpölésre berohanó Anna Iljinyicsna szótlanul csapta össze kezét az okozott pusztítás láttán, s a nyomában odasietö Nagyezsda Konsztantyinovna szelíd, fátyolozott hangján igyekezett bennünket jobb belátásra bírni:

– Vologya, látod, mit csináltál: összetörted az asztalt! No hiszen, engedj csak be ilyen vendégeket a házba, mindent a feje tetejére állítanak. Hagyd azt a gyereket békében, agyongyötörted már, nézd, alig lélegzik!

A balesetnek nem lett komolyabb következménye; kacagva emeltük föl és illesztettük helyére a széthullott asztaltetőt, helyeztük vissza a csodával határos módon épségben maradt vizeskancsót és virágvázát, szedtük össze a szerteszóródott újságokat.

Vlagyimir Iljics munkabírása valóban rendkívüli volt! Az egész napot munkában, mozgásban töltötte. Miután többször is beszédet mondott a nap folyamán, este hazatért, megvacsorázott, egy kicsit pihent, eljátszadozott velem, és szobájában ismét munkához látott:

Viszonylag keveset aludt: szobájának üvegezett ajtaja mögött sokáig égett az asztali lámpa, ő pedig az asztal

fölé hajolva, papír- és újságzizegés közben, sokat, fáradhatatlanul gondolkodott és írt, egyre csak írt, vég nélkül, egyedül ébren a szunnyadó lakásban ...

Reggel pedig ismét frissen, élénken és életvidáman indult útnak egész napra.

Így telt egyik nap a másik után ...

VÉSZTERHES IDŐK

A JÚLIUSI POGROM

A burzsoázia és az ellenforradalmi sajtó, amely a forradalom elején menedéket talált a Kerenszkij-féle ideiglenes kormány szárnyai alatt, szüntelen bolsevikellenes propagandát folytatott. Kiadta a „hurrá-hazafias" jelszót: „Háború a végső győzelemig!" – jóllehet a háború a dicstelen vereség felé közeledett. A katonák tömegestől hagyták ott a lövészárkokat, vonultak vissza a távoli hátországba, vagy csatlakoztak a forradalmi néphez ezzel a jelszóval: „Le a háborúval!", „Béke a kunyhóknak, háború a palotáknak!"

A küszöbönálló alkotmányozó gyűlési választásokra jelölteket állítottak a legkülönbözőbb nevű és színezetű pártok, amelyek gomba módra szaporodtak. Valamennyi a nép és a forradalom iránti hűségét hangoztatta. Ezt az egész töredékpárti csőcseléket, álszocialista programjaival együtt, találóan csúfolta a nép KVD-nek (Kuda Vetyer Dujet = Amerre A Szél Fúj), megkülönböztetésül a KD rövidítésű úgynevezett konstitucionális (alkotmányos) demokrata párttól, a nagyburzsoázia pártjától. Ennek az 1905-ös idők óta fennálló pártnak a tagjai kadetoknak nevezték magukat.

A választásokon a bolsevikok az ötös számú listán in-

dultak. Listavezető jelöltjük a párt vezére, Vlagyimir Iljics Uljanov-Lenin volt. A bolsevik jelölteket támogatta a hatalmas orosz proletariátus, amely zászlajára tűzte a proletárforradalom jelszavát, s a forradalom védelmében kész volt minden áldozatra.

A cenzúra tombolt, semmivé tette a sajtószabadságot, amelyet pedig oly ünnepélyesen hirdetett meg hatalomra jutásakor Kerenszkij. A „Pravda" minduntalan fehér hasábokkal jelent meg: a cenzúra számos cikket törölt. A cenzorok zaklatása még olyan lapokat is sújtott, melyeknek semmi közük sem volt a bolsevikokhoz. Alekszinszkij, a „Rusz" című lap szerkesztője, aki régebben a bolsevikok táborába tartozott, egyik tárcájának ezt a különös címet adta: „Ügetésszerű lépésben". A cenzúra nem talált benne kivetni valót; az egész cikk értelmetlen szó- és frázishalmaz volt. Csak később derült ki, hogy szavainak csak az első betűit olvasva ez a szöveg tűnt elő: „Végképp semmiről sem lehet írni, átkozott cenzúra..." – és így tovább.

Marija Iljinyicsna megmutatta a fortélyos cikket Vlagyimir Iljicsnek és másoknak. Lenin nem sokra becsülte az ellenség táborába átállt Alekszinszkijt, de jót nevetett az ügyes fogáson, amellyel a cenzúrát kijátszotta.

– Elmés, a kutyafáját, ezt el kell ismerni! – jelentette ki.

Én továbbra is érdeklődéssel figyeltem a Petrográdon történteket, bár sok mindent nem értettem, a magam módján ítéltem meg, néha pedig az idősebbekhez fordultam magyarázatért.

Egy alkalommal például a következő kérdéssel leptem meg nevelőanyámat:

– Miféle ember ez a Kerenszkij? Szociálforradalmárnak nevezi magát, de milyen forradalmár az, akinek a kor-

mányában tíz kapitalista ül! Ma saját szememmel láttam a tüntetésen, hogy a munkások ezt a jelszót vitték tábláikon: „Vesszen a tíz tőkés miniszter!"

Anna Iljinyicsna elmosolyodott heves ítéletemen, és türelmesen, a lehető legegyszerűbben megmagyarázta a helyzet lényegét, Kerenszkijről pedig elmondott egy érdekes történetet, amelyet nagy meglepetéssel hallottam.

– Emlékszel, amikor tavaly hajón utaztunk, te mindig egy hórihorgas bácsival bújócskáztál a fedélzeten. Cingár, tüskés hajú ember volt...

– Emlékszem. És mi van vele?

– Csak az, hogy a hosszúra nőtt bácsi nem volt más, mint Alekszandr Fjodorovics Kerenszkij, akiről ma kérdezősködsz.

– Nahát! – csodálkoztam. – És akkor ő mit csinált?

– Egy évvel ezelőtt aligha sejtette ő maga is, hogy miniszterelnök lesz. Szokványos ügyvédi gyakorlatot folytatott valahol.

– De hiszen a szimbirszki gimnázium igazgatóját is Kerenszkijnek hívták! – jutott eszembe hirtelen. – Rokonok, vagy csak a családi nevük egyforma?

– Rokonok, mégpedig igen közeliek. Fjodor Kerenszkij, aki egykor aláírta Vologya dicsérő okleveleit, és átnyújtotta neki az aranyérmet, Alekszandr Fjodorovicsnak, a jelenlegi miniszterelnöknek az édesapja.

– Érdekes! Tehát Vlagyimir Iljics és Kerenszkij bizonyára régen ismerik egymást. Talán még pajtások is voltak, valamikor együtt játszadoztak – most pedig... Most Kerenszkij Lenin ellenfele. Milyen furcsa! – jegyeztem meg elgondolkodva.

– Bizony Gorka, sok különös dolog van az életben – hagyta jóvá szelíden Anna Iljinyicsna. – Sok mindent nem értesz még, nem látod tisztán, miért és hogyan alakulnak

a dolgok, kinek van igaza, kinek nincs. De előtted az élet, ráérsz még, majd megérted!

– Nem, ez nem igaz, én már most is értem – tiltakoztam hevesen. – A bolsevikok mindenkinél jobbak: a cár ellen, a szegény népért harcolnak – így mondta nekem! Vlagyimir Iljics és az egész család is ezért bolsevik. És most azt mondja, hogy nem értem!

– Csak nem azért jobbak mindenkinél – nevetett Anna Iljinyicsna, mert Vologya is, Manyecska is meg mi is Markkal bolsevikok vagyunk?

– Komolyan beszélek, és kinevet!

– Én is komolyan beszélek, csacsikám – tréfálkozott Anna Iljinyicsna –, nem is vitatom, csak tréfálok...

Az ideiglenes kormány érezte a bolsevik párt növekvő tömegbefolyását, látta, hogy Lenin komoly ellenfél, akit a munkásosztály, s legfőképpen a petrográdi proletariátus szeretettel és határtalan bizalommal övez, ezért úgy döntött, hogy elfogatja, majd pedig kémkedés és hazaárulás vádjával bíróság elé állítja Lenint. Valódi célja az volt, hogy galádul elveszejtse a munkások vezérét.

Július 3-án a Nyevszkij proszpekt és a Szadovaja utca sarkán példátlan kegyetlenséggel belelőttek a tüntető tömegbe. Két nap múlva betiltották a bolsevik „Pravdá"-t, és szétrombolták szerkesztőségét, ahol Anna és Marija Iljinyicsna dolgozott.

Nevelőapám, akit Vlagyimir Iljics figyelmeztetett az elkövetkező fenyegető helyzetre, miután a dolgot megbeszélte feleségével, úgy határozott, hogy egy időre elvisz engem Petrográdról. Reggel bejött a szobámba, és nyíltan, köntörfalazás nélkül, mintha felnőtthöz beszélne, ezt mondta:

– Tudod Gora, őszintén megmondom: most veszélyes napok következnek. Te is olvasol újságot, s bizonyára lá-

tod, milyen hajszát indítottak Vlagyimir Iljics ellen. Neki előreláthatólag el kell rejtőznie egy időre, mert le akarják tartóztatni. Nem tudom, hogy s mint alakul a sorsunk, ezért neked egy ideig Csebotarevéknál, Popovkán[1] kell élned. Magam viszlek oda, s mindent megbeszélek Ivan Nyikolajeviccsel. Remélem, hogy a vihar hamarosan elvonul, s akkor érted megyek és hazahozlak.

Komolyan, mint aki már nem gyermek, fogadtam nevelőapám látszólag nyugodt bejelentését, megértettem, hogy nem üres szó, amit mond. Eleget láttam és hallottam ahhoz, hogy fel tudjam fogni, milyen vészterhes idők köszöntöttek Petrográdra.

HÁZKUTATÁS A SIROKAJA UTCÁBAN

A kicsiny nyaralótelepi kitérőállomás faperonján Mark Tyimofejevics búcsúzóul megcsókolt, s minden eshetőségre számítva adott némi pénzt, jobban mondva postabélyeget, amelynek hátuljára pecséttel rányomták: „Az ezüst- és rézpénzzel egyenértékűen használható a forgalomban." Aztán felült a vonatra és hazautazott, én meg az állomásról visszamentem Csebotarevékhoz. Saját tágas, manzardos nyaralójukban laktak. A család nem volt nagy: a házigazdán és feleségén, Olga Petrovnán kívül az aszszony húga, Margarita és a Csebotarev házaspár egyetlen

[1] Popovka nyaralóhely Leningrád közelében. Ivan Nyikolajevics Csebotarev és az Uljanov család ismeretsége még a nyolcvanas évekből eredt. Csebotarev diáktársa volt Alekszandr Iljics Uljanovnak és Mark Tyimofejevics Jelizarovnak a Pétervári Egyetemen. 1886-ban velük együtt lépett be a Volga-vidéki Egyetemi Hallgatók Segélyegyletébe.

fia, a lenszőke, velem egykorú Jurka tartozott hozzá. Mi ketten azzal ütöttük agyon az időt, hogy érdeklődéssel cserkésztük a környéket.

Akkortájt Popovkán élt Innokentyij Zsukov, a meglehetősen ismert, különc szobrász. Madárfejű szobrocskákat mintázott agyagból, s utánozhatatlan művészettel emberi kifejezést adott nekik. A művészetben leginkább Krilovhoz volt hasonló, csakhogy Zsukov kedvenc figurái nem négylábú állatok, hanem kizárólag madarak voltak, s nem is meghatározott madárfajták, hanem valamiféle általánosított madarak, helyesebben madárfejek, nagy szemű, félig az agyagba rejtett törzsű teremtmények.

Különösen emlékezetembe véső dött a „Pletykázó madarak" néven ismert szobor. Vállra vetett sállal két ilyen madáralak emelkedik ki az agyagtömbből: leszegett csőrrel, elgondolkodva, az érdekes, friss pletykától ittasan égnek fordítja szemét az egyik, fél szemével ravaszkásan hunyorítva, elragadtatással súgdos szomszédja fülébe a másik. Hajszálnyira úgy, mint két pletykázó nénike a piacon!

Egyes műveit Innokentyij Zsukov vízfestékkel színezte. Könnyen és szívesen osztogatta alkotásait. Egyik szobrát, látva, hogy ketten a barátommal órák hosszat mily elragadtatással bámuljuk kicsiny műhelyében végzett munkáját, nekem ajándékozta.

... Néhány nappal később, miután Vlagyimir Iljicsnek – Jakov Mihajlovics Szverdlov figyelmeztetésére – sikerült idejében elrejtőznie és a közvetlen veszély elmúlt, nevelőapám értem jött.

Érdekelt, hogy mi történt Petrográdon és odahaza, mialatt én távol voltam. Mark Tyimofejevics élénken, sőt a humor némi árnyalatával beszélte el a történteket:

– Egy nappal elutazásod után, a július hatodikára virradó éjjel egy nagy teherautó gördült a ház elé, tömve

katonákkal és tiszti iskolásokkal. Marija Iljinyicsna az ablakból észrevette őket. Mindenhová őröket és rejtett megfigyelőket állítottak, s megkezdődött az általános házkutatás, amelynek az volt a célja, hogy megtalálják és letartóztassák Lenint.

Mint nevelőapám elbeszéléséből kiderült, majdnem minden lakást átkutattak, de legjobban persze a mi lakásunkat vették szemügyre. A szó szoros értelmében feltúrtak mindent, a szekrényeket, az ágyakat, a ládákat, sőt még az asztalokat és a kosarakat is átkutatták, s tartalmukat durván és merőben értelmetlenül, szuronnyal „vizsgálgatták".

Tréfás esetek is előfordultak. A házkutatást vezető tiszt buzgóságában odáig ment, hogy figyelmesen megvizsgálta a Mark Tyimofejevics íróasztalán levő nagy üvegtintatartót.

– Csak nem hiszi, hogy Lenin elrejtőzhet egy közönséges tintatartóban? – jegyezte meg epésen nevelőapám.

A sikertelenség miatt ingerült tiszt válasz helyett durván szitkozódott, s folytatta a lakás felforgatását.

A konyhai traktus átkutatásakor, midőn Vlagyimir Iljicset a szolgálólány szobájában, az ágy alatt remélték felfedezni, a talpraesett Annuska sem állhatta meg szó nélkül:

– Másszanak be még a sütőkemencébe is – biztatta a hívatlan vendégeket –, nézzék meg, nincs-e ott valaki!

Vlagyimir Iljics akkor már biztos helyen volt. A feldühödött kémelhárítók távoztak, de magukkal vitték Nagyezsda Konsztantyinovnát, azt remélve, hogy tőle megtudják férje tartózkodási helyét, továbbá a kardos Annuskát és Mark Tyimofejevicset, akiről egyikük úgy vélte, hogy gyanúsan hasonlít Leninre. Reggel szerencsésen hazajöttek valamennyien.

Néhány nap múlva a házkutatás megismétlődött, s természetesen éppúgy kudarcba fulladt, mint az első. Az a

remény, hogy Lenint elfogják, nem teljesült. Vlagyimir Iljics túljárt üldözői eszén.

Hazatértemkor már Nagyezsda Konsztantyinovna sem lakott nálunk, valahová a Viborg kerületbe költözött, hogy kapcsolatot tarthasson Vlagyimir Iljiccsel, és ne veszélyeztesse a család többi tagját. Makacs kérdezősködéseimre, hogy ő és Vlagyimir Iljics hol tartózkodik, Anna Iljinyicsna kitérő választ adott:

– Vologya és Nágya a Viborg kerületben laknak. Most nem lehet őket meglátogatni, ezt te is tudod. Ha majd lehet, eljönnek, és akkor láthatod őket.

Bármennyire utálta Anna Iljinyicsna a hazugságot, mégsem mondhatta meg nekem akkor az igazat. Még ha tudta, akkor sem közölhette volna velem Lenin első rejtekhelyének, Allilujevék lakásának címét. Végtére is megkísérelhettem volna, hogy felkeressem!

A KÉMELHÁRÍTÁS BAKLÖVÉSE
A TITKOS TALÁLKOZÓ

Lakást kellett változtatnunk. A Sirokaja utcai ház lakói, akiket megrémített a júliusi pogrom, valósággal fellázadtak, és követelték, hogy költözzünk el. Mark Tyimofejevics jobbnak látta, ha enged, s a Malij proszpekt 256-os számú házban bérelt lakást, a második emeleten. Ezen a helyen az utca kissé cikcakkos vonalban halad, és átszeli a Bolsaja Grebeckaja utcát, amelyet elsős korom óta ismertem. Lakásunk eredeti tulajdonosa, akit Bahtyiarovnak hívtak, átmenetileg elutazott Petrográdról. Holmijának egy részét egy kisebb szobában halmozta fel, amely le volt zárva, s a kulcsot otthagyta nálunk.

Marija Iljinyicsna továbbra is velünk lakott, de Vlagyimir Iljicsről nem tudtam semmit.

Ezen az őszön kezdtem el ötödik iskolaévemet, szám szerint az ötödik iskolában – ezúttal egy gimnáziumban, a Bolsoj proszpekton. Az osztályban rajtam kívül elég sok új növendék volt. Ez azonban nem akadályozta a szokásos iskolai barátságok és a közös érdeklődés gyors kialakulását.

Az utóbbi évben, amely bővelkedett benyomásokban és élményekben, valósággal esztendőket fejlődtem. A felnőttek eleven, szemléltető példája – nevelőszüleimé, különösen Anna Iljinyicsnáé, akit még nem is oly rég börtönbe zártak és kétszer is letartóztattak, továbbá Marija Iljinyicsnáé, aki három évig sínylődött száműzetésben, és Vlagyimir Iljicsé, akit oly hosszú számkivetés után már ismét üldöztek – a szemem előtt lejátszódó forradalmi eseményekkel együtt szükségképpen hatással volt világnézetemre. Amikor átléptem az új iskola küszöbét, őszinte meggyőződéssel bolseviknak vallottam magam, s nézeteimmel nem álltam egyedül. Anna Iljinyicsna ezt előbb tudta, mint én: egyik osztálytársamnak, Tarasz Poletajevnak az apja, Nyikolaj Poletajev régi bolsevik volt, s már régóta ismerte Lenint és az Uljanov családot. Bolsevik munkásnak volt a fia a velem egy osztályba járó Kibargyin, Lev Balasov és Andrej Omelcsenko is.

A forradalom vihara a tanulóifjúságot is magával ragadta. A forradalmi áramlatok hamarosan a fiatalok hangulatában is megnyilvánultak. Nem csoda hát, hogy a felsőbb osztályosoknak legalább a fele nyíltan valamelyik politikai csoportosulás hívének vallotta magát (többnyire szüleik hovatartozása szerint). Jellemző volt, hogy az ilyenfajta politikai elhatárolódás egy csöppet sem befolyásolta a hagyományos iskolai barátságokat. Például Andrjusa Omelcsenko, akinek kabátujján ott díszlett a Városi Milícia feliratú karszalag, egy padban ült a cser-

készruhás[2] Borja Falkeviccsal. Az én szomszédom, Borisz Frejdkov[3] gátlástalanul szidta a bolsevikokat, s így hamar „politikai ellenfelekké" váltunk: együtt dolgoztunk az iskolai újság kiadásán, és összevesztünk. A „párton kívüli" Vologya Vvegyenszkijjel és Aljosa Korzovval együtt szenvedélyesen rajzolgattunk, szabad időnkben eljártunk a Stiglic-féle képzőművészeti iskolába, s ott kitömött madarakat, gipszdíszítményeket és más efféléket „ábrázoltunk".

Ezek voltak az új iskolával és új osztálytársaimmal kapcsolatos első benyomásaim.

Közben új lakásunkat is figyelték. A rendőrügynökök szemlátomást nem adták fel a reményt, hogy a nyomtalanul eltűnt Lenint elfogják. S e célból beszervezték a nemrég hozzánk került szolgálót.

Egy őszi napon, nem sokkal átköltözésünk után, meglátogatott bennünket a Malij proszpekton nevelőapám unokaöccse, Pjotr Pavlovics Jelizarov. Enyhén vörösesbarna hajú, nyírott bajuszú férfi volt, hajját elválasztva hordta, és aranykeretes szemüveget viselt. Egy csöppet sem hasonlított Vlagyimir Iljicsre. Ám ennek ellenére a nyughatatlan rendőrkopókban felötlött a gyanú, hogy vendégünk nem más, mint az álruhás, kimaszkírozott Lenin. Nem sokkal érkezése után kopogtattak a lakás főbejáratán és a konyhaajtón.

Kinyitottam a bejárati ajtót, s önkéntelenül hátrálnom kellett, mert a szélesre tárult ajtón egy fegyveres férfi

[2] A cserkész ifjúsági szervezet tagjait „hazafias" szellemben nevelte ezzel a jelszóval: „Hit, cár és haza."

[3] Borisz Frejdkov ma kommunista; nehéz utat tett meg, amíg mentőápolóból a köztársaság érdemes művésze és kitüntetettje lett. Évekig volt a leningrádi Operaház párttitkára.

nyomult be; mögötte még ketten álltak, vállukra vetett puskával. A konyha felől is fegyveresek jöttek.

A jövevények és a szolgálólány között gyors, rövid párbeszéd zajlott le, amelynek akaratlanul is tanúja voltam:

– Ez ő?

S a lány igenlő válaszára a kémelhárítók egyenesen odaléptek vendégünkhöz, és felszólították, hogy igazolja magát. De csalódniuk kellett: rögtön kiderült, hogy bakot lőttek, amikor Pjotr Pavlovicsot az általuk hiába keresett Leninnek nézték.

A hívatlan vendégek futólagos házkutatás után eltávoztak, búcsúzáskor ismét néhány szót váltva a szolgálóval. Az ilyen furcsa véletlenek elkerülése végett jobbnak láttuk, ha már másnap megválunk a lánytól. Helyét egy Polja nevű fiatalasszonyka foglalta el (ő 1919-ig volt nálunk, s velünk jött Moszkvába is). Megjelenésével megszűntek a kellemetlen látogatások.

Egy borús októberi estén, amikor az egész család otthon tartózkodott, valaki kopogott az ajtón. Kiszaladtam és megkérdeztem: – Ki az? – A Mark Tyimofejevics unokaöccsével történt félreértés óta óvatosnak kellett lennünk.

– Nyiss ajtót, Gora, én vagyok! – hallatszott az ismerős hang.

Kinyitottam az ajtót, s előttem állt Vlagyimir Iljics kabátban, felhajtott gallérral, és mélyen a homlokába húzott, ellenzős sapkában. Gyorsan belépett, s betéve maga mögött az ajtót, halkan megkérdezte, nincs-e nálunk vendég. Csak ezután köszöntött barátságosan. Nagyon örültem, hogy láthatom, de komoly, tűnődő tekintetéből megértettem, hogy most nincs ideje velem foglalkozni.

Levetette kabátját, de alig váltott néhány üdvözlő szót a háziakkal, éppen csak megölelgették egymást, máris kopogtak, s egymás után, rövid időközökben előttem isme-

Vlagyimir Iljics Lenin
1917

Az autószán,
amellyel Lenin járt
1924

Lenin és Szverdlov a Vörös téren, a Kreml falánál, a békéért és a népek testvériségéért elesettek emléktáblájának leleplezésekor 1918. november 7

Az 1920. május elsejei nagygyűlésen Lenin aláírja a Marx-emlékmű alapkövében elhelyezendő táblát

Lenin a Kremlben levő dolgozószobájában
1922

A munkás-paraszt kormány székháza a Kremlben. A második emeleten balról a második és a harmadik ablak Lenin dolgozószobájából nyílik

retlen elvtársak érkeztek a lakásba. Összesen öten vagy hatan, s minden jel arra vallott, hogy várták őket.

Bementek az ebédlőbe; az asztalra tea és hideg étel került. Ki hozta és mikor – nem tudom.

A vendég elvtársak a családtagok közt elkeveredve asztalhoz ültek, s élénk beszélgetésbe kezdtek a petrográdi eseményekről, közölték egymással erre vonatkozó megjegyzéseiket és híreiket.

Én az asztal végén ültem, szemben Vlagyimir Iljiccsel, egyfolytában őt néztem, s közben oda se hallgattam, nem figyeltem, mit beszélnek az asztalnál. Lelkesedésemben és örömömben, hogy láthatom, rajta kívül jóformán észre sem vettem senkit. Talán ezért történt, hogy kitűnő vizuális emlékezetem ellenére egyetlen arcot sem jegyeztem meg, s nem tudom, kik ültek akkor este asztalunknál.

Teázás után a család valamennyi tagja elhagyta az ebédlőt, csak Vlagyimir Iljics és a vendég elvtársak közül néhányan maradtak az asztalnál, hogy rövid megbeszélést tartsanak. Hogy mi volt a tárgya és tartalma a megbeszélésnek, máig sem tudom; semmiféle írás nem maradt fenn róla.[4]

A megbeszélés végeztével Vlagyimir Iljics és társai szívélyesen elbúcsúztak, s ahogy jöttek, rövid időközökben, egyenként távoztak.

[4] Azoknak az elvtársaknak, akik kétségbe vonják az említett megbeszélés megtörténtét, figyelmükbe ajánlom, hogy visszaemlékezéseim először 1924-ben láttak napvilágot a „Megemlékezés Leninről az iskolában" című gyűjteményes kiadványban, a Rabotnyik Proszveszcsenyija kiadónál; előzőleg elolvasta a kéziratot M. I. Uljanova és N. K. Krupszkaja, s ők ezt a tényt nem vonták kétségbe.

1917. október 25-e (november 7-e) örök időkre összekapcsolódott az „Aurora" cirkáló történelmi jelentőségű ágyúlövésével és a Téli Palota elfoglalásával. Ez a nap úgy került be a történelembe, mint a proletariátus győzelmét hozó Nagy Októberi Szocialista Forradalom beteljesülésének napja.

Kerenszkij szégyenletesen, dicstelenül kereket oldott, a rövid életű ideiglenes kormány szocialista és kapitalista miniszterei egyaránt lakat alá kerültek, de csak fokozatosan tört meg a proletárdiktatúra ellenségeinek ellenállása Petrográdon. Reggeltől estig távoli lövöldözés, ágyúdörgés hallatszott, de ezen már senki sem lepődött meg; az emberek megszokták a zaklatott életet, egymásnak ellentmondó, kósza hírek terjedtek el, senki sem tudott biztosat.

A nép éhezett. Kinek lett volna elég a napi fejadag, az a falat fekete kenyér és csipetnyi dara, amihez a város lakói éjszakánként hosszú sorokban álldogálva hozzájutottak? Anna Iljinyicsna, aki valamikor mesterien értett a piskóták és különleges édességek készítéséhez, a maradék lisztbe krumplihéjat és egyéb ételmaradványokat kevert, hogy valamicskét pótolja a silány menüt. Szemeimet összehúztam az undortól, úgy nyeltem le az iskolai étkezdében kapott lópecsenyét, és – úgy találtam, hogy nem is olyan rossz.

Az élelmezési nehézségek ellenére árnyékát sem láttam a felnőttek arcán a csüggedésnek, az elkedvetlenedésnek. Valamennyien lesoványodtunk – különösen sokat veszített súlyából a testes Mark Tyimofejevics –, de jókedvűen, vidám ábrázattal jártunk-keltünk. Az október tavaszt hozott nekünk.

Október 29-én reggel hét órakor közeli puska- és gépfegyverropogás riasztott föl bennünket. A zaj szinte az ablak alól jött. Kinéztem az erkélyre nyíló ablakon (itt is saroklakásban laktunk), s láttam, hogy a szemközti telekről, amely ócska, kerék nélküli szekerekkel el volt torlaszolva, civil ruhás emberek puskával és gépfegyverrel tüzelnek a Grebeckaja utcai Vlagyimir Tiszti Iskola ablakaira. Az iskolába befészkelték magukat a növendékek, s folytatták a harcot a már nem létező ideiglenes kormány védelmében.

A magam módján értékelve a helyzetet, közöltem, hogy a mieink harcolnak a tiszti iskolások ellen. Az izgatott Anna Iljinyicsna rám parancsolt, hogy menjek el az ablaktól, de én makacsul folytattam a megfigyelést. Néhány perc múlva két vörösgárdista megsebesült, egy elesett. A tiszti iskolások védelmi tüze lehetetlenné tette, hogy a támadók egy lépéssel is közelebb jussanak az épülethez, bár alig hatvan méternyire voltak tőle. A védők kedvezőbb helyzetben harcoltak: látták a célpontot, őket pedig óvták a téglafalak.

A mi kis Poljánk, amikor meglátta a vörösgárdisták első hősi halottait, könnyekre fakadt.

Támogatásul odavontattak egy ágyút, és csövét az iskolának szegezve, felállították a házunk kapujával szemben. Fülsiketítő lövés dördült el. A légnyomástól négy ablaktábla dirib-darabra tört. Meglepetésemben leültem, de valamiféle elragadtatás vagy izgalom hatására nyomban talpra ugrottam, s láttam, hogy előttünk mindent vörös téglapor borít.

Könyörtelenül elvonszoltak az ablaktól, ahonnan kitűnően áttekinthettem a helyzetet, és kivittek a konyhába. Nemsokára még egy ágyúlövés hallatszott, megint kirepült néhány ablaktábla, s a lakásba hideg őszi szél vágott be. Aztán, szinte parancsszóra, minden elcsendesedett.

Most már senki sem tartott vissza, ismét odarohantam az erkélyablakhoz, s láttam, hogy a vörösök előjönnek a fedezékül használt szekerek mögül, s előreszegzett puskával a tiszti iskola felé igyekeznek. Anna Iljinyicsna megengedte Poljának, hogy lemenjen az utcára, megtudni, mi történt. A „felderítő" néhány perc múlva visszatért, s mulatságos taglejtésekkel, boldogan közölte, hogy a „nyenkerek" megadták magukat. Sehogy sem tudta kimondani a számára ismeretlen „junker" (tiszti iskolás) szót.

A feszültség elmúlt, s hozzáláttunk, hogy mindenféléével, ami a kezünk ügyébe akad, betömjük és befedjük a kitört ablakokat. Az üvegeket csak másnap pótolták a szovjet hatóságok utasítására.

Anna Iljinyicsna óvatosságra intő szavaitól kísérve felöltözködtem, és kimentem az utcára. Mindenünnen előbújtak és a kapuk előtt összecsődültek a kíváncsi és izgatott lakók; megszűnt a riadalom, mindenki mosolyogva, élénken tárgyalta a történteket. Valaki arról beszélt, hogy a tiszti iskolások kifüggesztettek egy lepedőt, amelyre vörös keresztet festettek, s tűzszünetet kértek, hogy bekötözhessék és elszállíthassák sebesültjeiket, de a lepedőt a szél összegabalyította, s így a támadók fehér zászlónak, a megadás jelének vélték; a vörösök megrohamozták az épületet, kihasználva, hogy az ostromlottak abbahagyták a tüzelést, s ily módon sikerült felülkerekedniük.

Megkerültem a Malij proszpekt alkotta cikcakkot, és odamentem a tiszti iskola épületéhez. Az oldalfalon, az ágyúlövedék ütötte nyílásból, amely az első emelet magasságában tátongott, egy hosszú lepedő lógott ki. Össze volt csavarodva, és nem láttam rajta semmiféle keresztet.

Az épületet a puska- és ágyúlövedékek erősen megrongálták. Emeletein csend honolt, s a sok járókelő néma

kíváncsisággal összecsődült előtte. Nyilvánvaló volt, hogy az ostromlott és három oldalról tűz alatt tartott tiszti iskolások csak úgy menekülhettek meg, ha megadják magukat, s ezt is cselekedték.

ÚJ SZELEK FÚJNAK AZ ISKOLÁBAN

Az októberi események hatására mind határozottabb formát öltött a tanulóifjúság viszonya a környező valósághoz, nézetei fokozatosan tisztázódtak. A fiatalok szemlátomást arra törekedtek, hogy szervezkedjenek, egyesítsék erőiket és érdekeiket. Egyre élénkebben tiltakoztak az erőszak ellen, bármilyen formában nyilvánult is meg.

Az egyház és az állam elválasztásáról szóló kormányrendelet ellenére iskolánkban nem szűnt meg a hitoktatás. A hatóságoknál tiltakozni vagy egyszerűen lázadni még nem mertünk, suttyomban láttunk hát munkához. Mellesleg szólva, a tanulók legtöbbjének kicsi korától fejébe verték a vallási meggyőződést, s az ilyenfajta szokások még elég szilárdan tartották magukat gondolkodásukban.

A dolog úgy kezdődött, hogy a hitoktatónak, ártatlan képpel, ármányos és kihívó kérdéseket tettem fel az áldozási szertartásról, amelyet vérszomjas és barbár szertartásnak neveztem. Válasz helyett tüstént kiutasított a tanteremből, de az osztálynak több mint fele részvevő mosollyal kísérte távozásomat.

Húsvét előtt testi-lelki jó barátommal, Vologva Vvegyenszkijjel egy vallásellenes kísérletet hajtottunk végre: nem mentünk el a paphoz gyónni, noha az iskolában szigorúan utasítottak rá, s egymás után négy templomban is megáldoztunk. Az Isten nem büntetett meg a szentségtö-

résért, így hát a vallásosság utolsó maradványai is végleg elpárologtak gondolkodásunkból.

Az osztályban elmeséltük húsvéti hőstettünket, s ezzel mélyreható erjedést indítottunk el az ingadozók és kétkedők gondolkodásában.

A továbbra is reakciós nézeteket valló, régi típusú tanárok ellen már jóval nehezebb volt a harc. Az efféle vaskalaposok közé tartozott osztályfőnökünk és földrajztanárunk, N. N. Zolotavin, egy feketeszakállas égimeszelő, aranykeretes csíptetővel és fecskefarkú hivatalnoki egyenruhában. A forradalom, és még inkább a proletárforradalom távol állt tőle, s a legkülönbözőbb eszközökkel igyekezett szabotálni az új hatalomnak az iskolát és az oktatási rendszert érintő intézkedéseit.

A nemkívánatos tanárral szemben a sztrájk sajátos formáját eszeltük ki. Az utolsó padban ülő Georgij Raciborszkij, aki értett az elektrotechnikához, a villamos csengő drótját ügyesen odavezette padjához. Úgy tett, mintha a többiekkel együtt figyelmesen hallgatná a tanár magyarázatát, s közben megnyomta a gombot. Felhangzott a csengetés, mindenki felugrott helyéről és kirohant az osztályból. Az óra félbeszakadt, de a zűrzavar okozóját egyetlen egyszer sem leplezték le.

Valakinek az az ötlete támadt, hogy adjunk ki egy újságot, versekkel, elbeszélésekkel és illusztrációkkal. Az ötlet nagy érdeklődést keltett. A kezdeményezők szerkesztő bizottságot alakítottak, melynek tagjai a következők lettek: Vologya Vvegyenszkij, Borja Frejdkov, Aljosa Korzov – az osztály képzőművésze – és én. Tüstént elhatároztuk, hogy újságunknak a „Zarja" („Hajnal") nevet adjuk, amely szép hangzásáért mindenkinek tetszett.

Otthon néha segítettem Marija Iljinyicsnának, s már elég ügyesen pötyögtettem az írógépen. Ez okból a „nyomdát",

Anna Iljinyicsna beleegyezésével, nálunk rendeztük be, s én lettem a szerkesztő. A szülők segítségével – akiket kissé megsarcoltunk –, s az ilyen dolgokban jártas Marija Iljinyicsna gyakorlati tanácsait és útmutatásait felhasználva, papírt és sokszorosító gépet szereztünk lapunk tömeges előállításához. A gépelést én vállaltam, a cikkeket és verseket illusztráló tusrajzokat Aljosa Korzov, a szerkesztőség egyetlen „párton kívüli" tagja készítette. Közlendő anyagban nem volt hiány.

A költségek fedezésére bizonyos árat meg kellett állapítanunk, de már az első napon így is szétkapkodták az újságot. Kiderült, hogy a „Zarja" iránt még a felsőbb osztályokban is van kereslet, sőt nem egy tanár kérte, hogy kaphasson belőle. Növelni kellett a példányszámot, s így szüleményünk észrevétlenül az egész iskola kiadványa lett.

Szerkesztői minőségemben jócskán meggyűlt a bajom az olyan anyagokkal, melyek a bolsevikokat támadták. Frejdkov barátom „Álom" címmel szatírikus tárcát írt, s kigúnyolta benne a bolsevikokat, mondván, hogy az új hatalom idején fehér cipót csak álmunkban láthatunk. Legszívesebben megtagadtam volna ennek az „ellenforradalmi műnek" a közlését, de a szerkesztő bizottság zöme úgy vélte, hogy ez nyílt megsértése lenne a szólás- és sajtószabadságnak stb. Erőt véve magamon, kénytelen-kelletlen legépeltem hát az utálatos tárcát a szabadságról szóló költeményem mellé.

Kihasználva Vlagyimir Iljics jelenlétét (az októberi forradalmat követően elég ritkán látogatott el hozzánk), egyszer így panaszkodtam Anna Iljinyicsnának:

– Hogy is nyugodhatnék bele ilyesmibe? Bolsevik létemre le kell gépelnem a bolsevikokat támadó cikkeket! Nem tudom megtenni – ez nem helyes!

– Te is támadd őket, még erősebben, keményebben,

ha bolsevik vagy – tanácsolta vidáman, hevességemen mulatva, a mosolygó Vlagyimir Iljics. – Meg kell tanulnod szóval is harcolni! Írnak épp eleget mindenütt a bolsevikok ellen! Egyedül nem adhatod ki az újságot, együtt kell dolgoznod másokkal. Dolgozz hát együtt, de haladj saját utadon!

Vlagyimir Iljics szavai megnyugtatták a „Zarja" izgatott szerkesztőjét... De elszomorított, hogy az októberi forradalom után egyre ritkábban láthattam Lenint. Sem ő, Vlagyimir Iljics szinte állandóan a Szmolnijban tartózkodott, ott lakott és ott is dolgozott.

Nevelőapám, akit a szovjethatalom győzelme után kineveztek közlekedésügyi népbiztosnak, kérésemre néhányszor elvitt magával a Szmolnijba, sőt meg is vendégelt az ottani étkezde szegényes ebédjével. Az új, zajos és rohanó életű, hangyabolyként nyüzsgő Szmolnij hosszú, félhomályba burkolt, boltíves folyosóin bolyongva, ilyenkor meglátogattam a hol élénk, hol gondterhelt, de mindig emberektől körülvett Vlagyimir Iljicset. Némiképp elszomorított az a tudat, hogy nem jut úgy ideje számomra, mint régen, még önmagával sem rendelkezik – ő mindenkié!

Mily rövid volt e futólagos látogatások öröme!

1918 márciusában a szovjet kormány megváltoztatta székhelyét: Oroszország fővárosa az ősi Moszkva lett.

SZÉP VAGY, KREML!

MOSZKVA 1918-BAN

Leninnek és a szovjet kormány többi tagjának Moszkvába költözése bizonyos veszélyekkel járt, s nem is múlt el kalandok nélkül. A kormányvonat ellen késő éjszaka megkísérelt anarchista támadást azonban puskalövés nélkül elhárították, a szerelvényt pedig, amelyen a banditák tartózkodtak, egy állomás holtvágányára kényszerítették.

Mi csak jóval később értesültünk a történtekről. Egy ismerős elvtárssal küldött levelében, amelyet nem sokkal Moszkvába érkezésük után írt, Marija Iljinyicsna szándékosan elhallgatta az incidenst, hogy ne nyugtalanítsa nővérét. A levél nyugodt hangú volt:

„... Felhasználom az alkalmat, hogy egy kicsit elbeszélgessek veled ... Holnap valószínűleg átköltözünk a Kremlbe, Vologyával fogok lakni. Itt még minden nagyon szervezetlen, de gondolom, majd eligazodik. Lehet, hogy Mitya már Feodoszijában van, sajnos nem tudom a címét. Hogy vagytok? Mikor szándékoztok indulni? Gyertek minél előbb.

Mostanában rengetegen utaznak Petrográdról Moszkvába, elküldhetnétek egyet-mást. Nagyon szeretném megkapni a teljes »Pravdá«-t ...

Az élelmezési helyzet is jobbnak látszik. Sok málnát árulnak a boltokban és az utcán, meg egyéb élelmiszerből is több van. A közeli viszontlátásig sokszor csókollak. Üdvözlöm Markot és Gorát. Írhatsz a »Dresden«-be, valószínűleg ott fogok dolgozni."

Moszkvába költözésünk Mark Tyimofejevics körülményeitől függött: át kellett adnia a népbiztossági ügyeket utódjának, V. I. Nyevszkijnek. Anna Iljinyicsna továbbra is részt vett a „Rabotnyica" kiadásában, de számolva a közeli átköltözéssel, előre érdeklődött, hogy Moszkvában milyen szerkesztőségi munkára van kilátás.

Korán reggel érkeztünk Moszkvába, 1918 egyik ragyogó, verőfényes májusi napján, s átmenetileg a Metropol Szálló egyik tágas szobájában ütöttünk tanyát. Ablakaink a Színház térre (a mai Szverdlov térre) nyíltak, s amíg meg nem oldódott átköltözésünk a Kremlbe, órákig bámultam az ablakból az ismeretlen Moszkva nyüzsgő életét.

Még sohasem jártam Moszkvában, s Oroszország ősi fővárosában minden új volt nekem. Ahogy kitekintettem, jobb kéz felől emelkedett a széles, fehér faragott kőoszlopokra támaszkodó Nagy Színház, oszlopcsarnokának tetején Apolló négylovas szekerével.

A tér közepén egy szökőkút állt, amelyet Ámor-szobrocskák díszítettek. Márványmedencéjén túlcsordulva ömlött le a víz.

Balról a Metropolhoz csatlakozott a Kitaj-gorod[1] ősi, helyenként düledező, csipkés fala.

[1] Moszkva legrégibb városrésze. Itt összpontosult már a XIV–XV. századtól kezdve a kereskedelem, itt volt sok nemesúr háza is. – *A ford.*

Távolabb orosz stílusú épületek harmonikus csoportja tűnt szembe: a volt moszkvai Városi Duma kecses architektúrájú székháza (ma Központi Lenin Múzeum), az Ivériai-kapu kettős árkádja[2], a középen meghúzódó kápolnával, és a Történeti Múzeum könnyed, levegős épülete, amely hegyes tornyocskáival szinte az ég felé tör.

Mögöttük, a reggeli ködben a titokzatos Kreml tornyai és falai látszottak.

A téren minden irányban ide-oda gördültek a zajos moszkvai villamosok; nagy kerekeikkel a petrográdiakhoz viszonyítva szokatlanul magasnak és keskenynek látszottak. Fel s alá cikázott a sok konflis. Füstös uszályt hagyva maguk mögött, kényelmesen pufogva vonultak az esetlen formájú gépkocsik (akkor még kevés volt belőlük Moszkvában); a személyautók nyitott sofőrülésükkel hintóra emlékeztettek, amely elé nem fogtak lovat.

A régi Moszkva volt ez, kanyargós, szűk utcáival, amelyek ősrégi, furcsa, szinte csúfnévnek ható neveket viseltek (Scsipok, Razguljaj, Szobacsja Ploscsadka és hasonlók[3]), tömérdek zsákutcájával, rengeteg templomával és székesegyházával, melyeknek aranyozott kupolái messzire ellátszottak.

Másnap átköltöztünk a Kremlbe, ahol a Lovagház első emeletén bocsátottak rendelkezésünkre egy több szobából álló lakást. A szobákat ajtó nélküli belső átjárók kötötték össze. S egy hosszú és széles belső folyosó több ilyen lakást egyesített.

Az új lakókat egy öreg udvari lakáj, Alekszej Nyikolajevics Sztupisin szolgálta ki. Korát nehezen lehetett meg-

[2] Ez a kapu a Történeti Múzeum és a Központi Lenin Múzeum között állt; ma már nincs meg.

[3] Csípés utca, Tivornyázz utca, Kutyák tere. – *A ford.*

határozni. Oly rég szolgált ezekben a termekben, hogy idővel ő maga is szinte berendezési tárggyá vált. A forradalom nyomtalanul múlt el felette, háborítatlanul megmaradt szokott tisztségében, és sem rokonszenvet, sem ellenszenvet nem tanúsított a forradalom, az októberi fordulat, Oroszország új gazdái iránt.

Ám valahol lakájlelke mélyén mégis megmaradt az emberi érzés, az önérzet, s most, a hallgatag, zárkózott élet hosszú évei után, félénken bár, de feltarthatatlanul felszínre tört és kiáradt.

Alekszej Nyikolajevics szerény, mindenkor udvarias és előzékeny ember volt. Amikor már némiképp megbarátkozott velünk, szívesen mesélt mindenkiről, akivel udvari szolgálatának hosszú évei alatt dolga akadt. És be is vallotta végül, hogy csak most, az októberi forradalom óta veszik emberszámba, tisztelik meg azzal, hogy megszólításkor keresztneve mellé atyai nevét is mondják, beszélnek vele egyenrangú félként, nem alázva meg.

A kapott lakásban nem sokkal előbb még Vlagyimir Iljics, Nagyezsda Konsztantyinovna és Marija Iljinyicsna – „a mieink" – laktak. Ezt szintén Alekszej Nyikolajevics közölte velünk, leplezetlen elragadtatással szólva Lenin közvetlen, barátságos magatartásáról. Lenin ugyanis a pihenés perceiben szívesen elbeszélgetett a sokat látott, sokat tapasztalt öreggel.

– Bizony, Vlagyimir Iljics mindig és mindenkivel ilyen egyszerű – jegyeztem meg. – Ő már ilyen.

– Nem, ezt ne tessék mondani – ellenkezett Sztupisin (tiltakozásom ellenére engem is makacsul önözött) –, azért mégsem csak olyan egyszerű, mint általában az emberek; meg kell hagyni, mindenki felett áll – nagy, nagy elme! Tetszik tudni, hogy még engem is mindig kézfogással üdvözölt? Pedig ki vagyok én őhozzá képest –

senki. Szívesen elbeszélgetett velem arról, milyen volt az életem régen, amikor még a cárt szolgáltam ... A beszélgetést mindig így kezdte: „Foglaljon helyet, foglaljon helyet Alekszej Nyikolajevics!" Nem tűrhette, hogy álljanak a jelenlétében. Pedig nekem már szokásommá vált, hogy álljak. Sok mindent láttam életemben, de ilyet még nem! Nagyszerű, rendkívüli ember – Isten segítse! ...

Valaki megszerezte, bizonyára közvetlenül Vlagyimir Iljics számára, „A moszkvai Kreml régen és most" című, gazdagon illusztrált kétkötetes kiadványt. Ez a mű, amelyre lakásunkban rábukkantam, annyira lekötötte érdeklődésemet, hogy egykettőre megtanultam a Kreml mind a tizennyolc tornyának a nevét – a régit és az újat egyaránt –, betéve tudtam évszázados történetüket, jól ismertem a Kreml huszonöt (!) templomát és valamennyinek a pontos helyét, a kicsiny XII. századi kápolnától a százméteres Nagy Iván harangtoronyig, amely büszkén magasodik egész Moszkva fölé. Csábítottak a vaskos kötetekben leírt ódon tornyok, falak, föld alatti folyosók, amelyek megőrizték a századok óta itt zajló élet emlékét ...[4]

Egy hasonlóan tudnivágyó legénykével, Szergejjel, aki ugyancsak új lakónak számított, végigcserkésztük az egész Kremlt, ami úgy értendő, hogy saját kezűleg megtapogattuk valamennyi nevezetességét.

Sikerült bevésni nevünket a kupola belsejébe, közvetlenül Nagy Iván keresztje alá, bebújtunk a Cár-ágyú óriási, visszhangzó torkába, belekapaszkodtunk a Szpasszki-torony órájának több méter hosszú, rengő percmutatójába; a Nagy Kreml Palota Andrej-termében (ma a Szov-

[4] Krupszkaja emlékirataiban megemlíti (411. old.), hogy Lenin szívesen lapozgatott ebben az albumban.

jetunió Legfelsőbb Szovjetjének ülésterme) felültünk az orosz cárok trónjára, a Tajnyicki-torony előtt felállított régi ágyúkból „tüzeltünk" a képzelt ellenségre; bemásztunk abba a föld alatti folyosóba, amely a Nagy Kreml Palotából az alagútba zárt Nyeglinka folyó torkolatához vezet; a Kreml tetőin és falain a lövedékek repeszdarabjainak, az 1917-es forradalom e néma tanúinak egész gyűjteményét szedtük össze. Szóval, felkutattunk a Kremlben mindent, amit csak kezünkkel és lábunkkal elérhettünk, tekintetbe véve, hogy az idő tájt még nem volt szabad belépés vagy átjárás az említett helyeken. Néhány templomba is megpróbáltunk bejutni, hogy kitapasztaljuk, mi van falaikon belül, de kiderült, hogy valamennyit bezárták, ablakaikat pedig kovácsolt vasrácsok védik.

Megszerettem a nyugodt, fenséges Kremlt. Hozzá fűződő érzelmeimet még versbe is foglaltam. E negyven évvel ezelőtt íródott lelkes, örömteli hangulatot árasztó köszöntőnek utolsó sora így hangzott:

Szép vagy, Kreml! Légy büszke rá, Moszkva!

ITT ÉLT ÉS DOLGOZOTT ILJICS

A mieink – Vlagyimir Iljics, Nagyezsda Konsztantyinovna és Marija Iljinyicsna – a volt törvényszék épületében laktak, a második emeleten. A Vörös teret teljes hosszában betöltő épület hatalmas zöldeskék kupoláján vörös zászló lengett. A földszinten és az első emeleten voltak az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság hivatali helyiségei, a második emeletet a Népbiztosok Tanácsa foglalta el.

A lakás kissé szűk és rossz beosztású volt, de abból a szempontból nagyon megfelelt, hogy Vlagyimir Iljics hiva-

tali szobájától néhány lépésnyire, a Népbiztosok Tanácsának folyosójára nyílt.

Mindössze négyszobás volt, s napfényes, nagy ablakai az akkor még macskaköves Arzenál térre néztek. Egy hálószoba, Vlagyimir Iljics kicsiny otthoni dolgozószobája, parányi szűk ebédlő, 8–10 négyzetméternyi előszoba és Marija Iljinyicsna viszonylag tágas szobája – ennyiből állt a mieink otthona. Marija Iljinyicsnára nehéz, de önként vállalt feladat hárult, az ő gondja lett a háztartás vezetése, s a háziak kedveskedő tisztelettel „fő háziasszonyuknak" nevezték.

A lakás bútorzata fölöttébb vegyes volt, talán csak az ebédlőben állt néhány egyforma szalmafonatú szék. Az edényeket valahonnan az udvari konyháról hozták, s Lenin lakásának egyszerű konyhaszekrényében furcsán festettek a kétfejű fekete-arany cári sassal díszített hatalmas tányérok. Enni sem volt jó belőlük – de honnan vettünk volna mást? Nevettünk, tréfálkoztunk a sasmadáron, de ettünk a tányérból.

Érdekesen írja le E. E. Szmilgi, a hajdani lett lövészek egyike, miként rendezték be Lenin lakását:

„... Amikor a tatarozással végeztünk, azt a feladatot kaptuk, hogy rendezzük be a lakást. S minthogy az egész Kreml rendelkezésünkre állt, az új lakásba becipeltük a föllelhető legjobb bútordarabokat: selyemmel és bársonnyal bevont aranyozott székeket és foteleket, tükrös szekrényeket, masszív asztalokat stb. Nagyon kedvében akartunk járni Leninnek, akit úgy szerettünk!

De amikor Vlagyimir Iljics megtekintette a berendezett lakást, nem volt megelégedve. Nem tetszett neki a fényűző bútor, s utasított bennünket, hogy cseréljük ki egyszerűbbre.

Csalódást éreztünk: úgy igyekeztünk, törtük magunkat, s

kiderült, hogy túlőttünk a célon. Lenin nevetett elkeseredésünkön, s igyekezett jókedvre deríteni bennünket. Magatartása lecke volt számunkra: megtanultuk tőle, hogy legyünk mindig szerények, ne hajszoljuk a pompát."[5]

Mondanom sem kell, hogy a Kremlbe költözésünk után mielőbb viszont akartam látni a mieinket, különösen Vlagyimir Iljicset, akivel az utóbbi hónapokban szinte alig találkozhattam. Ezért rettentően megörültem, amikor Mark Tyimofejevics elhozta és átadta a belépési engedélyt, melynek szövege arról tanúskodott, hogy „Georgij Jakovlevics Lozgacsov akadálytalanul beléphet a Munkás-Paraszt Kormány székházába".

Otthon találtuk őket; éppen ebédidő volt. Mark Tyimofejeviccsel alig győztünk válaszolni a kérdésekre: baj nélkül érkeztünk-e Pityerből Moszkvába, hogyan rendezkedtünk be új lakásunkban, egészségesek vagyunk-e... Vlagyimir Iljics most is vidám, hangos és eleven volt, rövid pihenőidejében szívesen játszadozott, hancúrozott velem, felidézve előző évi zajos játékainkat. A szelíd Nagyezsda Konsztantyinovna hiába csendesítette férjét:

– Vologya! Vendégek jönnek hozzánk, s te mindjárt nekiállsz a gyereket gyötörni!

Gyorsan szétválasztott bennünket, s engem kivitt a konyhába, hogy egyek valamit. Őszintén örült Moszkvába érkezésünknek, s anyai módon dédelgetett. Mily csodálatosan elragadó és kedves emberek is voltak ők!

Vlagyimir Iljics bekukkantott a konyhába, hogy megnézze, mit csinálok. Mellényzsebéből kihúzta óráját, amelynek zsinórján kis felhúzókulcs fityegett, rápillan-

[5] Részlet a „Feledhetetlen idők" című gyűjteményes kiadványból. Riga 1957. 24. old. (oroszul).

tott és sietve indult vissza hivatalába. Tüstént hozzászegődtem, s kéz a kézben lépdeltünk a napfényben úszó folyosón. Meg kellett néznem tágas, verőfényes hivatali szobáját, ahová később bejelentés nélkül, bármikor beléphettem (persze, ha Vlagyimir Iljics egyedül volt).

A dolgozószoba két falát, egy nagy cserépkályhát közrefogva, teljesen elfoglalták a magas, lehajtható üvegajtós svéd könyvszekrények, amelyek dugig tömve voltak könyvekkel. Mennyiféle könyv volt itt! Brockhaus és Efron lexikon-sorozat, Marx és Engels művek, nyugat-európai filozófusok és közgazdászok munkái, politikai gazdaságtan tanulmányok, orosz klasszikus művek és sok egyéb. Egy asztalkán bekötött újságok feküdtek; a bejárattól jobbra, a falon egy nagy felgöngyölhető térkép függött.

Vlagyimir Iljics munkahelye egy szokványos kis méretű íróasztalból, a rajta levő régi írókészletből és (minden eshetőségre számítva) egy réz gyertyatartóból állt, benne két gyertyával. Amikor dolgozott, az asztal mindig meg volt rakva újságokkal, könyvekkel, iratokkal, s ennek ellenére minden szigorú rendről és fegyelemről tanúskodott. Az íróasztal mellett jobbról és balról egy-egy kisebb forgópolcos könyvállványon sorakoztak a szükséges anyagok, s az asztalon két csengő nélküli Ericsson-féle telefon állt, amelyeken híváskor lámpa gyulladt ki.

Az íróasztalhoz csatlakozott T-alakban egy másik asztal a látogatók számára, vékony posztóból készült, sötétzöld vagy kék rojtos terítővel. S volt a szobában két mély, párnázott bőrfotel is. Kezdetben előfordult, hogy beültem a fotelekbe, de amikor hátradőltem, rettentő mélyre süllyedt a fejem, s ezért a magas, párnázott támlákba fogózva, inkább feltérdeltem rájuk. Sohasem láttam Vlagyimir Iljicset ezekben a fotelekben ülni. Mindig az ódivatú széket használta, amelynek elég kemény szalmafonatú ülése és

támlája volt. Egy ugyanilyen széket vagy karosszéket helyeztek el részére a szomszédban, a Népbiztosok Tanácsának üléstermében is.

A „fogadóasztalon" egy nagy hamutartó díszlett, oldalának támasztott kis kartonlappal, amelyen ez a rövid, nyomtatott betűs felirat virított: „Dohányozni tilos." Piros ceruzával a sorok közé Vlagyimir Iljics még nyomatékosan odabiggyesztette: „szigorúan". Nem dohányzott, és ki nem állhatta, ha jelenlétében dohányoztak.

Amikor dolgozószobája ajtaját kinyitottam, először mindig a fejét pillantottam meg, amint a munka lázában valamilyen cikk, újság vagy könyv fölé hajolt – esténként az asztali lámpa ernyőjéről rávetődő bágyadt, zöldes fényben. A csillárt Vlagyimir Iljics nem égette feleslegesen, takarékoskodott az árammal.

Nem rosszallotta, ha kopogás és hívás nélkül bementem hozzá. Abbahagyta a munkát vagy az olvasást, szívélyesen üdvözölt: „Szervusz, szervusz!" (ezt mindig kétszer mondta), s a széken megfordulva elbeszélgetett velem. Olyan eleven és őszinte érdeklődéssel kérdezősködött hogylétünk, egészségünk, sőt gyerekes ügyeim felől, hogy csak csodálkoztam, és ezt gondoltam magamban: „Milyen ember is ő? Jelentős államügyek foglalják le, mégis módot talál rá, hogy még olyan csipcsup ügyek iránt is érdeklődjék, mint például az én egészségem meg gyermekes csínyjeim."

Ha valakivel beszélgetett, nem öltött magára pózt. Mosolygott, kedves, megvesztegető mosolyával. Ültében kissé előrehajolt, mintha elébe igyekezne partnerének. Jobb karjával az asztalra könyökölt, s hamiskásan összehunyorította egyik szemét. Ez közvetlenné tette, s egyszersmind azt a benyomást keltette, hogy a veséjébe lát a másiknak.

Természetesen Vlagyimir Iljics komoly volt, ha a hely-

zet és a körülmények úgy kívánták. De ha nevetett, mindig hangos, harsány kacaj tört ki belőle, még a fejét is hátraszegte. Teli tüdőből, szívből nevetett, szinte most is fülemben cseng kedves, magával ragadó kacagása!

Látom hirtelen felállni a székről, amint hüvelykujjait mellényének karöltője alá dugva járkálni kezd szobájában. Beszéd közben sohasem fordít hátat partnerének, szemét le nem veszi róla. Ha kérdez valamit, mindig heves mozdulattal feléje fordul, kissé előrehajol, s megáll egy pillanatra.

Valahányszor elköszöntem tőle s indultam kifelé, tudtam, hogy kissé elgondolkodva, figyelmes tekintettel követ, s csak amikor már becsukódott mögöttem az ajtó, lát hozzá újból félbehagyott munkájához.

MÉRGEZETT REVOLVERGOLYÓK

Moszkvába költözésünk után nevelőanyám a Társadalombiztosítási Népbiztosság gyermekvédelmi osztályának vezetője lett. A népbiztosságot a Vologdából ismert N. A. Miljutyin, később pedig A. N. Vinokurov, egy régi bolsevik vezette.

Anna Iljinyicsna segítségemre volt abban, hogy velem egykorú gyerekekkel új ismeretségeket kössek s egyes régi ismeretségeket felújítsak. A pajtáskodás pedig lehetővé tette, hogy gyorsabban megismerjem és megszokjam a Kremlbeli új körülményeket. 1918-ban sok pártmunkás élt itt családjával; javarészben ők lakták a Kreml egyetlen utcáját, amely a Kommunyisztyicseszkaja nevet kapta (s máig is ezt viseli).

Temérdek különböző korú gyerek csellengett az utcán. Szüleiket lefoglalta a munka. Az ősz még messze volt, s a

gyerekek magukra voltak hagyva. A szülők nem tudták, mitévők legyenek velük.

Ekkor Anna Iljinyicsna kezdeményezésére egy Moszkva környéki üdülőhelyen, Kuncevóban, hatvanszemélyes gyermeküdülőt létesítettek, olyasfélét, mint a mai úttörő táborok. Oda küldték „fiókáikat" minden nyáron a kremli szülők.

Az üdülőtábort a Moszkva folyó meredek partjánál elterülő fenyvesben, néhány gazdátlan és meglehetősen rozzant nyaralóban rendezték be.

A „fiókák" hamar megszokták új fészküket, összeismerkedtek és megbarátkoztak egymással, s úgy érezték magukat, akárcsak otthon. Barátságuk és közös érdeklődésük később kedvezően hatott az első kremli Komszomol-szervezet megalakítására.

A tábornak berendezett nyaralókon kívül még maradt néhány szabad házikó. Az egyiket a Vlagyimirszkij család foglalta el. Mark Tyimofejevics és Anna Iljinyicsna is kiszemelt egyet vasárnapi pihenés céljára, s elhatározták, hogy megtekintik. De alighogy Mark Tyimofejevics súlyos léptekkel megindult a tornác lépcsőjén, a lépcső beszakadt, ő egyensúlyát vesztve elvágódott, s két bordája eltört.

A táborban nem volt meghatározott házirend, hacsak az nem, hogy déltájban visszhangzott az erdő a lett szakácsnőnek, a vidám Martának zengő kiáltásától: „Gyerekek! Gyertek ebédelni!" S hasonló hívás hangzott el reggeli és vacsora előtt is. A „fiókák" örömmel siettek a hívásra, mert az ellátás nem volt bőségesnek mondható, s a gyomrocskák a rég várt hívó szó felhangzása előtt már kiürültek.

A gyerekek nevelésével senkit sem bíztak meg, nem volt szervezett foglalkozás vagy játék, s ezért a tábor lakói

azzal szórakoztak, ami éppen adódott, egyedül vagy csoportosan.

Közeledett az ősz. A fák lassanként tarka ruhát öltöttek. Izgalmas kalandokat keresve, kisebb csoportokban bebarangoltuk a környéket. Elkalandoztunk a meglehetősen távoli vasútállomásig, kigyönyörködtük magunkat a vonatokban. Valaki azt javasolta, hogy nézzünk be a patikába, hátha kapunk mentolos pasztillát, amely ritka csemege volt azokban a nehéz időkben.

A gyógyszerész élénk beszélgetésbe merült egyetlen vevőjével. Figyelemre sem méltatta a benyomuló mezítlábas csapatot, amely szerényen várta a beszélgetés végét. Akaratlanul is felfigyeltem egyes szavakra és felkiáltásokra, s nyugtalanító, riasztó hangok ütötték meg fülemet. Valamiért többször is említették Lenin nevét.

Kíváncsiságomban közelebb léptem, s bekapcsolódva a beszélgetésbe, megkérdeztem a gyógyszertárost, miről beszélnek és miért emlegetik folyton Lenint.

– Háát – tárta szét kezeit a kérdezett –, ez az úr épp az imént jött Moszkvából; azt mondja, rálőttek Leninre. Talán meg is ölték, vagy megsebesítették. Magunk sem tudjuk, mit gondoljunk.

Tüstént elfelejtettük, miért is jöttünk. Rohantunk ki a patikából, vissza a táborba, hogy közöljük a riasztó hírt.

A merénylet híre felzaklatta a gyerekeket. Rövid megbeszélés után egyhangúlag elhatároztuk, hogy nekem percnyi késedelem nélkül Moszkvába kell mennem, hogy részletesen megtudjak mindent. Azt is eldöntöttük, hogy távozásomig nem szólunk a történtekről a vezetőnőnek, nehogy megtiltsa a tábor elhagyását.

Valaki beszaladt a hálóterembe, s elhozta a cipőmet, más valaki részvevőn a zsebembe dugott egy kis ennivalót, amit magának tett félre, s néhány barátom elindult

velem, hogy elkísérjen a moszkvai országútig. Egyikünknél sem volt pénz, így hát gyalog vágtam neki a mintegy 15 kilométeres útnak.

Részvételtelj es tekintetektől kísérve indultam el az út menti gyalogösvényen Moszkva felé; nyugtalanító gondolatok gyötörtek, nem tudtam, mi lehet a valóság.

Már a város peremén feltűnt, hogy többen csoportosulnak egy kisebb falragasz körül. „Tájékoztató közlemény a Népbiztosok Tanácsa elnökének, Vlagyimir Iljics Uljanov-Leninnek egészségi állapotáról" – olvasta valaki fennhangon.

„Tehát él!" – futott át agyamon, és megkönnyebbülten felsóhajtottam. Késedelem nélkül siettem tovább, a Kreml még messze volt, és már nagyon fáradtnak éreztem magam.

A hosszú, kimerítő út dacára szinte futva érkeztem haza. Anna Iljinyicsna otthon volt, s elcsodálkozott megjelenésemen.

– Gora! Hogy kerülsz te ide? Miért utaztál haza?

– Dehogy utaztam, gyalog jöttem egészen Kuncevótól. Hallottuk, hogy történt valami Vlagyimir Iljiccsel, és rohantam, hogy mielőbb itthon legyek. Hol van, mi történt vele?

Fáradt, zilált külsőm és könnyeim láttán Anna Iljinyicsna elérzékenyült, és rögtön enyhített szigorú hanghordozásán. Leültetett és részletesen elbeszélte, mi történt augusztus 30-án.

Vlagyimir Iljics kiment az egyik moszkvai üzembe, s beszédet mondott az ottani nagygyűlésen. A gyűlés végeztével a munkások tömegestől kísérték a kapuig. Búcsúzáskor, amikor már éppen be akart szállni a gépkocsiba, egy ismeretlen nő hátulról két pisztolylövéssel súlyosan megsebesítette, majd menekülni próbált, de utolérték és elfogták. A leroskadt Vlagyimir Iljicset a körülállók beemelték

a gépkocsiba, s Gil, a sofőr, kérésére hazavitte a Kremlbe. A sebesültnek még volt annyi önuralma, hogy a hátsó bejárathoz hajtasson, nem akarta, hogy ilyen állapotban lássák, s egyedül, úgyszólván segítség nélkül ment fel a lépcsőn a lakásba, a második emeletre.

– Ki az a nő? Ott helyben megöltem volna! – háborodtam fel.

– A munkások darabokra is tépték volna, amikor elfogták, de megakadályozták őket az önbíráskodásban. Egy szociálforradalmár terrorista nő követte el a merényletet, a neve Fanni Kaplan. Megbízóinak utasítására cselekedett. De nyugodj már meg, ne idegeskedj – tette hozzá Anna Iljinyicsna izgatottságomat látva. – Vologya jobban érzi magát. Odahaza fekszik.

Amikor megtudtam, hogy Vlagyimir Iljics otthon van, könyörögni kezdtem, engedjék meg, hogy láthassam, s megígértem, hogy nem nyugtalanítom a beteget.

– Csak látni szeretném, semmi egyebet nem akarok – hajtogattam makacsul.

Anna Iljinyicsna nem ellenkezett tovább, s amikor Mark Tyimofejevics nemsokára hazatért hivatalából, így szólt hozzá:

– Menj el vele, Mark, a mieinkhez. Nem hallgat az okos szóra, bárhogy igyekeztem meggyőzni. Magyarázd majd meg Manyecskának.

Mark Tyimofejevics felöltözött, és elindultunk. Marija Iljinyicsna fogadott bennünket. Féltékenyen őrködött a sebesült nyugalmán, s hallani sem akart róla, hogy beengedjen hozzá. De történetesen olyan közel álltunk a hálószoba ajtajához, hogy Vlagyimir Iljics végig hallotta csatározásunkat, s pártomat fogta. Marija Iljinyicsnának engednie kellett.

Egyedül mentem be, azzal a szigorú utasítással, hogy

legfeljebb két percig maradhatok a beteg mellett, és nem háborgathatom beszélgetéssel. Vlagyimir Iljics az ajtóhoz közelebb levő ágyon feküdt, erőtlenül és sápadtan. Leküzdve fájdalmát, szívélyesen elmosolyodott.

– Szervusz, szervusz! – szólt, és felém nyújtotta egészséges kezét. Amikor megszorítottam, észrevettem, hogy csak úgy tüzel.

Kezét kezemben tartva leültem mellé a székre, s izgatottan elbeszéltem, hogyan jutott fülembe véletlenül a merénylet híre, és miként futottam, szorongó érzésekkel telve, Moszkvába. Kérdéseimre – hogy érzi magát, fáj-e most nagyon a seb – Vlagyimir Iljics felindultságomtól meghatottan, mosolyogva válaszolt:

– Most már hagyján, nem úgy, mint az első napon, de fájni fáj, természetesen; hogy is ne fájna, hiszen két golyó van bennem. Általában többé-kevésbé szerencsésen végződött a dolog, amint látod, életben maradtam!

A félig nyitott ajtóban észrevettem, hogy Marija Iljinyicsna fenyegető tekintettel, sokatmondóan integet felém. Megfeledkeztem szigorú utasításáról: ne többet két percnél! Sajnálkozva felsóhajtottam, részvéttel megsimogattam Vlagyimir Iljics kezét, felálltam és elbúcsúztam. E pillanatnak tetsző, rövid látogatás megnyugtatott és bizakodással töltött el. Távozáskor meg voltam győződve róla, hogy Lenin életét már nem fenyegeti veszély.

De sohasem volt még olyan közel a halálos veszedelem, mint a gyalázatos merénylet napján. Fanni Kaplan, amikor galád módon hátba lőtte Lenint, a szívét akarta eltalálni, de a fegyver elsütésekor nem számolt a Browning lökőhatásával, és a golyók feljebb röpültek. Az egyik a bal kulcscsonton hatolt át, és nem ért életfontosságú szervet. A másik átfúrta a lapockát és a bal tüdőcsúcsot, majd veszélyesen eltérült, és a gége meg a gerincoszlop közötti

hihetetlenül szűk résen áthatolva megakadt a jobboldali nyakizomban, a nyaki verőér közvetlen közelében. Később, 1922. április 23-án műtéti beavatkozással távolították el.

V. N. Rozanov sebész tanúsága szerint, „... ha ez a golyó csak egy milliméterrel jobbra vagy balra csúszott volna, Vlagyimir Iljics nem élte volna túl" ...[6] Ez a sebesülés akkora vérzést idézett elő a mellüregben, hogy a szív elmozdult helyéről. Két teljes napon keresztül a sebesültnek alig volt pulzusa.

Mint kiderült, a golyókat kereszt alakban bemetszették, hogy robbanóhatást fejtsenek ki, s gyorsan ölő kurare méreggel[7] dörzsölték be. Különös véletlen folytán a méregnek nem volt végzetes hatása.

A nép körében még ma is él az a legenda, hogy Vlagyimir Iljics közbelépésére Fanni Kaplan elkerülte a megérdemelt halálbüntetést, mert elítélését Lenin személyes bosszúnak tekintette volna. A kegyelmet akkoriban Vlagyimir Iljics nemeslelkűségével magyarázták, s a hír terjesztői a legmegbízhatóbb forrásokra hivatkoztak.

Ez azonban ismeretlen eredetű, légből kapott koholmány. A valóság az, hogy az Összoroszországi Rendkívüli Bizottság (VCSK) határozata alapján Fanni Kaplant a Kreml parancsnoka, P. D. Malkov – az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság elnökének, Jakov Mihajlovics Szverdlovnak a tudtával és utasítására – 1918. szeptember 3-án 4 órakor a Kreml területén agyonlőtte.[8]

[6] Emlékezés Leninre. II. köt. II. kiadás. Moszkva. 398. old.

[7] Indián méreg, amelybe a nyílvesszők hegyét mártották. – *A ford.*

[8] Lásd *P. D. Malkov:* A moszkvai Kreml parancsnokának visszaemlékezései. Moszkva 1959. 159–161. old. P. D. Malkov ma már nyugdíjban van, jelenleg is Moszkvában él.

A gyilkos terrorista elnyerte méltó büntetését. Gaztettét sohasem bocsátotta volna meg a nép, amely szabadságát köszönhette Leninnek . . .

GORKI

Hála sokéves fizikai edzettségének, amihez még legyőzhetetlen élniakarás járult, Vlagyimir Iljics viszonylag gyorsan kiheverte sérüléseit. Betegsége és gyengesége dacára szinte ki sem kapcsolódott az ország életéből. Még a betegágyban is dolgozott. 1918. szeptember 7-én, a súlyos sebesülését követő kilencedik napon már levelet írt az akkori földművelésügyi népbiztosnak az orjoli kormányzóság egyik járásában végzett gabonabegyűjtéssel kapcsolatosan:

„Szereda elvtárs! Nagyon sajnálom, hogy nem látogatott meg. Feleslegesen fogadott szót a »túlbuzgó doktoroknak«"[9]

Az orvosok, Vlagyimir Iljics nézete szerint, túlbuzgón védték nyugalmát.

Serény természete nem bírta a tétlenséget. Nyilvánvaló volt, hogy nem tudja nyugodtan kivárni gyógyulását, ha otthon marad, Moszkvában. A „túlbuzgó doktorok" határozott sürgetésére – amit a pártvezetőség és a hozzátartozók is támogattak – szeptember 24-én Vlagyimir Iljics mégis elutazott pihenni és gyógyulni Gorkiba.

Pontosan két nap múlva magam is odakerültem. Ez

[9] Lásd a Népbiztosok Tanácsa titkárának, Fotyijeva elvtársnőnek brosúráját. *(L. Fotyijeva:* Lenin életéből. Moszkva 1956. 70 old.)

úgy történt, hogy Moszkvában az idő tájt spanyolnátha járvány, az influenzának egy súlyosabb válfaja dühöngött. A betegség, amelyet magas lázzal járó, veszélyes szövődmények kísértek, nemritkán halálos végű volt. Szeptember 30-án elragadta Vera Mihajlovna Boncs-Brujevicset, aki a szomszédságunkban lakott a Kremlben.

Nevelőanyám is megkapta a spanyolnáthát, s magas lázzal feküdt odahaza. Az őt ápoló Mark Tyimofejevics ugyancsak érezte, hogy mindinkább urrá lesz rajta a betegség. Méltán tartott tőle, hogy mellettük én is elkaphatom, ezért levelet írt Marija Iljinyicsnának, s megállapodott P. D. Malkovval, hogy elvisz Gorkiba. Telefonon kapcsolatot találni akkoriban nem volt könnyű dolog.

Egy október eleji késő estén Malkov elvtárssal nekivágtunk az ismeretlen útnak, amely akkor szokatlanul hosszúnak rémlett nekem. A gépkocsilámpák éles fénye kiemelte a sötétségből a kövezett országút mentén sorjázó fákat, álmos falvak suhantak el mellettünk, fel-feltünedező, gyér világú, kicsiny ablakaikkal. Olyan volt mindez, akár egy színházi díszlet: a környező sötétben az erős fénytől megvilágított tárgyak nem öltöttek plasztikus formát, hanem síkszerűnek, rajzoltnak látszottak. Nagyon elálmosodtam.

Még egy keskeny fasor, mint valami tömör díszlet, amely őszi színekben pompázó nyírfákat és juharfákat ábrázol, s már ott is voltunk a fehér oszlopokkal díszített kocsifeljárónál. Autónk mellett régi ismerős tűnt fel: Robert Gabalin; s felbukkant a meglepett Marija Iljinyicsna . . .

Gorki Moszkvától 25–30 kilométerre fekszik, Kasira irányában, néhány kilométernyire a moszkva–szarátovi vasútvonaltól. A birtok annak idején egy ismert gyárosé, Morozové volt; később hozományként veje, Rejnbot kormányzói jogkörrel felruházott moszkvai városparancsnok tulajdonába került, ő volt utolsó gazdája.

A nagy urasági kastély teljes berendezése és bútorzata sértetlenül megmaradt. A bronzveretű, díszes antik bútor, amelyet drága selyemkárpit borított, a nehéz gobelinfuggönyök, a velencei tükrök, a márványkandallókon álló, bronzszobrocskákkal díszített órák, az ismeretlen Morozov-ősök portréi, az 1812-es időkből származó festmények és metszetek, antik szobrocskák és fehérmárvány szobrok a nagy könyvtárral együtt hiánytalanul fennmaradtak.

A napfényben vakítóan fehérlő, emeletes kastély, két oldalán tágas nyitott teraszaival, hat masszív homlokzati oszlopával – és hasonló oszlopokkal a park felőli oldalon – ma is látható a Lenin-állomás előtt megállás nélkül tovaságuldó vonat ablakából. Ez az állomás akkoriban kitérővágány nélküli feltételes megálló volt, Geraszimovnak hívták.

A kastélyt „nagy háznak" neveztük, megkülönböztetésül a kétoldalt szimmetrikusan elhelyezkedő két kisebb, villaszerű szárnyépülettől, melyeket „kis házaknak" hívtunk.

A homlokzat felől szorosan csatlakozott a nagy házhoz az őspark, mintegy 300 méter hosszú, nyílegyenes hársfasoraival. Pontosan szemközt, egy virágágy mellett két évszázados fenyő szökkent a magasba. Az egyik nyitott teraszt egy hatalmas juharfa messze kinyúló lombjainak árnyékába rejtőzött. Ennek a fának a korát senki sem tudta. Törzsét, amely nem bírta el a lombkorona súlyát, csavaros vasmerevítőkkel erősítették meg. A széles úgynevezett „nagy fasor" legelején két hatalmas, jó néhány karhossznyi vastagságú, zömök tölgyfa állt, egyidősek Moszkvával.[10]

[10] Sajnos, az egyik tölgynek és a pompás juharfa-óriásnak ma már nyomát sem találjuk. A másik ikertölgy korát a szakértők 800 évre becsülik; épségben tartására különleges intézkedéseket tesznek.

A nagy fasor teljes hosszában jókora gyümölcsössel volt határos. A nagy ház mögött tágas gazdasági udvar terült el, kocsiszínekkel és egyéb melléképületekkel. Közvetlenül ezekhez csatlakozott a villanytelep a magas víztoronnyal. Két hatalmas gőzgép termelte felváltva a villamos energiát. Teljesítőképességük tisztára gyakorlati szempontból érdekelte Vlagyimir Iljicset: utasítására hamarosan meghosszabbították a villamos vezetéket a közeli Gorki faluig. A parasztházakban, ahol gyakran még elegendő petróleum sem volt, kigyulladtak Iljics lámpácskái!

Természetesen az egyszerű életmódhoz szokott Vlagyimir Iljicsnek nem nagyon volt ínyére ez a főúri környezet: saját részére a legkisebb szobát szemelte ki. Szemlátomást hangsúlyozni kívánta, hogy sem a házat, sem pedig a berendezést nem tekinti magáénak; ezért utasította a házbelieket, hogy egyetlen tárgyat se vigyenek át az egyik helyiségből a másikba, s lehetőleg ne változtassanak addigi elhelyezésükön. Utasításának tudomásom szerint pontosan eleget is tettek.

Egyébként Vlagyimir Iljics el volt ragadtatva a gyönyörű, árnyas parktól és a környező ligetektől, rétektől. Nagyon örült a közeli Pahra folyónak, mely festői környezetével bámulatosan emlékeztetett Levitan képeire. S végül előnyösnek találta, hogy szükség esetén gépkocsival 35–40 perc alatt eljuthatott a Kremlbe. Alighanem ez volt számára a legfontosabb.

Pihenése alatt sokat sétált, erőt gyűjtött, de sokat is dolgozott, írt. A sebek behegedtek, s a türelmetlen páciens az orvosok tanácsára bal karjával tornagyakorlatokat végzett, hogy vállát erősítse. Sérült karjának használhatóságát azzal mérte, hogy mind feljebb emelve igyekezett elérni vele a fülét. Egy ilyen pillanatot sikerült filmen is megörökíteni; e filmkockákat, amelyeken Vlagyimir Il-

jics a Kremlben, a Cár-ágyúnál sétál, és a Népbiztosok Tanácsa titkárságának vezetőjével, Vlagyimir Dmitrijevics Boncs-Brujevicccsel beszélget, a róla szóló dokumentumfilmben fel is használták és bemutatták.

Egy ideig vállkötéséhez erősítve viselnie kellett egy öt font súlyú sörétes zacskót, mert attól tartottak, hogy bal karja megrövidül. Ezt a terhet, amely karján himbálódzott és akadályozta a mozgásban, nagyon unta. Amikor végre megszabadulhatott tőle, nekem adta súlyzónak, neki pedig egy vállra erősíthető kis bőrfűzőt készítettek.

Október 18-án, be sem várva karjának teljes gyógyulását, Vlagyimir Iljics visszatért Moszkvába, s tüstént munkához látott. Nevelőszüleim még mindig betegeskedtek, ezért átmenetileg a mieinkhez költöztem. Marija Iljinyicsna fogadott be szobájába.

A ZNAMENKA UTCAI ISKOLA

Hazajövetelünk után folytattam megszakított tanulmányaimat az iskolában, ahová ősz elején Anna Iljinyicsna beíratott. Új iskolám a Znamenka utca (ma Frunze utca) és a Kresztovozdvizsenszkij köz sarkán, egy tágas és sivár udvar mélyén levő régi épületben volt, amelynek homlokzati oszlopairól lehullott a vakolat.

A negyedik osztályba kerültem. A Kremlből már ismert Nyikolaj Vlagyimirszkijjel, Ida Averbahhal – Jakov Szverdlov unokahúgával – és Lev Trockijjal jártam egy osztályba. Az utóbbi szemüveget hordott, s az a csúnya szokása volt, hogy szüntelenül a körmét rágta. A többi osztályban is voltak ismerőseim: Valja és Sura Kalinyina, Jaszik Dzerzsinszkij és mások.

Akárcsak előző iskolámban, Petrográdon, a felsőbb osz-

tályok tanulói között itt is kialakult bizonyos politikai rétegeződés. A mi osztályunkban voltak mensevikek, eszerek, sőt monarchisták is. A padok tetejét hamarosan ellepték a különféle pártok bevésett emblémái és jelszavai. Az első évben, amíg beilleszkedtünk, a dolog ennél tovább nem terjedt. Még az osztályújság tartalma is politikamentes volt. A nézeteltérésekből csak a francia nyelvórákon került egy s más a felszínre, s akkor is inkább csintalanságból. A franciatanárnő ugyanis betanított egy dalt – vagy az 1789-es francia forradalom idejéből, vagy 1848-ból –, s mi vele együtt kórusban ismételtük a strófákat. De amikor eljutottunk az izzó hangú refrén befejező szavaihoz: „Vive les rouges, a bas les blancs!" – ami annyit jelent: „Éljenek a vörösök, vesszenek a fehérek!" –, az osztályban óriási hangzavar támadt, mert a tanulók egy része azt énekelte, hogy „vesszenek a fehérek", más része pedig, hogy „vesszenek a vörösök", s mindkét fél torka szakadtából igyekezett a másikat túlkiabálni. A tanárnő megpróbált leinteni bennünket, majd rémülten befogta a fülét, mi, az ellenfelek pedig, komikus ábrázatát látva, hangos nevetésben törtünk ki, s a zaj elült.

A fekete szakállú földrajztanárban, legnagyobb meglepetésemre, petrográdi osztályfőnökömet, Zolotavint ismertem fel. Az eltelt év alatt mit sem változott, továbbra sem titkolta reakciós nézeteit, s nem is próbált alkalmazkodni az új politikai helyzethez. Minthogy a tanulók közt és a tanári karban egyaránt ellenszenvet ébresztett, elég hamar eltűnt a látóhatárról.

A tanulóifjúságnak akkoriban sikerült kivívnia az önkormányzat egyes elemeit. Rendkívül elevenen és színesen írja le az akkori idők iskoláját N. Ognyev „Nyikpetozs kivonulása" című kis könyvében. A Nyikpetozs – Nyikolaj Petrovics Ozsegov – név mögött maga a szerző rejlik.

S miként a könyvben ábrázolt diákok, mi sem csak egymásra ragasztottunk gúny- és csúfneveket, hanem szinte valamennyi tanárunkra is. A reakciós érzelmű tanárok ellen, tiltakozásunk jeléül, lázadásokat és sztrájkokat szerveztünk, hol olyanformán, hogy az osztály ajtajába padokból torlaszokat emeltünk, hol pedig úgy, hogy az egész osztály szervezetten kivonult az iskolából.

Szegény történelemtanárunk és osztályfőnökünk, Alekszej Nyikolajevics – egyébként jámbor ember, akit „Mekege" csúfnévvel illettünk, hegyes szakálláért –, hiába futkosott az utcán összevissza, diákjait keresve; jobban ismertük nála a környékbeli átjáróházakat, s így eredmény nélkül volt kénytelen visszatérni. A következő óra elején ugyancsak szervezetten ismét megjelentünk az osztályban, s ártatlan ábrázattal ültünk le a helyünkre.

Legtöbb tanárunkat mégis tiszteltük és becsültük. Különösen vonatkozott ez kitűnő matematikatanárunkra, Vaszilij Alekszejevics Jefremovra, aki nagyon igazságos volt, s egyszersmind kérlelhetetlen és szigorú az olyanfajta széltolókkal szemben, mint például Trockij, aki nem nagyon tündökölt a matematikában, s az órák alatt valahol a hátsó padban sakkozott.

A MIEINKNÉL

Nagyezsda Konsztantyinovnának szokása volt, hogy egy jó órával a tanítás kezdete előtt útnak indult munkahelyére, a politikai oktatásügyi főosztályra, amelyet a Pokrovszkij bulváron helyeztek el. Reggelenként szép csendesen bejött Marija Iljinyicsna szobájába, ahol a díványon aludtam, és felébresztett.

A konyhában együtt megreggeliztünk, majd lementünk,

s a bejáratnál már várt a gépkocsival a pontos Pjotr Szidorovics Koszmacsov, a sofőr. Nagyezsda Konsztantyinovna elvitt egészen az iskola kapujáig, jóllehet ez csak némi kerülővel esett útjába. Elbúcsúztam tőle, és szaladtam az osztályba, ő pedig a hivatalába hajtatott. Ez a „fuvarozás" némi kényeztetésnek volt tekinthető – az iskolát ugyanis mindössze három háztömb választotta el a Kremltől –, de a jólelkű Nagyezsda Konsztantyinovna nem tudott meglenni anélkül, hogy ne kényeztessen.

Este az egész család találkozott az ebédlőasztalnál, megbeszéltük a napi eseményeket, és eltréfálkoztunk.

Vlagyimir Iljics naphosszat hivatali szobájában dolgozott, nemritkán késő éjszakáig elüldögélt íróasztalánál; önmagára nézve nem tartotta kötelezőnek a nyolcórás munkaidőt. Amikor elérkezett az ebéd vagy a vacsora ideje, olykor nem kis erőfeszítésbe került, hogy elszakítsuk a munkától és asztalhoz hívjuk. Az ebédlőben ott függött a telefon; Marija Iljinyicsna gyakran hívta a házi vonalon bátyját, s így invitálta étkezéshez:

– Vologya, gyere ebédelni, a leves tálalva van, várunk!

Ebben volt némi túlzás – a levesestál a családfő megérkezéséig a tűzhelyen állt –, de kellett egy kis unszolás! A drót másik végéről rendszerint ez a válasz érkezett:

– Rögtön jövök, Manyasa!

De ígérete ellenére Vlagyimir Iljics gyakran még sokáig dolgozószobájában maradt, nem jött haza. Megtörtént, hogy ilyenkor én telefonáltam neki, mondván, hogy miatta kihűl az ebéd, vagy egyszerűen átszaladtam hozzá a dolgozószobájába, s miután meggyőződtem róla, hogy egyedül van, csak éppen nem tud elszakadni munkájától, kíméletlenül megzavartam. Úgy tett, mintha csak nekem engedelmeskedne, tréfás színleléssel felsóhajtott és abbahagyta a munkát. Én pedig diadalittasan, győzelmes

abrázattal kísértem az asztalhoz. Nagyezsda Konsztantyinovna szelíden korholta férjét:

– Micsoda dolog ez, Vologya, magadtól miért nem tudsz idejében jönni? Ha hívnak, megvárod, hogy külön követet menesszenek érted!

Mire Vlagyimir Iljics nevetve válaszolta:

– Mondhatom, szép kis követ. Bejött, szó nélkül kivette a tollat a kezemből, és elvonszolt az asztaltól. Legközelebb megmondom az őrnek, hogy ne engedje be a szobámba! Igaz is – kapott észbe –, hol van az a „kihült" leves?

– Most büntetésül csak ülj és várj – replikázott tréfásan Marija Iljinyicsna –, megunta a várakozást, és visszament a tűzhelyre melegedni!

Az ebédnél vidám és élénk volt a hangulat, különösen Vlagyimir Iljics ontotta a tréfás megjegyzéseket.

Az étkezés végeztével elmaradhatatlanul behozták a mindig bőséges postát, s az én feladatom volt ott helyben szétválogatni. A napilapokat és a hivatalos paksamétákat átadtam Vlagyimir Iljicsnek, a fronthelyzetről szóló hivatalos jelentéseket félretettem (Vlagyimir Iljics már előbb értesült róluk, s ezért nem olvasta el őket); átnyújtottam Nagyezsda Konsztantyinovnának a személyesen hozzá címzett leveleket, Marija Iljinyicsnának pedig saját levelein kívül odaadtam a Lenin címére naponta bőségesen érkező magánjellegű postát. Ez többnyire helyi panaszokból és egyéni kérelmekből állt, s Marija Iljinyicsna vállalta előzetes átnézését. Fivérének csak azokat a leveleket adta tovább, amelyeket figyelmére érdemesnek tartott, vagy amelyek szükségessé tették közbelépését. Sok levél jelentéktelen, sőt nemegyszer ostoba kéréseket tartalmazott, s kár lett volna, hogy Vlagyimir Iljics elolvasásukra pazarolja drága idejét.

A magam részére összeszedtem a képes folyóiratokat, s a felnőttek engedelmével elsőnek néztem át őket. Vlagyimir Iljics a tőle megszokott kedveskedő tréfálkozással személyi titkárának nevezett. Ez nagyon tetszett nekem, s egyszer őszinte sajnálattal kijelentettem:

– Milyen kár, Vlagyimir Iljics, hogy nem születtem korábban! Úgy szeretnék idősebb lenni, hogy igazán segíthessek!

Mire ő félig tréfásan, félig komolyan (nehéz volt kitalálni, mert közben mosolygott) így válaszolt:

– Nem baj, leszel még te idősebb is, mindennek eljön az ideje. Már most is segítesz, ahogy tudsz; s addig is igyekezz minél jobban tanulni, hogy majd igazi segítőtárs lehess... No de pihenjünk egyet!

És „fő háziasszonyunknak" megköszönve az ebédet, magához vette a leveleket, az újságokat, s átment otthoni dolgozószobájába, hogy egy kicsit leheveredjék a díványra.

Marija Iljinyicsna felelős titkárként dolgozott a „Pravdá"-nál, s nemegyszer magával vitt a szerkesztőségbe, amely akkor a Tverszkaja (a mai Gorkij utca) 48-as számú házának hátsó udvarában volt. Az 1913–1915-ös időszakban megszoktam, hogy egész napokat töltsek Anna Iljinyicsnával a „Pravda" pétervári szerkesztőségében, s magam sem tudom miért, nagyon tetszett ez a környezet. Különösen szerettem a nyomdát; nagyon érdekeltek az okos gépek, amelyek tömegestől ontották a kinyomtatott és összehajtogatott újságpéldányokat.

Marija Iljinyicsna elégedetten vette tudomásul, hogy hamarosan találtam magamnak elfoglaltságot a szerkesztőségben, és úgyszólván nem is zavarom munkájában. A dolog úgy történt, hogy egyetlen ajtón sem volt táblácska vagy felirat, és én ezt nem találtam helyénvalónak. Némi grafikai tapasztalattal a hátam mögött – amire

szintén Marija Iljinyicsna irányításával tettem szert 1917-ben –, néhány nap alatt a szerkesztőség valamennyi ajtaját elláttam a megfelelő feliratokkal és eligazító táblákkal, több színben, s nem minden művészi ízlés híján. Ettől kezdve minden látogató pontosan tudta, hol van a „Pravda" szerkesztősége, merre találja a felelős titkárt és az egyes osztályokat. Emlékszem, hogy mindenki elégedett volt ez irányú ténykedésemmel – de legfőképpen én magam: boldog voltam, hogy hasznos dolgot művelhettem. Alkotásaim sokáig díszelegtek a szerkesztőségben; csak jóval később cserélték ki őket olajfestékkel készült végleges táblákra.

Mialatt Vlagyimir Iljics sebesülése után Gorkiban lábadozott, kremli házuk tetején, pontosan a lakás fölé egyszerű, üvegezett verandát építettek. A lakásból lépcső vezetett fel, sőt liftet is felszereltek. Az egész építkezést meglepő gyorsasággal végezték a célból, hogy Vlagyimir Iljics, ha úgy kívánja, bármikor, bármilyen időben fölmehessen a tetőre friss levegőt szívni, sőt egy kis testmozgást is végezhessen anélkül, hogy ezért a város környékére kelljen utaznia, megbolygatva a még nem teljesen begyógyult sebet a rázós, kövezett úttesten való utazással (sima, aszfaltozott útnak akkor még nyoma sem volt). Többször is jártam ezen a zárt tetőteraszon, ahonnan nagyszerű kilátás nyílt mind a négy égtáj felé, s Vlagyimir Iljiccsel együtt gyönyörködtünk Moszkva panorámájában.

SZÍNHÁZI ESTÉK. HÁZI HANGVERSENYEK

Vlagyimir Iljics szenvedélyesen szerette és rendkívül sokra becsülte a zenét, a színházat és általában a művészetet. A zenét még gyermekkorában kedvelte meg, ami-

kor lehunyt szemmel, gyönyorkodve hallgatta Beethoven halhatatlan szonátáinak erőteljes akkordjait, Csajkovszkij dallamos futamait, Mendelssohn lágy velencei melódiáit, melyeket édesanyja tolmácsolt mély átéléssel szimbirszki szalonjukban.

A színházak közül szemlátomást a Mindenki Művész Színházát kedvelte leginkább (akkoriban így hívták a Moszkvai Akadémiai Művész Színházat). Édesanyjának Münchenből küldött egyik levelében (1901 februárjában) érdeklődéssel kérdezte:

„Jártok színházba? Csehov új darabja, a »Három nővér« milyen? Láttátok-e, és hogy tetszett? Olvastam az ismertetést a lapokban. Remekül játszanak a Mindenki Művész Színházában – még mindig örömmel gondolok arra a darabra, amelyet tavaly láttam ott . . ."[11]

S két év múlva ezt írta Londonból anyjának:

„Nemrégen – e télen először – egy jó hangversenyen voltunk. Nagyon tetszett – különösen Csajkovszkij utolsó szimfóniája (Symphonie pathètique). Vannak-e nálatok, Szamárában, jó hangversenyek? A német színházban egyszer voltunk – szívesen megnézném az orosz Művész Színházban Gorkij »Éjjeli menedékhely«-ét . . ."[12]

A forradalom utáni időszakban, a polgárháború tetőfokán, amikor Szovjet-Oroszországot vasgyűrűbe zárták a fehérek, Leninnek nem volt ideje szórakozásra. Ritkán, nagyon ritkán tudott időt szakítani arra, hogy gyönyörködjék a művészetben, színházba menjen. Csak két alka-

[11] *Lenin* Művei. 37. köt. 261. old.
[12] Ugyanott, 297. old.

lomra emlékszem, amikor Anna Iljinyicsnát és engem meghívott, hogy vele együtt elmenjünk a Művész Színházba. Először a „Sztyepancsikovo falu és lakói", másodszor a „Minden bölcsnek megvan a maga bogara" volt műsoron.[13] Az első emeleti igazgatósági páholyban, közvetlenül a színpad mellett ültünk, Anna Iljinyicsna és én elöl, Vlagyimir Iljics mögöttünk, mert nem akarta felhívni magára a nézők figyelmét. Tudta, hogy ebben az esetben nem kerülheti el a lelkes ünneplést, s ezért észrevétlen igyekezett maradni.

Szünetben azonnal felállt helyéről és kiment a páholy előterébe, ahol minden teketória nélkül megjelent a Művész Színház igazgatója, V. I. Nyemirovics-Dancsenko, és a hírneves K. Sz. Sztanyiszlavszkij – az utóbbi egyenesen a színpadról jövet, kimaszkírozva. Sztanyiszlavszkij kitűnő játéka nagyon tetszett Vlagyimir Iljicsnek; lelkesen, élénk érdeklődéssel elbeszélgetett a két látogatóval a színház munkájáról és létfontosságú szükségleteiről.

Nagy örömömre jelen lehettem a két-három házi hangversenyen, amelyet Marija Iljinyicsna rendezett kremlbeli lakásukban Vlagyimir Iljics részére. Ez ugyancsak 1920–1921-ben történt. A hangversenyek műsora nem volt nehéz és fárasztó. Mindössze két előadóművész lépett fel: Szárra Krilova fiatal énekesnő és barátnője, egy zongoraművésznő. Változatos műsorukon románcok, orosz és ukrán dalok szerepeltek.

Vlagyimir Iljics bejött és oldalt, szerényen helyet foglalt. Rákönyökölt a szék karfájára, s arcának felső részét kezével eltakarva, leplezetlen gyönyörűséggel hallgatta a fiatal lányok koncertjét.

Egy alkalommal – még 1919-ben –, amikor ellátogat-

[13] Az első darab egy Dosztojevszkij mű színpadi változata, a másodiknak Osztrovszkij a szerzője. – *A ford.*

tam a mieinkhez, közölték velem, hogy Vlagyimir Iljics a tetőn pihen. Felmentem hozzá. Fel és alá járkált keresztbe a tetőteraszon, egyik sarkától a másikig, a hátán összefont kézzel. Arcán komor, gondterhelt kifejezés ült, s miután köszöntöttem, meg is kérdeztem, hogy jól van-e.

Kérdésemet válasz nélkül hagyva, hirtelen megállt előttem, s mintha nem is hozzám, hanem valaki máshoz szólna, heves indulattal beszélni kezdett:

– Tudod, Gora, felvetődött, hogy be kell zárni a Nagy Színházat. Azt mondják, sokba kerül a fenntartása, nagy a ráfizetés, nincs fa, nincs mivel fűteni! Szerinted mi volna a teendő? Kár lenne érte, nem?

Talán fel sem fogtam egészen a kérdés horderejét, s hosszan elnyújtva a szót, egyszerűen és naivul kijelentettem:

– Kááár, Vlagyimir Iljics, ne zárják be!

– Úgy van, én is azt gondolom, hogy ne zárjuk be – válaszolta, s újból fel és alá kezdett járni. Hosszú ideig elsétálgatott így, gondolataiba merülten.

Ez a kis epizód örökre emlékezetembe vésődött, bár nem értettem, hogy Vlagyimir Iljics miért fordult akkor kérdésével hozzám. Arra nem is gondoltam, hogy tőlem, a serdülő fiútól valamiféle tanácsot kérhetett. Úgy véltem, csak fennhangon kimondta a gondolatot, amely erősen foglalkoztatta és nyugtalanította. A történtek magyarázatát véletlenül fedeztem fel egy régi bolsevik, O. B. Lepesinszkaja rövid visszaemlékezéseiben. Férjének, a Közoktatásügyi Népbiztosság kollégiumi tagjának tájékoztatása alapján Lepesinszkaja elbeszéli, miről tárgyaltak a Népbiztosok Tanácsának egyik ülésén.

„Különféle kérdéseket vitattak meg, egyebek között napirendre került az állami színházak fűtésének kérdése

is. A beszámolót Galkin, a Népbiztosok Kistanácsának tagja tartotta. Kifejtette, hogy a munkás-paraszt köztársaságnak a jelenlegi időszakban nincs szüksége a Nagy Színházra és a Kis Színházra, mert műsorukon mindig ugyanazok a régi »burzsoá darabok és operák« szerepelnek – mint például a »Traviata«, a »Carmen«, az »Anyegin« –, s hogy nem szabad a drága tüzelőt a moszkvai színházak falánk kályháiba dobálni.

Vlagyimir Iljics szavazásra tette fel a kérdést, de előzőleg, szinte csak úgy mellékesen, néhány szót ejtett:

– Úgy látom – mondotta, s nevető szemei felcsillantak –, hogy Galkinnak kissé naiv elképzelései vannak a színház szerepéről és rendeltetéséről.

S felkérte azokat, akik egyetértenek Galkinnal, hogy emeljék fel a kezüket.

De egy kéz sem nyúlt a magasba. Az orosz nemzeti kultúra büszkeségei, a színházak tovább működtek."[14]

NEVELŐAPÁM HALÁLA

Mark Tyimofejevics Moszkvába költözésünkkor ötvenhatodik évében járt. Korának nemigen érezte a súlyát. Megvolt a kellő energiája munkájához, s nem szeretett egészségére panaszkodni. De élelmezés dolgában akkor nagyon rossz volt a helyzet, s Anna Iljinyicsna csak szomorúan sóhajtott, látván, hogy férjének nadrágja derékban egyre bővebb, zakója pedig lassanként úgy fest valamikor tagbaszakadt termetén, mintha ruhaakasztón lógna.

Ő maga nem vesztette el jó kedélyét, tréfálkozó kedvét, és csak nevetett felesége aggodalmain. Sokszor egész napra eltűnt népbiztosi hivatalában; s az estéket nemrit-

[14] Emlékezés Leninre. I. kötet. Moszkva 1956. 171. old.

kán a Népbiztosok Nagy- vagy Kistanácsának ülésén töltötte.[15]

Késő éjjel hazatérve, mindig hosszan és élénken elbeszélte, miről folyt a szó a Népbiztosok Tanácsában, s főként, milyen álláspontot foglalt el Lenin az ülésen felvetett kérdésekben. Hogy el ne felejtse, s később elmondhassa Anna Iljinyicsnának, gyakran feljegyezte Vlagyimir Iljics legszellemesebb, legtalálóbb kifejezéseit az újság szélére vagy egy darabka papírra.

1919 február derekán hivatalos kiküldetésben Petrográdra készült, s útját összeegyeztette a Pétervári Egyetem százéves jubileumának ünnepségeivel, lévén több mint harminc évvel azelőtt az egyetem növendéke.

Az utóbbi napokban kissé rosszul érezte magát, a szíve rakoncátlankodott. Az aggódó Anna Iljinyicsna mindenáron rá akarta beszélni, hogy halassza el az utazást, de ő csak tréfálkozott felesége aggodalmain és elutazott.

Február 21-én, már betegen beszédet mondott az egyetemi ünnepségen. Mindjárt utána rosszul lett. Kiderült, hogy kiütéses tífusza van.

Anna Iljinyicsna azonnal Petrográdra utazott, engem ismét a mieink gondjaira bízva. Az orvosok mindent megtettek, hogy serkentsék a szívműködést, de a beteg állapota nem javult. Március tizedikén reggel Mark Tyimofejevics örökre eltávozott tőlünk.

Már másnap, az iskolából hazatérve értesültem a szomorú hírről. Ajtónyitáskor Szánya Sziszojeva, a mieink háztartási alkalmazottja közölte velem nevelőapám halálát, s odaadta elolvasni az Anna Iljinyicsnától nemrég ér-

[15] Mark Tyimofejevics Jelizarov tapasztalt biztosítási szakember volt, s ezért 1918-ban a tűzkár elleni biztosítás és küzdelem népbiztosságának élére állították; később ebből alakult ki a jelenlegi Állami Biztosító.

kezett táviratot. Megdöbbenten és zavartan álltam az előszobában, nem bírtam felfogni a történteket. A szobából kijött Marija Iljinyicsna, vigasztalt s gyengéden lelkemre kötötte, hogy készüljek fel az utazásra. Még aznap este Vlagyimir Iljiccsel és Marija Iljinyicsnával Petrográdra utaztunk, Mark Tyimofejevics temetésére.

A pályaudvarról egyenesen a klinikára hajtattunk, s ott találtuk a bánattól sújtott Anna Iljinyicsnát. Elénk sietett, átölelte öccsét, s mellére borulva zokogásban tört ki. Vlagyimir Iljics gyengéden, szeretettel vigasztalta, a haját simogatta, mint egy gyereknek, és csókolgatta kezeit.

Csak néztem a koporsót, a csapástól lesújtva, s nem tudtam rászánni magam, hogy közelebb lépjek végső búcsút venni. Pár lépésnyire közömbös nyugalommal ott feküdt az az ember, akit apámnál is jobban szerettem. A koszorúkkal körülrakott nagy, néma tetem valahogy idegennek tetszett. Szívem nehéz volt, de nem tudtam sírni, valami fojtogatta a torkomat.

A temetési menet lassan vonult a volkovói temetőhöz vezető úton. A koporsó mögött lépdeltek – kisírt szemű, elerőtlenedett nővérüket támogatva – Vlagyimir Iljics és Marija Iljinyicsna, továbbá a rokonok, a jó ismerősök, barátok és az elhunyt munkatársai.

Én a halottaskocsi előtt mentem egy kis koszorúval, s nem is vettem észre a menetet filmező operatőröket. Mindaz, ami körülöttem történt, mintha álom lett volna. A temetőben, a nyitott sírnál nem bírtam egy helyben állni, nem tudtam, hogyan viselkedjek. Ezekben a nehéz percekben Anna Iljinyicsna nem törődhetett velem; túlságosan lefoglalta bánata. Vlagyimir Iljics egész idő alatt ügyelt rám, s fülemhez hajolva halk hangon többször figyelmeztetett, hogy szedjem össze magam...

A friss sír mellett szerény fejfák álltak, rajtuk bádog-

tábla ezzel a felirattal: „Marija Alekszandrovna Uljanova", „Olga Iljinyicsna Uljanova"... Anna Iljinyicsna rátekintett a fejfákra, s könnyeit visszafojtva, halkan odaszólt rokonainak: „Ide temessetek engem is, ha meghalok, melléjük. Számomra is van még itt hely..."[16]

ILJICS A NÉP ELŐTT

Ugyanaznap, nem sokkal a temetés után Vlagyimir Iljicsnek beszélnie kellett a Népházban egy nagygyűlésen. A hatalmas terem zsúfolásig megtelt. Még a tetőzetet alátámasztó, rácsos szerkezetű vasoszlopokon is fürtökben lógtak az emberek. Mindenki igyekezett helyet találni, ahogyan tudott, minél közelebb a színpadhoz, az emelvényhez, hogy minél jobban láthassa és hallhassa Lenint (rádió akkor még nem volt).

A szónokot olyan viharos ünneplés és üdvrivalgás fogadta, hogy sehogy sem tudta elkezdeni beszédét. Sokáig csak állt, és mosolyogva, kérdőn fordította fejét az elnökség felé, mintha mondaná: „Ej, ej, minek kell miattam ekkora hűhót csapni?" Ám az elnökség tagjai ugyanolyan lelkes ovációban részesítették, mint a gyűlés többi résztvevője: a legenyhébb kísérletére, hogy a viharos éljenzésnek véget vessen, még viharosabban robbant ki a lelkesedés.

Ekkor felemelte kezét, s egy mozdulattal – mintha mindenkit magához akart volna ölelni – csendre intett. És amilyen elemi erejű volt még az imént a tomboló ujjongás, olyan mélységes lett egy szempillantás alatt a csend, s Lenin, hangját eleinte fel sem emelve, beszélni kezdett.

[16] Kívánsága teljesult: Anna Iljinyicsnát 1935. október 23-án a volkovói temetőben helyezték örök nyugalomra, anyja, húga és férje mellé.

Mily elevenen és világosan látom magam előtt ma is, tobb mint negyven év múltán, az emelvényen álló Lenint, mozdulatait, egész magatartását, mennyire fülemben cseng hanghordozása! Mintha filmszalagon peregne, úgy él ez a kép emlékezetemben, s mégis milyen nehéz szavakban kifejezni!

Beszéd kozben Lenin szinte lángra gyúlt, és szavai hallgatóságát is tűzbe hozták. Voltak és vannak is bőven szónokok, akik egy csomó tézissel felszerelve vagy előre leírt mondanivalóval lépnek az emelvényre; beszédjük egyhangú és unalmas, érveiknek gyér és monoton gesztusokkal adnak nyomatékot. Vagy le sem veszik tekintetüket jegyzeteikről, vagy elnéznek valamerre a hallgatóság feje fölött.

Lenin nem ilyen szónok volt. Ha használt is jegyzeteket, csak futólag pillantott beléjük, s gyakran az öklében szorongatott vezérfonallal gesztikulálva, szabadon folytatta beszédét. Szűknek érezte a szónoki emelvényt; nem tudott mozdulatlanul állni egy helyben, az emelvény mellvédjén áthajolva szinte előretört, s valamennyi jelenlevő szemébe nézve külön-külön és egyszerre szólt mindannyiukhoz. Mindenki úgy érezte, hogy Lenin egyedül csak hozzá beszél, utánozhatatlan mozdulatokkal, hol egyik, hol másik kezével adva nyomatékot mondatainak, állításainak.

Néha lejött az emelvényről, gyors léptekkel előrement egészen a színpad széléig, előrehajolva megbűvölten figyelő hallgatósága felé nyújtotta nyitott tenyerű kezét, s beszédét folytatva, összehunyorított szemmel, ravaszkásan, furfangosan mosolygott. Majd helyeslő kiáltások és dörgő taps közepette, anélkül, hogy hallgatóinak hátat fordított volna, visszament az emelvényre.

Még kevésbé önthető szavakba Lenin beszédjének árnyalatokban gazdag hanglejtése. Ma is ámulattal gondo-

lok vissza rá, miként hallgatták Lenint. Míg beszélt, sokan le sem vették róla elragadtatott tekintetüket. Csakis ő tudott így behatolni az emberi lélek legmélyére. Egyedül csak ő!

Mindezek tudatában nem meglepő, hogy az egyszerű, az emberi szívekhez ily közelálló Lenint őszintén szerette a nép, s határtalanul bízott benne!

KÉPEK A KREML MINDENNAPI ÉLETÉBŐL

A KOMSZOMOL SZÜLETÉSE

A kremlbeli fiatalok barátkozásának rendkívül kedvezett az a körülmény, hogy a forradalmat követő években az egész Kreml egy óriási internátus volt. Minduntalan egymásba botlottunk a hatalmas, hosszú folyosókon, ahová a lakások nyíltak, séta közben, vagy a Znamenka utcai iskolában, ahová valamennyien jártunk.

Szüleink nagyrészt még a cári időkből, a közös illegális pártmunka révén ismerték egymást.

Anna Iljinyicsna sok velem egyidős gyerekkel hozott össze, akiknek szüleihez már régi ismeretség fűzte.

Az elsők közé tartoztak későbbi iskolatársaim, Kolja és Szerjozsa Vlagyimirszkij. A családot Anna Iljinyicsna még az 1890-es évekből ismerte. Mihail Fjodorovics Vlagyimirszkij közeli harcostársa volt Leninnek; hosszú ideig együtt dolgoztak Franciaországban az emigráció idején. A gyerekeket – két jóképű, fekete szemű fiút, elegáns, fehérszalagos francia kabátkában – már régebben láttam egy fényképen, melyet Párizsból küldtek ajándékba „Anyuta néninek". Később megtudtam, hogy a velem egy osztályba járó Nyikolaj anyai részről unokaöccse volt N. E. Baumannak, az ismert forradalmárnak, akit 1905-ben orvul meggyilkoltak.

Hamar barátságot kötöttem – többek közt – a csendes, szerény Gyimával és Valjával, A. D. Cjurupának, az élelmezésügyi népbiztosság vezetőjének gyerekeivel, és Vologya Sztyeklovval, az „Izvesztyija" első főszerkesztőjének fiával.

A Kreml lakói között régi ismerőseim is akadtak: Nyinocska Vorovszkaja és Lelja Boncs-Brujevics, akikkel Petrográdon barátkoztam össze. Moszkvában éltek a szarátovi időkből való játszótársaim, a Lezsav nővérek – Nyina és Lelja –, s felettünk, a Lovagház második emeletén kapott lakást nagybátyjuk, Mihail Sztyepanovics Olminszkij, az a „bácsika", akit egykori gyermeki naivságomban Marxnak néztem. Hamar megismerkedtem és összebarátkoztam a helybeli „őslakókkal", a volt udvari cselédek és alkalmazottak gyerekeivel is.

Közvetlen szomszédságunkban – a Lovagháznak ugyanazon a folyosóján, ahová lakásunk nyílt – lakott családjával Mihail Ivanovics Kalinyin. A Kalinyin fiúk – Valerijan és Alekszandr – szerény és kissé szégyenlős, de jó pajtások voltak. Apjuk, a barátságos, vendégszerető Mihail Ivanovics – „minden oroszok elöljárója" – mindig nagyon közvetlenül viselkedett; emlékszem, nemegyszer meghívott családi asztalukhoz teára.

Ugyanilyen egyszerű és közvetlen volt Kalinyin a szónoki emelvényen is. 1918 novemberében, a Nagy Színházban megtartott VI. szovjetkongresszuson még a szónoki emelvényre sem ment fel, mint a többiek, hanem előrejött, hátra tett kézzel, lassan fel s alá járkált a kongresszus elnökségének hosszú asztala előtt, s halk, nyugodt hangon adta elő mondanivalóját. Nem volt olyan szónoki tehetség, mint például Alekszandra Mihajlovna Kollontaj, de azért nem kisebb figyelemmel hallgatták, s nagyon szerették egyszerű, közvetlen modoráért.

1918-ban jórészt olyan régi bolsevikok költöztek csa-

ládjukkal a Kremlbe, akik az önkényuralom éveiben sokat szenvedtek, egyaránt ismerték a harc örömét, a nélkülözés nehézségeit és a gyötrelmek kínjait. Gyermekeikből is igyekeztek dolgos, szerény, kevéssel is beérő embereket nevelni. A mi gyermekkorunk a harc légkörében, szüleink és hozzátartozóink nélkülözései közepette telt el, s ezért távol állt tőlünk az elbizakodottság, a kérkedés, az önzés és az a törekvés, hogy szüleink magas állása révén különleges előnyökre tegyünk szert. Ha mégis akadt köztünk törtető, karrierista, azt a többiek elítélték vagy egyszerűen semmibe vették.

A szervezettségre törekvés, amely akkor a társadalom legkülönbözőbb rétegeiben élt, szükségképpen magával ragadta a zömében iskolás korú kremli ifjúságot is.

Első ifjúsági szervezetünk rendkívül kezdetleges volt, s a Kremli Gyermekkör nevet kapta. Politikai feladatokat elein.e nem is tűztünk magunk elé, s teljesen önállóan, a felnőttektől függetlenül működtünk. Magunk találtunk alkalmas helyiséget az üresen álló Voznyeszenszkij kolostorban, a Szpasszki-kapuhoz közel[1]. Összeszedtünk valami berendezést, és hozzáláttunk, hogy magunk köré gyűjtsük a Kreml szervezetlen iskolás korú fiataljait.

Még valamiféle íratlan alapszabályokat is kidolgoztunk, amelyek erősen emlékeztettek Timur és csapata szabályzatára. „Törvénykódexünk" lényegében a következőket tartalmazta: barátság és kölcsönös segítség, szüleink segítése és példás magatartás a családban, a munkában való jártasság megszerzése. Nagy gondot fordítottunk egy művelődési csoport létrehozására, s mindenki számára kötelezőnek tekintettük a műkedvelő tevékenységet.

[1] Ma a Kreml Színház áll a helyén.

Vlagyimir Iljics Lenin
1921

Az Uljanov család. Ülnek: Lenin, Krupszkaja, Anna Iljinyicsna. Állnak: Marija Iljinyicsna, Dmitrij Uljanov, Georgij Lozgacsov Moszkva, 1921

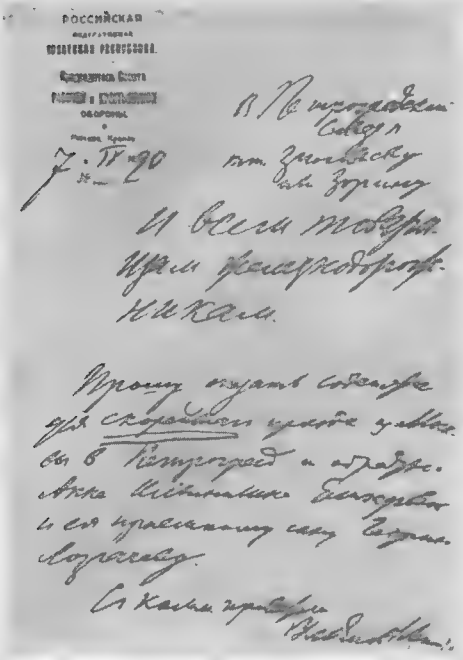

РОССИЙСКАЯ

7. IV 20

Az Anna Iljinyicsnának 1920. április 7-én kiállított menlevél

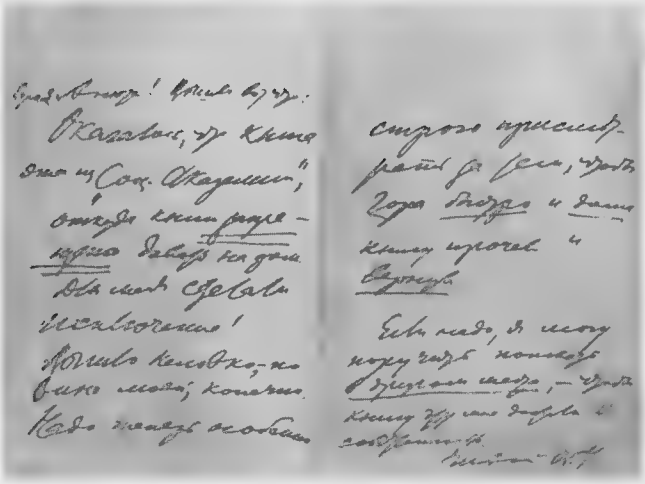

Lenin levele nővéréhez, Anna Iljinyicsnához, 1922 végén

Lenin Gorkiban Krupszkajával és Anna Iljinyicsnával. Az álló fiúcska Lenin unokaöccse (Dmitrij Uljanov fia), a padon ülő kislány, Vera, egy munkás gyermeke
1922

Georgij Jakovlevics Lozgacsov-Jelizar
1963

Az első, akit Korunkból elbizakodottság miatt kizártunk, Kamenyev fia, Alekszandr – vagy ahogyan otthon úriasan nevezték: Ljutyik – volt. Velunk egykorú létére felnőtt pózba vágta magát, fenn hordta az orrát, s folyvást apja gépkocsiján száguldozott. Valamivel később, amikor megtudtuk, hogy állandóan revolvert hord a zsebében, erőszakkal lefegyvereztük, s fegyverét beszolgáltattuk a Kreml parancsnokságának. Kamenyev papa nem szánta rá magát, hogy ebbeli tényked ésünkbe beavatkozzék.

Akkoriban még nem létezett a Kommunista Ifjúsági Szovetség szervezete, de mi már a Kreml falain túl is kapcsolatokat kerestünk. Fel is fedeztünk egy némileg hasonló „ifjúkommunista szervezetet", melynek tagjai röviden „ifik"-nek nevezték magukat. Nehéz volt megállapítani, hogy tulajdonképpen kiket egyesít ez a szervezet. Hozzánk hasonló „kutató elmék" voltak ők is, és miután összeismerkedtünk, egyes dolgokat, amelyek újak és hasznosak voltak számunkra, átvettünk tőlük. Ők bevezették a kötelező testedzést, sőt „A kommunizmus ábécéje" alapján politikai alapismereteket is tanultak. Ezt a módszert tüstént átvettük, s a Kremli Gyermekkörben is meghonosítottuk.

Engedély nélkül betolakodtunk a Mitrofan-terembe, amely abban az időben az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság mellett működő iskola tornaterme volt, megfelelő felszereléssel. Itt tartottuk testedzéseinket, szorgalmasan utánozva a főiskolások tornagyakorlatait korláton, gyűrűn és lovon. S mint kiderult, tehetséges könnyűatléták és tornászok is akadtak köztünk.

A szertornában rendkívüli ügyességet és hajlékonyságot árult el Jasa, Sztálin idősebbik fia, a nagyszerű barát, akit szerénység, jóság, kiváló lelki tulajdonságok jellemeztek. Jasa kissé tartott szigorú apjától, s ezt nem is titkolta előt-

tünk. Anya nélkül nőtt fel, s amikor apja feleségül vette a Népbiztosok Tanácsának titkárságán dolgozó Nagyezsda Szergejevna Allilujevát, Jasa mindjárt megszerette nevelőanyját, és őszintén ragaszkodott hozzá. Testvér módjára Nágyának nevezte, hiszen mostohája legfeljebb tíz évvel volt idősebb nála.[2]

A politikai alapismeretek szemináriuma nálunk nem honosodott meg: nem volt, aki oktasson. De ha nem is fordultunk segítségért a felnőtt elvtársakhoz, a kremli pártszervezet figyelemmel kísérte szervezeti eredményeinket és kudarcainkat. S nem sokkal az Összoroszországi Kommunista Ifjúsági Szövetség megalakulása után közösen elhatároztuk, hogy létrehozzuk a kremli Komszomol-szervezetet.

Nagy hévvel láttunk hozzá az újfajta feladat megoldásához. A kezdeményező csoport egykorúakból tevődött össze. A pártszervezet irányításával számba vettük a Komszomol-korban levő fiatalokat, s kiderült, hogy többségük még nem töltötte be a 16. életévét, tehát épp hogy elérte a szükséges korhatárt.

A felvétel egyszerű volt: szervezetünknek tagja lehetett bármely Kremlben lakó fiatal, aki kifejezte azt az óhaját, hogy be akar lépni a Kommunista Ifjúsági Szövetségbe. A tagsági igazolvány hosszúkás, piros kötésű könyvecske volt, a párttitkár aláírásával és a pártszervezet pecsétjével. A kremli Komszomol-szervezet, a pártszervezethez hasonlóan, a Zamoszkvoreckiji (Moszkva folyón túli) kerület pártbizottságához tartozott.

Csak úgy dagadt a mellünk a büszkeségtől, hogy ifjúi törekvéseink valódi keretet kaptak, mégpedig a pártszervezet irányításával. Megkomolyított bennünket a felelős-

[2] Jasa hősi halált halt a Nagy Honvédő Háborúban.

ségérzet, amely a zsebünkben lapuló Komszomol-tagsági igazolványból ránk hárult.

Büszkén mutattam meg piros tagsági könyvemet Vlagyimir Iljicsnek. Gyakori beszélgetéseinkből, amelyeket dolgozószobájában tett látogatásaim alkalmával folytattunk, ő pontosan értesült ifjúsági mozgalmunk helyzetéről. Séta közben mindig megállt helyiségünk előtt, s az elmaradhatatlan gyerekcsapattól körülvéve élénken érdeklődött a Kremli Gyermekkör életéről.

– Nos hát gratulálok, Gora! – szólt Komszomol-igazolványomat nézegetve. – Most aztán igyekezz, hogy benőjön a fejed lágya, tanuli jól komszomolista elvtárs és leendő bolsevik! Különben, te már régi bolsevik vagy – fejezte be a beszélgetést hamiskás mosollyal, nyilván a „Zarja" volt szerkesztőjére célozva.

1919-ben, az októberi forradalom évfordulóján a kremli Komszomol-szervezetnek ünnepélyesen átadták bársonyból készült vörös zászlaját, s november 7-én először vonultunk fel a Vörös téren kerületünk ünnepi menetében, azon vitázva, kit illet elsősorban az a jog és megtiszteltetés, hogy a menetoszlop élén vigye a zászlót. Az emelvényen álló bolsevikok, köztük Vlagyimir Iljics, barátságosan üdvözölték a Komszomol zászlajával felvonuló kremli fiatalokat.

Azért említettem, hogy „először vonultunk fel", mert azelőtt rendszerint a felnőttek társaságában, a Vörös téren állva néztük végig az ünnepi felvonulásokat.

Nagyon örültem, ha elkísérhettem Vlagyimir Iljicset, amikor valahova ment, s meg kell mondanom, hogy ritkán tagadta meg tőlem ezt az örömet. Amikor megláttam a ház előtt az ismerős nagy gépkocsit – állandó vezetőjével, Sztyepan Kazimirovics Gillel a volán mellett – és a kapun kilépő Lenint, odaszaladtam hozzá és megkérdeztem:

– Vlagyimir Iljics, hová tetszik menni?

Valamilyen szakszervezeti összejövetelt vagy nagygyűlést mondott.

– Elmehetek én is?

– Nem bánom, ha akarod. De nem lesz baj, ha nem jövünk hamarosan vissza? Nem fog összeszidni Anyuta?

– Dehogy, nem lesz semmi baj. Majd megmondom, hogy együtt voltunk – és beszálltam a gépkocsiba.

Anna Iljinyicsna természetesen el sem tudta képzelni, hová tűntem.

Én pedig követtem Vlagyimir Iljicset abba a terembe, ahol beszédét tartotta. S ámulva figyeltem, milyen ellenállhatatlan, lenyűgöző hatást tesz hallgatóságára egyszerűségében és közvetlenségében az elnyűtt lüszterkabátos, babos nyakkendős Iljics.

Vele együtt ott voltam a Nagy Színházban a VI. és a VII. szovjetkongresszuson. Az ülések alatt közvetlenül a színpadnál, a szélső, úgynevezett igazgatói páholyban szorongtam, és le sem vettem a szemem Leninről.

Egészen közel, mintegy tíz lépésnyire ült az elnökségben, a szélső széken, hogy minél közelebb legyen a szónoki emelvényhez. A felszólalásokat figyelve, ceruzájával sebesen jegyezgetett a térdére fektetett jegyzettömbbe. Időnként pillantásával magához intett, s én a kulisszák mögött végigrohanva felmentem hozzá a színpadra. Ki-

szakított a jegyzettömből egy lapot, és megbízott, hogy a cédulát adjam át a címzett elvtársnak.

Szíves örömest teljesítettem ezeket az apró megbízásokat, boldog voltam, hogy hasznára lehetek, parányi szolgálataimmal is segíthetem.

Élénken emlékszem a VII. szovjetkongresszusra, amely az októberi forradalom első évfordulója idején ülésezett. 1918. november 7-én a kongresszusi küldöttek menetoszlopba sorakoztak az ülések szokott színhelye, a Nagy Színház előtt, s megindultak a Vörös tér felé. Élükön Lenin, Szverdlov s a párt és a szovjetek több más vezetője haladt. Az első sorokban lépdelt Anna Iljinyicsna is Mark Tyimofejeviccsel, aki kézen fogva vezetett engem.

A Vörös téren ünnepélyes keretek között leplezték le a forradalom áldozatainak szentelt emléktáblát; alkotója, Konyenkov neves szobrász is jelen volt.

Mindenki hajadonfővel állt, amikor Vlagyimir Iljics átvágta a szalagot. A hatalmas lepel a földre hullott, s az egybegyűltek előtt egy szimbolikus nőalak vált láthatóvá, pálmaággal a kezében, mögötte pedig a Nap, sugaraiban ezzel a felirattal: „1917-es októberi forradalom". A forradalmat jelképező nőalak előtt meghajlott zászlókon e szavak voltak olvashatók: „A békéért, a népek testvériségéért vívott harcban elesettek emlékére." S a zászlók mellett két földbe szúrt puska keresztezte egymást.[3]

A napjainkig fennmaradt fényképek megmutatják, milyen egyszerű és közvetlen légkörben zajlott le ez a tiszteletadás. Nem volt sem őrség, sem kordon, szabadon közlekedhetett mindenki, de érződött, hogy a jelenlevők minél közelebb akarnak kerülni Leninhez.

Nem sokkal később Vlagyimir Iljics a kongresszus el-

[3] Lenin halála után ezt az emléktáblát megsemmisítették.

nökségi tagjainak kíséretében a Revolucija térre ment, ahol leleplezték Marx és Engels ideiglenes emlékművét. Én kissé távolabb álltam, de helyemről kényelmesen láthattam mindent. Az emlékmű bíborvörös kelmével borított és fenyőágakkal teleszórt talapzatánál rövid gyűlés volt, amelyen Lenin mondott beszédet.

Itt is, mint a Vörös téren, egyszerű, elvtársias légkör uralkodott, jóllehet alig két hónap telt el a Vlagyimir Iljics ellen elkövetett merénylet óta.

Általában úgy emlékszem Leninre, mint aki sohasem volt egyedül, elkülönülten, elszigetelődve. Bárhol tartózkodott, mindenütt emberek vették körül. Szabadon, akadálytalanul odamehetett hozzá bárki, megszólíthatta, elbeszélgethetett vele, s ő szívesen válaszolt, szívesen szóba elegyedett bárkivel, részletesen felelt a kérdésekre, s ő maga is kérdések özönével árasztotta el alkalmi beszélgetőtársát.

Az emberek szívből vonzódtak Leninhez. És még szenvedélyesebben vonzódott ő az emberekhez. Ebben nyilvánult meg a vezető és a tömegek, a nép szoros, elválaszthatatlan kapcsolata. Ezért érezte a nép annyira magáénak Lenint, ezért nevezte kedvesen és egyszerűen így: „a mi Iljicsünk!".

Ide kívánkozik egy régi bolseviknak, V. Antonov-Szaratovszkijnak a megállapítása Vlagyimir Iljics kivételes humanitásáról:

„... Vlagyimir Iljics szokatlan figyelmet, rendkívüli tapintatot és mélységes érdeklődést tanúsított minden dolgozó iránt. Nem ismert úgynevezett érdektelen embert. Mindenkiben talált valami értéket.

Körülötte mindig elvtársias légkör uralkodott. Sohasem éreztette fölényét. Vele beszélgetve mindenki elfelejtette,

hogy magas állású ember áll előtte... Leninben mi valamennyien a nagy embert és bölcs barátot láttuk..."[4]

A beszédek, amelyeket gyűléseken és kongresszusokon, a moszkvai szovjet épületének erkélyéről és az óriási Vörös téren mondott, s amelyek elhangzása közben tízezrek néma csendben, szomjasan itták vezetőjüknek minden szavát, óriási fizikai és szellemi erőfeszítést kívántak, de a nép szolgálatában Iljics nem kímélte erejét, egészségét, semmi sem volt sok számára...

A forradalmat követő években Moszkvát erősen sújtotta az élelmiszerhiány. A munkásság, a főváros egész lakossága éhezett. S nem sokkal volt jobb a helyzet a Kremlben sem; a forradalom vezetői együtt nélkülöztek a néppel. Cjurupa, a bolsevik élelmezésügyi népbiztos is ájultan esett össze az éhségtől a Népbiztosok Tanácsának egyik ülésén...

De a nép ezekben a nehéz időkben sem feledkezett meg szeretett Iljicséről. Megható gondoskodással, gyakran szájuktól vonva el a falatot, sokan félretettek, összekuporgattak egy-egy szerény élelmiszercsomagot, s ezzel a rövid, de érthető címzéssel adták postára: „Moszkva, Kreml, Lenin elvtárs részére." Vlagyimir Iljics ilyen dolgokban szinte a kicsinyességig hajthatatlan volt, s kereken visszautasított mindennemű kedvezményt vagy kivételezést, különösen ha élelmiszerről volt szó. De magáról megfeledkezve, feltűnés nélkül mindig megérdeklődte, hogy a többiek, mindenekelőtt a családos elvtársak, el vannak-e megfelelően látva élelmiszerrel, nem nélkülöznek-e, és szétosztotta közöttük a küldeményeket.

Másoknál nem kevésbé, sőt, ha lehet még jobban aggó-

[4] Lásd „Kommunyiszt", 1957. április 22. (Szarátov).

dott a gyerekekért, és gondosan törődött velük. Ezzel összefüggésben feltétlenül ide kívánkozik egy élelmiszerküldemény érdekes története (a szemtanúk egyikének, M. I. Aljosinnak a visszaemlékezései alapján[5]). Az élelmiszert a moszkva–kurszki vasútvonal dolgozói küldték Leninnek ajándékba.

„... Elhozták hazulról a legjobbat, kinek-kinek mije volt otthon félretéve: egy kis csomag cukrot, rizst, kolest, borsót, szárított halat. A küldeménynek akkori fogalmak szerint legértékesebb darabja egy nagy sonka volt. Együttvéve az egész lehetett vagy három púd (mintegy 50 kiló).

... A két zsákkal aztán elmentünk a Kremlbe. Ott megkérdezték: – Mit visznek, és kinek viszik?

– Egy kis ezt-azt – mondtuk. – Leninnek küldik a fűtőházi munkások.

Megnézték, mi van a zsákokban, és beengedtek.

... Alig ültünk le, nyílt az ajtó, és belépett Vlagyimir Iljics. Amikor meglátott minket, köszönt és megkérdezte:

– Honnan jöttek, elvtársak?

Felálltunk, s én a zsákokra mutatva így válaszoltam:

– Ezt az élelmiszert az ön részére hoztuk, Vlagyimir Iljics. A munkások szívből kívánják, fogyassza el egészséggel.

Lenin meleg pillantást vetett ránk, és kedvesen így szólt:

– Helyes, elvtársak, nagyon helyes. Köszönöm! – És meglepetésünkre, odaszólt a titkárnak: – Vegye át, kérem, a küldeményt az elvtársaktól, készítsen róla jegyzéket, és haladéktalanul juttassa el az egészet a gyermekotthonba ...

[5] Találkozások Leninnel. Vasutasok visszaemlékezései. Moszkva 1958. 107. old.

Egy öreg párton kívüli kovács, Zaharov, a történtek meghallgatása után így szólt: – Óvnunk kell Lenint, mint a szemünk fényét. Ilyen ember ezer évben csak egyszer születik..."

S az elmondott eset korántsem egyedülálló; csupán egy a sok közül...

Vlagyimir Iljicset egy csöppet sem zavarta, hogy csak néhány ruhája van, s már az is elnyűtt, hogy Marija Iljinyicsna vagy Nagyezsda Konsztantyinovna által összestoppolgatott zokniban jár, és sapkája irgalmatlanul gyűrött (néha még zsebébe is gyömöszölte egy-egy munkásgyűlésen, beszéd közben, vagy markában szorongatva gesztikulált vele). De ha arról értesült, hogy valaki más szükséget szenved, nyomorog, haragra gyúlt, intézkedést követelt, és kivívta, hogy az illető elvtársat segítsék, támogassák.

Természetesnek, magától értetődőnek érezte, hogy másokért éljen, másokról gondoskodjon.

A PIHENÉS ÓRÁIBAN

Talán mondanom sem kell, hogy ilyen túlzott megterhelés és óriási erőfeszítés mellett Vlagyimir Iljicsnek sok pihenésre volt szüksége, hogy a felhasznált energiát pótolja.

Ő azonban túlságosan szigorú volt önmagához. Munkanapokon csak rövidke pihenőket engedélyezett magának. Hetenként egyszer szívesen rándult ki gépkocsin a környékre, hogy tiszta levegőt szívjon, kiszellőztesse fáradt agyát. De rendszerint ezek a kirándulások is rövidek voltak, nem haladták meg a másfél órát.

Gyakran felhívott bennünket odahaza (1919-ben elköltöztünk a Kremlből, s a Manyezs utcában laktunk, a Troicki-kapu közelében) és megkérdezte:

– Anyuta, nem jönnétek Gorával egy kis kirándulásra? Pár perc múlva értetek megyek.

Amikor meghallottam lentről a gépkocsi figyelmeztető tülkölését, kirohantam az erkélyre, intettem a kocsiban ülő Vlagyimir Iljicsnek, és egy szuszra leszáguldottam a három emelet lépcsőin. Utánam szép nyugodtan lesétált Anna Iljinyicsna, s elindultunk, kifelé a városból. Moszkva akkoriban nem volt olyan nagy, mint ma, s a város környéki fenyő- és nyírfaerdők a közelben kezdődtek, mindjárt a körvasút gyűrűjén túl.

Valahol Pokrovszkij-Sztresnyev vagy Szerebrjanij Bor környékén kiszálltunk a kocsiból, és mélyen bementünk a hűs, árnyékos erdőbe. Anna Iljinyicsna szenvedélyesen szeretett virágot szedni, én meg szívesen segítettem neki.

Vlagyimir Iljics elmaradt tőlünk, és szép csendesen, sapkáját levéve, kigombolt kabátban és hátra tett kézzel elbarangolt a fák között. Nem zavartuk, nem mentünk oda hozzá; hagytuk, hadd legyen egyedül gondolataival. Ez volt rövid hétköznapi pihenője. Hamarosan indultunk haza, ő visszament dolgozószobájába, s a rövid kirándulástól felfrissülve folytatta félbemaradt munkáját, hogy késő éjszakáig abba se hagyja ...

Hetenként egyszer, szombaton, kirándultunk Gorkiba, egész vasárnapra. Ezeken a kirándulásokon valamennyi vagy majdnem valamennyi családtag részt vett, a Krímből 1921-ben visszatért Dmitrij Iljiccsel együtt.

Napsütéses vasárnapokon néha családostul kiruccantunk a környékbeli erdőkbe. Vlagyimir Iljics öccsével, Dmitrijjel órákig kószált a fák alatt nyúlra és szárnyasra vadászva. Nem is annyira az a lehetőség vonzotta, hogy sikerül

valamilyen vadat elejtenie, mint inkább a vadászat gondtalan légköre, a teljes kikapcsolódás, a sok friss benyomás. Örült, hogy rövid időre megfeledkezhet a munkáról és szabad természet veszi körül.

Időnként kimondott vadászkirándulásokat is rendeztek; ilyenkor a fivérek elmentek valamerre, jó száz kilométernyire, az éjszakát egy pajtában töltötték, s illatos szénán aludtak, szorosan egymás mellett. Társaságukban volt Nyikolaj Vasziljevics Krilenko népbiztos, a szenvedélyes sportember és hegymászó is. És az ilyen kirándulások idejére Vlagyimir Iljics mellé adták kísérőül „Misa bácsit", Plesakovot, a Népbiztosok Tanácsa garázsának segédmunkását, aki szenvedélyes vadász volt, s közel és távol ismert minden helyet, ahol a vadászokat érdeklő vadak tanyáztak. Vlagyimir Iljics mindenben alávetette magát Misa bácsi vadásztekintélyének, s ezt útitársaitól is megkövetelte.

Gorkiban kedvenc szórakozásaink egyike a métajáték volt. Ebben a szórakoztató és egészséges játékban, amelyet a nagy fasorban, a két vén tölgy alatt játszottunk, az őrség tagjain és a gépkocsivezetőkön kívül gyakran és örömmel részt vett Vlagyimir Iljics is; Dmitrij Iljics már ritkábban szánta rá magát, ő szívesebben üldögélt horgászbotjaival a tóparton. Játék közben, akárcsak a vadászatnál, nem számított a kor- és rangkülönbség, mindenki szabadon és fesztelenül, egyenrangú félként viselkedett, nyoma sem volt semmiféle alázatoskodásnak, hajbókolásnak – ezt Vlagyimir Iljics egyébként is utálta.

Nyáron a délelőtti órákban Vlagyimir Iljiccsel elmentünk fürödni a Pahrához, mintegy másfél kilométerre a nagy háztól. A meredek parton kettesben leereszkedtünk a csónakhoz, s ő átevezett a lapályos oldalra. Gyorsan levetkőzött, s hirtelen mozdulattal belevetette magát a vízbe,

egész permetfelhőt csapva fel az égnek. Fejjel a víz alá bukott és hangos prüszköléssel, karjait erőteljesen magasba lendítve úszni kezdett. Alig csatlakoztam hozzá, tüstént elkezdődött a fogócskázás. Természetesen mindig ő volt a fogó, mert nem tudtam versenyezni vele az úszásban. Fenyegető kiáltásokat hallatva, ijesztő képpel felém fordult és üldözőbe vett. Pillanatok alatt utolért, kacagva a víz alá nyomott, s mindaddig fogva tartott, amíg kegyelmet nem kértem. „Haragja" csillapodván, a győztes nagylelkűen elbocsátott, én meg kifulladva, köpködve kiúsztam vele együtt a partra.

Amikor már jól kilubickoltuk magunkat és kellően felfrissültünk, felöltözködtünk, visszaeveztünk a túlsó partra, és nagy zajjal, éhesen hazamentünk ebédelni.

– Manyasaaa, Manyasaa! Hamar az ebédet, Gora meg én éhesek vagyunk! – sürgette húgát Vlagyimir Iljics, elfoglalva szokott helyét az asztal végén.

A nyári hónapokban rendszerint az árnyas parkra nyíló és az erős napsugaraktól védett teraszon terítettek. S az elengedhetetlen „szieszta" után ugyanitt uzsonnáztunk. Vlagyimir Iljicsnek szokása volt, hogy poharát a kezében tartva végeérhetetlenül fel s alá járkált a teraszon, gondolataiba merülten. Ilyenkor azon igyekeztünk, hogy beszélgetésünkkel ne zavarjuk. Miután megteázott és kedvesen köszönetet mondott a „fő háziasszonynak", szobájába ment és hozzálátott az íráshoz.

Télen is szívesen tett kisebb kirándulásokat. Hívására Anna Iljinyicsna meg én nemegyszer vele tartottunk, de ilyenfajta kiruccanásaink nem mindig végződtek szerencsésen.

Egyszer például Vlagyimir Iljicsnek kedve támadt, hogy felmenjen a Verébhegyre (ma Lenin-hegy a neve), kedvenc helyére, ahonnan gyönyörű kilátás nyílik Moszkvára.

Hazatérőben a dupla hátsókerekű, nehéz gépkocsi megrekedt a puha hóban. Mintegy két óra hosszat vesződtünk – hol lapátoltuk a havat az útból, hol hármasban, Gillel és Vlagyimir Iljiccsel próbáltuk megtolni a kocsit –, míg kikecmeregtünk a járható, szilárd útra.

Az ilyen váratlan akadályok Vlagyimir Iljicsnek nem voltak ínyére, sok felesleges időveszteséggel jártak és felborították terveit. Nemsokára beállt a garázsba a Packard cégnek egy eredeti konstrukciójú gépkocsija, az elülső tengelyre szerelt sítalpakkal, amelyeken nyílást hagytak a kerekek számára, a hátsó kerekek helyén pedig görgőkön futó gumi-hernyótalppal. A behavazott, járhatatlan utakon ez a kocsitípus, amelyet autószánnak neveztek, legfeljebb 30 kilométeres sebességgel haladt. Nyitott teteje volt, s ezért az útra meleg bundát és nemezcsizmát kellett felvenni. Így azonban mégis lehetővé vált, hogy Vlagyimir Iljics továbbra is Gorkiban töltse vasárnapi pihenőjét, nem kellett Moszkvában maradnia.

NAGYEZSDA KONSZTANTYINOVNA

A kiegyensúlyozott, alkalmazkodó és jólelkű Nagyezsda Konsztantyinovna illett energikus, mozgékony és kissé lobbanékony férjéhez. Soha, semmilyen helyzetben nem emelte fel a hangját, semmivel sem árulta el nyugtalanságát, izgalmát. Bámulatosan nyugodt, kiegyensúlyozott természet volt vele született humorával, amely lépten-nyomon kicsendült beszédéből és leveleiből.

Önként követte szeretett élettársát a messzi Susenszkojéba, a száműzetésbe, hogy megossza vele a nélkülözést és a fáradalmakat. S onnan írt leveleiből szinte árad az életöröm. Anna Iljinyicsnának Podolszkba kül-

dött 1898. november 22-i levelében színesen jellemzi egyszerű életüket, szórakozásaikat, szelíden gúnyolódva önmagán és Vlagyimir Iljicsen, Lenin időtöltésén és pihenésén:

„... Anyám[6] elégedetlen Vologyával: nemrég Vologya a fajdkakast legkomolyabban libának vette, s evés közben dicsérte: jó a liba, nem zsíros. Aztán van még egy szórakozásunk. Karácsonyra a városba készülünk, Vologya erre az időre sakkot készít, és élethalálharcot akar vívni Lepesinszkijjel. A sakkfigurákat fakéregből faragja, többnyire esténként, amikor már végleg »kiírta magát«. Néha tanácsot kér tőlem: milyen fejet faragjon a királynak vagy milyen legyen a királynő dereka. A sakkjátékhoz édeskeveset értek, a lovat összetévesztem az elefánttal, de bátran adok tanácsot, és a Vologya keze alól kikerülő figurák csodálatosak..."[7]

Marija Alekszandrovna nagyon megszerette menyét, meghitt levelezésben állt vele, s leveleiben váltig kérdezgette, milyen az élet azon a zord vidéken. A rá jellemző szelídséggel és tapintattal érdeklődött a fiatalok családi viszonyai felől, s arról ábrándozott, hogy egyszer megjön a hír az első unoka érkezéséről. Az örömteli esemény bekövetkezésének reményében komolyan foglalkozott a gondolattal, hogy a hosszú, nehéz utazás dacára ellátogat Susenszkojéba.

Anyósának ilyen irányú kérdéseire Nagyezsda Konsztantyinovna, a sorok között felfedezhető leplezett keserűséggel, így válaszolt 1899. április 4-i levelében:

[6] Krupszkaja édesanyja, Jelizaveta Vasziljevna, haláláig együtt lakott lányával és vejével. 1915-ben húnyt el Svájcban.

[7] *Lenin* Művei. 37. köt. 506–507. old.

„... Ami egészségi állapotomat illeti, teljesen egészséges vagyok, de a madárka iderepülését illetően, sajnos rossz a helyzet: semmiféle madárka nem készül iderepülni..."[8]

A sors nem adta meg a melegszívű Nagyezsda Konsztantyinovnának, hogy gyermekei legyenek, noha szenvedélyesen szerette a gyerekeket. Később e szeretetét átvitte a szovjet gyerekek millióira, akik ezért nem kevesebb szeretettel fizettek „Krupszkaja néninek", ahogyan számos hozzá intézett levelükben nevezték.

„Életem" című önéletrajzában, amelyet úttörők számára írt, Nagyezsda Konsztantyinovna ki is tért erre:

„Mindig sajnáltam, hogy nincsenek gyermekeim. Ma már nem sajnálom: most sok gyermekem van, komszomolisták és ifjú úttörők. Valamennyien Lenin követői, Leninhez akarnak hasonlítani.

Ez az önéletrajz ifjú úttörők kérésére íródott.

Nekik, drága gyermekeimnek ajánlom hát e sorokat."[9]

Nagyezsda Konsztantyinovna 1913. július 23-án, Svájcban súlyos pajzsmirigyműtéten esett át, de a bazedovkórral járó rohamok időnként a műtét után is megismétlődtek: lélegzése erősen megnehezült, s a szíve sem volt rendben.

Betegségét szkeptikusan fogta fel, a rá jellemző humorral, amely soha el nem hagyta.

Önkéntelenül is mosolyogni kellett a műtét lefolyásáról szóló elbeszélésén:

[8] Ugyanott, 511. old.

[9] *Vera Dridzo:* N. K. Krupszkaja. Moszkva 1958. 95. old.

„Leültettek egy különleges műtőszékre és így szóltak: – Nem fogjuk elaltatni, mert az kockázatos; a műtét alatt, miközben vágjuk, önnek szünet nélkül beszélnie kell, hogy meg ne sértsük a hangszálakat. – Így is történt: a sebész vágott, én meg, ha már beszélni kellett, hát beszéltem, magamban pedig ezt gondoltam: »Átvágja-e a torkomat, vagy nem vágja át?« Szerencsésen megúsztam – nem vágta át."

Valójában Nagyezsda Konsztantyinovna állapota az idő tájt egy csöppet sem volt rózsás. Betegsége elhúzódott és súlyos tüneteket okozott. A kialakult duzzanat fojtogatta, rohamosan romlott a szívműködés. Kocher, az európai hírű svájci sebész elkerülhetetlennek tartotta a műtétet.

Vlagyimir Iljics a műtét után három nappal ezt írta Vologdába anyjának:

„Kedves anyuskám! Szerdán, 2 hetes »előkészítés« után, Nágyát végre megoperálták a klinikán... Meglehetősen súlyos műtét lehetett, Nágyát vagy három órán át kínozták – narkózis nélkül, de hősiesen tűrte. Csütortokon igen rosszul érezte magát, magas láza volt és félrebeszélt, úgyhogy nagyon inamba szállt a bátorságom. De tegnap már szemlátomást a javulás útjára lépett, láza nincs, a pulzus javult stb.

Kocher mégiscsak kitűnő sebész..."[10]

Egy alkalommal Vlagyimir Ivanovics Rjabov gépkocsivezető, kocsijában Nagyezsda Konsztantyinovnával, aki éppen hazafelé tartott hivatalából, az egyik sarkon majdnem összeütközött egy hirtelen beforduló autóval. Tél

[10] *Lenin* Művei. 37 köt. 439. old

volt, s hogy a veszélyes karambolt elkerülje, Rjabov teljes sebességgel nekihajtott egy nagy hóbuckának. Az erős ütközéstől Nagyezsda Konsztantyinovna beverte a fejét az ablakkeretbe, s az ütés helyén dudor keletkezett. Rjabov mentegetőzött a kellemetlen eset miatt, de Nagyezsda Konsztantyinovna tréfával ütötte el a dolgot.

– Oda se neki, elmúlik! Csak egy kis szarvam nőtt, ennyi az egész. Maga rosszabbul járt: letört az egyik szarva – jegyezte meg az összezúzódott fényszóróra utalva.

Mihelyt a Népbiztosok Tanácsának garázsában megjelent az első autószán, Nagyezsda Konsztantyinovnát az orvosok „ítélete" egy időre Gorkiba száműzte. Felháborodva hajtogatta, hogy úgy bánnak vele, mint egy „kitelepítettel". Amikor a téli szünidőre Gorkiba utaztam, tréfásan panaszolta:

– Száműzetésbe küldtek! Moszkvába sem engednek, dolgozni sem hagynak. Csak ülök itt és dagadok, mint a hízásra fogott liba. Tudod, hogyan hízlalják karácsony táján a libát? Zsákba dugják, csak a feje látszik, aztán tömni kezdik dióval meg minden egyébbel... Már a szívem sem emberi, úgy látszik, hanem lószív – tette hozzá az orvosokon gúnyolódva, akik jelentékeny szívnagyobbodást állapítottak meg nála.

Bámulatos volt az a képessége, ahogyan tréfálkozni tudott egyes korántsem nevetséges dolgokon.

Eszembe jut egy gyermekkori esete, amikor – saját szavaival élve – fogadásból megnyalta az asztalon álló tüzes szamovárt, és természetesen szörnyen megégette a nyelvét.

– Egész héten kinyújtott nyelvvel járkáltam, nem tudtam becsukni a számat – és komikus arckifejezéssel mutatta, milyen volt. Nevettem elbeszélésén, de közben liba-

bőrös lettem még a gondolatára is annak, milyen érzés lehetett megnyalni a tüzes szamovárt.

Őszintén beismerte, hogy tehetségtelen háziasszony, s tréfából a mesebeli Szalmakacsójú királykisasszonyhoz hasonlította magát.

– Én is olyan vagyok, mint a Szalmakacsójú királykisasszony – mondogatta. – Bármihez nyúlok, minden kihull a kezemből. Még stoppolni sem tanultam meg rendesen: mindig összegubancolódik a szál, fogalmam sincs, miért.

GORKIJ A KREMLBEN

Vlagyimir Iljics őszintén szerette és becsülte Alekszej Makszimovics Gorkijt. Még első emigrációja idején ismerkedett meg vele, s Olaszországban, Capri szigetén többször is vendége volt.

Nem emlékszem pontosan a dátumra, valamikor 1920-ban vagy 1921-ben történt, hogy Vlagyimir Iljics meghívta vendégül Gorkijt. Csak úgy estére, egy pohár teára. Amikor utasítást adott, hogy az autó menjen érte, én is jelen voltam, és kikönyörögtem, hogy elmehessek a vendégért.

Még 1916-ban többször találkoztam a híres íróval Petrográdon, a Kronverkszkij proszpekton levő lakásán, ahol Anna Iljinyicsna valamiféle kiadói ügyekben felkereste.

Amikor visszafelé robogtunk a Kremlbe, megemlítettem látogatásainkat Alekszej Makszimovicsnak, s mint kiderült, nagyon jól emlékezett rám, csak meglepte, hogy oly keveset nőttem az utóbbi négy-öt évben.

Vlagyimir Iljics már várta és belépésekor őszinte örömmel fogadta a vendéget. Marija Iljinyicsna tüstént hozzálátott, hogy egy kis házi teaestét hozzon össze. Mindenki

egybegyűlt a parányi, keskeny ebédlőben, s ez a helyszűke alkalmat adott a vidám tréfálkozásra. Gorkij, amikor sikerült végre, nem minden nehézség nélkül elhelyezkednie az asztalnál, félig tréfásan, félig komolyan mentegetőzött amiatt, hogy hosszúra nyúlt lábaival a fél ebédlőt elfoglalja. Bocsánatkérését természetesen vidám kacagás fogadta.

Teázás után átmentünk a másik szobába, ahol Alekszej Makszimovics, mint rendkívül szívesen látott, ritka vendég, engedélyt kapott a dohányzásra. Vlagyimir Iljics baráti hangon korholta, amiért sokat dohányzik és nem kíméli tüdejét. Ő pedig hasonló hangnemben azt válaszolta, hogy bárki jogosult erkölcsprédikációt tartani vendégeinek, csak éppen Vlagyimir Iljics nem, hiszen közismert, hogy mennyire nem törődik egészségével és nem kíméli erejét.

A két nagy ember még sokáig elbeszélgetett egymással, sokat tréfálkoztak, nevetgéltek. Feledhetetlenül emlékezetembe vésődött ez a bensőséges találkozás...

A LENINI IRÁNYVONALÉRT

1919–1920 telén 32 taggal megalakult iskolánkban az első Komszomol-sejt; magvát a kremlbeli komszomolisták alkották. A sejt titkárává Trockij idősebbik fiát, Levet választottuk meg.

Az új titkárnak volt egy bosszantó tulajdonsága: mérhetetlen becsvágya. Politikailag meglehetősen fejlett volt, ezáltal fölényben érezte magát, s olvasottságával igyekezett másokat ledorongolni. A politikai nevelőmunkát a sejtben tapintatlan és értelmetlen, durva egyéni parancsolgatással helyettesítette. A sejt tevékenysége puszta poli-

tizálgatásban merült ki, s ennek következtében szervezetünk elszigetelődött, begubódzott. Nem volt kellő kapcsolata a kívülállókkal, s ezért nem is erősödött.

A politizálás, ha tekintetbe vesszük, hogy a komszomolisták átlagos életkora nem haladta meg a 16 évet, túlméretezett és értelmetlen volt. A tanév végén köztem és a rettegett sejttitkár között a következő beszéd zajlott le:

– Figyelj ide, Jelizarov (az iskolában a velem egykorú kremlbeliek többnyire nevelőszüleim családi nevén szólítottak), a legközelebbi sejtülésen te fogsz referátumot tartani „A kapitalizmus csődje és a munkásosztály" címmel – jelentette ki megfellebbezhetetlenül Levka.

– Tudod, hogy nem értek ezekhez a komoly dolgokhoz – tiltakoztam. – Meg aztán itt az év vége, és egy hosszú irodalmi dolgozatot kell készítenem. Csak nem képzeled, hogy a te referátumod miatt osztályt ismételek?

– Nem kell ahhoz különösebben érteni – jelentette ki fensőbbségesen Levka. – Vedd elő „A kommunizmus ábécéjé"-t, és írd ki onnan. Ha nem készíted el a referátumot, megrovást kapsz, ezt jegyezd meg!

Mindennek ellenére kereken elutasítottam a megbízást; kijelentettem, hogy sohasem ollóztam ki semmit, és ilyesmivel a jövőben sem óhajtok foglalkozni, s ostobaságnak tartom, hogy olyan témáról tartsak előadást, amelyhez édeskeveset konyítok.

Az ígért megrovást hamarosan megkaptam, viszont a szabadkőművességről szóló dolgozatom kitűnően sikerült, és egy osztállyal feljebb kerültem. Ezzel szemben a „rettegett" titkárt a politikai vértezet nem védte meg a bukástól: pótvizsgára utalták. (Ősszel aztán nagy üggyelbajjal kikerült a csávából, és megtarthatta helyét az osztályban.)

Az iskolában gyakran folytak nyilvános viták politikai témákról, a felsősök közül meghívott előadókkal. A szónokok életkora 20–22 év körül lehetett. A fiatalok érdeklődéssel figyelték heves szócsatáikat, de az egészből nem sok hasznot húztak.

Levka Trockij titkárunk a hatalomtól megmámorosodva nem vette észre, hogy durva megnyilatkozásai elriasztják a fiatalokat a Komszomoltól, ahelyett hogy vonzanák. Ennél már sokkal jobban serkentették a barátságot és az összefogást az iskolai műsoros estek, színielőadások és egyéb rendezvények.

Nagyszerűen sikerült például a Lev Tolsztoj emlékest. Részleteket adtunk elő Tolsztoj egyes darabjaiból, s előadóművészeket is meghívtunk vendégszereplésre. A termet a témával összefüggő művészi plakátokkal díszítettük fel; ezeket saját festőművészünk, Nyikolaj Vlagyimirszkij készítette. Sikerrel került színre az iskolai színpadon a „Turandot hercegnő", neves színművészek velünk egykorú fiainak, Jevgenyij Moszkvinnak, Igor Lenyinnek és Szerjozsa Vahtangovnak felléptével.

1921 végén titkárunk Komszomol-gyűlést hívott össze, de valamilyen oknál fogva nem az iskolába, hanem osztálytársunknak, Nyina Danyilovának a lakására. A gyűlésen százszázalékos volt a megjelenés.

Elnökséget nem választottunk, s az ifjú Trockij az akkoriban folyó szakszervezeti vitáról tartott beszámolót. Lényegében nyíltan hirdette a trockista ellenzék nézeteit, s még annyi fáradságot sem vett, hogy ismertesse Leninnek és a párt többségének a kérdésben elfoglalt álláspontját.

Befejezésül az előadó – s egyben a gyűlés elnöke – a beszámoló megvitatása nélkül szavazásra tette fel a kérdést: ki ért egyet a szakszervezeti vitában Trockijjal? A többség, félig sem fogva fel a dolog politikai lényegét

– hiszen Lenin álláspontjáról szándékosan szó sem esett –, gépiesen felemelte a kezét.

Levka ajkán diadalmas mosoly játszadozott.

– Ki van ellene?

Váratlanul két kar emelkedett a magasba: Nyikolaj Vlagyimirszkijé és az enyém. Levka dühösen fordult felém, s ki tudja miért, csak hozzám intézte szavait:

– Indokold meg, miért szavazol a többség ellen!

– Nincs mit indokolnom – válaszoltam –, és ennek semmi köze a te többségedhez. Én csak Lenin irányvonalát tartom helyesnek, és sohasem fogok szembefordulni vele.

Levka a duhtől sápadtan kiáltotta:

– Javasolni fogom a sejtből való kizárásodat!

– Csak tessék, javasold, de úgysem az lesz, amit te akarsz!

A gyűlésen bátran viselkedtem, de amikor rövidesen ugyanez a többség kizárt a sejtből, mégis összeszorult a szívem. Nem tagadom, hogy amikor elbeszéltem Anna Iljinyicsnának a történteket, torkomat az ártatlanul elszenvedett sérelem könnyei fojtogatták.

– Megesz a méreg! – kiáltottam fel, öklömmel az asztalt verve. – Miért nem vagyok politikailag olyan erős, hogy felvehessem vele a harcot?! – Lelki szemeimmel magam előtt láttam a szemtelenül elbizakodott Trockijt. – Mit szól majd ehhez Vlagyimir Iljics? – néztem kérdőleg Anna Iljinyicsnára.

Nevelőanyám megértően elmosolyodott.

– Annak a versnek a szavaival felelek, amelyet válaszul írtam kétkedő kérdésedre: nevezhetjük-e kommunistának magunkat, amíg a földön tőkés világ uralkodik, a kommunizmus pedig még messze van. Bizonyára emlékszel rá:

Semmilyen történelmi eszme,
E világon semmi ideál
Nem jutott még másként diadalra,
Csak bátor, elszánt harc után.

E földön minden lassan érik,
Csak nehéz harcban teljesül –
Nagy akarással állj elébe,
És küzdj meg érte emberül!

– Azt hiszem, Goruska, hogy helyemben Vologya is körülbelül ezt mondaná – fűzte hozzá megnyugtatásomra.

S nem tévedett. Amikor néhány nap múlva szokás szerint felkerestem Vlagyimir Iljicset dolgozószobájában, különös figyelemmel és szívélyességgel fogadott. Nyilván tudott már kizárásomról, s egy-két bevezető kérdés után így vigasztalt:

– Oda se neki, azért ne ereszd búnak a fejed! Azt mondod, hogy Koljával ti ketten ellene szavaztatok? Derék dolog! És most sem változott a véleményed? Nem? Úgy gondolod, hogy helyesen cselekedtetek? Ez a fontos! Az pedig, hogy ti ketten kisebbségben maradtatok, véletlen: egy sejt nem többség. Egyszer velünk is megesett, hogy szembekerültünk a többséggel, és nem történt semmi baj; éreztük, hogy igazunk van, s végül győztünk! – És bátorítóan megveregette a hátamat.

Felvidultam és végleg megnyugodtam. Nemsokára visszakerültem a Komszomolba, de Levka Trockijjal egyszer s mindenkorra megszakítottam az elvtársi kapcsolatot.

Mint már említettem, 1919-ben a Kremlből átkoltoztünk a Manyezs utcába. Anna Iljinyicsna unta az állandó vesződséget, nem akart folyvást a parancsnokságra telefonálgatni és belépési engedélyekért futkározni, ha barátaink és ismerőseink jöttek látogatóba. Új lakásunk amúgy is egészen közel volt a Kremlhez.

Anna Iljinyicsna nagy gondot fordított nevelésemre és szellemi fejlődésemre. Mark Tyimofejevics halála után férfi tekintélyt nem éreztem magam felett, s már beléptem a serdülőkorba. Nevelőanyám arra törekedett, hogy ismereteiből minél többet átadjon nekem, folkeltse bennem az érdeklődést és a szeretetet az irodalom, a költészet és a művészet iránt, s megtanítson az életben szükséges gyakorlati dolgokra. Különösen fontosnak tartotta, hogy önmagamat ellássam. Megtanultam ügyesen stoppolni, megjavítottam a fehérneműmet, sőt a kézi varrógépen is elvarrogattam egy kicsit. Egész életemben hálás leszek nevelőanyámnak oktatásáért!

Neki köszönhetem, hogy zenei ízlésem is fejlődött, megszerettem a komoly zenét. Évekig tanultam zongorázni, de sajnos nem volt türelmem órákig játszani az unalmas zongoragyakorlatokat, és 1922-ben végleg abbahagytam a zenetanulást.

Nevelőanyám megelégedésére viszont lelkesen írogattam, legnagyobbrészt szenvedélyes hangú agitációs verseket. Többnyire csak a magam kedvtelésére vagy az ő számára írtam, eszembe sem jutott, hogy verseimet közzétegyem. Később hasznosan gyümölcsoztettem irodalmi adottságaimat a művelődési munkában, ugyanis Lenin halála után irányítója, rendezője és szerzője voltam egy személyben az akkoriban nagyon elterjedt „Kék zubbo-

nyosok"-hoz hasonló agitációs élő-újságok egyikének. Anna Iljinyicsnának még harcolnia is kellett túlzott könyvszeretetem ellen, mert nemritkán virradatig olvastam.

Könnyen sajátítottam el idegen nyelveket; egyebek között megtanultam franciául. 1921-ben, a Komintern III. kongresszusa idején bátran vállalkoztam rá, hogy a francia kommunista küldöttséget végigkalauzolom a Kremlen. Megmutattam nekik a Kreml nevezetességeit, és tűrhető franciasággal mindent elmagyaráztam. A küldöttek meg voltak elégedve tizenöt éves „kalauzukkal", aki – mondanom sem kell – boldogan tetszelgett az idegenvezetői szerepben.

Politikai fejlődésemet Anna Iljinyicsna rendkívül okosan, kiváló pedagógiai érzékkel egyengette. Nem gyötört a politikai gazdaságtanból kölcsönzött, unalmas és száraz szakkifejezésekkel, értett hozzá, hogy érdekes formában ismertesse velem a marxista elmélet, a dialektikus materializmus alapelveit. Az igazat megvallva, akkor észre sem vettem, milyen kifinomultan és ügyesen plántálja belém nevelőanyám ezeket a fogalmakat.

Szívesen elégítette ki kíváncsiságomat, ha kivégzett bátyja, Alekszandr Iljics felől kérdezősködtem. Beszélt a Népakarat (Narodnaja Volja) pártjának lényegéről, átalakulásáról és kettészakadásáról, a narodnyikok – vagy narodovolecek – elméleti hibáiról és tévedéseiről, arról, hogy az egyéni terror gondolata elvi szempontból milyen káros volt stb.

Elbeszélései nyomán szinte megelevenedett előttem Szofja Perovszkaja, Zseljabov, Kibalcsics, Pjotr Kropotkin és sok más meggyőződéses forradalmár, akik bekerültek a történelembe. Emlékszem, milyen mélységes tisztelettel szorítottam meg az ismert narodnyik, Vera Figner száraz, ráncos öregasszonykezét, midőn egyszer Anna Iljí-

nyicsna megbízásából felmentem a lakására, hogy átvegyek egy vékonyka kötetet, amelyet ő írt.

Mohón olvastam a „Biloje" című folyóiratot, s benne az októberi forradalmat megérő, régi schlüsselburgi narodovolecek, Morozov, Novorusszkij, Figner és mások visszaemlékezéseit. S nem kisebb érdeklődéssel bújtam a „Régi bolsevikok visszaemlékezései" sorozat köteteit, amelyeket Anna Iljinyicsna szerkesztett.

E könyvek ismeretében és nevelőanyám segítségével fokozatosan fogalmat alkottam a XIX. század forradalmi mozgalmáról, amely az 1905-ös forradalmon keresztül elvezetett az októberi szocialista forradalomhoz.

A forradalmi mozgalom történetének ismertetését Anna Iljinyicsna azzal fűszerezte, hogy mély átéléssel elszavalt egy-egy forradalmi szellemű verset, amelyet a cári időkben betiltott a cenzúra. Közülük különösen emlékezetembe vésődött és megtetszett a „Van a Volgán egy sziklazátony" című ismert költemény, amely befejező soraiban annak ígéri a sziklaóriás titkát,

... A rút önzést ki mindig megvetette,
Hazugsággal nem élt,
Szegényt el nem nyomott,
A szabadságot szülőanyjaként szerette,
S érte buzgón dolgozott ...

Magamban tévedhetetlen biztonsággal megállapítottam, hogy ez az önzetlen kiválasztott nem lehet más, csak Lenin!

Vlagyimir Iljicshez való mélységes ragaszkodásomat Anna Iljinyicsna ügyesen, diplomatikusan kihasználta. Előfordult, hogy lustálkodtam, vagy elhanyagoltam a tanulást és holmi gyermekcsínyekkel töltöttem az időt. Ilyenkor nevelőanyám enyhe szemrehányással így szidott:

– Gondold csak meg, Gora, aligha örülnél, ha ezt Vologyuska megtudná! Hiszen annyira szereted őt, és vigyázol, hogy jó véleménnyel legyen rólad. Jólesne neked, ha ez a vélemény megváltozna?

Egyetlen ilyen figyelmeztetés elég volt ahhoz, hogy tüstént helyrehozzam vétkemet. Pedig jól tudtam, hogy Anna Iljinyicsna nem fog panaszkodni rám öccse előtt. Végtelenül becsületes, szerény és igazságos volt, s miközben bennem is igyekezett ezeket a szép jellemvonásokat kialakítani, gyakran emlékeztetett rá, hogy e tulajdonságok jellemezték mindenkor az Uljanov család tagjait, különösképpen – ezt jól tudtam! – Vlagyimir Iljicset.

A HÚSZAS ÉVEK

ILJICS VENDÉGSÉGBEN NÁLUNK

1920-ban egy nyári napon csöngettek lakásunk ajtaján. Mint mindig, végigszaladtam a folyosón és ajtót nyitottam. Váratlan vendég, Vlagyimir Iljics állt előttem. Addig még egyszer sem járt Manyezs utcai lakásunkon.

– Anyuta itthon van? – kérdezte az előszobába lépve.

– Igen, igen, itthon van, tessék csak jönni – vonszoltam be a szobába elragadtatott örömmel, és bekiáltottam: – Anna Iljinyicsna, nézze csak, ki jött hozzánk!

Nevelőanyám elénk sietett, és szeretettel átölelte öccsét. Vlagyimir Iljics kezet csókolt nővérének, majd egymást átölelve a díványhoz mentek és leültek.

– Milyen is vagy te, Vologyuska, legalább megtelefonáltad volna, hogy ide készülsz. Megeshetett volna, hogy nem találsz itthon – mondta Anna Iljinyicsna.

– Ugyan, mire való ilyesmit bejelenteni, nem vendégségbe jöttem én, csak úgy eszembe jutott, hogy megnézlek benneteket, hiszen itt laktok a szomszédban. Kijöttem egy kicsit sétálni, és átvágtam a Troicki-kapun. Felugrottam, hogy lássam, hogyan rendezkedtetek be – felelte Vlagyimir Iljics körültekintve, és tréfásan hozzáfűzte: – Amint látom, tágasabban laktok, mint mi a magunk fellegvárában!

– Hát költözzenek át hozzánk! Átadjuk a legnagyobb szobát – micsoda festmény lóg a falán! Az uráli hegyek – kapcsolódtam be a társalgásba, de ebben a pillanatban ismét megszólalt a csengő.

Anna Iljinyicsna izgatottan tekintett öccsére, de ő fejét hátraszegve vidám kacagásban tört ki.

– Mi lelt, Anyecska? Fogadok, hogy a „sleppem"! A Kremlben szem elől tévesztettek, s most keresnek. Nézd csak meg, Gora, ki az!

Természetesen megértettük, mire céloz: „sleppnek" nevezte gunyorosan az őrséget, melynek jelenlétébe az 1918-as merénylet óta bele kellett törődnie, ámbár továbbra is dörmögött magában miatta és szükségtelennek tartotta.

És igaza volt. Amikor az ajtó mögül megkérdeztem, ki az, az őrség parancsnokának, Robert Gabalinnak a hangja hallatszott:

– Én vagyok, Gora!

Kinyitottam az ajtót. Robert aggódva kérdezte:

– Mondd, kérlek, nálatok van Vlagyimir Iljics?

– Igen, itt van. Csak néhány perce érkezett.

– Hála istennek! A csoda tudja, hogyan, elvétettük a lépést, és eltűnt előlünk. Fogta magát – érted –, és a hátsó kijáraton szép csendesen elment otthonról, a mieink meg nem ügyeltek rá és elvesztették szem elől. Szerencsére az az ötletük támadt, hogy megkérdezik a Troicki-kapu őreit. Ne szólj neki, hogy itt vagyok – kérlelt Gabalin, de én elnevettem magam:

– Mit ér, ha nem szólok? Előbb kitalálta ő bármelyikünknél, hogy maguk keresik! Ki is lehetne más?

Még vissza sem értem az ebédlőbe, amikor kopogas hallatszott a konyhaajtó felől. A szomszédunk, egy vezető pártmunkás ugyancsak aggódva érdeklődött, hogy

nincs-e nálunk Vlagyimir Iljics, és közölte, hogy valaki keresi, kérdezősködik utána. Megnyugtattam a szomszédot, hogy saját emberei keresik Lenint, s hogy bent ül nálunk.

A kereséséről szóló történet hallatán Vlagyimir Iljics csak nevetett, Anna Iljinyicsna pedig korholta, amiért nem törődik a biztonságával. Jogos is volt az óvatosság, hiszen Leninnek már többször is életére törtek. Még 1917-ben, Petrográdon rálőttek a kocsijára, amelyben Platten, egy svájci kommunista társaságában utazott. A lövés pillanatában Platten kezével hirtelen lenyomta Lenin fejét; a golyó megsebezte az ujjait, de Vlagyimir Iljics ily módon sértetlen maradt.

Szabályszerű védelmi őrségét a már ismertetett Kaplan-merénylet után szervezték meg. Eleinte majdnem kivétel nélkül lett csekistákból állt. Lenin testi épségéért egy megbízható, szerény elvtárs, Abram Belenykij felelt. Ő volt az őrség főnöke. A közvetlen parancsnoki tisztet kezdetben Robert Gabalin, később – Lenin életének végéig – Pjotr Pakkaln töltötte be. Az utolsó években az őrszolgálat legénységi állománya nemzetközivé vált, lettekből, lengyelekből, litvánokból, ukránokból, oroszokból – javarészben rendkívül fiatal, fegyelmezett legényekből – verbuválódott. Emlékszem, a lettek némi féltékenységgel fogadták ezt a változást, mert hozzászoktak, hogy elsősorban rájuk bízták a forradalom vezetőjének védelmét.

Lenint zavarta, hogy őrzik. Az őrszolgálatot nem annyira szükségességnek, mint inkább bosszantó kényszerűségnek tekintette. Ebben a kérdésben akarata ellenére döntöttek; ő fölöslegesnek tartotta az őrséget. Mindezt tudták róla, s a biztonsági szolgálatot úgy szervezték meg, hogy Lenin minél kevesebbet találkozzék „sleppjével".

Ez néha együtt járt olyan humoros furcsaságokkal, mint

például ez a váratlan látogatás a Manyezs utcában. Gorkiban, különösen a parkon túl – hasznát véve jártasságának, amelyet még a cári időkben a nyomok összekuszálásában szerzett –, Vlagyimir Iljics séta közben nemegyszer eltűnt őrzői szeme elől, gyakran az őrség háta mögé került, s ilyenkor nevetett a fiatal legények zavarán és riadalmán. Később, az ebédnél nevetve mesélte, hogyan állt valahol egy bokor mögött, míg keresték.

Ha gépkocsin utazott, mindig csak Gabalin vagy Pakkaln kísérte, a sofőr mellett ülve.

Nem kétséges, hogy a védőrségre feltétlenül szükség volt: viharos idők jártak, feszült volt a helyzet, s különösen ezekben az években mindenütt veszély leselkedett. Külföldi ügynökök és fehérgárdista bérencek ólálkodtak Moszkvában, romboló cselekményeket követtek el, gyújtogattak, tüzérségi raktárakat robbantottak fel, gyilkos terrorakciókat követtek el pártemberek, állami vezetők és diplomaták ellen.

Előfordult, hogy Szokolnyikiban, Moszkva egyik külvárosában banditák támadták meg Lenin gépkocsiját, őt kiszállították belőle és elrobogtak. Szerencsére senkinek sem esett bántódása. Egy másik epizódnál én is jelen voltam. Gorkiba utaztunk egy nagy nyitott, hétüléses gépkocsin. Sztyepan Gil – a sofőr – és Robert Gabalin ült elöl; a pótülésen, mint máskor is, Vlagyimir Iljics – ez volt a kedvenc helye –, a hátsó ülésen Marija Iljinyicsna és én foglaltunk helyet.

A szerpuhovói országútra kiérve, Nyizsnije Kotli falunál, a vasúti híd előtt civil ruhás fegyveresek tartóztatták fel a gépkocsit, s amikor megálltunk, igazolásra szólítottak fel. Marija Iljinyicsna izgalmában úgy megszorította a kocsi oldalát, hogy ujjai elfehéredtek. A sofőr halkan odaszólt az egyik férfinak, aki revolvert szegezve az autó-

hoz lépett, s nyilván vezetője volt a csoportnak: – Lenin ül a kocsiban! – Lábhoz, elvtársak! – kiáltott embereinek a revolveres, hogy társai engedjék le a puskát, majd a kocsiponyva alá dugta fejét és megismerte Lenint.

– Bocsánat, Lenin elvtárs, hogy feltartóztattuk. Munkásőrjárat, ellenőrzést végzünk ... Akad egy s más!

Vlagyimir Iljics barátságosan biccentett és köszönetet mondott az éber kötelességteljesítésért. Nyugodtan folytattuk utunkat, de észrevettem, hogy Marija Iljinyicsna egy kis Browning pisztolyt rejt a táskájába: készen állt arra, hogy fegyverrel keljen fivére védelmére, ha veszély fenyegeti.

LENIN FIGYELMES GONDOSKODÁSA

A mindennapi munkában Vlagyimir Iljics változatlanul pontos és szigorú volt, igényes közvetlen munkatársaival és különösképpen önmagával szemben. Igazságosan kemény és határozott tudott lenni, ha a forradalom érdekei, az állam érdekei úgy kívánták.

De hiányzott belőle az önzés és a hiúság minden megnyilvánulása; mindenkor egyszerűen és közvetlenül viselkedett. Közvetlenségével mindenkit megnyert; szerénységét, tapintatát és aprólékos gondoskodását példaképnek tekintheti minden dolgozó, bármilyen is a beosztása.

Aki életében csak egyszer is találkozott Leninnel és elbeszélgetett vele, jóleső érzéssel gondol vissza tapintatosságára és emberi segítőkészségére.

Ilyen volt Vlagyimir Iljics a magánéletben is. Hét éven keresztül szoros rokoni kapcsolatban voltam vele, és sohasem felejtem el, milyen atyai szeretettel törődött hozzátartozóival, s így velem is.

Tudvalevő, hogy a hadikommunizmus időszakában, amikor minden a pusztulás képét mutatta, mily nagy volt a zűrzavar, a rendetlenség.

1920 elején, egy évvel Mark Tyimofejevics halála után, Anna Iljinyicsna elhatározta, hogy Petrográdon felkeresi hozzátartozói sírját, és gondoskodik kellő ápolásukról. Amikor Vlagyimir Iljics erről értesült, rábeszélte nővérét, hogy minden eshetőségre számítva, vigyen magával egy menlevél-félét: ennek birtokában nyugodtan, különösebb kalandok nélkül tehetjük meg az utat, és biztonságosan visszatérhetünk Moszkvába.

Az ilyen írás akkortájt megszokott dolognak számított. Menlevelünk – a kor jellemző dokumentuma – a petrográdi szovjet vezetőinek és „valamennyi vasutas elvtársnak" szólt. Szövege Lenin kézírásával így hangzott:

„Kérem, hogy Anna Iljinyicsna Jelizarovának és fogadott fiának, Georgij Lozgacsovnak nyújtsanak támogatást, hogy *minél gyorsabban* (ezt kétszer is aláhúzta – *L.-J.*) utazhassanak Moszkvából Petrográdra és vissza. Kommunista üdvözlettel Uljanov (Lenin)."

Nem hagyta figyelmen kívül Vlagyimir Iljics az én személyes szükségleteimet és érdekeimet sem.

A Népbiztosok Tanácsának felelős vezetői, Leninnel együtt, másfajta, Kreml-belépőt használtak, mint a többi munkatárs. Ártatlan gyermeki becsvágyból én is nagyon szerettem volna egy ilyen díszes fedelű belépőt. S 1920 végén, amikor lejárt a belépési igazolványok érvényessége, bementem Vlagyimir Iljicshez a dolgozószobájába, miután meggyőződtem róla, hogy nincs nála látogató.

– Vlagyimir Iljics, lejár a belépőm! Kellene egy új.

– Már az is baj? Szólok, hogy adjanak.

Közelebb léptem, és zavartan néztem rá.

– No, ki vele, min töröd a kobakod! Valami nyomja még a begyedet! – biztatott mosolyogva.

– Igeen... Szeretném, ha nekem is olyan belépőm lenne, mint magának!

Vlagyimir Iljics vidáman felnevetett.

– Már a szemedből láttam, hogy nem ok nélkül álldogálsz és tűnődöl! – és megnyomta a csengőgombot.

Titkárnője, Ligyija Alekszandrovna Fotyijeva lépett be. Lenin még mindig nevetve feléje fordult, miközben rám mutatott:

– Nézze csak, Ligyija Alekszandrovna! Itt van ez a Gorka, és népbiztossági belépőt igényel, olyat, mint az enyém. Mit gondol, jár neki? No, üsse kő – utaljon ki neki, kérem, egy új belépőt.

Örömömben gyorsan átöleltem Vlagyimir Iljicset, arcomat odaszorítottam a vállához, és futottam Ligyija Alekszandrovna után. Vlagyimir Iljics jóságosan mosolygott, kedvesen intett felém, majd folytatta félbehagyott munkáját...

1921 elején, néhány velem egykorú pajtásomat megirigyelve, közöltem Anna Iljinyicsnával azt az óhajomat, hogy nagyon szeretnék egy biciklit. Válasza csalódást keltett bennem:

– Honnan vegyek neked biciklit, Goruska? Nem is kapható, meg nyilván sokba is kerül.

Többé nem hoztam szóba a dolgot, megértettem, hogy nevelőanyám nem egykönnyen teljesíthetné kívánságomat, legjobb, ha kiverem a fejemből a biciklit. Egy szép napon aztán váratlanul a lakásunkra hoztak egyet.

– Anna Iljinyicsna, maga szerezte? – kérdeztem nevelőanyámat.

– Dehogyis! – válaszolta nevetve. – Akkor már aligha-

nem elárultam volna. Meg vagy elégedve az ajándékkal?

– Ó, de még mennyire, nagyon régi vágyam! De hát akkor ki küldte?

– Vologyára nem is gondolsz? Az ő ajándéka. Fülébe jutott, hogy nagyon szeretnél egy biciklit, s elhatározta, hogy megszerzi neked ezt az örömet. Ne feledd el megköszönni!

Rohantam a telefonhoz, felhívtam Vlagyimir Iljicset, és szívből köszönetet mondtam neki a nagyszerű ajándékért.

A biciklivel azonban már az első napon baj történt. Megfeledkeztem róla, hogy járművemet ellássam az előírásos rendszámmal, s ennek szomorú következménye lett: az első utamba kerülő rendőr elvette a gépet és leadta az őrszobán. Elkeseredve szaladtam a Kremlbe, s bánatommal felkerestem Vlagyimir Iljicset.

– Vlagyimir Iljics, magához jöttem!

– Azt látom. Mi baj, történt valami?

– Elvették a gépemet.

– Ki vette el, hol, hogyan eshetett meg ilyesmi?

Kissé zavartan – hiszen én is hibás voltam – rendre elbeszéltem a történteket.

Vlagyimir Iljics, miután enyhén megszidott mulasztásomért, egy hivatalos levélpapíron kérelmezte a gép visszaadását, s kezeskedett róla, hogy a jövőben nem sértem meg az előírásokat.

– Aztán jól vigyázz, Gora, kezeskedtem érted! Nem fogok ráfizetni?

– Dehogyis, Vlagyimir Iljics! De ez már megtörtént, magam vagyok a hibás!

És hálás köszönettel átvéve az írást, rohantam a 8-as számú rendőrőrszobára. Az ügyeletes örömmel teljesítette

a szokatlan kérelmet, amely Lenin saját kezű aláírásával volt ellátva. A szolgálatban levők valamennyien az ügyeletes köré sereglettek: mindegyikük saját szemével akarta olvasni Lenin írását.

Az 1921-es szörnyű szárazság következtében a Volga-vidéken súlyos éhínség pusztított. Az éhezők megsegítésére alakult bizottság irányításával országszerte pénzt és értéktárgyakat gyűjtöttek gabona és egyéb élelmiszerek vásárlására.

Anna Iljinyicsna habozás nélkül átadta a segélyalapnak a sok éve őrzött ezüst családi evőeszközöket.

Akkoriban meglátogattam a Kremlben a mieinket, s az előszobában szintén láttam kikészítve néhány értéktárgyat és némi pénzt.

Egyebek közt csodálkozva vettem észre Vlagyimir Iljics nagy aranyérmét, amelyet gimnáziumi tanulmányainak befejezésekor Szimbirszkben kapott. Meglepett kérdésemre Nagyezsda Konsztantyinovna a legnagyobb nyugalommal így válaszolt:

– Mi ebben a különös? Vologya is azt adja, amit adhat.

Az aranyérem – amely mindig eszembe juttatja ezt az epizódot – ma a Lenin Múzeum vitrinjében ragyog, s az én szememben kétszeresen is aranyból van!

Az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság kremlbeli egyesített katonaiskolájának volt növendéke, Rafail Slik, Szmolenszkből küldött leveleiben ugyancsak fölelevenített előttem néhány érdekes epizódot, amelyek jól jellemzik Lenin tapintatát és gondoskodását.

1921-ben egy júniusi éjszakán a Kremlben járőrt vezető Slik igazolásra szólított fel két ismeretlen sétálót. S mert a sötétben nem tudta ellenőrizni az okmányokat és nem látta az arcokat, felszólította a két férfit, hogy kövessék az őrszobára. Elképzelhető, milyen zavarba jött, amikor

az őrség parancsnoka, Kalinyin szakaszvezető félrehívta és a feketesapkás előállítottra mutatva megkérdezte:

– Tudja, ki az, akit bekísért? Lenin!

De Vlagyimir Iljics nem sértődött meg a történtek miatt, köszönetet mondott a pontos szolgálatteljesítésért, s mindenkitől barátságosan elbúcsúzva távozott.

Barmenkov növendék 1921 nyarán levelet kapott szüleitől, akik tambovi parasztok voltak. Levelükben az öregek siránkozva elpanaszolták, hogy szörnyű szerencsétlenség érte őket: leégett a házuk, s a lángok martaléka lett minden vagyonuk, holmijuk. A csüggedt Barmenkov segítségkérő levelet írt Leninnek, s megkérte barátját, Slikot, aki őrségfelvezető volt, hogy próbálja átadni szülei levelét és saját kérelmét Vlagyimir Iljicsnek. Slik mindkét levelet „kézbesítette", amikor Lenin reggel a folyosón a dolgozószobájába ment.

Két hét sem telt el, s Barmenkov újabb levelet kapott hazulról, de ezúttal örömhírrel. Az öregek közölték, hogy moszkvai utasításra a járási szovjet pénzsegélyt utalt ki nekik, és faanyagot bocsátott rendelkezésükre a házépítéshez. Ez Vlagyimir Iljics személyes közbenjárásának eredménye volt.

1922 nyarán, amikor Lenin súlyosan megbetegedett, Peterszonnak, a Kreml parancsnokának az utasítására a növendékeknek megtiltották, hogy kivonuláskor énekeljenek. Vlagyimir Iljics szívesen hallgatta a növendékek énekét (ezt említette is, amikor velük beszélgetett), s felfigyelt a csendre. Amikor megtudta, hogy a nótázást azért tiltották meg, mert féltek, hogy megzavarja nyugalmát, elrendelte, hogy a kiadott parancsot vonják vissza.

Ezek a Slik leveleiből idézett epizódok is jól rávilágítanak Lenin kiváló vezetői és emberi tulajdonságaira.

1922 tavaszán befejeztem középiskolai tanulmányaimat; először történt, hogy teljes négy évet ugyanannak az iskolának a falai között töltöttem. Nyelvismereteimet kibővítettem a latinnal, külön tanfolyamon véve részt.

Egy napon Anna Iljinyicsna megkérdezte, nem akarok-e angolul tanulni. Kissé fanyalogva vállalkoztam rá, s három hónapig esténként eljártam egy félig vak nénihez, a született angol Jelizaveta Cimmermanhoz, aki egy lengyelhez ment feleségül és mindennek tetejébe Csicserin külügyi népbiztosnak távoli rokona, valamiféle másodunokanővére volt.

Rövid idő alatt elsajátítottam a nyelvtan és a helyesírás alapelemeit, megbirkóztam a nehéz angol kiejtéssel, s már folyékonyan „társalogtam", anélkül hogy felvetődött volna bennem a kérdés, vajon hasznát veszem-e valaha is angol tudományomnak. Nem is sejtettem, hogy Anna Iljinyicsnának és Vlagyimir Iljicsnek a középiskola befejeztével kapcsolatosan ilyenfajta tervei vannak velem.

Nyár derekán Szarátovba utaztam rokonlátogatásra. De egy hónap sem telt belé, s meglehetősen rejtélyes szövegű táviratot kaptam: „Azonnal gyere haza, hogy elérd a tengeri hajót. Küldök harminc rubelt az útra. Jelizarova."

Találgatásokba merültem: milyen hajóról (mégpedig tengeri hajóról!) van szó? Végül is csak annyit tudtam kisütni, hogy Anna Iljinyicsna alighanem külföldre készül és magával akar vinni.

„De hová? Bizonyára Franciaországba – döntöttem el magamban, ki tudja miért. – Jaj, de jó is lenne!"

Csak egy dolog nem jutott eszembe: miért tanultam én nemrég minden ok nélkül oly sürgősen angolul? Gondol-

kodásra és találgatásra különben sem volt idő, nyomban haza kellett utaznom – otthon majd minden kiderül!

Meg sem várva hazaérkezésemet, Anna Iljinyicsna hozzálátott az úti előkészületekhez, átvizsgálta és rendbe hozta szerény ruhatáramat. Ám csodálkozásomra semmi jelét nem láttam annak, hogy ő is készülne az útra.

Ebéd után minden titok és rejtély megoldódott.

– Ebben az évben elvégezted a középiskolát, Gora – kezdte nevelőanyám, leültetve maga mellé a díványra –, és szeretném életednek ezt a fontos eseményét emlékezetessé tenni. Elhatároztam, hogy megbeszélem a dolgot Vologyával – s tudod, milyen ötlete támadt? „Mit szólnál – mondta – egy külföldi utazáshoz? Nem utasként, természetesen, hanem – teszem azt – egyszerű matrózként? Ezt most alighanem nyélbe lehetne ütni. Hadd dolgozzon együtt a többivel, végtére is már tizenhét éves, nem gyerek, ez kellemes és hasznos is lesz neki."

– Az igazat megvallva, mi ezt már régen megtárgyaltuk – fűzte hozzá. – Számomra a legnehezebb annak eldöntése volt, hová is küldjelek. Külön evégett Petrográdra utaztam, hogy tanácsot kérjek a balti hajózás egyik vezetőjétől, Ivan Ionovics Jakovlev elvtárstól. Ő felsorolt néhány lehetőséget, de ezeket sorra el kellett vetni, a következő okokból: a „Gyekabriszt" gőzös Argentínába megy, de ki tudja miért, egyszerűen féltem attól, hogy oda küldjelek, a „Transzbalt" viszont megkerüli Európát és Ázsiát, még Vlagyivosztokig is eljut...

– Ez igen, ilyen utazás kellene nekem! Jaj, de érdekes lenne! – tört ki belőlem.

– Magam is tudom, hogy érdekes lenne, csak az a baj, hogy a „Transzbalt" ezt az utat csaknem fél év alatt teszi meg. Remélem, nem mondtál le róla, hogy tovább tanulsz? Akkor pedig egy év pótolhatatlanul elvész. Most

júliust írunk, és nem januárt. Így hát ezt a lehetőséget is el kellett vetni...

– Amikor visszatértem, mindezeket az eshetőségeket megbeszéltem Vologyával – folytatta Anna Iljinyicsna –, s következőképpen döntöttem: pontosan négy nap múlva indul farakománnyal Londonba a „Karl Marx" kereskedelmi hajó, s ha nincs kifogásod ellene, mint matróz, a legénység tagjaként elmehetsz vele. Azt hiszem, még fizetést is kapsz, amennyi egy közönséges matróznak jár. Ezért természetesen dolgoznod kell, a többiekkel egy sorban, tőlük semmiben sem különbözve. Nos, hogy határozol?

– Kell is ezt kérdezni! – kiáltottam fel. – Megyek, persze, hogy megyek, akármilyen minőségben!

– Akkor pedig haladéktalanul, már holnap Petrográdra kell utaznod... A „Karl Marx" két-három hónap múlva érkezik vissza.

Felajzott, vidám hangulatom támadt.

– Ez aztán a meglepetés! – kiáltottam fel, még mindig nem térve magamhoz. – Tehát Vlagyimir Iljiccsel már régen megbeszéltek mindent! Én meg el sem tudtam képzelni, hogy Anna Iljinyicsna miért buzdít engem az angol nyelv tanulására, miért hoz össze váratlanul Komintern-beli fiatalokkal, miért fizet elő angol lapokra, hogy gyakoroljam az olvasást! Valójában csak most értek mindent. Nagyon, nagyon köszönöm! – És csókokkal halmoztam el nevelőanyámat.

– Elsősorban Vologyának köszönd – mondta Anna Iljinyicsna –, nélküle semmit sem tehettem volna. De ráérsz megköszönni, ha visszatérsz, most sietni kell a csomagolással, nincs idő Gorkiba utazni, meg aztán Vologya is gyengélkedik még, úgy látszik, kimerült.

– S még valamit – mondta befejezésül. – Misa Leng-

nyik is veled megy. Apja[1] beleegyezett, elengedi. Misa idősebb és komolyabb, te viszont gyakran könnyelműskődsz. Csak az a kár, hogy ő egy kukkot sem tud angolul.

Néhány nap múlva a faanyaggal szinte kéménymagasságig megrakott „Karl Marx" 5000 tonnás kereskedelmi hajó kifutott a petrográdi kikötőből, és a reggeli ködben alig látható Kronstadt felé vette útját, fedélzetén Georgij Lozgacsov és Mihail Lengnyik matrózokkal. Ketten együtt mindössze 35 évesek voltak, de már vén tengeri medvének képzelték magukat.

Az erős himbálózással járó hétnapos hajóutat kitűnően bírtam, s visszatérésünkig annyira megkedveltem a tengert, hogy sokáig a szó szoros értelmében ébren álmodtam erről az összesen több mint két hónapig tartó hajókázásról. Szerény angol nyelvtudásom kétségtelenül kapóra jött. S örökre emlékezetembe vésődtek a londoni séták, az angol főváros nevezetességei, Hull, ahol hajónk szenet vett fel, a hajóút végig a Kieli-csatornán – tizenkét szétnyitható híddal – és a balti-tengeri vihar.

Útra bocsátásom után Anna Iljinyicsna, Anna Ivanovna Jegorova néven, szintén külföldre, Lettországba utazott (a Baltikum akkor még nem tartozott a Szovjetunióhoz), hogy gyógykezeltesse magát Rigában, egy tengerparti szanatóriumban. Ez idő alatt londoni kereskedelmi képviseletünk útján leveleztünk.

Mondanom sem kell, hogy hálásan megköszöntem Vlagyimir Iljicsnek ezt a csodálatos, eredeti ajándékot, amikor hazaérkezésem után Moszkvában találkoztam vele.

[1] F. V. Lengnyik régi bolsevik, aki együtt volt Leninnel 1898-ban a jenyiszeji száműzetésben.

1913-ban kezdtem el iskolai tanulmányaimat, és kilenc év alatt hatszor kényszerültem iskolát változtatni. Tanuló-éveim telve voltak jelentős eseményekkel: erre az időre esett az első világháború, a februári és az októberi forradalom. S az 1918–1921-es években az iskolákban, mint mindenütt, felfordulás, káosz uralkodott. Mindez szükségképpen kedvezőtlenül hatott fejlődésemre. Ezért Anna Iljinyicsnával egyetértésben úgy döntöttem, hogy egy évet általános műveltségem elmélyítésére fordítok, s beiratkoztam a villamosgépészeti főiskola munkástagozatának utolsó évfolyamára, amelynek elvégzése után felvételi vizsga nélkül bekerülhettem a főiskolára.

Vlagyimir Iljics helyeselte tervünket, később pedig élénken érdeklődött előmenetelemről, kikérdezett mindarról, ami tanulmányaimmal összefüggött. Gyakran felkerestem dolgozószobájában, s ő mindig szívélyesen fogadott.

Lassacskán felserdültem, s jobban szükségét éreztem az atyai gondoskodásnak, mint nevelőapám halála óta bármikor. Egyre inkább vonzódtam ahhoz a férfihoz, akit már első találkozásunkkor egész lényemmel megszerettem. Vlagyimir Iljics érezte, megértette ezt, és szívélyes, élénk érdeklődést tanúsított irántam.

Kikérdezett afelől, hogy mire van szükségem, és felajánlotta, hogy hozzásegít a szükséges könyvekhez, amelyeket nem volt mindig könnyű megszerezni.

– Nekem ide rengeteg könyvet küldenek – mondta. – Nézd meg, talán akad köztük, ami hasznodra lehet!

Valóban temérdek hasznos és haszontalan könyv érkezett címére. A kiadóvállalatok nyilván minden megjelent műből tiszteletpéldányt küldtek, anélkül hogy meggondolták volna, szükséges-e, érdekes-e Lenin számára.

Vlagyimir Iljics engedélyének birtokában meglehetősen fesztelenül turkáltam nála a könyvespolcokon, tanulmányaimhoz felhasználható könyvek és segédanyagok után kutatva. Aligha lehetett kedvére az efféle „szabad portyázás", de semmi jelét nem adta elégedetlenségének, célja elérésére más módszert talált.

Az egyik látogatásom alkalmával rámutatott a bejárati ajtó mellett álló szekrény alsó rekeszére és így szólt:

– Látod ott azt a szélső szekrénykét, lent balra? Jól jegyezd meg: ez lesz a te könyvszekrényed, itt bármikor kiválaszthatod a szükséges könyveket. – És kérdő tekintetem láttán mosolyogva hozzáfűzte: – Magam fogom odarakni azokat a műveket, amelyek hasznodra lehetnek tanulmányaidban. De ne feledd, ha én nem vagyok itt, mutasd meg Ligyija Alekszandrovnának, mit viszel el; a rend kedvéért feljegyzi magának.

Miután mindezt elmondotta, szelíden elnevette magát, hátradőlve székén ravaszkásan hunyorított, ujjával megfenyegetett, s hozzátette:

– És állapodjunk meg abban, hogy önkényesen nem turkálsz többé a szekrényekben! Rendben van?

– De mennyire! – kiáltottam fel. – Már régen szólhatott volna!

– Most pedig menj, Gorka – nézett az órájára elkomolyodva –, mindjárt jönnek hozzám hivatalos megbeszélésre.

Viszonylag nem régen, 1956 derekán olvastam Vlagyimir Iljicsnek egy rövid levelét, amelyet nevelőanyámnak írt. A levél számításom szerint 1922 végéről való. Benne valamilyen könyvről, alighanem politikai gazdaságtan jellegű műről van szó, amelynek megszerzését én kértem Vlagyimir Iljicstől. Íme, a rövid írásbeli üzenet szó szerinti szövege:

„Kedves Anyuta! A következő történt:

Kiderült, hogy ez a könyv a »Szoc. Akadémiából« való, ahonnan *tilos* a könyveket haza adni.

Velem kivételt tettek!

Kínos helyzet állt elő – természetesen az én hibámból. Most különösen szigorúan kell ügyelni arra, hogy Gora *gyorsan* és *otthon* olvassa el a könyvet és *visszaadja.*

Ha szükséges, megbízást adhatok, keressék a könyvet *másutt* – hogy részemre megvegyék.

V. U.-d"[2]

[2] *Lenin* Művei. 37. köt. 482. old.

AZ UTOLSÓ TALÁLKOZÁSOK

RIASZTÓ JELEK

„Rendkívül súlyos agyérelmeszesedés, semmi más. Nehéz volt elképzelni..., hogyan is tudott ily soká élni ilyen aggyal" – írta Lenin betegségéről 1924-ben V. N. Rozanov, a neves sebész.

Az első komoly tünet 1922 májusában jelentkezett, egy hónappal a golyó kioperálása után. Négy hónapot kellett akkor Leninnek Gorkiban eltöltenie. Miután kipihente magát és rendbejött, újult erővel látott munkához.

Ám 1922-ben, egy decemberi napon, reggel az ágyból felkelve hirtelen elszédült, megingott, s hogy el ne essen, a mellette álló szekrénybe fogódzott. A kihívott orvosok hajlottak rá, hogy a szédülést erős kimerültség jelének tekintsék, és igyekeztek megnyugtatni Vlagyimir Iljicset. De ő jobban sejtette orvosainál a közeledő veszélyt, és csak a fejét csóválta.

– Nem, ez az első csengetés! – vetette ellen szomorú mosollyal...

Az orvosok minden erővel arra törekedtek, hogy szervezetének ellenállását fokozzák. Marija Iljinyicsna, aki mindig gondosan őrködött fivére nyugalmán, határozottan eltiltott tőle mindenkit, személyre való tekintet nélkül. Csak az ápoló személyzet és az orvosok érintkezhettek

vele – s természetesen Marija Iljinyicsna és Nagyezsda Konsztantyinovna, akik mindig mellette voltak. Amikor jobban lett s rövid sétákat tehetett a friss levegőn, odarendelték az őrségparancsnokot, a lett Pjotr Pakkalnt.

Engem nagyon bántott a kényszerű távollét. S mert nem közölték velem a teljes igazságot Vlagyimir Iljics egészségi állapotáról, téves elképzelés alakult ki bennem: felindulásomban azt képzeltem, hogy készakarva távolítottak el a szeretett lény közeléből. S hajlottam rá, hogy Marija Iljinyicsnát hibáztassam a történtekért.

1923 januárjában és februárjában a beteg jobban lett. Ebből az időből származnak utolsó cikkei és feljegyzései.

De március 9-én újból riasztó jelek mutatkoztak, Lenin állapota erősen romlott. Megkezdődött szervezetének hosszú harca a súlyos betegséggel.

Nyár derekán, a munkástagozat sikeres elvégzése után, mint rendesen, Gorkiba mentem nyaralni. Marija Iljinyicsna, aki kétségtelenül megsejtette sértődöttségemet, találkozásunkkor feltárta előttem a helyzetet, szemlátomást azzal a céllal, hogy minden félreértést eloszlasson.

– Úgy látom, Gora, te nem vagy tisztában vele, hogy Vologya állapota mennyire súlyos. Az utóbbi hónapokban oly aggasztóan beteg volt, hogy az a „számottevő javulás", amiről a sajtó tájékoztatott, még nem jelent végleges fordulatot, nem jelenti azt, hogy végképp a gyógyulás útjára lépett. Ezért mindeddig szinte senkit sem engedtünk hozzá. Régóta nem találkozott senkivel rajtam és Nágyán kívül. Mindenki más, még ha bizalmas jó barát is, akit hosszabb ideje nem látott, önkéntelen izgalmat kelthet benne, és bárminő, még a legcsekélyebb izgalom is ártalmára lehet, sőt veszélyessé válhat jelenlegi állapotában. Úgy gondolom, már eléggé felnőttél ahhoz, hogy ezt megértsd.

Igenlően bólintottam, s Marija Iljinyicsna így folytatta:

– Jól tudom, hogy nagyon ragaszkodsz Vologyához, s elkeserít, hogy nem láthatod. De most még nem szabad, Gora! Vologya egészsége mindennél fontosabb. Még arra is figyelmeztetni akarlak, hogy naponta sétát tesz a parkban; tolókocsin viszik, járni nem tud. Gondolom, te is gyakran sétálsz majd a ház körül. Ezért hát arra kérlek, hogy semmiképpen ne találkozz vele, ha valóban szereted.

Csak bocsánatot kérhettem akaratlan tévedésemért, amely abból adódott, hogy nem ismertem eléggé a helyzetet.

A következő napokban igyekeztem olyan félreeső zugokban elbújni, ahova nézetem szerint nem vihették a beteg Lenint. De elővigyázatosságom ellenére mégis összeakadtam vele.

Az oldalsó, úgynevezett keresztfasorban, a park mélyén üldögéltem egy kerti padon, amely régebben Vlagyimir Iljics kedvelt pihenőhelye volt. A nagy háztól távol eső, csendes zugban félig elrejtett pad, amelyet mintha féltve óvtak volna egy fenyőóriás széles ágai, valósággal csábított a pihenésre és a nyugodt elmélkedésre. Így nem hallottam meg rögtön a nagy fasor felől közeledő hangokat. Elmenni már nem volt idő... Ültömből felugorva gyorsan elrejtőztem hát a fenyő vastag törzse mögé, a földig hajló ágaktól álcázva.

Alig néhány lépésnyire haladt el tolókocsijában Vlagyimir Iljics. A kocsit Pakkaln tolta, mellette a fiatal ügyeletes orvos, Nyikolaj Szemjonovics Popov lépdelt, fordítva feltett ellenzős sapkában, kezében mogyorófaveszszővel. A beteg felé hajolt, és a gombákról mondott valamit. Mindjárt felötlött bennem, hogy kedvtelésből gombát keresnek. A parknak ebben a részében bőségesen nőtt a gomba, és szándékosan otthagyták dísznek, nem szedték le.

Szívem kalapálni kezdett az izgalomtól, de nem mozdultam, Marija Iljinyicsna intelmére gondolva.

Egy másik alkalommal a park ellenkező végét választottam ki sétára, az oszlopos, zöldkupolás kerti lugas mellett. Az emelkedésről szép kilátás nyílt Gorki falura és a podolszki országútra; a távolban a Pahrán átívelő vasúti híd látszott. A napfényben fürdő tisztáson virágágy díszlett, benne magas, illatos flox, körül a szélén pedig fehér kamilla. Elhatároztam, hogy szedek egy kis virágot Vlagyimir Iljicsnek – tudtam, hogy szereti, s arrafelé sok mezei virág is nyílt.

Épp lehajoltam egy vadnárciszért, s így nem vettem észre, hogy a lugasból kihozták a tisztásra Vlagyimir Iljicset; amikor pedig már észrevettem, késő volt. Ez alkalommal a kocsi mögött Marija Iljinyicsna, Nagyezsda Konsztantyinovna és Rozanov professzor ment, az utóbbi fehér köpenyben, melynek ujjait sebész szokás szerint feltűrte. Rozanov a meghökkent fiatalember láttán kissé elmosolyodott. Marija Iljinyicsna szigorú pillantást vetett rám, s megértve, hogy nem volt módom elrejtőzni, csak némán, a tekintetével figyelmeztetett.

Tágra nyílt szemmel, mozdulatlanul álltam, s bár zavarba jöttem, lelkem mélyén örültem a találkozásnak.

Vlagyimir Iljics kihajtott gallérú, fehér nyári ingben ült a tolókocsiban, és kezével előre mutatva kérte, hogy vigyék tovább. Fejét viseltes sapka fedte. Jobb keze valahogy természetellenesen feküdt keresztben a térdén...

Aligha vett észre, jóllehet a tisztás közepén, nyílt térségen álltam. Meggyőződtem Marija Iljinyicsna szavainak igazáról: Lenin még mindig nagyon beteg volt.

Akaratlanul megeredt a könnyem, a virágok kihulltak a kezemből, és lassan hazavánszorogtam.

Nincs szó, amely kifejezhetné, milyen érzésekkel hagytam el Gorkit. Őszintén szólva kevéssé reménykedtem Vlagyimir Iljics felgyógyulásában, annyira megdöbbentett, amit akaratlan találkozásaink alkalmával láttam.

Jelentkeztem a Petrográdi Műszaki Főiskolára; a gépészeti szakra vettek fel.

Anna Iljinyicsna tanácsára lemondtam az állami ösztöndíjról, amely a munkástagozat elvégzése után megilletett, s ő pontosan küldte nekem postán az ösztöndíjnak megfelelő összeget. Leveleiben, legnagyobb örömömre, arról számolt be, hogy Vlagyimir Iljics egészségi állapota észrevehetően javul.

1923. december 21-én a téli szünet idejére hazautazhattam. Néhány nappal érkezésem után Anna Iljinyicsna örvendetes hírrel lepett meg:

– Ide figyelj Goruska, ma Gorkiba utazunk, meglátogatjuk Vologyát, ezért ne nagyon menj el sehová.

Szinte szólni sem tudtam a meglepetéstől.

– Hogyan?... Meglátogatjuk? – csodálkoztam. – Hát már lehet?

– Most már igen – mosolygott Anna Iljinyicsna. – Vologya az utóbbi időben jól érzi magát, úgyhogy találkozhatsz vele. Örülsz?

Válasz helyett átöleltem és csókokkal halmoztam el.

– Juj, Gorka! Egészen összekócolsz! – kiáltott tettetett haraggal. – Már főiskolás vagy, viselkedj rendesen.

– Ez az örömtől van – védekeztem nevetve.

Az utat melegen felöltözködve, autószánon tettük meg. Akkor voltak a legrövidebbek a napok, s már sötétedett, amikor megálltunk a nagy ház behavazott feljárója előtt. Kiszálltunk a gépkocsiból, s benyitottunk a földszinti

nagyterembe, amely azokban a napokban az Uljanov család gyülekezőhelyévé vált.

Nagyezsda Konsztantyinovna, Dmitrij Iljics és Marija Iljinyicsna szívélyesen fogadtak bennünket, a nagy kerek asztal már terítve volt vacsorához, csak Vlagyimir Iljicset várták. Szörnyen izgatott voltam, és valami ostobaságot feleltem Nagyezsda Konsztantyinovnának, aki a rég látott Petrográdról kérdezősködött.

Végül a terem bejáratánál feltűnt a már ismert tolókocsi, a vidáman mosolygó, friss, borotvált Vlagyimir Iljiccsel. Élénknek és jókedvűnek látszott, egyszóval a régi volt megint, olyan, amilyennek megszoktuk. Külső megjelenésében semmi sem emlékeztetett arra a megváltozott, lesoványodott emberre, akivel néhány hónappal azelőtt a park sétányain találkoztam.

Csak a térdén továbbra is élettelenül nyugvó jobb keze meg a tolókocsi, amelyben ült, emlékeztetett arra, hogy a súlyos betegséget még korántsem győzte le.

Marija Iljinyicsna előre figyelmeztette érkezésemre, s Vlagyimir Iljics szaggatott, kissé elfuló hangon, már messziről kedvesen üdvözölt.

Gondolatban sokszor elképzeltem találkozásunkat: nyakába borulok, átölelem és valami nagyon-nagyon kedveset mondok majd neki... És most egyszerre szinte megbénult a nyelvem, mozdulni is alig tudtam (talán az zavart meg, hogy mindenki bennünket nézett). Mintha lábaim nem is az enyémek lettek volna, odaléptem hozzá, bátortalanul megszorítottam felém nyújtott kezét, és semmitmondó, üres szavakat dünnyögtem...

Azt hiszem, csak az asztalnál tértem egy kissé magamhoz és nyertem vissza beszélőképességemet. Marija Iljinyicsna jóvoltából Vlagyimir Iljics mellé kerültem, s a vacsoránál evés helyett inkább őt néztem boldog tekintettel,

újból lelkembe vésték arcának minden vonását, örültem jól ismert kedves mosolya és kiapadhatatlan életkedve láttán.

Nem minden büszkeség nélkül meséltem el neki, hogy sikeresen elvégeztem a munkástagozatot és igazi főiskolás lettem Petrográdon. Elbeszélésemet egy-egy helyeslő „lám, lám" közbevetésével, derűsen hallgatta.

– Csakhogy ez az újdonsült főiskolás gyakran elég meggondolatlan, Vologyenka – jegyezte meg mosolyogva Anna Iljinyicsna. – Emlékszel múlt évi angliai útjukra a „Karl Marx" kereskedelmi hajón?

Vlagyimir Iljics igenlően bólintott.

– Nos hát, mire visszatért, valósággal beleszeretett a tengerbe meg a hajóba. Ősszel a „Karl Marx", következő útjáról visszaérkezve, horgonyt vetett a Néván. Amikor Gora erről értesült, rohant a városba, még a szobáját is elfelejtette bezárni, s egy teljes hétre eltűnt a hajón. Ezalatt pedig a diákotthonban ellopták a körzőkészletét, azt a német gyártmányút, amelyet Manyecskától kapott. Így fest egy igazi főiskolás!

Zavarba jöttem és szemrehányóan néztem Anna Iljinyicsnára, amiért leleplezett, Vlagyimir Iljics pedig hangos nevetésben tört ki és megfenyegetett az ujjával.

Mint előző nyáron, Vlagyimir Iljicsnek most is nehezére esett a beszéd, de környezete majdnem mindig megértette, bár néha előfordultak kisebb félreértések.

Az asztalnál, szokás szerint, vidám, élénk és fesztelen beszélgetés folyt a legkülönbözőbb általános témákról, és úgy irányították a társalgást, hogy Lenin is részt vehessen benne. Röpködtek a tréfás megjegyzések, s gyakran könnyed kérdésekkel fordultak hozzá oly módon, hogy igennel vagy nemmel válaszolhasson, s ne kelljen bonyolult feleletekkel bajlódnia.

Hozzátartozói és barátai azon voltak, hogy ne veszítse el jó kedélyét. Nyugodtan, tolakodás nélkül övezték figyelmükkel, arra törekedve, hogy ne érezze a betegséggel járó kivételes helyzetét, s ne zárkózzék be önmagába gondolataival, ne maradjon magára.

ILJICS MELLETT

Amíg el nem utaztam Gorkiból, igyekeztem annyi időt tölteni Vlagyimir Iljiccsel, amennyit csak lehetett. Továbbra is ugyanabban az első emeleti kis szobában lakott, amelyet még 1918-ban választott ki magának.

Mellette, a belső lépcsőház pihenőjének túloldalán nyílt Nagyezsda Konsztantyinovna tágas szobája (amelynek méreteit, azt hiszem, sohasem tudta megszokni).

Marija Iljinyicsna megkért, hogy ne menjek fel, s ezért eleinte nem tudtam, hogy Vlagyimir Iljics mivel tölti az időt, amikor szobájában tartózkodik.

Ébredés után, reggel az ügyeletes ápoló segítségével felöltözködött (ápolói fiatal medikusok vagy kezdő orvosok voltak), botra támaszkodva keresztülhaladt Nagyezsda Konsztantyinovna szobáján, jó reggelt kívánt neki, s a fürdőszobába ment megmosakodni.

Reggelihez, ebédhez és vacsorához egyedül jött le a lépcsőn; lent beült tolókocsijába, ebben jött be frissen és mosolyogva a nagyterembe, s vidáman köszöntött bennünket. A téli időszaknak megfelelően volt öltözve, azt a kopottas zöld zubbonyt hordta, amelyben érkezése napján, 1917. április 4-én Petrográdon megismertem.

Reggeli után rendszerint sétára indult a park hótól megtisztított ösvényein; kocsiját Pjotr Petrovics Pakkaln tolta. Nagyezsda Konsztantyinovna ezekre a sétákra min-

dig elkísérte férjét, s most én is csatlakoztam hozzájuk. Igyekeztünk a beteget érdekes beszédtémákkal és vidám tréfákkal szórakoztatni; különösen találékony volt ebben Nagyezsda Konsztantyinovna.

Mintegy vezényszóra, két elválaszthatatlan kölyökkutya futott elő, s tüstént féktelen hancúrozásba kezdtek, kergetőztek a hóbuckák között. Vlagyimir Iljics, aki egyaránt szerette a macskát és a kutyát, vidáman nevetett a pajkos kutyakölykök bukfencein. Nagyezsda Konsztantyinovna nem felejtett el cukrot tenni a zsebébe; a kutyakölykök ügyesen elkapták a levegőben a nekik csemegét, s elégedetten hunyorgatva, barátságos farkcsóválás közepette ropogtatták.

Még ennél is jobban szerette Iljics a távolabbi kiruccanásokat, amelyeket iróniku san „vadászkirándulásoknak" nevezett. Ilyenkor melegen bebugyolálva beültették egy könnyű szánba. Mellette foglalt helyet Pakkaln, aki vigyázva támogatta, az őrség öt-hat tagja pedig – ki karabéllyal, ki vadászpuskával felfegyverkezve – egy közönséges parasztszánon helyezkedett el, s a zajos menet nyugodt ügetésben útnak eredt a havas erdei ösvényen Gorki környékére.

A nyulak persze már félversztnyiről felfigyeltek a lármás vadászokra és szertefutottak. Így aztán az expedíció tagjai versenyt lövöldöztek a varjakra, amelyek meg sem rebbenve üldögéltek a fák tetején. S mert ezt a „vadászzsákmányt" nem hozták haza, nekünk, otthonmaradottaknak, be kellett érnünk a szokványos vadásztörténetekkel.

Másfél-két óra múlva, az időjárástól függően, a kirándulók vidáman, nagy zajjal visszaérkeztek. Vlagyimir Iljics felfrissülve, a fagytól kipirultan ült a szánon, és egész idő alatt mosolygott.

Ugyanazt ette, amit a többiek. A friss levegőn végzett élénkítő séták ellenére elég rossz volt az étvágya, keveset evett. Ha nem ízlett neki az étel, tréfás-bánatos fintorokat vágott, s mindenkit megnevettetve ő maga nevetett a legjobban.

Én ifjúi étvággyal tömtem magamba mindent, amit elém raktak, és kértem, hogy vegyen példát rólam, de ő csak tagadólag legyintett, és kifejező gesztussal mutatott a köréje rakott tálakra: „Egyél hát, váljék egészségedre, veled én nem tudok versenyezni!"

Vacsora után két ajtó közé lepedőt feszítettek ki vetítővászonnak, keskenyfilm-vetítőgépet hoztak be, s megkezdődött az előadás. A mozigépész Pjotr Pakkaln volt; az őrség egyik tagja forgatta a kézi dinamót. Mindenki kényelmesen elhelyezkedett. Én rendszerint leültem a földre, Vlagyimir Iljics lábához.

A házi filmvetítések nem tartottak sokáig. Komolyabb filmeket nem mutattak be, hogy lehetőleg még csekély idegfeszültséget se okozzanak. A találékony Marija Iljinyicsna rövid tájfilmeket és forradalom előtti burleszkeket szerzett Moszkvában.

A társaság felvidultan szétoszlott, ki-ki a szobájába. Vlagyimir Iljics és Nagyezsda Konsztantyinovna felment az emeletre, Marija Iljinyicsna, a „fő háziasszony" még lent maradt egy kis ideig, hogy megtegye az előkészületeket a következő napra.

Én többnyire a könyvtárban, olvasással töltöttem az est hátralevő részét, vagy ellátogattam az őrség tagjaihoz, akik a gazdasági udvarban, a garázs fölött laktak. Egyik este utánam jött ide az ügyeletes.

– Gora, hozd rendbe magad és menj fel gyorsan, Vlagyimir Iljics hív.

Nem hittem el, tréfának vettem szavait, hiszen Marija

Iljinyicsna megtiltotta, hogy felmenjek. De az ügyeletes elvtárs néhány perc múlva visszatért.

– Még mindig itt vagy? Tudd meg, Marija Iljinyicsna haragszik, amiért ennyit késlekedsz – jelentette ki szigorúan.

Ezúttal szó nélkül követtem. Felmentem a lépcsőn és benyitottam Vlagyimir Iljics szobájába. Elégedett köszöntéssel fogadott, és intett, hogy üljek le mellé.

A szoba közepére tolt asztalon egy sztereoszkóp állt. Mellette afrikai tájakról és lakóikról készült kettős fényképek hevertek egymás hegyén-hátán.

Marija Iljinyicsna szép csendesen, hogy fivére ne hallja, megmagyarázta a dolgot. Vlagyimir Iljics mindjárt kezdetben unottan fordult el a sztereoszkóptól, s kutatva nézelődött maga körül, mintha keresne valakit. Nagyezsda Konsztantyinovnával ketten sokáig igyekeztek kitalálni kívánságát, s miután kiderült, hogy rólam van szó, elhatározták, hogy értem küldenek.

Ettől kezdve minden este bementem Vlagyimir Iljics hálószobájába, és az asztalnál ülve egy-két órát elszórakoztunk valamivel, vagy egyszerűen csak beszélgettünk. Többnyire Petrográdról meséltem neki, vagy a nevét viselő diákkommunánkról, amelynek egész szervezete, felépítése – beleértve a tagok egymáshoz való viszonyát – kommunista elvi alapokon nyugodott. A kommuna és módszerei merőben új keletűek voltak, s ezért elbeszéléseim rendkívül érdekelték Lenint.

Olvasott is egy keveset; mindig pontosan megkapta az aznapi újságokat. Csak most vettem észre, hogy olvasáshoz újabban szemüveget használ: távollátó lett. „Ezért tudta nyáron a parkban tolókocsijából könnyen felfedezni a fű közül kibukkanó gombát, amelyet sétapartnere, a fiatal, rövidlátó orvos, nem vett észre" – gondoltam.

A hálószobában egy alacsony, kényelmes fotelt helyeztek el részére. Előtte, egy hasonlóan alacsony asztalkán újságok, néhány könyv és füzetek hevertek. Ezekben lapozgatott, és szerette, ha Nagyezsda Konsztantyinovna felolvasott neki egyet-mást. Ugyancsak az ő irányításával türelmesen gyakorolta bal kezével az írást, hogy némileg pótolja beszélőképességének bosszantó elvesztését, ami megfosztotta annak lehetőségétől, hogy szabadon érintkezzék környezetével.

Egyik nap tanúja voltam egy kis epizódnak, amelyből kitűnt, mennyire gyötrelmesnek érzi Vlagyimir Iljics az állami és a pártélettől való kényszerű elszakadást. A küszöbönálló pártkongresszus előtt vita indult a „Pravdá"-ban. A cikkek között akadtak olyanok is, melyeknek szerzői hibás, sőt pártellenes nézeteket vallottak. Ezek ellen a nézetek ellen a párt és maga Lenin is engesztelhetetlenül harcolt.

Egyszer a lapok átnézése közben tekintete megakadt egy cikken, amely a vitarovatban jelent meg. Végig sem olvasta, s bosszúsan összeráncolva homlokát, kissé összegyűrte markában és félredobta. Az újság az asztalról a földre esett. Kissé csodálkozva felvettem, és kíváncsian pillantottam a cikkre, amely Lenint felbosszantotta. Trockij cikke volt.

FENYŐFAÜNNEP LENIN BÁCSINÁL

Közeledett az 1924-es esztendő. Marija Iljinyicsna, hogy örömet szerezzen fivérének, aki úgy szerette a gyerekeket, elhatározta, hogy szilveszterkor fenyőfaünnepet rendez a nagy házban, gyerekek részvételével. Az orvosokat ugyan némileg aggasztotta, nem fárasztja-e majd ki túlsá-

gosan a beteget a zajos gyermektársaság, de amikor Vlagyimir Iljics értesült a tervezett ünnepségről, határozottan amellett „szavazott", hogy legyen.

Fenyőfára nem volt gond. Még aznap hoztak az erdőből egy gyönyörűszép, hatalmas és dús fát. Marija Iljinyicsna bement a városba, s rengeteg karácsonyfadísszel, ajándékokkal és a kis vendégeknek való nyalánkságokkal tért vissza.

A fenyőfaünnep előkészületeibe a „főrendező" bevonta az őrség tagjait. Létrán állva ők erősítették fel a díszeket, helyezték el az ágakon a papírláncot és a csillogó angyalhajat.

A villanytelep gépésze, Habarov a fa csúcsára feltűzte a hagyományos csillagot, melynek belsejében rejtett villanyégő volt, és különböző színű égőkből füzért szerelt fel. Ez azonban kevésnek bizonyult, fel kellett tenni a gyertyákat is, amelyeket Marija Iljinyicsna óvatosságból vásárolt.

S eljött a szilveszternapja. Anyjuk kíséretében egyesével, kettesével érkeztek a kis vendégek, a közeli szovhoz, szanatórium és a helybeli kórház munkásainak és alkalmazottainak gyermekei. Egyaránt voltak köztük iskolások és három-négy éves apróságok; a meghívásból senki sem maradt ki.

Miután levették és a bejáratnál levő ügyeleti szobában hagyták kabátjukat, végigmentek az oszlopokkal díszített folyosón és beléptek a terembe, majd félénken körülnéztek a szokatlan környezetben, ahol minden csodálatba ejtette őket. Megbámulták az ablakoknál álló márványszobrokat, a hatalmas vörös selyemfüggönyt és a mennyezet alatt tündöklő csillárt. A mamák a terem bejárata előtt megálltak, sietve megtörölték csemetéik orrát, és ruhácskáikat megigazítva előretuszkolták őket, közelebb az ötméteres fenyőhöz, amely még nem volt kivilágítva, de máris

magára vonta csillogó díszeivel az ámuló gyermektekinteteket.

Marija Iljinyicsna, Anna Iljinyicsna és Nagyezsda Konsztantyinovna fogadták a kis vendégeket. S néhány perc múlva az apróságok félénkségének nyoma sem maradt. Nagyezsda Konsztantyinovna szelíd, fátyolozott hangja valósággal vonzotta őket; csakhamar többen simultak szorosan bő kötényruhájához. A gyerekekhez hajolva máris valami érdekes mesét rögtönzött, s a csöppségek tágra nyílt szemmel lesték minden szavát.

Ekkor váratlanul megjelent tolókocsiján a derűsen mosolygó Vlagyimir Iljics.

– No gyerekek, üdvözöljétek Lenin bácsit! Ő hívott meg benneteket fenyőfaünnepségre – mondta Nagyezsda Konsztantyinovna.

A gyerekek egy szempillantás alatt körülvették és sorra köszöntötték Vlagyimir Iljicset. A legkisebbek, otthagyva Nagyezsda Konsztantyinovnát, érdeklődéssel nézegették a tolókocsit, a kerekeit tapogatták. A legbátrabb minden teketória nélkül igyekezett felkapaszkodni Lenin térdére. S valamennyien kérdésekkel árasztották el:

– Minek vannak a széken ezek a kerekek?

– Miért tolnak téged, nem tudsz járni?

– Bácsi, ezt a kezedet nem tudod mozdítani? Fáj?

És így tovább, a végtelenségig... Nagyezsda Konsztantyinovna válaszaival már igyekezett eltéríteni a kíváncsi gyerekeket a nem éppen tapintatos kérdésektől. De az elégedett Vlagyimir Iljics gyengéden simogatta a kis fejecskéket; szemei nedvesen csillogtak.

Marija Iljinyicsna néhányat tapsolt, hogy a kis vendégek figyelmét magára vonja.

– Gyerekek, álljatok körbe! Most gyertyagyújtás lesz! A csillár kialudt, s ugyanakkor kigyúltak a csillag és

a lámpafüzér színes égői, a karácsonyfagyertyák lengő lángnyelvecskéi. Fényüket visszatükrözte a sok gyermekszempár. A gyerekek közé, a körbe beállt Anna Iljinyicsna és Nagyezsda Konsztantyinovna is, és körtáncba kezdtek. Marija Iljinyicsna a zongorához ült, s felhangzott az ismert dallam.

– Az erdőben kis fenyő termett... – zendített rá Nagyezsda Konsztantyinovna, és a gyerekek kórusban énekelték tovább az ismerős dalocskát.

Ezután elkezdődött a lehető legfesztelenebb műkedvelő est. A legcsekélyebb zavar nélkül, versengve léptek fel egymás után a gyerekek, hogy a jelenlevők zajos helyeslése és tetszésnyilvánítása közepette bemutassák tudásukat. Naív egyszerűséggel maguk a „művészek" is csatlakoztak a tetszésnyilvánításhoz, s nemcsak a többieket jutalmazták tapssal, hanem önmagukat is. Marija Iljinyicsna mindegyiknek ajándékot adott át, amelyet koruknak megfelelően választott ki. S mindenki meg volt elégedve.

Az asztalnál, amelyet már előre megterítettek, ízletes falatok és cukorkás zacskók várták a kis vendégeket.

Miközben Habarov gépész felállította a filmvetítőt, a már otthonosan mozgó gyerekek fel s alá rohangáltak a tágas teremben, kiáltozásuktól, vidám sivalkodásuktól csak úgy zengett a ház. Ketten-hárman a kisebbek közül Vlagyimir Iljics tolókocsija körül kergetőztek. Egyikük elbotlott a futószőnyegben és elvágódott. Sírásra görbült a szája, de aztán meggondolta magát, felugrott, és a játék folyt tovább.

Vlagyimir Iljics a féktelen hancúrozás láttán hangos, szívből jövő kacagásban tört ki, és a nevetéstől kibuggyanó könnyeit törölgette.

A teremben ismét kialudt a fény. Megvilágosodott a vetítővászon. A gyerekek abbahagyták az ugrándozást, to-

lakodva-lökdösődve letelepedtek a földre: mindenki „a bácsi" lábánál igyekezett helyet szorítani magának.

A felnőttek a székeken és a kanapékon foglaltak helyet; a mamák is közelebb jöttek.

Felbúgott a gép, s a vásznon nevetségesen rángatódzó, komikus alakok jelentek meg, zajos elragadtatást keltve a kis nézőkben ...

Lepergett a film, s vele együtt véget ért a vidám ünnepi vendégfogadás. Boldog derűvel búcsúztak vendéglátójuktól a gyerekek. Magukhoz szorítva a kapott ajándékokat, egymás után nyújtották kezecskéjüket „a bácsinak":

– Viszontlátásra Lenin bácsi!

– Köszönöm a vendéglátást! Majd te is gyere el hozzánk fenyőünnepre!

Még sokáig hallatszott a nagy házban az öltözködő gyerekek harsány csivitelése. Mikor aztán elmentek, szokatlan csend támadt a teremben.

– Vologya, nem vagy nagyon fáradt? Csak nem merítettek ki túlságosan a gyerekek? – kérdezgették nyugtalanul az asszonyok.

De Vlagyimir Iljics vidám mosollyal, tagadólag intett. A gyermeki öröm őt is igaz örömmel töltötte el ...

Gyorsan és észrevétlenül, boldog álomként illantak el a Lenin mellett Gorkiban töltött napok. Elérkezett január 7-e, véget ért a téli szünidő. Vissza kellett térnem a főiskolára.

Nagyon nehezen, szomorú szívvel váltam el Vlagyimir Iljicstől. Hosszasan és meghitten búcsúzkodtam tőle ezen a napon, és nem is sejtettem, hogy utoljára látom, örökre búcsúzom ...

Azzal a mélységes meggyőződéssel tértem vissza Petrográdra, hogy Vlagyimir Iljics a gyógyulás útján van.

Nem kételkedtem benne, hogy előbb-utóbb talpra áll, visszatér az életbe, a munkához. Milyen sokunkban élt ez a remény!

A KEGYETLEN VALÓSÁG

Kommunánk diákotthonának egyik kis szobájában laktam, a főiskola közelében.

Január 22-én munkaszüneti nap volt, a főiskolán is szünetelt a tanítás. Reggel óta szörnyű hóvihar dühöngött. Az egész Lesznoj kerület el volt vágva a várostól: nem jött sem levél, sem újság, az utcákat és a villamosvonalakat magas hótorlaszok borították. A hőmérséklet mínusz 25–30 fok körül mozgott. Az ítéletidő nyomasztóan nehezedett mindnyájunkra.

Egymagamban üldögéltem a jól megrakott kályha mellett, s elgondolkodva néztem a fahasábokon átfuto, remegő lángnyelveket. Észre sem vettem, hogy besötétedett. A kályhából áradó melegtől elbágyadtan nem siettem villanyt gyújtani. Így még jobb is volt – jólesett a tűzbe bámulva gondolkodni, szinte tallózni a gondolatokban, miközben süvít a vihar és nyalábszámra szórja az ablakba a kemény, szúrós havat.

Lelki szemeim előtt, mint gyorsan pergő filmkockák, elvonultak a nemrég véget ért első főiskolai szünidő képei: az utazás, a Vlagyimir Iljiccsel való találkozások, a társaságában eltöltött napok. Élénken magam elé képzeltem kedvesen mosolygó arcát, hallottam kissé remegő hangját, örömmel idéztem fel az elutazásom előtt lezajlott vidám gyermekünnepélyt...

Összekotortam a parazsat és felsóhajtottam. Vajon hogy van most Vlagyimir Iljics, jobban érzi-e magát? Itt egészen „süketek" vagyunk, ma még újságot sem hoztak...

Sohasem voltam babonás, és ami velem akkor este, ott a kályha mellett történt, csakis a véletlennel magyarázható.

Hirtelen egy riasztó, tolakodón vissza-visszatérő, komor gondolat ötlött fel bennem... És bárhogy igyekeztem elhessegetni, sehogysem sikerült. Mintha valaki makacsul ezt suttogta volna a fülembe: „És ha már nincs az élők sorában, s te nem is tudsz róla? Hiszen nincs újság, a városból nem jön semmiféle hír! Holnap majd meghozzák az újságot, első oldalán a gyászkeretes fényképpel..."

A feltáruló ajtó váratlan zajától felrezzentem. Kommunánk egyik tagja lépett be, sokáig topogva a küszöbön, hogy nemezcsizmájáról lerázza a rátapadt havat. A sötétben nem láttam arcvonásait.

– Hagyd azt a kályhát, gyere a gyűlésre – szólt különös hangsúllyal, s beszédéből ráismertem Tolja Alekszandrov szarátovi földimre.

Még örültem is jöttének, mert előzte komor gondolataimat. A kommunagyűlés megszokott jelenség volt.

– Ne siess úgy, fél perc múlva együtt mehetünk, csak becsukom a kályhát. Mi a napirend? – kérdeztem fel sem állva helyemről.

– Nem a kommuna, hanem a hármas diákotthon tart gyűlést. Az egész főiskola. Rendkívüli gyűlés... Meghalt Vlagyimir Iljics...

– Mit beszélsz? – ugrottam fel.

– Igen, így van – erősítette meg Tolja.

...Továbbra is sűrűn hullott a hó, szélvihar tombolt, szinte levert a lábunkról. Útnak, ösvénynek nyoma sem volt. Mindenünnen elmosódó árnyak siettek a gyűlésre. Lábunk besüppedt a hóba, fejünkben pedig a szörnyű hír küzdött a tudattal, amely sehogyan sem akarta befogadni. Nem tudtam és nem akartam hinni én sem annak a halálában, akit nemrég elevenen és életvidáman láttam

búcsúzáskor, de agyamban makacsul zakatolt ez az egy szó: „Meghalt, meghalt, meghalt!"

Fel sem fogva a történteket, beléptem a zsúfolt klubterembe. Felment a függöny. Az üres színpad közepén egy közönséges fekete iskolatábla állt, rajta Lenin arcképe, amelyet hevenyészve vörös posztóval kereteztek.

Mindenki elhallgatott, az arcok szigorú, komor kifejezést öltöttek. Főiskolánk párttitkára lépett a színpadra.

– Elvtársak! – kezdte lassan, nyomatékkal. – Tegnap este 7 órakor, Gorkiban elhunyt Vlagyimir Iljics Lenin...

Több szó nem jött ajkára. De nem is volt rá szükség. A diákok egyszerre felálltak és énekelni kezdték: „Szerettétek a népet és meghaltatok..." Legtöbbjük sírt, nem szégyellték és le sem törölték könnyeiket. Én nem tudtam sírni, s ez szörnyen gyötrelmes volt: valami dermedtség lett úrrá rajtam...

A VÉGSŐ BÚCSU

Másnap korán reggel gyalog indultam el a városba. A hóvihar megszűnt, de a villamosok még nem jártak. Tizenöt kilométert kellett megtennem Lesznojtól Petrográd központjáig, s mégsem emlékszem, miként jutottam el a város belsejébe.

Nem volt pénzem vasúti jegyre, bementem hát a Balti Hajózási Társasághoz. Ivan Ionovics Jakovlev, aki annak idején megszervezte angliai utazásunkat, régi ismerősként fogadott és nem sokat kérdezett, egyszerűen kivette zsebéből szolgálati jegyét, átnyújtotta, s búcsúzáskor szeretetteljesen kezet szorított velem.

Január 24-én reggel már Moszkvában voltam. A gyászlobogók, a házak falára ragasztott gyászkeretes újságok,

a Szakszervezetek Házánál kígyózó végtelen emberszalag, amelynek vége valahol a lobogó utcai máglyák mögött, a kormos és fagyos homályba veszett – minden, minden a nagy gyászról beszélt. De én még mindig nem hittem el. Nem tudtam elhinni!

Odahaza senkit sem találtam. Elmentem a Kremlbe, abban a reményben, hogy ráakadok Dmitrij Iljicsre – mintha valaki megsúgta volna, hol kell keresnem. Nyilván neki sem volt maradása otthon. Pakkaln lakásán akadtam rá. Mindkettőjüknek vörös volt a szeme a sírástól.

Amikor megpillantott, Dmitrij Iljics felállt és átölelt.

– Gora, Gora, kit vesztettünk el! – és zokogásban tört ki.

Miután kissé magához tért és megnyugodott, együtt elindultunk a Szakszervezetek Házába. Felmentünk az oszlopcsarnokba, és csak ott, a koporsóban fekvő Lenin láttán hittem el végül, amit addig makacsul elhessegettem magamtól.

A halott fejénél rövid öt percig díszőrségben álltam, s elmerülten szemléltem a kedves, mozdulatlanságában csodálatosan nyugodt arcot. Mintha csak aludna, oly természetesen fordította Iljics kissé oldalra fejét. Amikor leváltottak, távolabb megálltam, s néztem, hogyan áramlik a koporsó mellett szüntelenül, se éjjel, se nappal el nem apadva, az eleven kétágú folyam. Az elvonulók soraiból hangos sírás és bánatos jajszavak hallatszottak. Mindenkinek könnyes volt az arca. Megtörtént, hogy valaki ájultan esett össze a koporsónál, és fehérköpenyes férfiak vitték ki a teremből.

Az oszlopcsarnok boltívei alatt pillanatnyi szünet nélkül, éjjel-nappal zengtek-zúgtak a gyászinduló hangjai, éjjel-nappal szüntelenül hömpölygött az emberfolyam, s a

koporsó, amelyet négy magas pálma és vörös-fekete zászlók fogtak körül, szigetként nyugodott e folyam hullámai között...

Utolszor jött el nagy fiához a nép, s népe előtt ő először hallgatott.

– Ég veled, Iljics! – sóhajtott sapkájával búcsút intve egy öreg munkás, amikor elhaladt a koporsó mellett, s utolsó pillantást vetve a halottra, még egyszer visszatekintett.

Szoborként, mozdulatlanul állt a koporsó mellett Nagyezsda Konsztantyinovna, le sem véve tekintetét a szeretett arcról. Szemei a gyötrő bánat ellenére szárazak voltak.

A gyászinduló hangjai pedig csak áradtak, hömpölyögtek, egyre messzebb, egyre erőteljesebben...

Négy teljes napot töltöttem akkor Lenin koporsójánál. Ma is magam előtt látom őt, aki mindannyiunk számára a legdrágább volt, és szívemben megőriztem annak az őszinte, határtalan szeretetnek az emlékét, amellyel népe a mások boldogságáért oly korán életét áldozó Vlagyimir Iljicset övezte.

UTÓSZÓ

Gyakran kérdezik tőlem: és mi történt azután? Hogyan végződött Vlagyimir Iljics legközelebbi hozzátartozóinak életútja, s miként alakult az én további sorsom? Leveleikben sokan kifejezik azt a kívánságukat, hogy beszéljek erről.

Szeretném legalább részben kielégíteni olvasóim ilyen irányú igényeit és kívánságait, ezért elhatároztam, hogy konyvemhez rövid utószót írok.

Tizennyolc éves voltam, amikor Vlagyimir Iljics Lenin meghalt. A körülmények úgy alakultak, hogy abba kellett hagynom főiskolai tanulmányaimat. Lakatostanuló lettem egy kisebb üzemben, s ugyanott nemsokára műszaki beosztást kaptam. Munkáséletem kezdeti időszakát – különösen a Tulai Tölténygyárban eltöltött időt – szívesen nevezem „egyetemi éveimnek".

Vlagyimir Iljics halála után Anna Iljinyicsna jelentős munkát végzett a Párttörténeti Bizottságban és a Lenin Intézetben, szerkesztette a „Proletarszkaja Revolucija" című folyóiratot és a „Régi bolsevikok visszaemlékezései" című könyvsorozatot, s megírta „Emlékezés Iljicsre", valamint „A. I. Uljanov és az 1887. március 1-i ügy" című könyvét. 1927-től sokat betegeskedett, életének utolsó három évében, 1932–1935-ben pedig szinte fel sem kelt a betegágyból. De betegsége ellenére továbbra is szívén vi-

selte sorsomat. Mindennél jobban tanúskodnak erről gondosan megőrzött levelei.

1926. augusztus 17. – „Az a fontos, Goruska, hogy ember légy a talpadon. És tudod, mit értek ezen? Hogy legyen benned önérzet, hogy szavadra építeni lehessen, hogy soha, semmiféle előnyért ne légy képmutató ... Ne csak levelezz, hanem egyúttal gyakorold is magad az újságírásban."

1926. október 21. – „Igy hát Lenin útjára lépsz, nemcsak szavakban, hanem a valóságban is. Munkáslevelezés? Mily buzgón írt tele tömérdek papírt Iljics, míg író lett. A politikai munkáról nem is beszélve: enélkül el sem tudott képzelni öntudatos embert, viszont mérhetetlen rokonszenvet érzett bármely tanulatlan ember iránt, ha szívén viselte hazája sorsát!

Te ismerted őt, s ha átgondolod a mindennapi élet eseményeinek tömkelegét, meg tudod állapítani, hogyan cselekedett volna ő (Iljics), hogy az ő útján haladhass."

Meg kell jegyeznem, hogy nevelőanyám hozzám intézett sorai egyaránt szólhatnának ma is bármely ifjúhoz vagy leányhoz, aki első, olykor félénk és bizonytalan lépéseit teszi az önálló élet útján.

Megfogadtam Anna Iljinyicsna tanácsait: buzgón hozzáláttam a munkáslevelezői tevékenységhez, a kulturális és propagandamunkához. Nevelőanyám rendszeresen ellátott a munkaszervezésről és a leninizmus kérdéseiről szóló könyvekkel.

1926. december 7. – „Minek vállaltál magadra ennyi munkát? Vess véget a túlterhelésnek, s idődet szenteld

annak, amiben valóban eredményeket érhetsz el: a munkáslevelezésnek, a leninizmus tanulmányozásának ...

A darabodat még nem láttam. Mindenfajta írásban gyakorolnod kell magad, a levelezésben is. A Kerzsencev-könyvet (a munkaszervezésről) küldöm. A Lenin-sorozat harmadik kötetét még nem kaptam meg. Örülök, hogy a munkások szeretnek, tudom, hogy jó természeted van."

1928 januárjában Anna Iljinyicsna ismét súlyosan megbetegedett, és a szövődmények következtében nem tudott jobb kezével írni. Egy ideig az ápolónőnek diktálta leveleit.

1928. február 23. – „Most jóval betegebb vagyok, mint tavaly voltam ... Nagyon lassan gyógyulok. Jobb kezem helyén mintha seb lenne. Önálló mozgatásáról szó sem lehet."

Még ugyanazon év augusztusában egy újabb roham enyhe bénulást okozott. De szeptemberben Anna Iljinyicsna újból írt, külön az ő részére készült parafatollal, amelyet a műtétektől elnyomorodott kezével is meg tudott fogni.

1929 elejétől sokkal jobban érezte magát, s újból megkezdte munkáját a Párttörténeti Bizottságban. Tavasszal elutazott Leningrádba, férje síremlékének leleplezésére. Engem is meglátogatott Tulában. 1929 decemberében megelégedéssel és örömmel fogadta, hogy felvettek a pártba.

1931 nyarán utazást tett a Volgán, felkereste Kazányban, Uljanovszkban és Szamárában mindazokat a helyeket, ahová régi emlékek fűzték. Leveleiben felvetette azt a tervét, hogy áthelyeztet Nyizsnij-Novgorodba (Gorkijba), ahol a ma már messze földön híres autógyár épült.

De egy újabb roham 1931 őszén meggátolta terve végrehajtásában. Ismét bénulás lépett fel, később azonban lassú javulás mutatkozott.

Levelei egyre ritkultak. Időnként – a tilalom ellenére – fekvő helyzetben, közönséges ceruzával, anélkül hogy a papírra nézett volna, írt nekem. Soraiból továbbra is kicsendült az anyai gondoskodás; azt akarta, hogy legyek mindenkor hasznos tagja a társadalomnak, méltó az Uljanov családhoz és hozzá, aki igyekezett belém oltani a legnemesebb érzéseket és törekvéseket. Arról sem feledkezett meg, hogy 1933 áprilisában születésnapomon kívül még egy különleges évforduló is elérkezik:

1933. április 7. – „Kedves Goruska! Üdvözletemet és jókívánságaimat küldöm április 12-ére, születésnapodra. Az idén lesz 20 éve, hogy együtt vagyunk . . ."

Így írta: „együtt" – noha már csaknem hat éve éltem tőle távol, Tulában! Betöltöttem a 27. életévemet, de nevelőanyám még mindig együtt volt velem, s ezt szívem mélyén éreztem is; amíg csak kezét mozgatni tudta, szívében ott élt a kis Goruska iránt érzett szeretet . . . És a levélben, közös évfordulónk tiszteletére, megint volt egy hagyományos kis vers, amelyben „a párt közkatonájának" nevezett.

Nem gondoltam át eléggé ennek a szónak az értelmét, s azt válaszoltam, hogy egy kis sértődöttséget érzek: én, a Komszomol sejttitkára és kerületi bizottsági tagja, a műhely pártbizalmija, több politikai szeminárium vezetője – közkatona?!

Az őt jellemző szelídséggel és meggyőzőképességgel Anna Iljinyicsna május 9-én újabb levélben válaszolt.

1933. május 9. – „Kedves Gora! Megpróbálok ismét választ firkálni neked, bár ez nem könnyű, nagyon romlik a szemem, s ezért már néhány hónapja az analfabetizmus határán állok. Nem tudom, miféle írástudatlanság elleni küzdelem emelhetne fel ismét az írni-olvasni tudók szintjére.

Ma ugyan nyugdíjas vagyok már, de ősszel még a Lenin Intézet tudományos munkatársának számítottam, – úgy hogy nagy szégyen volt.

Talán, ha nagyon igyekszel, azért el tudod olvasni ezt az irka-firkát! Örülök, hogy tetszett a vers. Persze, gyengébb az elődeinél, melyeket említesz. Csakhogy neked a vezérgondolata nem tetszett! S ez csalódást kelt bennem: nem vártam volna, hogy másképp vélekedsz, s hogy sértőnek találod a »közkatona« kifejezést. Mások mondhatják valakiről, hogy fölötte áll a többinek, de önmagunkról nem illik ilyesmit mondani. Szégyellnéd – írod –, hogy a családunkban felnövekedvén csak közkatona légy. Szerintem pedig szégyellhetnéd magad az ilyen szerénytelenségért. Tapasztalhattad, hogy családunknak jellegzetes vonása a szerénység. Apánk, aki gyűlölte a kérkedést, erre nevelt minket.

Emlékszem, hogy az illegális időkben a legkiválóbb emberek kifejezetten szerény fedőnevet használtak. Bogdanov például éppenséggel a »Közkatona« álnevet választotta . . .

. . . Minthogy nem volt szokásod az öndicséret, gyanítom, hogy talán összezavartad a »közkatona« és a »kulturálatlan« szó jelentését. A családunkban nőttél fel, ezért nyilvánvaló, hogy nem lehetsz kulturálatlan. S kulturáltnak kell lenned, ha egyszer politikai alapismeretekre oktatod a komszomolistákat. De ebből még nem következik, hogy nem vagy közkatona.

Üdvözöllek! Minden jót és további eredményes munkát kívánok neked mint a marxista propaganda közkatonájának."

Anna Iljinyicsna harcolt a betegséggel, s csak egy év múlva érzett magában annyi erőt, hogy újra írjon. A levél szaggatott volt, ceruzával íródott, a sorok összekuszálódtak, egymásba futottak, s így a szöveget nem sikerült teljesen kibetűznöm. Egyes utalásokból azonban kiviláglott, hogy nevelőanyám titokban írt, s hogy nyugalmát óva, nem adták át neki leveleimet, csak véletlenül jutott hozzá egy-egy hír sorsom alakulásáról.

... „alkalomadtán kapok hírt rólad. Az alkalom közölte, példának okáért, hogy jól megy sorod, a pártmegbízatás is szépen alakul, de ez nekem kevés ... (A további kibetűzhetetlen. – *L. J.*) ... (gon)dolom, előadássokat tartasz, hogy ne nevezzelek közkatonának."

Emlékezett előző évi levelére, sőt szerette volna jóvá tenni a „közkatona" miatt okozott „sérelmet". Emellett érződött soraiból, mennyire bántja az a tudat, hogy gyógyíthatatlan beteg; nem akart másoknak terhére lenni.

„... Harmadik éve betegeskedem, talán a sors úgy hozza, hogy meg sem gyógyulok; csak el ne gyengüljek túlságosan, nem szeretnék nagyon terhére lenni környezetemnek, hiszen amúgy is elég (vesződséget) ..."

A levél vége szinte olvashatatlan. És ez a levél volt az utolsó.

1934 februárjától Moszkvában laktam; a párt jogi tanfolyamra küldött. Anna Iljinyicsna súlyos beteg volt, s

nem látogathattam meg. Tanulmányaim befejeztével elkeseredésemben kértem, hogy a szarátovi ügyészségre osszanak be.

Nevelőanyám 1935. október 19-én hunyt el Gorkiban. Haláláról csak két nappal később, az esti órákban értesültem. Bármennyire akartam, nem tudtam idejében eljutni a temetésre – légi közlekedés akkor nem volt –, s még a ravatalánál sem búcsúzhattam el tőle. Hamvait, kívánságának megfelelően, átszállították Leningrádba, s férje, anyja és húga mellé temették.

Marija Iljinyicsna még hosszú évekig a „Pravda' titkára maradt. A XVII. pártkongresszus után a Szovjet Ellenőrző Bizottság panaszirodájának lett a vezetője, s ebben a munkakörben dolgozott élete végéig. 1935. november 12-i levelében ezt írta nekem:

„Szeretnélek búcsúzóul barátilag arra kérni, hogy mindennapi életedben és munkádban idézd gyakran emlékezetedbe azokat az útmutatásokat, amelyeket Ányától kaptál. Jusson eszedbe, mily sok energiát szentelt neked, s mennyire akarta, Mark Tyimofejeviccsel együtt, hogy minden tekintetben, minden megnyilvánulásodban derék emberré válj . . ."

Utoljára körülbelül 1937 májusában találkoztam Marija Iljinyicsnával. A személyi kultusz akkori viszonyai közt tanácsért és támogatásért fordultam hozzá, s ő szívesen segítségemre volt. Ugyanakkor átadtam neki, a Lenin Múzeum részére, nevelőanyám 1922–1925-ben írt leveleinek egy részét. De ezek a levelek utóbb nyomtalanul eltűntek.

Engem Közép-Ázsiába vetett a sors, s itt nemsokára értesültem róla, hogy Marija Iljinyicsna 1937. június 12-

én, munka közben hirtelen elhunyt. Egész életét Lenin pártjának és a népnek áldozta. A hamvait őrző urnát a Vörös téren, a Kreml falában helyezték el.

Nagyezsda Konsztantyinovna a forradalom után minden erejét kedvelt munkaterületének, a közoktatásnak szentelte. Rendkívül finomlelkű, megértő lényével nagy népszerűséget szerzett. Sok-sok levelet kapott asszonyoktól, diákoktól, munkásoktól és parasztoktól, tanítóktól és falusi értelmiségiektől. S nagyon rosszul esett neki, hogy temérdek elfoglaltsága miatt nem tud valamennyi hozzá intézett levélre válaszolni.

Rossz egészségi állapota ellenére el sem tudta képzelni az életet munka nélkül, s ha elkerült valahová üdülni, elkeserítette a kényszerű tétlenség. 1937-ben Kiszlovodszkból, a rá jellemző humorral, ezt írta:

„Nem jó itt, szerintem nagyon gyógyfürdőszerű, munka nélkül úgy érzem magam, mint a szárazra vetett hal – nagyon furán."[1]

Élete végéig imádta a gyermekeket. Egyik levelében, amelyben Inessza Armand lányának, Varjának gratulált abból az alkalomból, hogy kislánya született, így írt:

„... Még csak nem is álmodozhatom róla, hogy dajkálhassam, pedig milyen jó lenne. Gondold el, megszokna, kezecskéit nyújtaná felém, elmosolyodna... Hogy szerettem volna valamikor gyermeket!...

Tudod, mennyire értek hozzá, hogy megnyerjem a picinyek rokonszenvét, olyan fintorokat vágok és olyan sze-

[1] Dicső bolsevik asszonyok. Moszkva 1958. 44. old.

meket meresztek, hogy testestől-lelkestől vonzódni kezdenek hozzám . . ."[2]

Úttörők, iskolás gyerekek meleg hangú, szeretetteljes leveleket kaptak „Krupszkaja nénitől". Nem véletlen, hogy utolsó levele is gyerekekhez íródott, válaszul arra a kérdésükre, hogy melyek a kedvenc dalai.

„Legkedvesebb dalom az Internacionálé" – válaszolta.

1939. február 26-án a szovjet nép szívből jövő szeretettel köszöntötte Nagyezsda Konsztantyinovnát hetvenedik születésnapja alkalmából. S 27-én hajnalban nemes szíve megszűnt dobogni . . .

Dmitrij Iljics Uljanov a húszas években a Krímből visszaköltözött Moszkvába, s a Szverdlov Pártfőiskolán és a Kreml egészségügyi hivatalában dolgozott. Később kénytelen volt végleg abbahagyni a munkát. Mindkét lábát súlyos érbetegség támadta meg, úgyhogy idővel amputálni is kellett a lábait. 1943. június 16-án hunyt el Moszkvában.

Így végződött Vlagyimir Iljics Lenin legközelebbi hozzátartozóinak életútja. De valamennyien tovább élnek emlékezetemben és szívemben mint a becsület és a tisztaság mintaképei.

Feledhetetlenek ifjúságom évei, melyeket az Uljanov család körében töltöttem el.

S feledhetetlenek ők maguk.

1963 január.

[2] Ugyanott, 47 old.

TARTALOM

A SZOVJET KIADÓ ELŐSZAVA — — — — — 5

A SZERZŐ ELŐSZAVA A MAGYAR KIADÁSHOZ — 7

I. fejezet. A KIS ÍRÁSTUDÓ — — — — — 13
Az első lépések az élet útján — — — — 13
Szakállas barátaim — — — — — — 16
A fényképezőgépes — — — — — — 19
Sorsdöntő találkozás — — — — — 24

II. fejezet. A JELIZAROV-ULJANOV CSALÁDBAN — 27
Új benyomások — — — — — — 27
Hogyan neveltek? — — — — — — 30
A sakkasztal története — — — — — 35
Családi szórakozások — — — — — 39
Az első karácsonyfa — — — — — — 44
Amit nem tudhattam — — — — — 47
Hármasban maradtak — — — — — 52
Messzi évek néma tanúi — — — — — 57
A közjegyzőnél. Utazás a Krímbe — — — 67

III. fejezet. A TENGER ILLATÁT HOZZA A SZELLŐ 70
Anyám szokése — — — — — — — 70
Dmitrij Iljics — — — — — — — 72
Kagylók és kavicsok — — — — — 76
Ismét messzi úton! — — — — — — 78

IV. fejezet. A VOLOGDAI SZÁMUZETÉS — — — 80
Végig Oroszországon — — — — — 80
A száműzetés meglepetései — — — — 82
Éjszakai kalandok — — — — — — 85

Légi szerencsétlenség — — — — — 88
A „Pravda" „Pravda" marad — — — 91
Találkozás a Kámánál — — — — — 93
Északi poézis — — — — — — — 95
V. fejezet. PÉTERVÁRI BOLYONGÁSOK — — — 98
Új város, új emberek — — — — — 98
Az első iskola — — — — — — — 106
Ismerkedésem a „Pravdá"-val — — — 109
Véget érnek bolyongásaink — — — — 113
Petrográd és Moszkva között — — — — 117
VI. fejezet. A SIROKAJA UTCA — — — — — 121
A „hajólakás" — — — — — — — 121
A csizmás kandúr — — — — — — 124
Mark Tyimofejevics — — — — — — 127
Marija Alekszandrovna halála — — — 134
Anna Iljinyicsna börtönben — — — — 138
Mese a boldogság országáról — — — — 143
VII. fejezet. LENIN VISSZATÉR — — — — — 150
A forradalom küszöbén — — — — — 150
A bolsevikok családjában — — — — 156
Elbeszélések a távoli múltról — — — — 159
Az első találkozások Leninnel — — — — 165
VIII. fejezet. VÉSZTERHES IDŐK — — — — — 174
A júliusi pogrom — — — — — — 174
Házkutatás a Sirokaja utcában — — — 178
A kémelhárítás baklövése. A titkos találkozó 181
Októberi összecsapás házunk falainál — — 186
Új szelek fújnak az iskolában — — — — 189
IX. fejezet. SZÉP VAGY, KREML! — — — — — 193
Moszkva 1918-ban — — — — — — 193
Itt élt és dolgozott Iljics — — — — 198
Mérgezett revolvergolyók — — — — 203
Gorkij — — — — — — — — 210
A Znamenka utcai iskola — — — — 214
A mieinknél — — — — — — — 216
Színházi esték. Házi hangversenyek — — 220
Nevelőapám halála — — — — — — 224
Iljics a nép előtt — — — — — — 227

X. fejezet. KÉPEK A KREML MINDENNAPI ÉLETÉBŐL — — — — — — — — 230
A Komszomol születése — — — — — 230
Vele együtt — — — — — — — 236
A pihenés óráiban — — — — — — 241
Nagyezsda Konsztantyinovna — — — — 245
Gorkij a Kremlben — — — — — — 250
A lenini irányvonalért — — — — — 251
Neveltetésem képei — — — — — — 256

XI. fejezet. A HÚSZAS ÉVEK — — — — — 260
Iljics vendégségben nálunk — — — — 260
Lenin figyelmes gondoskodása — — — 264
Angliai utazás — — — — — — — 270
A szélső szekrényke — — — — — — 274

XII. fejezet. AZ UTOLSÓ TALÁLKOZÁSOK — — 277
Riasztó jelek — — — — — — — 277
A rég várt találkozás — — — — — 281
Iljics mellett — — — — — — — 284
Fenyőfaünnep Lenin bácsinál — — — — 288
A kegyetlen valóság — — — — — 293
A végső búcsú — — — — — — — 295

UTÓSZÓ — — — — — — — — — — — 298

Felelos kiado a Kossuth Konyvkiadó igazgatoja A fordítást az eredetivel egybevetette· D Gergely Anikó. Szerkesztette. Gyori Pálne A borito és a kotésterv Gall Gyula munkája. Műszaki vezető: Szecsi Andor. Műszaki szerkesztő. Vértes Jenő. A szedést 1964. X. 9-én kezdtek meg. Megjelent 1965. I 28-án, 10 000 példányban. Terjedelme 15,6 (A/5) ív
PL – 11 – K – 6567 64.4408/1 – Zrinyi Nyomda, Budapest. Fv : Bolgár I.